

AHMED CEVDET

KISAS - I ENBİYA

VI

Hazırlayan
Mahir İZ

eskikitaplarim.com

Atamkorkud

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
YAYINLARI

AHMED CEVDET

KISAS - I ENBİYA
ve
TEVARİH - İ HÛLAFA

Cilt III – Kısım II

Hazırlayan
Mahir İZ

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YAYINLARI : 637
1000 TEMEL ESER DİZİSİ : 119

Onay : 13.3.1985 gün ve 831.0 - 850 sayı.
İkinci baskı, Aralık 1985
Baskı Sayısı : 10.000

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
CENGİZ HAN'IN MEYDANA ÇIKIŞI VE HARPLERİ.	3
Cengiz'in İslâm memleketlerine saldırmaları	4
Diniyat'ın kurtuluşu	24
Hicaz vakaları	29
Büyüklerin ölümü	30
Harzemşah zâde Celâleddin'in durumu	32
Melik Muazzam'ın Celâleddin ile Eşref'in de Keykubat'la anlaşmaları	34
Almanya İmparatorunun Haçlılar savaşına katılması ve Celâleddin'in Tatarlarla muharebesi	39
Melik Kâmil'in İmparator ile sulhu ve Kudüs'ü ona teslim etmesi	42
Yemen hadiseleri	44
Celâleddin'in son zamanları	44
Keykubat, Eşref Kâmil'in son zamanları	46
Eyyûbiler Devletinin Melik Kâmil'den sonraki durumu.	52
Büyüklerin ölümü	61
Mustansır'ın vefatı ve Musta'sım'ın halifeliği	63
Eyyûbiler Devletinin karışık durumu	64
Mısır Sultanı'nın Suriye'ye gelip gitmesi ve Fransa Kralının Dimyat'ı alması	67
Sultan Eyyûb'un vefatı ve yerine Turan Şah'ın seçilmesi	68
Fransa Kralının Mansûre üzerine hareketi ve Kölemenlerin muzafferiyeti	70
Turan Şah'ın Mansûre'ye gidişi ve Fransa Kralının esir olması.	70
Mısır'da Kölemenlerin çoğalıp nüfuzlarının artması	72
Turan Şah'ın idamı ile Şecerüddür'ün yerine geçirilmesi.	74
Şecerüddür'ün tahttan indirilerek Muiz Türkmânî'nin sonra da Eyyûbilerden Eşref'in yerine geçirilmesi	75
Eyyûboğulları'nın Kölemenler'le savaşları ve sulhleri	76
Sultan Muiz'in öldürülmesi ve oğlu Mansûr'un yerine geçişi.	79
Büyüklerin ölümü.	81
Gıyaseddin Keyhüsrev'in muharebeleri, ölümü ve oğullarının anlaşmazlığı	82
Kaan ve İlhan'ın vazifeleri	85
Hulâgû'nun İslâm memleketleri üzerine yürüyüşü	86
Mülhidler Devletinin son buluşu	87
Abbâsiler Devletinin sonu	90
Melik Nâsır Davut'un son halleri	96
Bazı vakalar	99
Melik Muzaffer'in Mısır Sultanlığı	99
Vefatlar	100
Mengü Han'ın vefatı	101
Hülâsa	102

Hülâgû'nun Şam ülkesini istilâsı	104
Melik Muzaffer'in Tatarlara galebesi	106
Muzaffer'in öldürülmesi ve Zâhir'in tahta çıkışı	108
Mısır'da Abbasoğulları'ndan birine biat olunması	109
Muhtelif vakalar	110
Keyhüsrev'in oğlu İzzeddin ile Rükneddin'in durumları	111
Hülâgû'nun ölümü, Abaka Han'ın tahta çıkışı ve Bürkay Han'ın ölümü	114
Rükneddin'in idamı ve Gıyâseddin'in tahta çıkışı	116
Kuzey Afrika'nın durumu	117
Baybars'ın bazı fetihleri sırasında Haçlılar'ın giriştikleri işler	121
Anadolu şehirlerinde çıkan karışıklıklar	122
Baybars'ın Anadolu'ya gidişi ve Tatarlara galebesi	124
Karamanoğlu'nun idamı	125
Baybars'ın vefatı önce Said'in sonra da Kalavun'un tahta çıkışı	127
Kalavun'un Tatarlara galebesi, Abaka'nın ölümü, Ahmed Sultan ve Argun'un tahta çıkışı, Mesut'un Anadolu saltanatına ortaklığı	128
Kalavun'un fetihleri	131
Kalavun'un ölümü, Eşref'in tahta çıkması, Şam'ın zaptı, Haçlı muharebelerinin sona ermesi, Gayhatu'nun tahta çıkışı.	132
Eşref'in öldürülmesi, Nâsir, Ketboğa ve Lâcin'in saltanatları.	133
İlhâniler saltanatında değişiklik	135
Gazan Mahmud Han'ın Mısır Sultanına galebesi	137
Anadolu Selçuklu Devletinin sonu	138
Büyüklerin ölümü	141
Gazan Han ve Hüdabende'nin son halleri ve Ebûsaid'in tahta çıkışı	144
Anadolu'nun durumu	145
Hülâsa	150
OSMANOĞULLARI'NIN İLK ÇIKIŞI	151
Ertuğrul Bey'in vefatı ve Osman Gazi'nin emirliği	161
Gazi Osman Bey'in ilk yaptığı işler	166
Gazi Osman Bey'e beylik beratının verilmesi	168
Gazi Osman Şah'ın Karacahisar'ı alması	170
Osman Şah'a tuğ, sancak ve büyük davul ile menşur gönderilmesi	171
Hâkim tayini	174
Osman Gazi'nin ilk olarak hutbede adının söylenmesi.	175
Eskişehir'de pazar bac'ı	176
İkinci menşur'un gelişi	177
Osman Şah'ın küçük savaşları	177
Bileciğin fethi, Yarhisar ve İnegöl'ün durumu	178

Bazı kalelerin fethi ve büyük harp	182
Osman Şah'ın saltanat tahtına çıkışı	183
SULTAN OSMAN ŞAH'IN SALTANAT DEVRİ	185
Bursa'nın fethi, Sultan Osman'ın vefatı ile Orhan Gazi'nin tahta çıkışı	191
Sultan Osman'ın 'umandanları ve âlimleri	194
Sultan Osman'ın hal tercemesi	195
Sultan Osman'ın manzumesi	196
Ara söz (Aruz'a dâir)	197
SULTAN ORHAN'IN SALTANAT DEVRİ	200
İzmit'in fethi	202
Alâaddin Paşa'nın vezirliği ve kanunların yapılması	205
İznik'in alınması	209
Tarakçı, Göynük ve Mudurnu'nun alınması	211
Şehzade Süleyman Paşa'nın seraskerliği	212
Şehzade Süleyman Paşa'ya verilen menşurun suretidir.	213
Gemlik'in fethi	219
Hayırlar ve iyilikler	219
Sulh ve harp	221
Karesi vilâyetinin alınması	223
Rumeli fetihleri	227
Süleyman Paşa'nın ve Sultan Orhan'ın vefatları	233
Büyüklerin ölümü	236
Kuzey Afrika'nın, Mısır'ın, Şam'ın durumları	242
Zülkadir oğullarının ilk zamanları	245
Sis Tekfurluğunun ortadan kalkması	246
Maraş'ta Zülkadiriye, Adana'da Ramazan oğulları, Mısır'da Çerkezler Devletinin çıkışı	247
İran'daki karışıklıklar ve Burhaneddin	249
Çoban oğullarının güçüşi ve Şeyh Ebû İshak'ın meydana çıkışı.	250
Muzaffer oğulları	252
Şeyh Büyük Hasan'ın sonu	253
MURAD HÜDAVENDİĞÂR'IN SALTANAT DEVRİ	254
Ankara'nın fethi	255
Kara Halil'in kazasker, Şahin Paşa'nın beylerbeyi olması	256
Rumeli'deki fetihler	257
Pencik usulünün konması	259
Filibe ile Biga'nın fethi, Meriç zaferi ve Hacı İlbey'in vefatı.	260
Hayırlar ve iyilikler	264
Bazı fetihler, Hayreddin Paşa'nın sadrazam oluşu	264
Padişah düğünü	271
Pirlepe, Manastır, Karbeli, İştîp ve Sofya'nın fethi.	275
Nefise Sultan'ın Karamanoğlu ile evlendirilmesi	275
Savcı Bey vakası	276

	<u>Sayfa</u>
Karamanoğlu'nun isyanı ve bozgunu.	278
Sırp ve Bosna krallarının andlaşmaları bozmaları	282
Pravadi, Tırnova, Şumnu, Niğbolu ve başka kalelerin alınması ve Bulgar Krallığının ortadan kaldırılması.	284
Kosova zaferi ve Murad Hüdâvendigâr'ın şehit olması	285
Sultan Murad'ın hal tercümesi	292
TİMUR'UN MEYDANA ÇIKIŞI	297
YILDIRIM BAYEZİD HAN DEVRİ	302
Maliyenin durumu	310
Siyâsi ve adli durum	312
Dış durumlar	314
Selânik ve Yenişehir'in alınması	316
Gelibolu zaferi	316
Ulucami'in yapılması	318
İstanbul'da bir İslâm mahallesinin yapılması	319
Bazı fetihler	320
Timur'un Anadolu ve Şam tarafına yürüyüşü	322
Erzincan'ın efthi ve Timur'un mektupları	331
Ankara muharebesi ve ağır sonucu	334
Şehzade Çelebi Mehmed'in bazı muharebeleri	347
Yıldırım Bayezid Han'ın ölümü ve Timur'un dönüşü	351
Hülâsa	353
Yıldırım Bayezid Han zamanındaki âlimler ve şeyhler	355
Saltanat fasılası	360
Büyüklerin ölümü	377
Afrika ve Mısır'ın ahvali	384
Doğu'nun durumu	388
ÇELEBİ SULTAN MEHMED'İN SALTANAT GÜNLERİ	390
Çelebi Sultan Mehmed'in vefatı	400
İKİNCİ SULTAN MURAD'IN ZAMANI	403
İstanbul'un muhasarası ve Küçük Mustafa Çelebi vakası	408
Kastamonu'nun alınması	410
Padişah'ın düğünü ve şeyhülislâm tayini	411
Menteşe Eli'nin tekrar ele geçmesi	412
İzmir'in alınması	412
Alacahisar'ın fethi	413
Tekeoğlu ile Karamanoğlu'nun öldürülmeleri	414
Kızılkoca oğullarının ortadan kalkması ve Canik vilâyetinin ele geçmesi	417
Ergene köprüsünün yapılması ve Germiyanoglu memleketlerinin alınması	417
Güvercinlik kalesinin alınması	419
Çeşitli olaylar	420
Macaristan seferleri ve Karamanoğlu ile yapılan muharebeler.	423
Kıyas-ı Enbiya'nın sonu	426

KISAS-I ENBİYA

III. CİLD II. KISIM

CENGİZ HAN'IN MEYDANA ÇIKIŞI VE HARPLERİ

Moğolların Tatar boyunun reisi olan (Cengiz) yaradılıştaki kuvvet ve kabiliyeti ile Han'lık mevkiini elde etmiş ve etrafındaki Hanlar'a galebe çalarak şöhret kazanmıştı. Ancak Keşlihan ile beraber hareket ediyor. sonra onunla muharebe ederek onu da yendi Çin'in etrafındaki Moğol ve Türk kabilelerini kimini zorla kimini isteyerek ele geçirdi.

Bu vahşi kabileler yükleri ve eşyaları ve çoluk çocukları ile bir ordu halinde geniş Tataristan ve Türkistan diyarında gezip dolaşıyorlardı. Obalarını kurdukları yerler ordugâhları idi. Her biri kendi hayvanının nalbandı ve semercisi idi. Ordularında sanat bilir bölükler yoktu. Koyun, sığır ve hayvanları beraberinde idi. Onların etlerini yerler ve sütlerini içerlerdi. Hayvanları da tırnaklarıyla yerleri eşip ot kökleriyle beslenirlerdi. Bundan dolayı kondukları yerlerde yiyecek ve içecek ve başka ihtiyaçlarını elde edecek konakçılara ihtiyaçları yoktu.

Hâsılı bu göçebe Türk ve Tatar kabileleri hafif yüklü ve çabuk hareketli olduklarından çoluk çocuklarını obalarında bırakarak kendileri çıplak ata binip çapul için etrafa ılgar ederlerdi. Kadınları da, erkekleri gibi savaşa katılırlardı. İstedikleri zaman istedikleri yere kolayca giderlerdi. Fakat her kabile, her aşiret kendi hesabına çalıştığından bir araya gelip bir devlet kuramıyorlardı.

Cengiz Han ise birçok aşîret ve kabileleri emri altına alıp, onlarla kuvvetli bir birlik vücuda getirdi. Kanunlar nizamlarla o topluluğu kuvvetlendirdi. Onları disiplin altına alarak, büyük bir orduya sahip oldu. İçlerine yabancı giremediğinden onların iç yüzünü hiç kimse bilmiyordu, fakat onlar her yerin ahvalinden haber alıyorlardı.

Yukarıdaki hülâsada geçtiği gibi Hatalılar'dan sonra Kâşgar ve Balasagun ve öteki Türkistan şehirlerini alan Tatarlar ile Harzemşahlıların ticaret yolu kapanmıştı. Cengiz Han bu ticaret yolunu açmak için Harzemşah'a yazdığı mektupta (Sen benim oğlum yerindesin, benim mala mülke ihtiyacım yoktur. Senden istediğim ancak bana doğrulukla uymandır. Bizim ticaretimiz devam etsin, tüccarlarımız gidip gelsin, sizinkiler de bize gelsinler) diye yazdı.

Harzemşah kendi kuvvetine güveniyor ve fetrettiği yerlerle övünüyordu. Cengiz'in kuvvet ve kudretinden haberi yoktu. Cengiz'in topluluğunu Hata'lılara kıyaslıyor ve Maverâünnehir şehirlerine komşu olan Tatarlara benzetiyordu. Mektubuna cevap vermedi ve kendisine oğlum diye yazmış olduğuna hiddetlendi.

CENGİZ'İN İSLÂM MEMLEKETLERİNE SALDIRMASI

614 senesinde Cengiz Han bir ticaret kafilesi hazırladı ve Tüccar başısı (Hoca Ahmed Hocendi)yi katile başkanı yapıp İslâm ülkelerine gönderdi. Bu

kafilede 450 kadar tüccar, pek çok halı ve Çin eşyaları vardı. Bu malları götürüp başka mal alacaklardı.

Bu kafilе Harzemşah'm memleketlerinin hududu olan Otrar'a gelince Uç Beyi (İnalcık) işi Harzemşah'a bildirdi. Aldığı irade üzerine bu kafilеyi öldürdü, mallarına da Harzemşah'a gönderdi. O da bu eşyayı Buhara ve Semerkant tüccarına dağıtarak paralarını aldı. Eline pek çok mal geçti. Fakat tüccarı öldürüp mallarını almak gibi, hiç bir hükümdara yakışmayan çirkin bir iş yapmış oldu.

Bunun üzerine Cengiz Han Harzemşah'a mektup yazıp Otrar muhafızı olan İnalcığın, kendi adamlarının yerine Kısas yapılmak için gönderilmesini istedi. Harzemşah onu sert bir cevap verdi ve Cengiz'in ahvalini öğrenmek için de casuslar gönderdi. Bir müddet sonra casuslar dönüp Cengiz'in kudretini, ordusunun büyüklüğünü, silâhlarını kendi elleriyle yaptıklarını, muharebelerde çok sıkı durup, hiç gerilemediklerini, bozgun nedir bilmediklerini arzettiler. Harzemşah yaptığına pişman oldu, derin düşünceye daldı, vezirleriyle danışmaya başladı. Bazıları eldeki askerle Ceyhun nehrini tutmasını ve Halk ordusu kurup her taraftan asker toplamasını söylediler. Bazıları da "Biz onları bırakalım Seyhun'u ve oradan nasıl geçeceklerini, yollarını bilmediklerinden. Dağlardan ve dar boğazlardan geçerek yorulsunlar biz de o zaman üzerlerine varıp öldürelim" dediler. Cengiz Han önce Hatalılar'ın yerini tutmuş olan Tatarlar'ı öylesine vurup kırmıştı ki Hatalılar gibi onların da adı sanı kalmamıştı. Elllerinde

olan Kâşgar, Balasagun ve Türkistan şehirleri de Cengiz'in eline geçmişti.

Harzemşah vükelâsıyla harb hazırlığı için müzakere yaparken Cengiz'in elçisi ile mektubu geldi. Bu mektupta "Benim adamlarımı öldürürsünüz, mallarını alırsınız şimdi cenge hazır olunuz. Başa çıkmayacağınız bir ordu ile üzerinize geliyorum diye Harzemşah'ı tehdit ediyordu. Harzemşah bu mektuba da hiddetlendi ve bu kızgınlık ona yine çirkin bir iş yaptırdı, Cengiz'in elçisini öldürdü ve yanındakilerin sakallarını traş ettirip geri gönderdi bu yapılış şey değildi. Çünkü elçi öldürmek Milletlerarası hukuka uymazdı ve (Elçiye zeval olmaz) kaidesine de uygun değildi.

Bunun üzerine Cengiz Han 700.000 süvari ile Tataristan'dan çıkarak Batıya doğru yürüdü. Bazıları "Bu kadar süvarinin bir memleketten öteki memlekete gitmesi şöyle dursun onların yiyeceklerini yol azıklarını düşünecek olursak bu mümkün değildir" diyerek bu sayıyı çok bulurlar. O zaman ki Tatar süvarisini zamanımızdaki süvari ile kıyaslamak yanlış olur. Şimdi 100.000 süvari göndermek mümkün değildir, fakat o zaman 700.000 Moğol süvarisini yola çıkarmak kabildi. Çünkü onlar Obalarındaki ev halkıyla ve bütün hayvanlarıyla bir ordu halinde yürürler ve istedikleri yerlere konarlar ve hayvanlarının sütleri ve etleriyle yaşarlardı. Hayvanları da yerleri eşip ot kökleri yerlerdi. Silâhlarını kendileri yapar, eğercilerini kendileri dikerlerdi. Esnaf bölüklerine Menzil eminlerine ihtiyaçları yoktu. Her aşîret'in Bey'i, her kabilenin Han'ı

kendi işlerini yapar, büyük Han, ancak büyük işlerle uğraşırdı.

Harzemşah Cengiz'in elçisini öldürdükten sonra ordusu ile hareket etti. Cengiz Han ise dağların ovaların almadığı sayısız Tatar ordusu ile ağır ağır yürümekte idi. Oğlu (Cüci)'yi bir ordu ile önden gönderdi. Harzemşah bu ordu ile karşılaşp çok kanlı bir muharebeye tutuştu. Muharebe üç gün üç gece sürdü, dökülen kanlardan muharebe meydanı kızıl bir çamur haline geldi, atların ayakları kaymaya başladı. Atlar kayıp düştükçe üstündekiler yaya kalıyor hançerle pençe pençeye vuruşuyorlardı. İki tarafta birbirini yenemedi. Fakat her iki taraf bitkin bir hale geldiği için, bir birinden ayrıldılar. Dördüncü gece iki ordu harb yerini bırakarak geri çekildiler.

Cüci ordusu Cengiz'in öncüsü idi. Harzemşah ise bütün ordusu ile harbe girmişti. Artık Cengiz'e karşı duramayacağını anlayarak pişman olmuş ise de pişmanlığın faydası olacak zaman geçmişti. Bunun üzerine hemen Buhara'ya döndü. Buhara ve Semerkant ahalisinin sarıldıkları zaman sıkıntı çekmemeleri için zahire toplamalarını tembih etti. Buhara ve Semerkant'da birçok asker bıraktı ve "Ben Horasan'a ve Harezm'e gidip asker toplayarak dönünceye kadar şehirleri koruyunuz" diye emir verdi. Öteki şehirlere de o yolda emirler gönderdi. Kendisi Ceyhun nehrini geçip Belh ile Tirmiz arasında ordu kurdu.

Vaktiyle kendi menfaatini düşünerek, devlet ve millet'in menfaatini unutmuştu. Kendi düşüncesine göre saltanatını rakipsiz korumak için zamanında

işe yarayacak Beyler'i ve kumandanların çoğunu öldürmüştü. Şimdi asker bulsa bile kumanda edecek zâbit bulamıyordu.

Cengiz Han ise oğlu Cüci'yi (Cent) kalesinin ve öteki oğulları (Oketay ile Çağatay)ı hudut muhafızının bulunduğu Otrar şehrini sarmaya gönderdi. Kendisi de diğer oğlu (Tüli) ile birlikte ağır yürüyüşle etrafa dehşet salarak Buhara'ya gitti.

Önce İslâm şehirlerinden (Zigug) adındaki kasabaya uğradı. Askeri içinde bulunan Müslümanlardan birini kasabaya gönderip ahalisini teslim olmaya çağırdı. Onlar da çıkıp canlarına aman istediler, Cengiz kabul etti ise de mallarını Tatarlara yağma ettirdi, gençlerini de ordusuna asker olarak aldı. Cengiz'in gittiği yerlerde tuttuğu yol bu idi. Karşı duranları toptan öldürüyor itaat edenlerin canlarına kıymıyor fakat mallarını yağma ettirip gençlerini askere alıyordu.

Sonra Cengiz Han, Buhara'ya geldi. Harzemşah askeri üç gün şiddetle savaştıktan sonra çoğu harb meydanını bırakıp Horasan yakasına geçtiler. Geri kalanı da Buhara kalesine kapandı. Ahali askerin kaçtığını görünce hayrette kaldılar aman almak için şehrin kadısı (Bedreddin kadıhan)ı Cengiz'e gönderdiler, o da aman verdi, bunun üzerine kapılar açıldı.

616 senesi Zilhicce'sinin 4. Salı günü Cengiz'in askeri şehre girdi. Kimseye zarar vermedi ancak (Devlete ait olan zahire ve malları meydana çıkarınız kaledekiler de gelsinler muharebede bize yardım etsinler) dediler, halka güler yüz gösterdiler.

Cengiz de şehre girdi, kaleyi çep çevre sardı, kale hendeğinin doldurulması emrini verdi. Ahali buldukları eşyayı, hatta camilerin mimberlerini, Kur'an-ı Kerimleri bile hendek içine attılar. Hendeki doldurdular. Ondan sonra Tatarlar kaleye hücum etti ve zorlayarak kaleye girdiler. Kaledekilerle yakayakaya cenk edip hepsi şehit oluncaya kadar dövüştüler.

Kale işi bittikten sonra Cengiz Han ahaliye "Hepiniz şehrin dışına çıkınız" diye emir verdi. Halk yalnız üzerlerindeki elbise ile dışarı çıktılar. Bunu üzerine Tatarlar şehre girip yağma etti ve şehirde kalmış olanları öldürdü ve ateş salarak şehri yaktı.

Buhara o zaman büyük bir ilim merkezi idi, fakihler ve âlimlerle dolu idi, pek çok cami ve medreseler vardı. Hepsi yanıp kül oldu. Sanki orada hiç şehir yokmuş gibi yangın yerinden ibaret kaldı.

Sonra Cengiz Han ahaliyi esir olarak askerine taksim etti. Kadınlar ve çocuklar birbirlerinden ayrılırırken yürekler yakan feryatları Tatarlara hiç tesir etmiyordu. Onlar kendilerine düşen İslâm kadınlarının alenen ırzlarına geçiyorlardı. Bunu gören Müslümanlar'ın, ellerinden bir şey gelmediği için yalnız ağlıyorlardı.

Cengiz Han Semerkant'a yürüdü Buhara esirlerini de beraber götürdü. Fakat esirler yaya yürüdüklerinden halsiz kalıp kalkamıyorlardı. Tatarlar da onları öldürüyordu. 617 senesi Muharrem'inde gelip Semerkant'ı sardılar. Semerkant'da Harzemşah'ın 50 - 60.000 kadar askeri vardı. Ahali ise sayılamayacak kadar çoktu. Harzemşah'ın askeri Cen-

giz ordusunun kalabalığını görünce ürktüler. Başkalarında cesur ve tedbirli bir kumandan olmadığından çoğu savuşup gitti. Bunun üzerine zamanın az yetiştirdiği bir zat olan, Hidaye kitabının sahibi (Mergınanlı Ebû Ali) öteki âlimlerle beraber Cengiz'e gidip aman istediler. Cengiz onlara aman verdi ve ikram etti. Fakat şehrin serkeş güruhu Harzemşah'ın geri kalan askeriyle beraber karşı durduklarından Cengiz kızarak şehre hücum etti ve hepsini kılıçtan geçirdi.

Öte tarafta Oketay ile Çağatay Otrar'ı yani Farab'ı sarmışlardı. Bu şehrin korunması için Harzemşah'ın 60.000 askeri bulunuyordu. Çok kuvvetle karşı koydular okları bittikten sonra da bir müddet taş atarak korundular. Tatarlar yürüyerek kaleye girdiler. Kale muhafızı İnalçıkı tuttular. Halkı kılıçtan geçirdiler kaleyi de yıktılar. Sonra İnalçık'ı da pek çok işkence yaparak öldürdüler.

Cüci de (Cent) üzerine gidip, ahalisini itaate çağırdı, tüccardan Hacı Hasan adında birini elçilikle onlara gönderdi. Centliler ise onu öldürdüler. Cüci kızarak kaleye girince halkı baştan başa kılıçtan geçirdi. Sonra birkaç şehri daha alıp yakıp yıkarak ahalisini öldürdükten sonra Hocent şehri ni kuşattı. Muhafızı olan Timur namındaki kahraman bir müddet karşı koyup, aslanca çarpıştıktan sonra âciz kalarak bırakıp kaçtı.

Beri tarafta Cengiz Han Semerkant işini bitirdikten sonra, Harzemşah'ı yakalamak üzere (Çete ve Soydam) adında iki kumandanla iki ordu gönderdi. Horasan tarafında onlara karşı koyacak asker vardı, fakat halk Tatarlar'dan o kadar ürkmüş-

tüki onların Ceyhun nehrini geçtikleri işitilince halk dağıldı, herkes bir tarafa gitti. Harzemşah yalnız kendi adamlarıyla kalıp Nisâbur'a gitti. Tatarlar bir şeye bakmayıp bir yerde durmayıp onu takip ediyorlardı. Nisâbur'a yaklaştıklarında Harzemşah savuşup (Mazenderan)a gitti. Tatarlar ise onun izinden gidip kalktığı yere konuyorlardı. Harzemşah kaç kaç nihayet Taberistan denizinin (Sükûn kapa-sı) diye bilinen limanına geldi. Denizin içinde bir kale vardı. Hemen gemilere binerek oraya can attı bir müddet sonra da öldü.

Fakat o kaleden gelip giden olmadığı için işin hakikati karşı tarafça bilinmiyordu. Kimi Harzemşah'ın Hemedan'da, kimi de Faris tarafında, kimi de öldüğünü fakat işin fizli tutulduğunu söylüyorlardı. Hâsılı gözden kaybolmuş ve doğru haber alınamamıştı. Bu hal Horasan ve Biladicebel denen Acem Irak'ı ahalisi için bir felâketti. Böyle iki büyük ülke de oturan halk, padişahlarının sağ olup olmadığından haberleri olmadığı için kendilerini idare edecek bir baş yoktu. Çünkü Harzemşah Mısır'da böyle zamanlarda işe yarayacak adamları yukarıda söylediğimiz gibi idam etmişti. Vahşi Moğollar ise memleketleri yağma edip, yakıp yıktıkları ve ele geçirdiklerini öldürdükleri için halkı bir yere toplayıp bu düşmanlara karşı müdafada bulunacak kimse kalmamıştı.

Harzemşah gemilere binip ayrıldıktan sonra Tatarlar oraya vardılar, artık Harzemşah'ı elde edemeyeceklerini anladıkları için geri döndüler Mazenderan şehirlerini yakıp, yıkıp, kesip, biçip, geri kalanları da esir aldılar Harzemşah'ın (Rey) tara-

fına geldiğini işittikleri için o tarafa gittiler. Yolda Harzemşah'ın annesine ve kadınlarına rast gelerek esir edip mallarını aldılar.

Harzemşah Mehmed'in valdesi (İsmetüddüya-veddin Uluğ Türkân Hatun) büyük bir Türk aşireti Bey'inin kızı idi. Harzemşah Mehmed'in tahta çıktığı zaman bu Türkler onun başına toplandığı için hükümeti çok kuvvet bulmuştu ve bu Hatun da pek büyük bir güce sahip olmuştu.

Oğlunun bu sefer başına gelen felâketi işitince onun kadınlarını, mücevherlerini, kıymetli eşyasını beraberine alarak Bilâdicebel'e gitmek üzere Harzem'den çıkarak Rey şehrine gelirlerken yukarıda geçtiği gibi Tatarlar'la karşılaşarak esir olmuşlardı. Yanlarındaki eşya Harzemşahlar'ın yıllardan beri topladıkları çok kıymetli şeylerdi. İçlerinde misli görülmemiş çok kıymetli mücevherler ve nefis eşya vardı. Tatarlar bunların hepsini Semerkant'da bulunan Cengiz Han'a göndermişlerdi.

Sonra bu Tatar ordusu Rey şehrini de yakıp, yıkıp çocuklarla kadınları esir aldıktan sonra Hemedan'a giderken yolda uğradıkları şehirleri de harap ettiler. Hemedan'a geldikleri zaman, oranın vâlisi birçok hediye ile karşılaşp şehirleri için aman istediler. Tatarlar'da onlara aman verdiler. Oradan kalkıp Zencan'ı vurdular çok çirkin ve zalimce işler yaptılar. Ne kadar gariptir ki Müslüman askerlerinden ve başka milletlerden ve hususiyle serseri ve yağmacı güruhundan birçok halk bu Tatarlara katılarak onlarla beraber yapmadık kötülük bırakmadılar.

Bundan sonra Tatar ordusu Kazvin'e geldi ahali karşı koyduğundan kılıçla zorlayarak şehre girdiler. Ahali kanlı bir sokak muharebesine girdi. Bıçaklarla şehrin içinde dövüştüler iki taraftan pek çok adamlar öldü, sonra Tatarlar Kazvin'den çıkıp gittiler Kazvin ahali si kendi şehitlerini saydıkları zaman 40.000 den fazla olduğu görülmüştür.

Tatar ordusu Hemedan'da, Bilâdıcebel'de yanı Acem Irak'ında iken kış geldi. Azerbaycan'a doğru yürüdüler. Geçtikleri yerlerdeki adamları öldürüp şehirleri yağmaladıktan sonra yakıp, yıkıp Tebriz'e geldiler. Azerbaycan emiri olan (Pehlivan'ın oğlu Özbek) orada idi. Gece gündüz şarap içiyordu. Tatarlar'la harbetmek hatırına bile gelmiyordu, hayvan, mal ve eşya vermek suretiyle anlaşma yaptı. Onlar da bunları alarak Tebriz'den ayrıldılar.

Merası çok ve soğuğu az yer aramak üzere deniz kıyısına doğru yürüdüler, Mekan'a geldiler. Yolda Gürcü şehirlerine uğradıkları zaman büyük bir Gürcü fırkası ile karşılaştılar. Tatarlar'a hücum ettilerse de onlar da bozguna uğradı ve çoğu da öldü.

Gürcistan kralı, Azerbaycan emiri Özbek'e elçi gönderip onunla Tatarlar aleyhine birleşmek istediğini söyledi, o da uygun cevap verdi. Kış bitince birleşerek Tatarlar üzerine yürümeye karar verdiler. Elcezir'e ve Ahlat emiri olan (Adil'in oğlu Melik Eşref)in de bu anlaşmaya katılması için haber gönderdiler. Tatarlar'ın bahar başına kadar saldırmayacaklarını sanıyorlardı.

Tatarlar ise Gürcistan tarafına yürüdüler. Özbeğ'in kölelerinden (Akkuş) adındaki kölemen de

onlara katıldı. O taraftaki dağ ve ovalardaki Türkmen ve diğer kabilelerden birçok halkı başına topladı. Tatar ordusuna katılmak için onlarla görüştü. Onlar da bunu kabul ettiler, Akkuş başındaki toplulukla Tatar ordusuna öncü olarak kuvvetli bir Gürcü kalesini ele geçirip harap etti. Sonra yollarındaki kasaba ve köyleri soyup yıkarak, Zilkade içinde Tiflis'e yaklaştı. Gürcüler toplanıp Akkuş'un üzerine hücum ederek, pek çok askerini kırmışlardı. Fakat arkadan Tatarlar yetişip gürcüleri ağır bozguna uğratmışlar ve çoğunu öldürmüşlerdir.

O asırda bulunan bazı tarihçiler der ki: Çin hududundan çıkıpta bir sene geçmeden memleketleri yakıp yıkarak, Irak hududuna kadar gitmek bir taraftanda Gürcistan'a kadar çıkmak şimdiye kadar böyle bir yürüyüş Tatarlardan başka bir millette görülmemiştir. Ne eski tarihlerde ne de yeni sinde bunun eşi görülmemiştir. Hiç şüphe yok ki bizden uzun zaman sonra bu vak'aları okuyacak kimse inanmaz ve ihtimal vermez. Onların hakları vardır, fakat şuraya dikkat edilmeli ki biz de çağdaş tarih yazarları bu Tatar faciasını öyle bir zamanda yazdık ki o zaman bu vak'alar âlim ve cahil herkesce biliniyordu.

Bu Tatar ordusu 618 senesi başında Gürcistan'dan dönüp Tebriz'e geldiler Tebriz emîrinden biraz mal ve hayvan aldıktan sonra gidip (Meraga) şehrini sardılar. Buranın hükümdarı (Revandız) kalesinde oturan bir kadındı. Mancınıklarla kaleye hücum ettiler. Adetleri olduğu üzere İslâm esirlerini ileri sürerek zorla harbettirdiler ve şehre girdiler. Sayısız adam öldürdüler işlerine yarayan şeyleri

alıp, geri kalanını yaktılar sonra Erbil'e doğru gittiler.

Tatarlar'ın üzerlerine geldiği haberini Musul ahalisi işitince korkuya düştüler, hatta bazıları şehirden çıkmaya hazırlandı. Erbil'in sahibi (Muzafferiddin Gökbörü, Musul'un sahibi (Bedreddin)e mektup yazıp yardım istedi. O da bir miktar asker gönderdi. Kendisi de Tatarların geçmesini önleme için yol üzerinde bulunan boğazları tutmaya gitti.

Halife Nâsır Erbil dağlarının olmasından dolayı Tatarlar beri tarafa geçer ve Arap Irak'ına saldırırlar diye telaş edip Bedreddin'e ve Gökbörü'ye eminnameler yazdı. Tatar ordusunu önlemek için kendi askerleriyle (Dakukâ) şehrinde birleşmelerini emretmiş olduğundan, Safer ayı içinde Gökbörü Erbil'den hareket etti.

Musul askeri de yürüdü birçok gönüllü askerle onlara katıldı. Halife, Melik Eşref'e de kendisinin askeriyle gitmesini ve onlar ile birleşmesi için emir gönderdi. Halbuki Melik Eşref'in kardeşi ve Şam'ın emîri olan (Melik Muazzam) Harran'a gelip Dimyat'ı Haçlıların elinden kurtarmak için onu Mısır'a gitmek üzere Şam'a göndermek istiyordu. Mısır'ın tehlikede olduğundan bahsederek, Melik Eşref Halife'den özür diledi ve Şam'a gitmek üzere yol hazırlığına başladı.

Muzaffereddin Gökbörü ve ötekiler Dakukâ'da toplandı. Halife de Irak'ın en büyük kumandanı olan kölesi Kuştemir ile öteki kumandanlardan bazıları-
nı oraya gönderdi. Fakat yanlarındaki asker 800 süvariden ibaretti. Hepsinin Başbuğu olan Gökbörü

askerin azlığına bakarak Tatarların üzerine gitmeye cesaret edemedi. Toplanmış olan askerde biraz bekledikten sonra dağıldı.

Tatarlar ise Hemedan'a gittiler orada tahsildarlık yapan bir memurları vardı. Ondan mal ve para istediler. O da ahaliyi sıkıştırdı ahali arasında karışıklık çıktı söz ayağa düştü, tahsildarı öldürdüler, Tatarlar'la da harbe tutuştular. Üç gün çok şiddetli bir surette çarpıştılar. İki taraftan pek çok adamlar öldü ve yaralandı. Tatarlar dalkılıç şehre girdiler. Silâh işlemeyen dar sokaklarda bıçaklarla dövüştüler. Pek çok Tatar kırdılar, fakat sonunda yenildiler. Pek az kimseler kaçarak veya saklanarak kurtuldu. Geri kalanlarını Tatarlar öldürdüler ve şehri yakdılar. Ondan sonra Azerbaycan'da bazı şehirlerden sulh yoluyla mal aldılar bazı şehirleri de kılıç kuvvetiyle alıp ve halkını kılıçtan geçirip yağmaladıktan sonra yakıp yıktılar. Bu sırada Eran şehirlerinden (Beylekan) şehrini alıp alıp yıktıktan sonra Gürcistan üzerine yürüdüler. Gürcüler büyük bir kalabalıkla Tatarları karşılayıp çok şiddetli savaştılar, fakat sonunda bozuldular 30.000 kadar telefata verdiler ve pek çok şehirleri de boşalttılar. Tatarlar da geçtikleri yerlerdeki şehirleri yakıp yıkarak Dağıstan tarafına gidip (Şamahı)yi alıp yıktılar. Sonra Derbend'i Şirvan'ı geçip (Lan, Lekri) ve öteki kabileleri de vurup talan ettikten sonra, ansızın Kıpçağa vardılar. Kıpçak ahalisi Türktü, gafil avlandılar vaktiyle davranıp toparlanamadıkları için dağlara ve sazlıklara sığındılar, bir çoğu da Rusya'ya gitti ve Tatarlar aleyhine Ruslar'la birleştiler.

Kıpçak'ın yaylası ve kışlağı çok olduğundan Tatarlar burada bir müddet yerleşip kaldılar. 620 senesinde Rusya üzerine yürüdüler. Rus ve Kıpçak Türkler'i bunu haber alınca büyük bir toplulukla Tatarların üzerine yürüdüler. Tatarlar geriler gibi göründü, onlarda takip ettiler 12 gün Tatarlar geri gitti onlarda ilerlediler.

Tatarlar'ın korktuğu için gerilediğini zannediyorlardı. Tatarlar ise onları bu suretle aldatarak iyice yorduktan sonra birden bire dönüp Ruslar ile Kıpçak Türkleri üzerine hücum ettiler. Misli görülmemiş kanlı bir muharebe oldu ve üç gün sürdü, nihayet Tatarlar gâlip geldi. Ruslar ile Kıpçak halkının muharebe meydanında pek çok tale-fatı oldu. Bozgun halinde dönerlerken Tatarlar şiddetle onları takip ettiler. Çoğunu da kırdılar pek azı kaçarak Rusya'ya gidebildi.

620 senesi sonunda, Tatarlar Bulgar diyarına akın ettiler. Bulgarlar da birkaç yerde pusu kurup Tatarlar pusu yerini geçince pusudaki asker yerinden çıkarak önden ve arkadan hücum edip Tatarları ortalarına aldılar. Kılıç üşürerek çoğunu kırdılar. Pek azı kurtuldu. Onlar da Kıpçak'da kuramayıp geri de dönemeyince büyük Sahra'ya giderek Cengiz Han ordusuna karışmışlardır. Bulgarlar'ın Müslüman oldukları da 433 senesi vak'alarında yazılmıştı. İşte Çete ve Soyda ordularının sonu böyle olmuştur.

Cengiz Han bu iki başkumandanı Semerkant'dan Horasan tarafına geçirdikten sonra, Fergana ve Tirmiz ile sağlamlığı meşhur olan Kelâne kalesi üzerine bir ordu gönderdi. Bu ordular gidip memur ol-

dukları yerleri aldı ve evvelki Tatarların yaptıkları adam öldürme yağma etme ve şehirleri yakıp yakma işlerini gördükten sonra, Semerkant'a döndüler. Sonra Cengiz Han oğullarından biri ile Harzem üzerine bir ordu gönderdi ve başka bir ordu hazırlayarak Horasan yakasına geçirdi.

Evvelki ordu Harezm'e gitti. Harzemşah'ın kay-bından ve ölümünden sonra akrabasından (Homar-tekın) orada saltanat sürmeye başlamıştı. Tatar-ları karşılayarak büyük bir harb yaptı, fakat Tatar-lar, onu pusuya düşürdüler ve 100.000 kadar Müs-lüman'ı şehit ettiler. Harzem, (Gürgenç) şehrini sar-dılar. Harezm ahalişi cesur adamlar olup çok şid-detle çarpıştılar. Muhasara beş ay sürdü iki taraf-tan pek çok adamlar öldü, fakat Tatarlar'ın tele-fatı daha büyüktü. Tatarlar Cengiz'den yardım is-tediler o da pek çok asker gönderdi. Yeni asker Harezm'e gelince, Tatarlar üst üste hücum edip şeh-rin bir mahallesini aldılar. Ahali çok çatıştı hid-detli bir muharebe oldu, fakat o mahalleden Tatar-lar'ı çıkaramadılar. Tatarlar birer birer öteki ma-halleler üzerine hücum ettikçe ahali çocuklar ve kadınlarla beraber çarpışıyorlardı. Bu suretle Ta-tarlar bütün şehri aldılar, ahaliyi öldürdüler ve bul-dukları malı yağma ettiler. Ceyhun seddini açtılar şehri su bastı, binalar yıkıldı, köşede bucakta giz-lenmiş olanlar da ya suda boğuldu yahut yıkılan binaların altında kaldı. O zaman Harezm şehri ule-manın, salihlerin ve bütün bilgi sahiplerinin kaynağı idi. Hepsi kaybolup gitti.

Hâsılı Müslümanlar hakkında, emsali görülme-miş bir facia oldu. Sonra Tatarlar bütün Harezm ül-

kesini ele geçirdiler sanatkârlardan hüner sahiplerinden 100.000 kadar adam seçip gerisini öldürdüler. Horasan tarafına geçirilen ordu da 671 senesi içinde Belh'e vardı. Hiç bir kimseye dokunmadan şehre bir müfettiş koydular, sonra Zevzan'ı ve birkaç şehri zaptedip, birer mutasarrıf tayin ettiler. Fakat gençlerini askere aldılar sonra Talkan'a gittiler. Talkan birçok şehirleri olan bir vilâyetti. Orada (Mansûrkûh) denen kuvvetli bir kale vardı.

Tatarlar bu kaleyi altı ay sardılar gece gündüz hücumlar yaptılarsada alamadılar işi Cengiz Han'a bildirdiler. O da büyük bir ordu ile geldi ve dört ay sıkıştırdığı halde alamadı. Sonra bir kat ahşaptan ve bir kat topraktan olmak üzere kale duvarı hizasında yüksek bir burç yaptı. Onun üzerinden askerini kale içine yürüttü. Kaledeki süvariler çıkıp kurtuldular, fakat piyadenin hepsi öldü. Tatarlarda kadınları ve çocukları esir aldı malları ve eşyayı yağma ettiler.

Sonra Cengiz Merv üzerine büyük bir ordu gönderdi. O zaman Araplar'dan Türkler'den ve başka İslâm milletrinden Merv'de 100.000'i aşkın halk toplanmış şehrin dışında ordu kurmuşlardı. Tatarlar ile çok şiddetli savaşılsa da sonunda mağlûp oldular. Ekserisi öldürüldü veya esir edildi. Birazı da kurtuldu. Sonra Tatarlar Merv şehrini sararak aldılar ve halkı öldürdüler. Ölülerini saydılar 700.000 kadardı.

Tatarlar sonra Nisâbur'a gidip Merv'de yaptıklarını orada da yaptılar. Tus'a da bir fırka asker gönderip, Tus şehrini ve Meşhed'i harap ettiler. On-
dan sonra Herat'a gittiler ahalisine aman verip

şehri zaptettiler. Fakat içlerinden bazılarını öldürdüler ve Herat şehrine bir zaptiye kumandanı bırakıp Gazne'ye geçtiler.

O zaman Gazne'de Harzemşah'ın oğlu Celâledin vardı ve babasının askerlerinden 60.000 kadarı onun yanında toplanmışlardı. Muharebe sonunda Tatarları büyük bozguna uğrattılar ve çoğunu öldürdüler içlerinden kurtulanlar Talkan'a gitti Cengiz'e işi bildirdiler.

Herat ahalişi Tatarlar'ın bozgununu işitince Tatar Şahnasını Yani zaptiye müdürünü öldürdüler. Bunun üzerine Cengiz Herat'a birçok asker gönderdi, Tatarlar zorlayarak şehre girdi, ahaliyi öldürdü, mallarını yağma etti, kadınlarını esir aldı ve şehri yakarak Talkan'a döndüler.

Rivayet ederler ki Herat'ta ölenlerin sayısı bir buçuk milyondan fazla idi. Fakat içlerinden (Şerafeddin adındaki zat ile, beş on kişi daha kurtulmuştu. Etrafdan da kurtulan 25 kişi vardı. Hepsi 40 kişi oluyordu. Sadece bu 40 kişi 15 sene kadar Herat'ta oturmuşlardır.

Daha sonra Cengiz Han oğullarından biri ile Gazne üzerine daha büyük bir ordu gönderdi. Bu ordu Kâbil'e gitti İslâm askerleriyle yaptıkları muharebe sonunda Tatarlar yenildiler ve dağıldılar. Tatarların çoğu öldü İslâm askerleri büyük ganimetler elde ettiler. Tatar ordusunda bulunan İslâm esirleri de kurtuldu.

Fakat elde edilen ganimet mallarının taksiminde bir kavga çıktı. Kumandanlardan (Buğrak) adında bir kahraman vardı ki çok cesur ve tedbirli bir zattı. Bu seferki Tatar bozgununa o sebep olmuştu.

Celâleddin'in akrabasından olan Herat vâlisi (Melikhan) ile ganimet malından dolayı kavga çıkararak Buğrak'ın kardeşi öldürüldü. Buğrak gücenip Hindistan'a gitti. Askerin içinden 30.000 kişi de ona katılmıştı bundan dolayı Celâleddin'in askeri azaldı ve Buğrak gibi cesur ve tedbirli kumandandan mahrum kaldı. Telaş içinde düşünüp dururken Cengiz'in ordusu ile Gazne üzerine yürüdüğü haberini aldı.

Cengiz Han büyük bir ordu ile yola çıkıp, geçtiği yerleri yakıp yıkarak Bamyan kalesini sarmıştı. O sırada oğlu Tuli'nin oğluna bir ok gelerek ölmesi üzerine Cengiz çok gazaba geldi. Kaleye girince, hayvanları bile öldürüp orada canlı bir yaratık bırakmadı. Gazne'ye doğru yürüdü.

Celâleddin'in kuvveti azalmış olduğundan Hindistan'a doğru kaçtı, Cengiz de onu kovaladı Sint nehrinde yakaladı. Celâleddin'in hazırlattığı gemiler gelmemiş olduğundan çaresiz kalarak yanında bulunan askerle muharebeye girişti. İki tarafta pek çok ölü ve yaralı verdi. Tatarlar geri çekildiler, evvelce istenen gemiler de gelince Celâleddin 4.000 kadar askeriyle Hindistan tarafına geçti. Ertesi gün Cengiz Han, Gazne'ye geldi, ahalisini öldürdü, mallarını yağma etti, şehri yakıp yıkıp toprakla bir etti. Ne gariptir ki o sırada Gürcistan hükümdarı ölmüştü. Hanedanından yalnız bir kız kaldığından onu hükümdarlığa getirdiler. Onu evlendirip Gürcistan'ı idare etmek için bir hükümdar oğlu aradıklarını işiten Erzeni-Rûm Meliki (Selçuklu Kılıçaslan'ın oğlu Tuğrulşah) Gürcistan Melikesini oğluna istedi. Onlar da kabul ettiler, fakat oğlunun Hristiyan olmasını şart koştular. Tuğrulşah da bu şartı kabul

ederek Hristiyan olmasını oğluna emretti. Oğlu da Hristiyanlığı kabul edip 620 senesinde Melike ile evlendi. Halbuki Melike bir kölesini seviyormuş, Şahzade onu bildiği halde hazmediyormuş. Bir gün Melike ile köleyi bir yatakta görünce dayanamayıp gürültü çıkarmış. Melike onu bir kalede hapsedtikten sonra kendisine güzel bir koca aramış.

Gence ahalisinden bir Müslüman bulup getirdiler. Melike onu beğendi, fakat Hristiyan olmasını teklif etti. Delikanlı kabul etmediğinden nikâha karar verilemedi. İşte şu Melike ve Şahzade gibi hamiyetsizler Cengiz gibi kan dökücülerin terbiyesine lâyıktırlar. Ne çareki kuru yanında yaş da yanıyor. İşte teessüf edilecek nokta burasıdır.

Cengiz Han, Gazne taraflarını büsbütün harap ettikten sonra Horasan'da yıkılmayan yer kalmasın diye o tarafa bir ordu çıkardı. Kendisi de Sint nehri kenarında (Kâlfu) adındaki şehirde biraz kaldı. O sırada ordusunda veba çıkıp bir çoğu helak oldu. Bunu esirlerin çokluğundan bildi ordusunda ne kadar Müslüman esir varsa hepsinin öldürülmesini emretti. Tatarlar da onun emrini yerine getirdiler. Ondan sonra bu kan dökücü Cengiz Türkistan'a döndü.

Horasan'a gelen ordu 621 senesi içinde tekrar Horasan şehirlerinden Kam ve Kaşan gibi evvelki seferlerde Tatarlar'ın şerrinden kurtulmuş olan memleketleri de harap ederek ahalisini öldürmüşler, fakat sanatkârlarından bazılarını Türkistan'a göndermişlerdir.

Hâsılı Horasan gibi güzel ve çok bakımlı bir ülke bu karışıklıklar sırasında o derece harap olmuş-

tu ki bir adam Ceyhun kıyısından Esterabat'da kadar gitse insan leşinden başka yiyecek bir şey bulamazdı. Acem Irak'ı da öylece harap olmuştu.

Rivayet ederlerki Cengiz Han, dönüşünde Buhara'ya uğramış kendisine Müslüman dininin esaslarını anlatacak bir adam istemiştir. Kadi Şerafeddin ile bir vaiz gönderilmiş. Cengiz'in huzuruna girince Kelime-i Şahadet ile Namazı, Orucu, Zekâtı ve Haccı anlatmışlar. Cengiz hepsini beğenmiş ancak Hac için demiş ki: "İhtimal Cenabı Hak, Mekte'de ziraat olmadığından halkın giden hacılardan ihtiyaçlarını tedarik etmeleri için bunu farz kılmış ola" diye aklınca bir fikir yürütmüş Kadi ile arkadaşları yanından çıkınca Kadi Şerefeddin onun İslâm olduğuna hükmetmiş, fakat vaiz Efendi inanmamıştır.

Sonra Cengiz Han Semerkant'a gidince Kılıçtan kurtulan Âlimler ve Şeyhler onu karşılamaya çıktılar o da âlimleri ve bilginleri vergiden affedip ellerine beratlar verdi. Sonra oradan kalkıp Seyhun kenarına gitti oğulları Oktay'la Çağatay da gelip orduya katıldılar. Harezm'i harap etmiş olan oğlu Cuci de geldi, pek çok hediyelerle, 100.000 baş at getirdi.

621 senesi içinde Cengiz Han hükümet merkezi olan (Karakurum) şehrine vardı. Kadınları ve torunları onu karşıladılar.

O zaman Tülin'in oğlu (Kubilay) on yaşında öteki oğlu (Hulaku) dokuz yaşında oldukları halde Kubilay bir tavşan Hulaku'da bir geyik avlamış olduklarından büyük babalarına takdim ettiler. O da çok memnun olarak torunlarını okşadı. Ondan

sonra Akrabasına büyük ziyafetler verdi. Hepsini derecelerine göre hadiyeler vererek gönüllerini aldı.

O zaman İslâmiyetin başlangıcından beri Müslümanlar'ın başına olmadık felâketler gelmişti. Batının sonundan ve kuzeyden çıkan Haçlılar Şam ülkesinin mühim şehirlerini aldıktan sonra Dimyat'ı ele geçirmişlerdi. Bir taraftan da Mısır'ı sıkıştırıyorlardı. Şarktan da çıkan Moğol ve Tatarlar az zamanda Maverâünnehir şehirleri ile Horasan'ı, Acem Irak'ını Azerbaycan'ı vurup yağmaladıktan ve halkının üçte ikisinden çoğunu öldürdükten sonra birçok şehirleri de harap etmişlerdi. Kadınları ve çocukları öldürmek ve gebe kadınların karnını yarıp yavrularını telef etmek gibi, insanın dayanmayacağını ve tüylerin ürpereceği facialar yapmışlardı. (Nefsimizin ve düşmanların şerrinden Allah'a sığınırız).

Cengiz Han Karakurum'a gittikten sonra çok zaman geçmeden (Tibet zemin) Hanı (Şiderko) 500.000 askerle Cengiz Han'ın üzerine yürümüş aralarında yapılan misli görülmemiş kanlı muharebe de Moğolların söylediklerine göre yüz bin adam ölmüş ve Şiderko da bozulmuştur.

DİMYAT'IN KURTULUŞU

Yukarıda geçtiği gibi Haçlılar Dimyat'ı aldıktan sonra Mısır'ı sıkıştırdılar. Melik Kâmil kardeşlerinden ve akrabasından yardım istedi. Hama emîri ve Melik Âdil'in damadı olan (Taküyyiddin'in oğlu Melik Mansûr) ona imdad için Melik Âdil'in kızın-

dan doğma büyük oğlu (Melik Muzaffer)i Hama askeri ile 616 senesinde Mısır'a gönderdi. O sırada Melik Muzaffer'in annesi Melike 617 senesinde de babası (Melik Mansûr) vefat etti.

Melik Mansûr cesur, âlim ve âlimleri seven bir zattı. Yanında bilginlerden ikiyüz'e yakın sarıklı vardı. Tarih ilminde (Mizmar) ve (Tabakat-ı Şuara) gibi müteaddit eserleri ve güzel şiirleri vardı. Vefatında yerine Mısır'da bulunan büyük oğlu Melik Muzaffer'in geçmesi lâzım gelirken küçük oğlu Nâsirüddin ona nisbetle daha yumuşak huylu olduğundan Mansûr'un vezir ve kumandanları Nâsir'ı tercih ederek babasının yerine geçirdiler.

Nâsir o zaman Şam emîri Melik Muazzam'ın maiyyetinde Nablûs'ta bulunuyordu. Emîr olduğu halde Melik Muazzam'a belli bir miktar mal vermeyi taahhüd ederek onun izni ile gelip emîrliğe oturdu. Fakat vaad ettiği vergiyi veremediğinden Melik Muazzam gücendi, sonradan da onun aleyhine döndü.

Melik Kâmil ise Muzaffer'e minnettar olduğundan, emîrliğin Nâsir'a dönmesinden dolayı canı sıkılmıştı. Fakat böyle küçük şeylerin üzerinde duracak zaman değildi. Çünkü Haçlı ordusu kendisini sıkıştırıyordu. Kardeşi Melik Eşref de Şark gaileleriyle uğraşmakta idi. Sonradan Tatarlar'ın Irak hududuna yaklaşmaları üzerine Halife de Melik Eşref'i o tarafa çağırdı. Mısır'ın tehlikesi günden güne artıyordu.

Bunun üzerine Melik Muazzam Harran'a gidip kardeşi Melik Eşref'i Mısır'ın imdadına ısrarla çağırdı. Melik Eşref askerini toplayıp Halep askerini de ona katarak Hamâ'ya gelince Hama emîri Melik

Nâsırı da dâvet etti. Nâsır olur ki Melik Kâmil Hama'yı kendisinden alıp, kardeşi Melik Muzaffer'e verir diye şüphelendi. Melik Eşref ona kuvvetli teminat vererek onu da Hama askeri ile beraber alıp götürdü. Humus sahibi (Şirkûh'un oğlu Melik Mücahit) Bâlebek sahibi Ferruh Şah'ın oğlu (Melik Emced Behram Şah) da Melik Eşref'le beraber hareket ettiler. Melik Muazzam da Şam askeri ile yürüdü. Hep birlikte Mısır'a yollandılar.

Melik Kâmil Mansûre'de Haçlılar'la dövüşmekte iken, onlar böyle büyük bir ordu ile Mansure'ye gelince Müslümanlar'ın kalplerine kuvvet geldi. Muharebe şiddetlendi. Haçlılar'ın gözleri yıldı, bununla beraber Âdil oğulları işlerin gidişine bakarak Haçlılar'a çok müsait şartlarla anlaşma teklif ettilerse de onlar kabul etmedi ve yapılması çok zor birtakım şartlar öne sürdüler.

O sırada İslâm askerlerinden bir cemaat, bir topluluk Dimyat yakasından Haçlılar'ın bulunduğu tarafa geçerek Nil'i yardı ve büyük bir gedik açtı. Nil'in taşma mevsimi idi, karayı hemen su bastı. Dimyat ile Haçlılar'ın arası kesildi. Yiyecekleri bitti, aç kaldılar, aman istediler.

İslâm ordusu kumandanları aralarında görüştüler. Kumandanlardan bazıları Haçlılar'a aman vermemek fikrini öne sürdü, fakat İslâm askerleri üç seneyi geçen bir zamandan beri seferber oldukları için halsiz idiler. Harçlıkları da kalmamıştı, uzlaşma tarafını tercih ettiler. Ve Haçlılar'ın Dimyat'ı terk etmesi şartı ile anlaşma yapıldı. Haçlılar 618 senesi Recebinde, Dimyat'ı Melik Kâmil'e teslim edip gittiler.

Kudüs kralı ünvanı ile hüküm süren Kont da Avrupa'ya döndü. Fakat Papa bu seferden memnun kalmadı, yine Avrupa ahalisini Haçlı muharebeye teşvik etti.

Sulh yapıldıktan sonra İslâm askerleri memleketlerine döndü. Her ne kadar Melik Kâmil Hama emirliğine Mansûr'un büyük oğlu Melik Muzaffer'in tayin edilmesini istiyorsa da, Melik Eşref Mısır'a giderken Mansûr'un oğlu Nâsır'ı temin ederek Mısır'a götürmüş olduğundan onun Hama emirliğinde kalmasına lüzum görüyordu. Melik Kâmil de ona bir şey diyemiyordu. Bu suretle Hama emirliği iki kardeş arasında münazaahı kaldı. Fakat bu iş, vaktin hükümdarlarının en iyisi olan Âdil oğulları arasında nifak çıkmasına sebep oldu.

Yukarıda geçtiği gibi Melik Nâsır Hama emirliğini alınca Melik Muazzam'a belli bir vergi vermeyi söz vermişti, fakat veremediği için Melik Muazzam bunu Hama'yı almaya bir vesile yapmıştı. 619 senesinde Hama üzerine yürüdü Selemiyye'yi aldı ve gelirini ele geçirdi. Sonra Mârre'yi zaptetti. Hama'yı da almayı düşünmekte idi. Melik Eşref ise daha evvel gezmek için Mısır'a gitmişti. Hama işini işitince Melik Kâmil'e şikâyet etti. O da 620 senesi içinde Melik Muazzam'a hususi bir memur gönderdi. Bu memur Melik Muazzam'ın yanına gidip "Sultan Hama mülkünden çıkmanı emrediyor" deyince Melik Muazzam "Baş üstüne" dedi ve Şam'a döndü. Fakat Melik Kâmil ile Eşref'e gücenip kin bağladı. Melik Eşref de Elcezire'ye dönmüştü.

Sonradan Melik Kâmil ile Melik Eşref arasında yapılan birçok yazışmaların sonunda Selemiye

Hama'dan ayrılarak Mansûr'un oğlu Melik Muzaffer'e verilmiştir. Fakat Melik Muazzam'ın kardeşleri hakkında olan kini artmıştır.

Melik Âdil'in vefatında oğlu (Melik Şahabeddin) elinde yalnız (Süruç ve Urfa) kalmıştı. Diğer şark şehirleri hep Melik Eşref'in elinde idi. Eşref'in ise çocuğu olmadığından kardeşi Şahabeddin'in kendisine veliaht yapıp Süruç ile Urfa'yı elinden alarak onlara karşılık Meyyafarkin ile birçok büyük memleketleri bulunan Ahlat vilâyetini vermişti. Şahabeddin de gidip Ahlat'ı zaptetmişti. Melik Muazzam ise onların aralarını bozdu. Şahabeddin ile Eşref'in aleyhine bir ittifak yaptı. Erbil emiri (Muzafferüddin Gökbörü'de bu anlaşmaya girdi. Üçü birlikte Melik Eşref üzerine gitmeye hazırlandılar.

Melik Eşref bunu haber alınca Melik Kâmil'e şikâyet etti. O da Mısır'da hazırlığa başlayarak Melik Muazzam'a "Eğer Eşref'in üzerine yürürsen ben de Şam'ı zaptederim" diye haber gönderince Melik Muazzam durmaya mecbur oldu.

Ama Gökbörü Melik Eşref'in taraftarı olan ve Musul emiri bulunan (Bedreddin Lü'lü) üzerine 621 senesinde yürüdü. Onu Musul'da sardı. Musul ise kuvvetli bir kale olduğundan Melik Eşref ona ehemmiyet vermeyip Ahlat üzerine yürüdü. Şahabeddin'i sıkıştırarak teslim olmaya mecbur etti, fakat özür dileyerek yalvarması üzerine Meyafarkin'i ona bırakıp Ahlat'ı kendinden aldı ve oraya bir vâli tayin ederek kendisi de döndü. Gökbörü de dokuz gün Musul'u sardıktan sonra bir şey elde edemeyerek geri gitti.

H İ C A Z V A K ' A L A R I

Mekke-i Mükerrerme Emîri (Hüseyni Alevî İdris'in oğlu Katade) 90 yaşına gelmişti. Yemenden Medine-i Münevvere hududuna kadar geniş bir ülkeye sahipti. Yenbuk kalesi de elinde idi. İlk zamanlarında iyi ahlâk sahibi iken sonraları zulüm yolunu tutmuş ve Mekke'de zâlimce birtakım vergiler çıkarmıştı. 618 senesi ortalarında Medine'yi kumandanının elinden almak için birçok askerle hareket etmiş ise de, yolda hastalanıp dönmeğe mecbur olmuş ordu ile beraber kardeşini ve oğlu Hasan'ı göndermişti.

Katade öldüğü takdirde yerine kardeşinin geçeceği oğlu Hasan'a haber verilince kalkıp amcasını boğdurmuş ve dönüp Mekke'ye gitmişti. Babası onu ağır sözlerle tekdir edince onu da boğdurdu. Fakat ölümü sakladı ve babası tarafından Yanbu muhafızı olan kardeşine bir mektup göndererek onu da çağırttı. O gelince onu da öldürdü ve babasının tahtına oturdu.

Fakat Hasan'ın (Racih) adında başka bir kardeşi daha vardı. Mekke dışında ve Bedeviler içinde bulunuyordu. Hac mevsiminde Irak kafilesi ile (Akbaş) adında bir hac emîri geliyordu. Racih ona gidip emîrliği ondan istedi. Ve muvafakatını aldı. Kardeşi Hasan ise Bedevilerden birçok asker toplayarak karşı çıktı ve Akbaş'ı tutturup idam ederek kesik başını halka gösterdi. Halife askeri onu görünce dağıldı. Hasan da Mekke emaretinde kaldı.

Eyyûbiler'den Yemen Meliki olan (Kâmil'in oğlu Mesud Yusuf) 619 senesinde Hac için Mekke'ye

geldi. Arafat'ta âdet olduğu üzere Halife'nin sancakları dağın üstüne dikiliyordu. Bu sırada Melik Mesud askeri ile ona mâni oldu ve babası Melik Kâmil'in sancaklarını öne geçirdi. Halife'nin adamları ona karşı koyamadılar. Halife bunu işitince pek ziyade canı sıkıldı ondan dolayı Melik Kâmil'e şikâyet etti. O da özür dileyerek işi geçiştirdi.

Melik Mesud ise Yemen'e döndükten sonra çok kalmayıp, büyük bir ordu ile 620 senesi başında Mekke'ye geldi. Katade'nin oğlu Hasan'la muharebe etti ve ona galebe çalarak Rebiülevvel ayı içinde Mekkeyi aldı ve bir vâli tayin ederek Yemen'e döndü.

B Ü Y Ü K L E R İ N Ö L Ü M Ü

Sofulardan ve keramet sahiplerinden olup Yunusiyye tarikatının piri olan Şeyh Yunus 90 yaşında olduğu halde 619 senesinde (Dârâ)ya bağlı Kunye köyünde vefat etti. (Allah sırrını takdis etsin).

622 senesi Şevval'inde Abbasi Halifesi (İmam Nâsır Li Dinillâh) 70 yaşında iken vefat etti. Valdesi (Zümrüt) adında bir Türk cariyesi idi. 47 sene Halifelik etti. Âlim çok zeki, güzel söz söyleyen, cesur ve kalp kuvvetine sahip bir zattı. Bütün hayatı izzet ve saltanatla geçti. Her zaman muhalliflerine galebe çaldı. Kendisine kötülük etmek isteyenler zarar gördü. Devlet işleri ile çok yakından alâkalı idi. Her tarafta habercileri vardı. Küçük büyük tebaasının ahvalinden haberi olurdu. Hükümdarların da dış ve iç hayatlarını bilirdi. Onları akıllıca bir birinin aleyhine düşürürdü. Hatta Harzem-

şah'ın aleyhine Tatarlarla haberleştiği rivayet edilir. Birçok kimseler, onun için gâibi bilir derdi. Kimisi de kerâmet sahibidir, bazıları da cinleri tutan Huddam sahibidir derlerdi. Hâsılı büyük zekâlı bir zattı. Mu'tasımdan sonra Halifeliğin heybeti kalmamıştı. İmâm Nâsır hilâfetin bu mehabetini yeniden meydana koydu, fakat ölümü ile bu yine kayboldu. Bununla beraber tebaasına zulmederdi. Bundan dolayı birçokları memleketlerini terk ettiler. Onların mallarını mülklerini zaptetti. Bu suretle onun zamanında Irak havalisi harap oldu. Bir de birbirlerine zıt işler yapardı. Şii görünüp, İmâmiye mezhebine meylettiği olurdu.

Bir gün huzurunda "Rasûllullah Efendi'mizden sonra insanların efdali kimdir" diye (İbni Cevzi'den) sordular. İbni Cevzi "Ebû Bekir (R. A.) hazretleridir" diye açıklayamayıp "kızı onun evinde olandır" diye cevap vermiştir.

Vefatında (Zâhir biemrillâh Muhammed Ebû Mansûr) hilâfet tahtına çıktı. Adaletle hareket etti. Pederi Şiilik'e meyilli ise de kendisi Sünnî idi. Babası zalim o âdil idi. Fakat hilâfet zamanı dokuz ay sürdü. 624 senesi Receb'inde vefat etti. Büyük oğlu (Müstansir billâh Ebû Cafer Mansûr) yerine geçti. Babası gibi adalet yolunu tuttu.

634 senesinde Cengiz'in büyük oğlu olan (Cücihan) vefat edince, yerine oğlu (Butahan) geçmiştir. O sırada Cengiz Han korkulu bir rüya gördü. Ölümünün yakın olduğuna dair rüyayı tâbir etti. Bütün çocuklarını ve torunlarını toplayıp bir arada hareket etmeleri için vasiyyet etti. Koyduğu

kanunlarla iş görmelerini istedi. Ve oğlu Oktay'ı veliaht yaparak 73 yaşında o sene içinde öldü.

Cengiz'in 100 ün üstünde kadını varmış, fakat (Cüci, Çağatay, Oktay ve Tülü) adında dört oğlu ile beş kızının anneleri (Perdekoçin) adındaki kadın imiş. Diğer kadınlardan da beş oğlu varsa da onlar gözde olmayıp onları bu dört oğlu ile bir tutmazdı. Bu dördüne (Erkân-ı Erbaa) derlerdi.

Cengiz Han hayatında (Hata') memleketlerini kardeşi (Cüci Kısar)a ve Bulgaristan'dan Harzem'e kadar olan memleketleri oğlu Düşi'ye Uygur hududundan Semerkant'a kadar olan şehirleri de oğlu Çağatay'a verip üçüncü oğlu Oktay'ı veliaht yapmıştı. Küçük oğlu Tülü'yi çok sevdiğinden onu ya nından ayırmazdı. Bütün hazinelerini ona verdi ve payitahtını yakınında olan bazı vilâyetleri de ona tahsis etti. Ölümünde vasiyeti üzere (Oktay Kaan) kendisinin yerine geçti. Kardeşleri de ona itaat ettiler.

HARZEMŞAH ZADE CELÂLEDDİN'İN DURUMU

Cengiz'in Gazne üzerine hücumunda Mehmed Harzemşah'ın oğlu (Celâleddin) kaçarak Hindistan'a gitmiş, orada bazı şehirleri zaptederek küçük bir hükümet kurmuştu. Cengiz Han'da Gazne'yi ve ona bağlı olan vilâyetleri şayet Celâleddin geri dönerse faydalanamayacak bir hâle getirdi. Yakıp yıktı. Sonra memleketine dönünce Celâleddin'in kardeşi (Gı-

yaseddin Tîs Şah) Isfahan, - Hemedan ve bilâdı Cebel'i zaptetmişken 622 senesinde Celâleddin Hindistan'dan dönüp Isfahan'a geldi. Tîs Şah'da ona boyun eğerek emri altına girdi.

Celâleddin'in yanında gün görmüş Tatar okullarından arta kalmış dört bin kadar seçkin süvari vardı. Fakat atları olmayıp Hintten gelirken kimi katırlara kimi öküzlere binmişti. Memleketler harap olduğundan hayvan tedariki de güçtü. Celâleddin Acem Irak'ından toplayabildiği yollukla Arap Irak'ı tarafına yürüdü. Bağdat'a bir konak kalıncaya kadar yanaştı. Askerini yaydı. Irak etrafını yağma ederek kendisine lâzım olan at katır ve diğer eşyaları elde etti. Sonra Erbil'e doğru yürüdü. Erbil emiri Muzaffedüddin Gökbör'ü onun itaatına girdi.

Celâleddin daha sonra, Azerbaycan'ın merkezi olan Tebriz üzerine gitti. Azerbaycan'ın sahibi olan (Pehlivan'ın oğlu Özbek) kaçarak Eran şehirlerinden Gürcistan'a yakın olan (Gence')ye gitti. Celâleddin de Azerbaycan'ı aldıktan sonra Gürcüler'le şiddetli bir muharebe yaptı. Gürcüler'i büyük bozguna uğrattı. Gence üzerine asker göndererek orasını da aldı. Özbek oradan da kaçarak o taraflarda bir kal'a da saklandı. Orada öldü ve adı battı. Celâleddin 623 senesi ortalarında Gürcüler'le yine bir muharebe yaptı. Onları pusuya düşürdü. Ve merkezleri olan Tiflis şehrini ele geçirdi.

Hâsılı Celâleddin az zaman büyük şan kazandı, çok şöhret aldı ve ondan öteki hükümdarların gözleri yıldı. O zaman kendisine (Hudavend-i âlem) yani dünyanın efendisi deniliyordu.

MELİK MUAZZAM'IN CELÂLEDDİN İLE EŞREF'İN DE KEYKUBAT'LA ANLAŞMALARI

Yukarıda geçtiği gibi Melik Âdil ölünce oğulları birleşerek Haçlılar'a karşı koydular. Bu da bütün İslâm âlemini sevindirdi. Âdil oğulları bütün İslâm milletlerinin çok sevdiği kimselerdi. Hama meselesinden dolayı Şam sahibi olan Melik Muazzam kardeşleri Melik Kâmil ile Melik Eşref'e gücenmişti.

Bu sefer Celâleddin meydana çıkıp da Acem Irak'ını, Azerbaycan'ı ve Gürcistan taraflarını zaptederek Melik Eşref'in memleketlerinden sayılan Ahlat eyâleti ile komşu olunca Melik Muazzam onunla kardeşleri aleyhine anlaşmak üzere yazışmaya başladı. Bunu işiten Melik Kâmil endişeye düştü.

Celâleddin ise Melik Muazzam ve Erbil'in sahibi Gökbör'ü ve Artık oğullarından Diyarıbekir ve Keyfa kalesinin sahibi olan (Melik Mesud) ve Mardin sahibi ile aralarında Melik Eşref'in elindeki memleketleri paylaşmak ve Mısır-Halep askerlerini Şarka yürümelerini Melik Muazzam önlemek üzere, aralarında bir anlaşma yapmışlardı. Bu suretle Melik Eşref onlara karşı yalnız kaldı. Fakat o da Anadolu Meliki olan (Kılıçaslan'ın oğlu Alâaddin Keykubat)dan yardım istedi ve onunla birleşti. Bunun üzerine 623 senesi ortalarında Celâleddin Tiflis'ten Ahlat üzerine, Gökbörü ise Erbil'den Musul üzerine yürüdüler. Keykubat da Malatya'ya gidip oradan Âmid yanı Diyarıbekir üzerine asker gönderdi.

Fakat o sırada Celâleddin'in Kirman'da kaymakamı olan (Hata'lı Burak Hâcib) kendisine isyan ederek istiklâl dâvasına düştüğü ve Tatarlar ile haberleştiğini işiten Celâleddin Ahlat'ı bırakarak, Kirman tarafına koştu. Fakat askeri Ahlat'ın etrafını yağma ettiler. Celâleddin Isfahan'a yaklaşıncaya, Burak Hacib'in kalelere çekilip müdafaaya geçtiği ve onu yola getirmenin çok zamana muhtaç olduğu anlaşıldı. Ve hemen Gürcistan'a dönmesi lâzım geldiğine dair o taraftan haber geldi.

Celâleddin Kirman tarafına giderken, yeteri kadar askerle vezirini Tiflis'te bırakmıştı. Askerinin yiyeceği kalmadığından Erzeni Rum taraflarına gidip oraları yağma ederek birçok mal aldıkları sırada kadınlarını da esir etmişlerdi. Dönüşlerinde Ahlat taraflarından geçerlerken Eşref'in Ahlat'ta kaymakamı olan (Hâcib Hüsameddin) askerini topladı ve onların üstüne hücum ederek yağma ettikleri malları, geri aldıktan başka, onların birçok mallarını da ele geçirdi. Celâleddin'in veziri bu halden korktuğu için, geri dönmek lâzım geldiğini Celâleddin'e bildirmişti.

Bunun üzerine Celâleddin artık Kirman tarafında kalmayı uygun bulmayarak, Burak Hacib'in yerinde kalması emrini verdi. Hil'atini de gönderdi. Kendisi Gürcistan'a gitti. Burak Hacib de her ne kadar dış yüzünden Celâleddin'e bağlı görünüyorsa da, hakikatte Kirman'da müstakil bir hükümdar durumunda idi.

Celâleddin ile Melik Muazzam ve öteki hükümdarlar arasında yapılan anlaşma bu suretle hükümsüz kaldı. Fakat Erbil'in sahibi Gökbörü'nün Musul'a

saldırmak üzere Zap nehrine kadar gelmesi üzerine, Melik Eşref'in taraftarı olan Musul'un sahibi (Bedreddin Lü'lü') o zaman Rakka'da bulunan Melik Eşref'ten yardım istemişti.

Melik Eşref askeri ile hareket ederek, Mardin taraflarını yakıp yıkmaya başlaması üzerine, Melik Muazzam da Humus ve Hama üzerine yürüdü. Ve kardeşi Melik Eşref'e "Sen Mardin üzerinden çekilersen ben de Hama ve Humus'u bırakırım" diye haber gönderdi.

Bunun üzerine Melik Eşref geri çekildi. Gök-börü Musul üzerinden Erbil'e, Melik Muazzam da Hamadan Şam'a döndüler. Hulâsa aralarında anlaşma yapan devletler, eski hallerine döndüler. Fakat Melik Eşref Mardin üzerinde iken onun teklifi ile Keykubat tarafından Âmid'e gönderilen asker, Âmid beyliğine bağlı olan Hısnı Mansûr'u ve öteki bazı kaleleri aldıktan sonra (Kâhta) kalesini sarmıştı.

Evvelce birleşen hükümdarlar eski hallerine dönünce, Keykubat'ın da dönmesi ve aldığı yerlerle kaleleri geri vermesi lâzım geldiği, Melik Eşref tarafından kendisine bildirildi. Fakat Sultan Keykubat, "Ben Melik Eşref'in kaymakamı değilim ki bana istediği gibi emretsin" diyerek bu teklife kulak asmadı. Melik Eşref ise, bundan dolayı Melik Muazzam'a karşı müşkül bir durumda kaldı. Âmid'in sahibi Melik Mesud'a, kendisine yardım için yeteri kadar asker göndermesini istedi. Kendisi de Melik Muazzam'a özür dilemek ve onunla barışmak için Şevval içinde Şam'a gitti, Melik Mesud da cesaret alarak, Kâhta'nın imdadına geldi. Fakat muharebe

sonunda bozulduğundan, Keykubat'ın askeri Kâhta'yı da aldı.

Celâleddin Kirman'dan hareketle, Gürcistan'ın bazı kalelerini zaptetdikten sonra hemen, Ahlat üzerine yürüyüp Zilkâde'nin üçüncü günü Malazgirt'e onbeşinci günü de Ahlat'a erişti. Hücuma başlayarak harbe girdi. Hâcib Hüsameddin ise, ihtiyatlı olduğundan iyi davrandı. Harezm askerleri, Tatarlar gibi kesip yıktıklarından Ahlat ahalisi de çok fedakârlıkla karşı koydu. Celâleddin kaleyi alamadı. Kış gelip karlar yağmaya başlayınca, Zilhicce'nin sonuna doğru kalkıp Tebriz'e gitti.

Melik Eşref Şam'a gidip Melik Muazzam ile barıştı. Kış bastı, 624 senesi girdi. Askerler yerli yerlerinde kalıp, baharın gelmesini bekliyorlardı. Melik Eşref de Şam'da yan gelip oturdu. Melik Kâmil ise, Melik Muazzam'ın Celâleddin ile birleşeceğinden korkuyordu. Eşref'in Şam'a gelip te Muazzamla buluşmasını kendi aleyhinde bir ittifak zannederek çok sıkıldı.

Muazzamla Eşref de onu temin için devamlı mektuplaşıyorlar, Celâleddin işini büyüterek Ahlat'a saldırdığını bildiriyorlar ve Eyyûbiler hanedanının şan ve kudretini korumak için, birlik halinde bulunmak lâzım geldiğini hatırlatıyorlardı.

Bütün bu yazışmalar Melik Kâmil'i aldatmak için Muazzam'ın hileleri idi. Melik Eşref'i göz hapsine alıp kardeşleri Melik Kâmil ile Hama ve Musul sahiplerinin aleyhine onun da kendisi ile birleşmesini adeta zorlayarak teklif ediyordu. Melik Eşref'de mecbur kaldığı için, ona uygun lisan kullanıyordu.

İşin sonunda istemeyerek onun teklifini kabul etti. Ve beraberce Melik Kâmil aleyhinde yürüyeceğini temin ederek on ay kadar Şam'da kaldıktan sonra, yakasını sıyrıp o senenin Cemaziyelâhîrinde El-cezire'ye gitmiş ve istemeyerek vermiş olduğu sözü hükümsüz hale getirmiştir.

Celâleddin ise her tarafa koşmakta idi. Tiflis ahalisi Müslüman oldukları halde şehrin korunması için orada bırakılmış olan Harzem askerlerinin yaptıkları kötülüklere dayanamadıklarından, Gürcüleri Tiflis'e çağırdılar. Gürcüler de toplanıp o senenin Rebiülevvelinde Tiflis'e geldiler. Harzem askerlerini kılıçtan geçirdiler. Tiflis'i de yakarak dönüp gittiler. Celâleddin işi öğrenince hemen o tarafa koştu. Fakat bomboş bir yangın yeri buldu.

Tatar saldırıları başlayalı beri Batınîler de halka pek çok zarar veriyorlardı. O sırada Celâleddin'in büyük kumandanlarından birini öldürdüler. Celâleddin öfkelenerek ordusu ile onların üzerine yürüdü. Alamut'dan Horasan'daki Kürt dağı şehrine kadar, ne kadar İsmailiye mezhebinde bulunan şehir halkı varsa hepsini öldürdü, mallarını aldı, kadınlarını ve çocuklarını esir etti.

Azerbaycan ahalisi de Harzem askerlerinin zulmünden usanarak Melik Eşref'in Ahlat'da kaymakamı ve baş kumandanı bulunan Hâcib Hüsameddin'i çağırdılar. O da Şaban içinde gidip, Celâleddin'in adamları elinde olan Hul, Selmas, Nahcevan ile diğer Azerbaycan şehirlerini ele geçirdi.

ALMANYA İMPARATORUNUN HAÇLILAR SAVAŞINA KATILMASI VE CELÂLEDDİN'İN TATARLARLA MUHAREBESİ

Papa'nın zoru ile Alman imparatoru (ikinci Frederik) büyük bir Haçlı ordusu ile Şam'a giderken Kıbrıs adasını zaptetti. Onun emri altında bulunan Haçlılar ise o sırada katile katile Sayda ve Sûr sahillerine çıkmakta idiler. Melik Muazzam'ın Celâleddin ile Melik Kâmil aleyhine anlaşma yapması Kâmil'e çok telâş verdi. O da Melik Muazzam aleyhine imparator ile anlaşmak için haberleşmeye başlamış, hatta Kudüs'ü imparator'a teslim edeceğini de vaad etmişti.

Yukarıda geçtiği gibi Haçlılar'ın Dimyat'ı aldıkları zaman, Melik Muazzam onlara karşı Kudüs'de müdafaaya geçip dayanmak mümkün olamayacağını düşünerek Kudüs üzerine geldikleri zaman, onların korunamamaları için Kudüs kalesi ile istihkâmlarını yıktırmıştı. Şimdi ise Alman imparatoru daha büyük kuvvetle gelmişti. Ona karşı Kudüs'ü korumak mümkün olamayacağını düşündü. Melik Kâmil onu sulhen teslim ederek işi yürütmek mecburiyetinde kalmıştı. Melik Muazzam'la birlik olan Celâleddin, doğu tarafında yeni yeni çıkan gailelerle uğraşıyordu. Melik Eşref de ayrılmış olduğundan Melik Muazzam yalnız kalmıştı. Melik Kâmil'in imparator ile birleşmek üzere olduğunu haber alınca telâş ederek Melik Eşref'ten iütufkârlık istedi, fakat zilkâdenin sonunda vefat etti.

Melik Muazzam bilgili, cesaretli, gayretli, itikadı bütün bir zattı, bütün hanedanı Şafii mezhebin-

de olduğu halde, kendisi Hanefi mezhebinde idi. Ve mezhebine çok bağlı idi. Bir mezara konup gömülmesini ve üzerine bina yapılmamasını vasiyet etmişti. Dimyat'ın kurtuluşunda çok büyük yardımı dokundu. Allah rahmet eylesin. Ölümünde yerine 20 yaşındaki oğlu (Melik Nâsır Davud) geçirildi.

O sırada Celâleddin de Tatarlar'la harbediyordu. Tatarlar Maverâünnehir'de yerleştikten sonra o taraftaki şehirleri yeniden yapmaya koyulmuşlar ve Harezm'e yakın büyük bir şehri yeniden yapmışlardı. Müslümanlar ise Tatarlar'ın korkusundan Horasan şehirlerini yapamıyorlardı. Horasan tarafı harap kaldığı için Tatarlar da orada çapul yapamıyorlardı. Bu sefer Tatarların Rey tarafına geldiklerini, Celâleddin haber alınca, 625 senesinde üzerlerine gitti, çarpıştı, topluluklarını dağıttı ve pek çoğunu kılıçtan geçirdi. Fakat gelirler diye bir müddet daha Rey tarafında kaldı.

Melik Kâmil'in Alman imparatoru ile anlaşmak istemesine asıl sebep olan, Melik Muazzam öldüğü için evvelce başlamış olan yazışma kesildi, fakat yeni sene girdikten sonra tekrar bu görüşme devam etmeğe başladı. Çünkü geçen seneden beri Haçlılar kabile kabile gelip Akkâ ve Sûr taraflarına çıkarak toplulukları günden güne artıyordu. İşe başlamak için imparator'un Kıbrıs'dan gelmesini bekliyorlardı. Sûr'un arkasındaki dağlarda oturan Müslümanlar da Haçlılar'ın idaresi altına girmekte, bu da İslâm hükümetlerine telâş vermekte idi.

Bütün bu haller, sulh yapmaya ihtiyaç gösterdi. Fakat anlaşma sırasında faydalı şartlar koyabilmek için düşmana kuvvetli görünmek lâzım geldi-

ğinden, Melik Kâmil Kudüs tarafında askeri bir mevki tutmaya lüzum görüyordu. Bundan dolayı Melik Kâmil, kardeşinin oğlu Melik Davud'dan Şobek kalesini istedi. Davud ona uymadı. Bunun üzerine Melik Kâmil Ramazan içinde Mısır'dan çıkıp, Gazne dışında bulunan (Telli Acûr) adındaki yere gitti. Ve Şam'a bağlı olan Nablûs ve Kudüs gibi bazı şehirlere memurlar gönderdi. Kendisine Hama emirliği vaad edilen (Mansûr'un oğlu Melik Muzafer'de) onun yanında idi.

Muazzam'ın oğlu Melik Davud, amcasının bu şehirlere el koymasından korkarak öteki amcası Melik Eşref'ten yardım istedi. Melik Eşref'de Şam'a gelerek Kâmil ile haberleşti. Melik Davud ile beraber Nablus'a gitti, onu orada bırakarak kendisi rica için Melik Kâmil'in yanına gitmek üzere Melik Davud'la karar verdiler ve bu karar gereğince hareket ettiler. Melik Davud Nablus'da kalıp, Melik Eşref Telliacur ordugâhına gitti ve Melik Kâmil ile anlaştı. Fakat bu anlaşma Melik Davud aleyhine gizli bir anlaşma idi.

Melik Eşref'in El-Cezire'de ki memleketlerine bedel olarak, ona Şam hükümetini ve Şam'a bedel olarak da Melik Davud'a diğer şehirler verilmek üzere Kâmil ile Eşref arasında gizlice bir karar alındı. Melik Eşref Nablus'a gelince bu kararı Melik Davud'dan gizli tuttu ise de Davud'un veziri bunu haber aldığı için, hemen Melik Davud'u alıp Şam'a geldiler. Ve harb hazırlığına başladılar. Melik Eşref de gelip Şam'ı sardı.

O sırada Alman imparatoru büyük bir ordu ile Akkâ'ya gelmişti. Melik Kâmil ile anlaşmak için

aralarında elçiler gelip gidiyordu. Tatarlar o sene de İslâm şehirlerine tecavüz ettiklerinden Celâleddin onlarla harbederek bazı galebe çalıyor, bazan da mağlûp oluyordu. Onları başından defettikten sonra Melik Eşref'in şehirlerinden olan, Ahlat taraflarını vurup yağmalamaya ve harap etmeye başladı. Melik Eşref ise Şam'ı sarmakla meşguldü.

Anadolu Meliki olan (Alâaddin Keykubat) devletini büyötmek için her fırsattan istifadeyi düşünen bir zattı. Eyyûbilerin birbiri ile anlaşamadıkları sırada yani 625 senesinde Ermenek'i Rumlar'ın elinden aldı ve birçok Türkmen aşiretlerini orada yerleştirerek o sınırı kuvvetlendirdi.

Yine o sırada Alâaddin Erzincan'a gidip, oradan amcazâdesi (Kılıçaslan'ın oğlu Tuğrulşah) elinde bulunan Erzeni-Rûm yani, (Erzurum) üzerine hareket etti. Tuğrulşah bunu işitince Melik Eşref'in Ahlat'da Kaymakam'ı bulunan (Emir Hüsameddin) den yardım istemesine ve Keykubat Erzurum'u alırsa Ahlat üzerine yürümesi hatıra gelmişti. Hüsameddin askerini toplayarak, Erzurum'un imdadına koştu. Keykubat bunu işitince olduğu yerde kaldı, fakat kendi memleketlerinden olan Sinob'u etrafındaki Rumlar'ın aldığı haberi gelince, Keykubat hemen o tarafa gitti ve Sinob'u Rumlar'ın elinden geri aldı.

MELİK KÂMİL'İN İMPARATOR İLE SULHU VE KUDÜS'Ü ONA TESLİM ETMESİ

Melik Eşref Şam'ı muhasara ederken, zihninde daima Ahlat tarafları vardı. Melik Kâmil'de bu

muhasaranın uzun süreceğini düşünerek, Kudüs şehrinin imparator'a teslim olunmasını düşünerek aşağıdaki şartlarla imparator'a sulh teklif etti: Yıkılmış olan kale duvarları öylece kalacak tamiri yapılmayacak, Mescid-i Aksa'ya ve meşhur Taşın Kubbesine dokunulmayacak, şehrin içinde İslâm vâlisinin emri yürüyecek, Frenkler'e yalnız Kudüs ile bazı yerler verilecek, Halilül Rahman, Nablus, Gur, Taberiyye ve öteki şehirlerin hepsi Müslümanlar elinde kalması şartlarına imparator da uyarak andlaşma yapıldı. 626 senesi Rebiülâhırının başında Kudüs imparatora teslim edildi.

İmparator Kudüs'ü teslim aldıktan sonra orada, tac giyerek Avrupa'ya döndü. Papa ise imparatorun birçok yerler vererek yalnız, Kudüs'ü alması ve orada kendi başına tac giymesi hoşuna gitmedi. Yine Avrupalılar'ı Haçlılar muharebelerine çağırды.

Müslümanlar da bu sulh'u beğenmediler. Şam'da sarılmış olan (Melik Davud) da ona itiraz etmekte olduğundan Şam'daki vaizler Kudüs'ün kıymetinden ehemmiyetinden bahsediyorlar şâirler de ona dair şiirler söylüyorlardı. Melik Kâmil ise imparator tarafından kendisine bir zarar gelmeyeceğine emniyet ettikten sonra Şam üzerine yürüdü ve Şam kuşatmasını sıkıştırdı. Melik Davud teslim mecbur oldu. Şam'ı, Melik Eşref'e ve (Kerek, Gur ve Nablus) şehirlerini de Melik Davud'a verdi. Melik Eşref'in elinde bulunan (Harran, Urfa, Rakka, Suruç, Re'sülayn) şehirlerini kendisi aldı. Hama'yı Hamsûr'un oğlu Nâsır'dan alıp, onun büyük kardeşi olan Mansûr'un oğlu Melik Muzaffer'e verdi. Sonra o şe-

hirlerin işlerine b  kmak i  in Elcezire'ye gitti ve kızı (G  ziye Hatun)u Melik M  zaffer'le evlendirdi.

YEMEN HAD  SELER  

Melik Kâmil Ő  m'ı muhasara ederken Yemen'in hükümdarı olan oğlu (Melik Mesud'un) Mekke'de vefat ettiği haberini aldı. Melik Mesud'un Yemen emiri tâyin edilip oraya gittiğini, sonra gelip Mekke'yi zaptettiği, yukarıda yazılmıŐ ı. 4 sene Yemen'de hükümdarlık yapmıŐ ı. Fakat Yemen'in havasıyla suyuyla uzlaŐ amadı  ı i  in hastalanmıŐ ı. Yemen'in idaresini kumandanlarının b  y     olan (Ras  l'un oğlu Ali'ye) bırakarak Mekke'ye gitmiŐ  ve orada   lm  Ő  . Yemen Ali'nin elinde kaldı. O da bir iki sene sonra vefat edince yerine oğlu ve sonra da torunları geçti ve bu suretle Yemen Eyyûbiler'in elinden   ıktı, Yemen'de (Ras  lo  ulları) devleti meydana gelerek epey zaman s  rm  Ő  r. Hükümet merkezleri (Zebit) Ő  hri idi.

CEL  LEDD  N'IN SON ZAMANLARI

HarzemŐ ah'ın oğlu Celâleddin tek durmadığı için yakın komŐ uları olan hükümdarlar, Beyler ondan nefret ediyor ve sakınıyorlardı. O sırada Melik EŐ ref'in memleketlerinden olan Ahlat'ı da sarmıŐ ı 627 senesi içinde zorlayarak Ő  hre girince Tatarlar'ın yaptığı kanlı ve insafsız hareketlerle Zalimli  ini bir kere daha gösterdi. Alâaddin'in amcazâdesi olan Erzurum Melikü de onlarla beraberdi.

Melik Eşref ise Alâaddin Keykubat ile birleşip Şam askerleriyle Sivas'a gittiler, orada toplanıp, beraberce Ahlat'a doğru yürüdüler ve o sene Ramazan'ının 29. günü Celâleddin ile çok kanlı bir muharebe yaptılar. Celâleddin'in askeri bozuldu pek çoğu öldü Melik Eşref Ahlat'ı yanmış yıkılmış bir halde geri aldı. Sonra Eşref, Keykubat ve Celâleddin mektuplaşarak birbirlerinin memleketlerine saldırmamak üzere bir anlaşma yaptılar. Bunun üzerine Alâaddin de amcasını hapsederek Erzurum'u zaptetmiştir.

Celâleddin'in kötü ahlâkı ve tedbirsizliğinden dolayı kardeşi (Tizşah) ile bazı kumandanları evvelce kendisinden ayrılmış, yanında kalanlarda onun, delice hareketlerinden bezmiş usanmışlardı. Çünkü kendisinde bazı delilik halleri görülmeye başlamıştı. Meselâ pek sevdiği (Kılıç) adındaki kölesi ölünce o kadar kederlenmişti ki onu gömdürmeyip nereye gitse onu tabutuyla beraber götürür ve sofrada ona yemek ayırıp gönderirdi. Kimse ona "Ölüdür" demeye cesaret edemezdi. Yemeği götürenler dönüp gelince "Efendim köleniz yer öpüyor" derler oda "Oh memnun oldum" dermiş. Bundan dolayı adamları ondan nefret ederek bir çoğu dağılmış gitmişti. Bu seferki bozgun ise onu pek yıpratmıştı.

Celâleddin'den yaralanarak ona kin tutanlardan biri olan Batınîler'in reisi, Celâleddin'in bu düşkünlüğünden faydalanmak isteyerek Tatarlar'la birleşti. Tatarlar 628 senesinde Maverâünnehir'den çıkarak Meraga'yı ve öteki Azerbaycan şehirlerini aldılar. Celâleddin onlara mukabeleden âciz kalınca Tebriz'den kaçtı. Amit, Diyarbekir taraflarında do-

laşarak o taraflardaki hükümdarlardan yardım istedi. Herkes kendisinden soğuduğu için kimse yardıma gelmedi. Tatarlar ise arkasını kovalıyorlardı.

Celâleddin Şevval'in içinde geceleme için bir yere inip, içmeye başlamıştı. Kendini bilmeyecek derecede sarhoş olarak çadırında uyurken Tatarlar baskın yaptılar. Kendi adamlarından bazıları onu tutup sarhoşluk mahmuru olduğu halde bir ata bindirdiler o da kaçarak Kürtler'in bulunduğu bir dağa gitti. Kürtler onu soydular o sırada bir Kürt geldi, onu görünce "Bu herif Ahlat'da benim kardeşimi öldürmüştü" diyerek harbe ile vurup öldürdü.

O sırada Hata'lı Türkler (Cengiz'in oğlu Oketay)ın aleyhine ayaklanmışlardı. Tatarlar Celâleddin gailisini ortadan kaldırdıktan sonra Oketay ordusu ile Hatalıların üzerine yürüdü ve kardeşi (Tülihan)ı Çarha'ya tayin etti ve öteki kardeşi Çağatayhan'ı beraberine alarak Hata şehirlerini tekrar ele geçirdi. Bu yolculukta Tülihan ölmüştür.

KEYKUBAT, EŞREF KÂMİL'İN SON ZAMANLARI

Şam Meliki olan Eşref eğlenceye düşkün bir adamdı. Bazan gezip dolaşmak için Mısır'a gider, Mısır Sultanı olan kardeşinin yanında vakit geçirirdi, 629 senesinde de Mısır'da idi.

Melik Kâmil o sene Melik Eşref'le Mısır'dan çıktı, veliahtı olan oğlu (Seyfeddin Ebûbekr'i) Mısır'da Kaymakam bıraktı. Gidip Amid kalesini sardı. (Artukoğullarından Amid ve Keyfa kalesi emiri

olan Melik Mesud'u) teslim mecbur etti, memleketlerini elinden aldı. Beraberinde olan Melik Salih Necmeddin Eyyûb'u, oraya tayin etti. Melik Mesud'a da Mısır'da malikâneler verdi.

630 senesinde Erbil emiri (Muzafferiddin Gök-börü) öldü. Memleketlerini (Halife Müstansır)a vasiyet etti Erbil ile etrafı Halife tarafından zapt olunup Hilâfet'in arazisi bir kat daha genişledi.

Melik Eşref'in kendisinin yerine geçecek oğlu olmadığından, hiç bir işin sonunu düşünmüyordu. Çok cömert bir adam olduğundan eline geçen malları veriyordu. Elcezire'deki şehirlerini Şam'a karşılık olarak kardeşi Kâmil zaptetmişti. Ahlat şehirleri de yukarıda geçtiği gibi harap olmuştu; geliri ancak Şam şehrinde alınan vergilerden ibaretti bu para ise onun masraflarına yetmiyordu.

Amid eyaletini ele geçiren Kâmil Eşref'e bir hisse ayırmayıp onu tamamiyle oğluna vermiş olduğu için, Melik Eşref kendisine biraz kırılmıştı.

631 senesinde Anadolu hükümdarı olan Sultan Alâaddin Keykubat Ahlat eyaletine tecavüz ettiğinden Melik Kâmil ordusu ile çıkıp, Keykubat'ın üzerine yürüdü ve Anadolu hududunda bulunan (Göksu) üzerinde ordusunu kurdu. Melik Eşref'le Eyyûbiler'in öteki hükümdarları hep bu orduda bulunuyordu yani, Eyyûbiler devletinin kuvvetleri burada toplanmıştı.

Melik Eşref, Şam askeri ile beraberdi. Kerek sahibi (Melik Nâsır Davud) Basra sahibi (Melik Salih İsmail) ve Hama sahibi (Melik Muzaffer Mahmud), humus sahibi (Şirkûh'un torunu ve Mehmed'in oğlu Melik Mücahid), Meyyafarik'in sahibi (Adil-

in oğlu Melik Muzaffer Gazi), Simsad sahibi iken evvelce ölmüş bulunan (Melik Efdal Ali'nin yerine geçen kardeşi Salâhaddin'in oğlu Melik Efdal Musa), Birecik'in sahibi olan kardeşi (Melik Zahir Davud), Caber kalesinin sahibi (Adil'in oğlu Melik Hâfız Aslanşah), Anteb'in sahibi (Melik Zahir'in oğlu Melik Zahir Ahmed) askerleriyle beraber gelmişlerdi. Haleb'in sahibi (Melik Aziz) de amcası Salâhaddin'in oğlu Melik Muazzam Turanşah'ı, Halep askeriyle Sultan Kâmil'in emrine göndermişti.

O zaman (Müluk) denilen kumandanlar ve Beyler (Asrın Sultan'ı)na bağlı olarak elleri altında bulunan şehirlerde istedikleri gibi hareket ederler ve Sultan tarafından gelecek emir üzerine muharebeye giderlerdi. Her birinin askeri kendi Beyini tanır ve onun emri altında bulunurdu. Bundan dolayı Sultan Kâmil'in kendisinin emri altında bulunanlar, ancak Mısır askerleri idi. Öteki askerler kendi Beyleri emirleri vasıtasıyla ona bağlı idiler.

Sultan Kâmil bu büyük kalabalıkla Göksu vâdisine geldi. Sultan Keykubat ise derbentleri tutmuştu oraları sarp dağlar ve dar boğazlarla kaplı idi. Sultan Kâmil bu yüzden Anadolu şehirlerine giremedi. Dönüp Amid taraflarında (Süveyde) adındaki şehre vardı ordusunu orada kurdu, ileri doğru bir fırka asker göndererek Keykubat'ın memleketlerinden olan (Hısnımansur)u yıktırdı. Hama sahibi (Melik Muzaffer)i 2500 atlı ile öncü olarak gönderdi. O da gidip Harput'a girdi.

Keykubat oraya gelerek Melik Muzaffer'i sarıdı. O sırada Eyyûbi hükümdarları arasına nifak düşmüştü.

Husun'un sahibi (Melik Mücahid) öteki devlet reislerine "Sultan Kâmil bütün Şam şehirlerini, Mısır'a katarak kendi idaresi altına alacak, Anadolu şehirlerini de elde edince onları, kendi hanedanından olan hükümdarlara dağıtacak ve onların Şam tarafındaki memleketlerine de elinden alacak imiş." diyerek ordudaki Eyyûbiler hükümdarlarının fikirlerini bozdu. Onlar da bu seferde ağır davranmaya başladılar. Sultan Kâmil bunu sezerek Keykubat ile muharebe edemeyeceğini anladı ve Melik Muzaffer'e yardım edemedi.

Muhasara işi uzayınca, Melik Muzaffer Keykubad'dan aman istedi, o da aman verince Melik Muzaffer Zilkade sonunda Keykubad'ın yanına gitti. Keykubat ona ikram etti Hilât giydirdi. İki gün sonra serbest bıraktı. Melik Muzaffer yanındaki adamları ile beraber, Süveyde ordusuna geldi. Sultan Kâmil onu görünce memnun oldu. Adil Eyyûbiler hükümdarlarının fikirlerinin değişmesinden canı sıkılarak Anadolu seferinden vazgeçti. 632 senesi içinde kendisi Mısır'a öteki hükümdarlar da kendi memleketlerine döndüler. Fakat Birecik'in sahibi (Selâhaddin'in oğlu Melik Zazir) orduda iken hastalanmıştı., Birecik'e gidince vefat etti. Kardeşinin oğlu ve Haleb'in sahibi o'lan Melik Aziz, o suretle Birecik'e mâlik oldu.

Harput o zaman Artıkoğulları'ndan ve Mardin Beyler'inin akrabasından bir Bey'in elinde idi. Evvelce Melik Kâmil'e bağlanmıştı. Bu sefer Keykubat'ın memleketleri arasına girdi.

Melik Kâmil döndükten sonra Keykubat, Elce-zire'ye geçerek Harran'la Urfa'yı aldı. 633 senesin-

de Sultan Kâmil Elcezire'ye gidip bu iki şehri Keykubat'ın elinden aldı. Memurlarıyla askerlerini de tutup, bağlayarak Mısır'a gönderdi, kendisi de Şam'a gitti ve bir müddet Melik Eşref'in yanında oturduktan sonra 634 senesi içinde Mısır'a döndü.

İşte o senenin Rebiülevvel'inde Haleb'in sahibi Melik Zahir'in oğlu Melik Aziz 23 yaşında vefat etti. 7 yaşında bulunan oğlu (Melik Nâsır Yusuf) onun yerine tahta çıkarıldı. Melik Aziz'in annesi (Melik Adil'in kızı Hanife Hatun) vasiy olarak devlet işlerini eline aldı. Çok akıllıca ve ilersiri düşünen bir devlet adamı gibi memleketi idareye başladı. Oğlu Aziz'in zamanında Halep'de bulunan (Selâhaddin'in oğlu Melik Muazzam Turanşah)ı da ordu müşirliğinde bıraktı. Haleb'in bir kadını elinde bulunmasından istifade etmek isteyen Haçlılar, Halep hududunu geçtiler ve bazı yerlere saldırdılar. Hanife Hatun tarafından gönderilen Halep askerleri, Haçlılar'ı bozdular, pek çoklarını öldürdüler, birçok esirle kesik başları Haleb'e götürdüler.

O sene, Sultan Alâaddin Keykubat vefat etti. Oğlu (Gıyaseddin Keyhüsrev) Anadolu tahtına çıktı. Sultan Kâmil onun gaillesinden kurtuldu. Fakat kardeşi Melik Eşref'le araları pek çok açıldı. İki kardeşin arası süt ve şeker gibi iken şimdi limonî oldu. Bu düşmanlığın başlangıcı, Anadolu seferinde Humus'un sahibi Melik Mücahid'in yaptığı koğuculuktur, sonra gittikçe arttı.

Bundan dolayı Melik Eşref, kardeşi Sultan Kâmil aleyhine, Anadolu hükümdarı olan Gıyaseddin Keyhüsrev'i ve Halep sahibi Hanife Hatun'u ve öteki Eyyûbiler hükümdarlarını Melik Kâmil aleyhine

birleşmeye çağırdı. Kerek'in sahibi (Melik Nâsır Davud) haber gönderip onu kendisine veliaht yaptı ve Şam'ı da ona vasiyet etti, bir kızını da vereceğini vaad etti. Ötekiler bu birleşme teklifini iyi karşıladılar, fakat Melik Nâsır Davud kabul etmedi, Mısır'a gitti ve Melik Kâmil ile anlaştı. Melik Kâmil çok memnun kalarak Şam'ı Eşrefden alıp ona vereceğini vaad etti.

Melik Eşref ağır hasta idi. Şam'ı kardeşi (Busra) emiri olan (Adil'in oğlu Sâlih İsmail'e vasiyet edip 635 senesi Muharrem'inde vefat etti. Salih İsmail de gidip, Şam'ı zaptetti. Melik Eşref'in yalnız bir kızı vardı, onu da Adil'in torunlarından Mevdud'un oğlu Melik Cevat Yunus'a vermişti.

Salih İsmail, Şam Beyliğinde tek başına kalınca Eşref'in yolunu tutarak, kardeşi Melik Kâmil aleyhine Eyyûbiler hükümdarlarını ve Anadolu hükümdarı Keyhüsrev'i birleşmeye çağırdı, onlar da kabul ettiler. Fakat Hama sahibi bu anlaşmanın dışında kaldı. Melik Kâmil'e işi bildirmek için adam gönderdi.

Melik Kâmil ise, Melik Eşref'in ölüm haberini alınca Mısır'dan hareket etti, şiddetli bir kış vardı. Cemazilevvel'de Şam'a girdi. Şam'a karşılık ve Busra'ya ilâve olarak (Baobek ile Buka)ı Salih İsmail'e vermek suretiyle iki kardeş arasında sulh yapıldı. Salih İsmail Baalbek ile Buka'yı alıp Şam'ı Melik Kâmil'e teslim etti, sonra Kâmil Şam'da hastalanarak o senesi Recep ayında 60 yaşında vefat etti. Melik Eşref'in ölümüyle arasında 6 ay kadar zaman geçmiştir.

EYYÜBİLER DEVLETİNİN MELİK KÂMİL'DEN SONRAKİ DURUMU

635 senesinde Kâmil'in vefatından sonra kumandanları, onun veliahtı ve Mısır'da Kaymakamı olan (Melik Adil Ebûbekir)e biât ettiler, askerin de itaat etmesi için yemin ettirdiler. Onun tarafından Şam'da Kaymakam olmak üzere (Mevdud'un oğlu Melik Cevat Yunus)u tayin ettiler orada bir miktar asker bırakıp, kendileri geri kalan askerle Mısır'a gittiler.

Yukarıda geçtiği gibi Melik Kâmil aleyhine ittifak eden Eyyûbiler hükümdarı Halep sahibi Hanife Hatun, Humus sahibi Melik Mücahit Şirkûh bu anlaşmaya girdikleri halde Hama sahibi (Mansûr'un oğlu Melik Muzaffer o birleşmenin dışında kalmıştı. Ondan dolayı iki düşman arasında bulunuyordu. Melik Kâmil gelip de Şam'ı aldığı sırada, Hama sahibi Muzaffer memnun olmuş öteki ikisinin de neş'eleri kaçmıştı. Melik Kâmil'in ölüm haberi gelince iş ters döndü. Ve Humus Meliki hemen asker göndererek Hama'ya bağlı olan Selemiye şehrini aldı. Hanife Hatun da Hama'ya asker göndererek Maarra'yı ele geçirdi ve Hama'yı kuşattı.

Bir müddet sonra Hanife Hatun'un emri ile Hama üzerinden muhasara kaldırılmışsa da Maarra Halep hükümetinde, Selemiye de Hama idaresinde kalmıştır.

O sırada Hanife Hatun torunu (Melik Aziz'in kızı Gaziye'yi küçük olduğu halde Keykubad'ın oğlu Sultan Keyhüsrev'e nikâhladı. Tokat kadısı Keyhüsrev'in vekili oldu. Sonra Hanife Hatun'un torunu

ve Halep sahibi olan (Melik Nâsır Yusuf) da Keyhüsrev'in kız kardeşi (Keykubad'ın kızı Melike Hatun) ile evlendirildi. Bu Melikenin annesi (Eyyûb'un oğlu Melik Adil)in kızı idi. Şam sahibi Melik Muaz-zam daha evvel onu Keykubat ile evlendirmişti. Bundan dolayı Halep'de hutbe Sultan Keyhüsrev adına okundu. Hanife Hatun hükümeti eline aldıktan sonra etrafındaki Haçlılar'ın gözlerini yıldırđı ve Melik Kâmil'in vefatından sonra hükümetine düşman olan Hama emirliğini de sıkıştırarak zayıf düşürdü, Maarra'yı da eline geçirdi. Sonra Anadolu Sultan'ı ile münasebetlerini artırarak, kuvvetli bir destek kazandı.

Yukarıda geçtiğı gibi Celâleddin Harzemşah'ın ölümünde askeri, Anadolu hükümdarı Keykubad'ın yanına gelmişlerdi. Bunlara (Harzem askerleri) denir. İçlerinde meşhur kahrâmanlardan beş Han vardı. En büyükleri (Berke Han)dı. Bunlar binbelâdan arta kalmış çakır pençeli yiğitlerdi. Tatarlar'a karşı gönderilecek askerlerdi. Bundan dolayı Alâaddin ihtiyatlı davranarak, onları hizmetine aldı. Bununla beraber belâyı defetmek için, Tatarlar'a da hediyeler vererek gönüllerini alıyordu.

Keykubad'ın vefatında yerine geçen oğlu Keyhüsrev ne askerlikçe ne de siyaset bakımından babasının ayarında değildi. İhtiyata uymayan hareketlerde bulunurdu. Harzem askerlerinin en büyüğü olan Berke Han'ı hapsedince Hârezmliler ondan ayrıldılar ve geçtikleri yol üstünde bulunan şehirleri yağma ettiler ve Anadolu hükümeti hududu dışına çıktılar. Şark şehirlerinin Yani Amid, Harran gibi

yerlerin vâlisi olan (Melik Kâmil'in oğlu Salih Necmeddin Eyyûb) onları hizmetine aldı.

Kâmil'in ölümünden sonra bu Harzem askerleri Melik Salih'in itaatinden çıkarak yağmacılığa başladılar. Musul sahibi Bedreddin Lü'lü' de Sencar'da Salih Eyyûb'u sardı. Sâlih çaresiz kalarak, Haran ile Urfayı Harzemliler'e verdi, onlarda memnun kalarak tekrar onun emri altına girdiler. Bunun üzerine Sâlih Eyyûb Bedreddin ile muharebe ederek, ona galebe çaldı ve pek çok ganimet mal aldı.

O sene Şam valiliğine tayin edilmiş olan Melik Cevat Yunus ile Kereğin sahibi Melik Nâsır Davud arasında muharebe oldu. Melik Nâsır bozuldu, Melik Cevat kuvvet buldu ve kayınpederi Melik Eşref'in malikanesi olan Şam emîrliğinde kaldı.

Henüz Mısır'a Sultan olan Kâmil'in oğlu Melik Adil Ebûbekir, Melik Cevad'a Mısır'da arazi vererek onu Şam'dan ayırmak istedi. Melik Cevad da bu teklife uyar gibi görünürdü. Halbuki Şam'ın şark şehirlerinden bazı beldelerle değişmek için Melik Salih Eyyûb ile haberleşmişti. Sâlih 636 senesi ortasında gidip Cevad'dan Şam şehri ile ona bağlı olan yerleri teslim aldı. Cevad da şark'a gidip Şam'a karşılık olmak üzere Sencar ve Ane'yi zaptetti.

Melik Eyyûb Şam'da yerleştikten sonra Mısır'ı alması için Mısır kumandanları tarafından kendisine mektuplar gelmeye başlayınca oğlu (Melik Muğis Fethüddin)i Şam'da Kaymakam bırakıp, kendisi Mısır'a hareket etti. Mısır askerlerinden bazıları gelip onu yolda karşıladı.

Amcası Baalbek sahibi Sâlih İsmail ise, dış yüzünden ona taraftar görüldüğü halde içinden

Şam'ın zabtı için plânlar yapıyordu. Kerek sahibi Melik Nâsır ise Mısır'a gidip Melik Adil Ebûbekir ile Melik Eyyûb aleyhine bir anlaşma yapmıştı.

Önce Melik Kâmil ile Melik Eşref'in arasını düzeltmek için Halife tarafından (Cevzi'nin oğlu Muhiddin) elçi olarak gönderilmişti. Sonra büyük hükümdarlardan (Aziz, Keykubat, Eşref, Kâmil) bir-biri ardınca ölmüşlerdi. Adil Ebûbekir ile Sâlih Eyyûb'un yani iki kardeşin aralarını bulmak için yine bu Muhiddin elçi olarak gönderilince, Şam şâirlerinden bazıları Ey Halife-i Müslimin Muhiddin bize neler yaptı. Memleketlerimiz hükümdarları ile iftihar ederken, Anadolu Şam ve Mısır ülkeleri bomboş kaldı. Bu adam elçi midir ölü yıkayıcı mıdır?) diye şiirler yazdılar. Hakikaten Muhiddin'in bu ikinci elçiliğinden de iyi bir netice elde edilememiştir.

Melik Eyyûb'un Mısır'a gidişini Baalbek sahibi Melik Sâlih tam fırsattır diye Humus sahibi Melik Şirkûh'u da beraberinde alarak ansızın gidip 637 senesi içinde Şam'ı zaptetti ve Melik Mugis'i hapsetti.

Melik Eyyûb Nablusta iken Melik İsmail'in Şam üzerine hareketini haber alınca hemen Gûr'a geldi ve orada İsmail'in Şam'ı zaptederek oğlu Mugis'i hapsettiğini öğrendi. Bunun üzerine başındaki asker dağılıp bölük bölük Melik İsmail'in yanına gittiler. Melik Eyyûb yalnız köleleri ile kaldı ve ne yapacağını şaşırdı. Hemen dönüp Nablus'a gitti. O sırada Mısır'dan Kerek'e dönen Muazzam'ın oğlu Melik Nâsır Davud, gelip Nablus'ta Eyyûb'u yakaladı ve Kerege götürüp adamları ile beraber hapsetti.

Arası çok geçmeden Humus sahibi (Melik Mücahid Şirkûh) vefat etti. Yerine oğlu (Melik Mansûr İbrahim) geçti.

Yine o sırada Artık oğullarından Mardin sahibi (Nasurüddin Artık Aslan) vefat ile yerine oğlu (Melik Said Necmüddin Gâzi) geçmiştir.

Yukarıda geçtiği gibi Melik Muazzam Kudüs'ün kalelerini ve duvarlarını yıktığı zaman (Bürc-i Davud)a dokunmamıştı. Sonradan Kudüs'ün Alman imparatoruna teslimi sırasında yapılan anlaşmada kalelerin ve kale duvarlarının tamir olunmaması şart koşulmuşken Haçlılar o sırada bu şarta bağlı kalmayarak kaleleri tamir etmiş olduklarından Melik Nâsır Davud, Melik Eyyûb'u Kerek te hapsettikten sonra gidip Kudüs'ü almış Haçlılar'ın tamir ettikleri kalelerle beraber Bürc-ü Davud'u da yıkmıştı.

Yine o sene Melik Nâsır Davud, Şam ile Şark memleketlerini kendisinin Mısır eyaleti de amcazâdesi Melik Necmüddin Eyyûb'un olmak üzere, aralarında anlaştılar ve onu hapisten çıkardılar. Eyyûb'un adamları başına toplandı. İkisi birlikte Mısır üzerine yürüdüler. Melik Adil Ebûbekir işi öğrenince askeri ile Kahire'den kalkarak Belbis'e geldi ve Şam'a saldıran amcası Melik Sâlih İsmail'in Şam tarafından Melik Nâsır ile Melik Eyyûb üzerine, hücum etmesini kendisine emretti. O da Şam askeri ile onların üzerine gitti.

Melik Davud ile Melik Eyyûb askerleri ile arasında kalıp ümidi kesmişlerken Melik Eşref kölemenlerinden bir kalabalık, Zilkâde'nin sekizinci gününü Melik Adil Ebû Bekir'in otağını sardılar. Ve

onu tutup küçük bir çadırda hapsederek, göz altına aldılar. Melik Sâlih Necmüddin-i Eyyûb'u dâvet ettiler. Melik Eyyûb ile Nâsır Davud Mısır'a gittiler. Bölük bölük kumandanlar ve askerler Melik Sâlih Eyyûb'a gelip bağılılıklarını bildirdiler.

Melik Nâsır Davud bir müddet Mısır'da kaldı. Melik Eyyûb ile aralarındaki anlaşmanın yapılmasını bekledi. Melik Eyyûb ise verdiği sözde durmadı. Ayrıca Melik Nâsır onun takındığı tavırdan şüphelenerek, hemen kendisinden izin aldı ve üzülerek Kerek'e döndü.

638 senesi içinde Kâmil'in oğlu Melik Eyyûb, yukarda geçtiği gibi kardeşi Melik Adil'i ve kendisini Mısır Sultanlığına çıkarmış olan kölemen beylerini de tutup hepsini birden hapsetmişti.

(Cihanda Kanun-i ilâhi böyledir.)

Melik Adil'in torunu ve Mevdud'un oğlu Melik Cevad yukarıda söylendiği gibi (Sencar ile Âne)'yi zaptetmişti. Sonra belli bir para karşılığında Âne'yi Halifeye sattı. Musul sahibi Bedreddin Lü'lü' de gidip Sencar'ı aldı. Cevad'ın barınacak yeri kalmadığından sahralara düşüp dolaşarak Gazze'ye gitti. Mısır'a gidebilmek için Melik Sâlih Eyyûb'dan izin istedi. Cevap alamadığından Akkâ'ya gidip Haçlılar yanında kaldı. Şam sahibi olan Sâlih İsmail malı için onu kabul etti. Fakat önce hapis sonra boğdurarak idam etti.

Melik Eyyûb Şam'ı, Sâlih İsmail'den almak niyetinde idi. Sâlih İsmail'in kendini koruyacak kuvveti olmadığından korku içinde bulunuyordu. Bundan dolayı Haçlılar'a (Saft ve Şekif) şehirlerini verip onlarla Melik Eyyûb aleyhine birleşti. Bu ise

Müslümanlar'a çok ağır geldi. Ulemadan (Şeyh İzzeddin Abdüsselâm) ile meşhur (Cemaleddin Ebû Ömer İbni Hâcib) de bu işi kötülediler. Sonra Sâlih İsmail'den gelmesi beklenen zarardan korkarak Şam'da duramadılar. Şeyh İzzeddin Mısır'a İbni Hâcib'de Kerek'e gittiler. İzzeddin Mısır'a gidince istemediği halde Mısır kadısı tâyin edildi. İbni Hâcib'de Kerek'in sahibi Melik Nâsir için (Kâfiye ve Şafiye) kitaplarını yazmış, sonra o da Mısır'a gitmiştir.

Caber kalesi ve Balis sahibi olan (Melik Adil'in oğlu Hafız Aslan Şah) o sırada meflûç olduğundan oğulları kendisinin yerine geçer diye endişede idi. Halep hükümetinin koltuğuna sığınmak için Caber ve Balis'e karşılık olarak Halep taraflarında bir şehir verilmesi için hemşiresi ve Halep sahibi olan Hanife Hatun'a baş vurdu. Hanife Hatun ondan Caber ve Balis'i alarak kendisine (İzazili)ni verdi. Bir sene sonra Hafız Aslan Şah vefat edince Hanife Hatun İzazilini de aldı. Cafer Balis de kendinde kaldı.

Mısır ülkesi sahibi Kâmil'in oğlu Melik Necmüddin Eyyûb, Şam ve şark şehirlerini zaptederek, Eyyûbiler devletini Selâhaddin ve Adil zamanlarında olduğu gibi bir birliğe çevirmek istiyordu. Hama sahibi de ona taraftardı. Fakat bu Humus ve Halep hükümetleri arasında ezilerek kuvvetten düşmüştü. Bununla beraber Melik Eyyûb'un oğlu Melik Muazzam Amid eyaletinin valisi idi. Melik Eyyûb, Şark şehirlerini idare ederken onun sayesinde Elcezire'de yerleşmişti. (Harran, Urfa, Nusaybin ve Dara) şehirlerine sahip olan Harezmliler de onun

tarafı idi. Bu suretle Muhaliflerine karşı onun kuvveti çoktu. Fakat Haleb'in sahibi Hanife Hatun'da onun Şam taraflarını ele geçirmesine mâni idi.

638 senesi içinde Harezmliler Fırat'ı geçerek Halep civarına geldiler. Melik Muazzam Turan Şah, Halep askeri ile onlara karşı çıktı. Fakat Muharebe sonunda Halepliler bozuldu. Melik Efdal'in oğlu Melik Sâlih ile beraber bir çoğu öldü, bir kısmı da Başkumandan olan Melik Muazzam Turan Şah ile beraber esir oldular. Harezmliler ise, Halep taraflarını yağma ettikten sonra Harran'a gittiler. Turan Şah'ı da Dara'da hapsedtiler. Sonra dönüp Haleb'e bağlı olan (Cubul, Tellisaz, Sermin, Maarra)yı yağma ettiler. Oradan Hama'ya gittiler, fakat Hama sahibi Melik Muzaffer Melik Eyyûb'la anlaşmalı olduğundan Hama tarafına zarar veremediler.

Humus sahibi (Melik Mansûr İbrahim) ise Halep sahibi Hanife Hatun'la anlaşmış olduğundan onun imdadına koştu. Yanında Şam sahibi Melik Sâlih'in de bir miktar askeri vardı. Halep askeri Melik Mansûr'un askeri ile birleşip Harezmliler üzerine yürüdüler. Marezmliler hemen Rakkâ'ya gitmek üzere (Selemiyye ve Resase) üzerinden hareket ettiler.

Halep ordusu da Tellisultan'dan hareket ederek Harezmliler'in arkasına düştüler. Arap atlıları onlara yetişti. Harezmliler ellerinde bulunan malları ve esirleri bırakarak kaçtılar. Fırat nehrine vardılar. Halep ordusu onlara yetişti. Ve kanlı bir muharebeyle girişti. Akşam olunca harbe ara verildi. Harezmliler de Fıratı geçerek Harran'a gittiler.

Halep ordusu Birecik'ten Fırat'ı geçip Harezm-liler'in arkasına düştü. Ve Urfa yakınlarında ye-tişip harbe girişti. Harezmliiler yine bozuldu-lar. Ha-lep askeri ile Humus sahibi onların arkasına düş-tü. Gece bastırınca kadar, Harezmliilerle çarpı-şıp onları kırdılar.

Sonra Halep askeri Harran'ı alınca Harezmli-ler Ane tarafına gittiler. Musul'un sahibi Bedred-din Lü'lü de bu sırada Nusaybin ve Dara şehirlerini Harezmliiler'in elinden aldı. Ve Dara da hapsedilmiş olan Turan Şah'ı kurtardı. Mısır'a götürdü ve Halep ordusuna memur etti. Sonra Halep askeri Rekka, Urfa, Süruç ve Re'sülayn şehirlerini aldı. Humus sa-hibi de Habur'u zaptetti.

O sırada Anadolu Sultan'ı olan Keyhüsrev, Ha-nife Hatun'a yardım için yeteri kadar asker gönde-rince Halep ordusu bir kat daha kuvvetlendi. Ve Mısır Sultan'ı olan Melik Eyyûb'un oğlu Melik Muazzam'ı Amid kalesinde sararak Amid'i aldı. Me-lik Muazzam'ın elinde, yalnız Keyfe kalesi kaldı. Ve Mısır Sultan'ı olan babasının Şark'taki tesiri kal-madı.

Hâsılı Halep, Humus, Şam sahipleri Mısır'ın sa-hibi Melik Sâlih Eyyûb aleyhinde birleşmiştiler. Yalnız Hama sahibi, onun taraftarı idi. Fakat 639 senesinde Hama sahibine inme inince hükûmet ken-disinin veziri elinde kaldı. Perişan olan Harezmliiler de Meyyafarkin sahibi Melik Muzaffer Gâzi ile an-laştılar ve beraberce 640 senesi Saferinin sonların-da Halep askeri ve Humus sahibi aleyhine ayakla-narak, Habur yakınlarında muharebeye tutuştular. Melik Muzaffer ile Harezmliiler bozguna uğradı. Mal-

ları ve çadırları Halepliler ile Humus sahibinin eline geçti. Halep askeri ile Humus'un sahibi zaferi kazanıp, Cemaziyelevvel başında Haleb'e geldiler.

Bu zafer Adil'in kızı Hanife Hatun'un son başarısıdır. On gün sonra elli yaşında vefat etti. Oğlu Melik Aziz'in ölümü ile vasiyyet sureti ile ele geçirdiği Haleb'i altı sene kadar çok güzel ve tedbirli bir şekilde idare etti. Allah rahmet eylesin.

Vefatında torunu Melik Nâsır Yusuf onüç yaşında bulunduğu için erginleştiğine dair hüküm alınarak, Haleb'in müstakil sahibi oldu. Fakat işlere kızlar ağası bulunan (Cemaleddin İkbâl Esved Hatunî) bakıyordu. Bir ay sonra da Halife Müstansir vefat etti.

B Ü Y Ü K L E R İ N Ö L Ü M Ü

625 senesinde meşhur âlimlerden (Yakut Hameli) diye bilinen (Yakup) Halep'te vefat etti. Allah rahmet eylesin.

(İrşadü'l-Elibbâ ilâ ma'rifeti'l-Üdebâ, Ahbaru's-Suara, Kitabu Mu'cemü'l Büldân, Kitabü'l-Mebde-i vel-Meâl, Kitabü'd-Düvel ve Unvânu Kitabü'l-Egânî) onun meşhur eserlerindendir.

630 senesinde (Tarih-i Kâmil) sahibi olan ve (İbni Esiri Cezri) diye tanınan (Şeyh Muhammed'in oğlu İzzeddin Ali) vefat etti. Hadis ilminde imâm idi. Eshaba dair büyük bir kitabı vardı. Allah rahmet etsin.

626 senesinde bütün arabî ilimleri toplamış olan (Kitabu Miftah) sahibi (Ahmed Sekkâki'nin oğlu

İmâm Siracüddin Yusuf) hayat tomarını dürdü. Allah rahmet eylesin.

Belâgat ilmini meydana koyan (Şeyh Abdül Kahir Cürcâni) dir. (Şeyh Zamehşeri) de Kur'ân-ı Kerim'de belâgat kaidelerinin tatbikatını yapmıştır. (Bu İmâm Sekkâki) de Belâgat ilminin meselelerini güzelce hülâsa ederek ve bablara ayırarak eseri olan Miftah'ına koymuştur. Falcılığa dair Reml feninde de bir kitabı vardır. Bundan başka Astronomi ve Kurtuluş Güneşi ve Tılsımlar gibi garip ilimlerde de usta idi. Bu ilimlere "Simya" ilmi derler. Hatta (Cengiz'in oğlu Çağatay) onun simyadaki kuvvetli bilgisini işitip yanına çağırmıştı. Ona garip garip şeyler gösterince Çağatay kendisine itibar ederek sohbetlileri arasına almıştı. Daha sonra veziri onu kendisine rakip gördüğünden Çağatay'a koğuculuk yapmış o da Sekkâki'yi hapsetmişti. Üç sene sonra hapiste vefat etti.

631 senesinde Kelâm ilmi âlimlerinden (Seyfüddin Amidi) vefat etti. Akli ilimlerde, Kelâm ilminde Usûl-ü Fıkıh'da zamanının tek adamı idi. Bu ilimlerden birçok kıymetli eserleri vardır. Mısır'a gidip Camide başkürsiye geçince Mısır âlimleri onun aleyhine döndüler. Ve "Feylesofların mezhebindedir Akidesi bozuktur" diye suçlandırıldılar. Bunu bazı büyük âlimlere imza için götürdükleri zaman, içlerinden biri imza yerine (Onunla yarışamayanlar haset ederek düşman olmuşlardır) mealinde bir beyit yazmıştır.

Yine o sene (Mevlâna Celâleddin-i Rûmi) Hazretlerinin pederi (Sultanü ulemâ Bahaüddin) Hazretleri Bekâ âlemine göçmüşlerdir. Allah rahmet

eylesin. 635 senesinde Hanefi Mezhebi âlimlerinden (İmâm Cemalüddin Hasirî) vefat etmiştir.

Şöhreti kendisini tarife hacet bırakmayan ve (Şeyh Ekber) diye tanınan (Muhyiddin-i Arabî) 637 senesinde irtihal etti.

Yine o sene (Cengiz'in oğlu Çağatay) ölüp, yerine (Pisu Menka) geçti.

639 senesinde (Yunus'un oğlu Şeyh Allâme Kemâleddin Musa, Musul'da vefat etti. Şafii mezhebinde asrının en büyük imamı idi. Hanefiler de ondan Hanefi mezhebini öğrenmek için ders alırlardı. Arapça ilimlerde Tefsirde büyük bir kudret sahibi olduğu gibi Mantık, Tabiiyye, Matematik ve İlâhiyat'ta da derin bilgisi vardı. Hristiyanlar da ondan Tevrat ve İncil okurlardı. (Şeyh Esirüddin Ezherî) ki âlimler arasında kıymetli kitapları elden ele dolaşan büyük bir âlimdir. Kemaleddin'in karşısında önüne kitap koyarak ders okurdu. (İbni Haligân) der ki: "Esirüddin Ebherî'nin Şeyh Kemaleddin'den (Mecastî) okuduğunu ve nice seneler dersine devam ettiğini gördüm."

MÜSTANSIR'IN VEFATI VE MÜSTASIM'IN HALİFELİĞİ

640 senesi Cemaziyelâhir'inin onunda (Halife Mustansır) vefat etti. Askerini pek güzel tâzim etmişti. (Huffaci) diye bilinen çok cesur bir kardeşi vardı. Fakat devletin büyükleri avuçları içine alıp ta istedikleri gibi kullanacakları yumuşak huylu bir Halife aradıklarından Müstansır'ın (Abdullah) adın-

daki oğlunu Halifelik tahtına geçirdiler ve (Müs-ta'sım billâh) diye lâkab verdiler. Musta'sım da uysal ve fikren zayıf bir adam olduğundan gösterdik-leri yoldan yürüdü. Para eşya, mal mücevher top-layarak nefsinin isteklerini yerine getirmeye çalış-tı ve Hilâfet ünvanı ile yetindi. Halbuki o zaman-lar Âlem-i İslâm'ı batı tarafında Haçlılar'dan doğu da Tatarlar'dan korumak için İslâm hükümdarları-nı birliğe çağırmak Halifelik makamının ilk vazifelerinden biri idi. Abbasiler devleti için çıkması yakın olan acıklı vakaların meydana geldiği zaman, Musta'sım'ın biriktirdiği paranın ve kıymetli eşya-nın kendisine faydası olmayacaktı.

EYYÛBİLER DEVLETİNİN KARIŞIK DURUMU

Mısır Sultan'ı olan Melik Necmeddin Eyyûb ile Şam sahibi olan Melik Sâlih İsmail'in aralarında, düşmanlık olduğu yukarda geçmişti. O sene Sâlih İsmail Kerek sahibi olan Melik Nâsır Davud ile Melik Eyyûb aleyhine birleşmiş ve Haçlılar'la da anlaşarak Askalân ve Taberiye'yi ziyaret edilen yer-lerle beraber Kudüs'ü Şerifi Haçlılar'a teslim etti-ler. Melik Eyyûb da Harezmliler'i yardıma çağır-mıştı. 624 senesinde Harezmliler, Hârim bölgesini ve Şam etrafını geçerek Gazze'ye gittiler. Melik Ey-yûb'un birçok askeri de oraya geldi. Melik Sâlih İsmail, Şam ve Kerek askeri ile Humus sahibi olan Melik Mansûr İbrahim'i gönderdi. Akkâ'dan Haç-lılar da çıkıp, onunla birleştiler ve ileri yürüyerek,

Gazze dışında harbe giriştiler. Melik Mansûr ile Haçlılar bozuldu. Mısır ve Harezmi askerleri onları takip ederek, gereği gibi kırdılar. Melik Eyyûb Gazze'yi ve sahillerini ve Kudüs'ü aldı. Sonra bütün askerlerini Şam üzerine gönderdi. Ve Melik Sâlih İsmail ile Melik Mansûr İbrahim'i Şam'da muhasara ettirdi.

Hama sahibi olan Melik Muzaffer, bu sırada vefat etti. Yerine on yaşındaki oğlu (Melik Mansûr Mehmed) geçti. Annesi (Melik Kâmil'in kızı Gaziye Hatun) vasi olarak hükümet işlerini eline aldı.

Yine bu sırada (Melik Eyyûb'un) Şam'da hapsede bulunan oğlu (Muis Fethüddin) vefat edince, çok üzüldü ve Melik Sâlih İsmail hakkında olan kini daha çok arttı.

Yine o sıralarda Meyyafarikin sahibi (Melik Muzaffer Şahabeddin Gazi) öldü. Yerine oğlu (Melik Kâmil Nasıreddin Mehmed) geçti.

643 senesinde Melik Sâlih İsmail Samiriler'den olan veziri (Eminüddeve)yi kendisi ile kardeşinin oğlunun aralarını bulması için Halife'nin tavassutunu ricaya gönderdi. Fakat Halife ona cevap vermedi.

Sonunda Baalbek ve Busra Sâlih İsmail'de, Humus'la etrafı Şirkûh'un oğlu Mansûr İbrahim'de kalmak üzere iki taraf sulhetti. Şam ise Melik Eyyûb'un Başkumandanına teslim olundu.

Harezmîler Şam'ın alındığı zaman, kendilerine birçok yerler verilir zannetmişlerdi. Halbuki ümitleri boşa çıktı.

Onlar da 644 senesinde Melik Eyyûb'un emrin-den çıkarak Sâlih İsmail ile birleştiler. Kerek sahibi

Melik Nâsır Davud da onlara katılarak, hep beraber Şam'ı sardılar.

Bunun üzerine Haleb'liler ve Humus sahibi Melik Mansûr İbrahim de Melik Eyyûb'la birleşip Şam üzerine yürüdüler. Harezmîliler ayrılmış onlara karşı çıktılar. Fakat büyük bir bozguna uğradılar. Kumandanları olan Bereket Han öldü. Kesikbaşı Haleb'e getirildi. Keşlihan ile bir fırkaları ayrılmış Tatarlar'a geçtiler. Geri kalanı da Şam'da dağınık bir halde hükümet işinde çalışmaya başladılar. Hâsılı dernekleri bozuldu. İslâm şehirleri de onların şerrinden kurtuldu.

Harezmîliler'in kırılıp bozuldukları haberi, Mısır'a gelince Melik Necmüddin Eyyûb, pek çok memnun olarak şenlik yaptı. Humus sahibi hakkındaki kini geçti ve aralarında tam bir dostluk hasıl oldu.

Melik Sâlih İsmail çaresiz kalıp Haleb'e geldi. Melik Nâsır Yusuf'a sığındı. Melik Eyûp adam gönderip onu istedi ise de, Nâsır Yusuf vermedi. Eyyûb'un başkumandanı Baalbek'i zaptederek Sâlih İsmail'in çocuklarını tuttu Mısır'a gönderdi. Eyyûb da onları hapsedti.

Sonra Melik Eyyûb tarafından Melik Nâsır Davud üzerine gönderilen asker, Kerek taraflarını tamamen aldı ve Kerek'i sardı. Nâsır Davud'un evinde yalnız Kerek kaldığı için orada gizlenmeye mecbur oldu. Bu sırada Melik Eyyûb Askalân ve Tabe-riye'yi de kurtarmıştır.

İşte o sırada Humus sahibi (Melik Mansûr İbrahim) vefat etti. Yerine oğlu (Melik Eşref Muzaferüddin Musa) geçti.

MISIR SULTANI'NIN SURİYE'YE GELİP GİTMESİ VE FRANSA KRALININ DİMYAT'I ALMASI

Halep sahibi Melik Nâsır Yusuf, 646 senesinde Humus sahibi Melik Eşref Musa üzerine asker gönderdi. İki ay muhasaradan sonra Humus'u aldı ve ona karşılık olarak Melik Eşref'in elinde bulunan Tedmür ve Rahbe'ye ilâve olarak (Tellibaşir)i verdi.

Mısır Sultan'ı olan Melik Nâsır Necmüddin Eyyûb, bundan canı sıkılıp Şam'a geldi. Kendisi hasta idi. Humus'u Haleplilerden geri almak için, bir se-rasker kumandasında birçok asker gönderdi. Bu or-du Humus'u sardı ve mancınıklarla sıkıştırmaya başladı. Fakat kış geldi soğuk bastı Sultan Eyyûb'un hastalığı da arttı. O sırada Haçlılar'ın Dimyat ta-rafına saldırdıkları haberi geldi.

Humus Halepliler elinde kalmak üzere, anlaş-mak için Halife tarafından elçi gelmişti. Sultan Eyyûb ona muvafık cevap vererek Humus üzerin-den askerini çekti. Hastalığı arttığı için de Mah-feye binerek Mısır'a döndü.

Haçlılar'a gelince: Yukarıda geçtiği gibi Ku-düs, evvelce bazı şartlarla Haçlılar'a teslim edildi-ği halde şarta uymadıklarından Kudüs onların el-lerinden alınmıştı. Bu haber Avrupa'ya gidince, Pa-pa yine Avrupalıları Haçlı muharebesine gitmeleri için kışkırttığından Fransa kralı (IX. Lui) büyük bir ordu ile Kıbrıs adasına, oradan da 647 senesi başında Dimyat sahiline geldi. Dimyat'lılar ve mu-hafızları kaçınca Lui, harbetmeden Dimyat'ı ve ora-da bulunan birçok yiyecekleri ve silâhları zaptetti.

Sultan Sâlih Eyyûb da müdafaa için (Mansûre) ye indi. Fakat Halep askeri geçen sene Humus'u zaptettikleri gibi o sene de Musul sahibi (Bedred-din) ile muharebe ederek Nusaybin ile Karkisya'yı istilâ etmişlerdi. Bundan dolayı Halep ve Elcezir'e tarafından yardım beklenemiyordu. Haçlılar'a karşı Sultan Eyyûb ancak, Mısır ve Şam askerleri ile kalmıştı. Mısır ve Şam arasında bulunan Kerek sahibi Melik Nâsır Davud ile harbetmekte idi. Her ne kadar Kerek'in etrafını almışsa da henüz Kerek kalesi zaptedilmemişti. Bundan dolayı düşüncede idi. Melik Davud da Kerek'te kapalı kalarak çok sıkıntıya düştüğünden küçük oğlu (İsa'yı) (Muazzam) diye lâkaplandırarak yerine kaymakam bıraktı, kendisi Haleb'e gitti. Ve Haleb'in sahibi (Melik Nâsır Yusuf)a sığındı.

Kaymakamlığı küçük oğluna verdiği için büyük oğulları (Emced Hasan, Zahir Şâzi) gücendiler. Ve Melik Muazzam İsa'yı tutarak hapsettiler. Hasan Mısır'a giderek Mensûrre'de Sultan Eyyûb ile görüştü. Kardeşi Zahir'le kendisine Mısır'da arazi verilme üzere Kerek'i ona verdi. Sultan da adam gönderip Kerek'i zaptetdirdi. Haleb'te bulunan Nâsır Davud, büsbütün yersiz yurtsuz kaldı.

SULTAN EYYÜB'UN VEFATI VE YERİNE TURAN ŞAH'IN SEÇİLMESİ

Kerek, Mısır ve Şam arasında bir çıban başı idi. O kadar kolaylıkla ele geçtiği için Sultan Sâlih Necmüddin Eyyûb çok sevindi. Fakat ciğerindeki

çıban ile koltuğundaki yaraya çare bulamayıp Mansûre'deki ordugâha 647 senesi Şaban'ının ondördüncü gecesi vefat etti.

Annesi (Verdül Müna) adında Sudan'lı bir cariye olduğundan kendisi de siyahdı. Vakarlı heybetli, iffetli, himmeti yüksek, şanlı bir Sultan'dı. Aşâğıda geleceği gibi dedelerinden ve babalarından daha çok köleman askeri terbiye ederek kullanırdı. Onlarla çok iş gördü. Fakat hükümetin nüfuzu hep Kölemen beylerinin ellerinde idi.

Fetheddin adındaki oğlunun Şam'da hapiste iken vefat ettiği yukarıda geçmişti. (Şecerüddür) adındaki cariyeden doğan oğlu Halil vefat etmiş olduğundan, kendisinin ölümünde yalnız Melik Muaz-zam Turan Şah adındaki oğlu kalmıştı. O da Keyfa kalesinde vâli idi. Geceleyin vefat edince Şecerüddür vezir Fahreddin ile kızlar ağası Celâleddin Muhsin'i çağırarak Sultan'ın ölümünü bildirdi. Onlar da Frenkler'den korkarak gizlediler.

Sonra Şecerüddür kumandanları toplayarak (Sultan'ın size emri var, diyor ki: Kendisine ve ondan sonra Turan Şah'a sadık kalacağınıza yemin ediniz) dedi. Kahire'de Sultan'ın vekili olan (Ebû Ali'nin oğlu Hüsameddin)e de o surette yazdı. Bunun üzerine gerek Mansûrre'de, gerek Kahire'de bütün kumandanlar ve devletin büyükleri ile askerler öylece yemin ettiler. Vezir Fahreddin tarafından Turan Şah'a dâvet mektubu yazıldı. Ondan sonra iradeler Melik Sâlih Eyyûb'un imzası ile çıkıyordu. Ve onları (Süheyli) adındaki hadım yazıyordu. Ve öyle taklid ediyordu ki, herkes onun yazısını Sultan'ın el yazısı sanıyordu. Turan Şah'ın

Keyfe kalesinden imdad askeri göndererek Mısır'a gitmesi epeyce vakte muhtaç idi.

FRANSA KRALININ MANSÖRE ÜZERİNE HAREKETİ VE KÖLEMENLERİN MUZAFFERİYETİ

Sultan Eyyûb'un ölümü gizli tutulmuş ise de, Haçlılar ile Dimyat'ta bulunan Fransa Kralı Lui bunu öğrendiği için, hemen Mansûre üzerine yürüdü. 647 senesi Ramazan'ının başlangıcında İslâm askerleri ile şiddetli bir muharebeye tutuştu. İki taraftan pek çok adamlar öldü. Sonra Lui, geri çekildi. Fakat Zilkâde'nin beşinci günü sabahleyin Mansûre'yi bastı. İlerde bulunan İslâm askerleri bozuldu. Vezir Fahreddin şehid oldu. Fakat Şecerüddür sancaklar altında ve saltanat makamında oturuyordu. Kölemenler de onunla beraber sebat ettiler. Çok büyük sabır gösterdiler. Ve fırsatını bulup hücumla geçtiler, düşmana galebe çaldılar. Karşılarına gelen Haçlıları kılıçları ile doğradılar. Haçlılar büyük kayba uğradı, sonunda bozulup geri çekildiler. İslâm askerleri mağlûp olmuşken galip geldiler. Şecerüddür ile Kölemen beyleri de nâm ve şân kazandılar.

TURAN ŞAH'IN MANSÖRE'YE GİDİŞİ VE FRANSA KRALININ ESİR OLMASI

Sultan Eyyûb'un oğlu ve Keyfe kalesinin valisi olup, yukarıda geçtiği gibi Mısır Sultanlığına dâvet edilen (Melik Muazzam Turan Şah) Keyfe kalesin-

den kalkarak Ramazan Bayramını da Şam'da yaptıktan sonra Mısır'a gitti. Zilkade'nin yirmisinde Mansûre'ye vardı. Herkes ona biat ederek işler düzeldi ve Haçlılar'la karadan ve denizden yapılmakta olan muharebe şiddetini artırdı. Haçlılar'ın otuz iki parçadan ibaret olan donanması Mısır donanmasıncaya ele geçirildi. Haçlılar zayıf düşünce, Dimyat'ı bırakıp gitmek ve ona karşılık olarak Kudüs ile bazı sahilleri almak şartı ile sulhe yanaşırlarsa da, karşı tarafca kabul edilmedi.

Bahriye Kölemenleri Mansûra'da karşı karşıya durup birbirlerine azı dişlerini göstermekte iken, aşağı tarafta İslâm askerleri Haçlılar'ın dönüş yolunu kesince Dimyat'ta kendilerine yiyecek gelmez oldu. Aç kaldılar.

Fransa kralı Lui açlıktan askerinin telef olacağını görünce 628 senesi Muharrem'in dördüncü çarşamba gecesine Haçlılar ile beraber Dimyat'a doğru gerileyerek döndüler. İslâm askeri de arkalarına düştü ve sabahleyin yetişip enselerine döndüler. Kılıçlar üşüştü. Haçlıların otuz bin kadarı öldü. Geri kalanlarla Lui ve kumandanları bir köye sığındılar. Aman dilediler. Kızlarağası Muhsin de onlara aman verdi. Hepsini alıp Mansûre'ye götürdü. Onun üzerine Melik Muazzam Turan Şah da Mansûre'den kalkıp ve öğünerek Mısır'a gitmek için Farris Kûr'a geldi.

Fakat Türkler'le yani, Kölemenler'le arası çok açılmıştı.

MISIR'DA KÖLEMENLERİN ÇOĞALIP NÜFUZLARININ ARTMASI

Sultan Selâhaddin ve kardeşi Melik Adil ile oğulları pek çok Kölemen askeri yetiştirip kullanmışlardı. Melik Sâlih Necmüddin ise, buna daha çok ehemmiyet vererek bütün askerleri memurları ve kumandanları Kölemenlerden seçmişti. Çünkü kendisi her ne kadar Mısır Sultan'ı olduysa da öteki Eyyûbiler hükümdarları ona bağlı değildiler. Birçok akrabası onu yalnız bıraktığı için, o da Türk köleleri ile kuvvetini artırmıştı. O zaman köle ve cariye edinmekte çok kolaylık vardı.

Kuzey Kıt'asının Han'ı olan Cengiz Han'ın oğlu (Duş) o tarafta bulunan Türkleri hususi ile Kıpçak kabilelerini ve Rus havalisi ile ona yakın olan Çerkez kabilelerini vurup, kimisini öldürerek kimisini de esir almak suretiyle birçok esir ele geçirmiş bulunuyordu. Tüccarın en kârlı sermayesi ise esirler idi. Tüccar onları Mısır'a götürür, kumandanlar da pahalı pahalı satın alırlardı. Fakat onları işte kullanmak için değil, onların yardımından faydalanarak İslâm saltanatının pazusuna kuvvet vermek için alırlar okutup Kur'an-ı Kerim öğrettikten sonra kabiliyetlerine göre terbiye ederler, askerlik ve silâhşörlük öğretip, istedikleri derecelere çıktıkları zaman maaşlarını ve gelirlerini artırırılar, silâhın ve atın en iyisini alıp kullanmalarını isterlerdi.

Bu köleler de harb yerinden İslâm şehirlerine dönünce çok temiz bir fıtratla, etrafın pislikleri ile bulaşmamış ve şehir adetleri ile ve birtakım râhat ve refah devri geçirmeden köylü ahlâkı ile sâf

ve iyi niyetle, İslâm dinine girerler askerlikte ve süvarilikte biri on kişiye karşı koyacak derecede ustalık kazanırlar ve yüksek mertebelere çıkarlardı.

İçlerinden ölenlerin yerine, arkadan yetişenler o görenekle yetiştikleri için İslâm'ın kuvveti her an tazelenmekte bulunurdu.

İşte (Türk Kölemenleri) denen asker bunlardır ki içlerinde Rus, Çerkez, Gürcü ve Ermeni varsa da Türkler çok oldukları için Türk ismi gâlip gelerek hepsine beraber Türk denirdi. Soy, sop ayrılığına bakılmayıp Efendilerine göre seçilirlerdi. Meselâ Celâleddin'in kölelerine (Celâliye), oğlu Azız'ın memlûklerine (Aziziye), Sâlih Necmeddin'in kölelerine de (Salihîye) denilirdi.

Bahriye denen Kölemenler de Salihîye'dendir ki, Sâlih Eyyûb onları Nil'in iki şubesinin birleştiği (Mansûra'nın) muhafazası için kullanırdı. Kendi divanındaki yâverleri yakınları ve kumandanları hep onlardandı. Hâsılı Bahriye Kölemenler'i onun hususi askeri yerinde idi. En çok nüfuzu olanı (Çaşnigir İzzeddin Aybek Türkmânî) ve onun arkadaşı olan (Câmedar Farusiddin Aktay) ve (Rüknüddin Baybars el Bündükdârî) dahi Bahriye büyüklerinden idiler.

Sultan Sâlih Eyyûb'un vefatında Eyyûboğulları'nın en kuvvetlisi olan Haleb'in sahibi (Melik Nâsır Yusuf) eğer Mısır Sultanlığına dâvet olunsaydı Eyyûboğulları'nın sözleri bir noktada toplanır ve Eyyûbiler devleti eski kuvvetini bulabilirdi.

Lâkin Salihîye ve bilhassa Bahriye Kölemenleri Mısır'da çok nüfuz kazandıkları için devleti ellerine almışlar, Efendi - zâdeleri olan Melik Muaz-

zam Turan Şah'ı öne geçirmişler ve onun Keyfa kalesine gelişine kadar, devleti korumaya canla başla çalışmışlardır.

Turan Şah ise, Mısır ahvâlinin iç yüzünü bilmediğinden, babasının kölelerine kıymet vermemiş, Keyfa kalesinden getirmiş olduğu kendi yakınlarına itibar etmiştir. Onlar da Salihîye Kölemenleri'ne hor baktıklarından aralarında şiddetli düşmanlık girmiştir.

TURAN ŞAH'IN İDAMI İLE ŞECEREDDÜR'ÜN YERİNE GEÇİRİLMESİ

Yukarıda geçen sebeplerden dolayı Bahriye büyükleri olan Aybek Türkmânî ve Aktay ve Baybars Bündükdârî, birleşerek Melik Muazzam Turan Şah'ı 628 senesi Muharrem'inin sonlarında Faskür'de iken idam ettiler. Yerine efendilerinin zevcesi ve Fransa kralı ile yapılan meydan muharebesinde devlet vekili makamında oturarak sancak altında sebat eden (Ümmül Halil Şecerüddür)ü saltanat tahtına geçirdiler.

Ona sadakat göstermesi için, askere yemin ettirdiler. Bu sırada Aybek Türkmânî Atabey oldu. Minberlerde Şecereddür adına hutbe okundu ve para basıldı. Evvelce ölen (Eyyûb'un oğlu Halil adındaki şehzadenin annesi olduğundan fermanların üzerindeki imzası (Halil'in annesi idi.) paranın üzerindeki yazı ise Elmüsta'samiyyetüssalihîye Meliketülmüslimin Vâlidetül Melikilmansûr Halil) idi. Kendisi de bir Türk câriyesi idi.

Ondan sonra, Fransa kralı Lüi konuşuldu. Verilen karar üzerine Dimyat'ı teslim ve birçok para vererek Şecerüddür'ün ifadesi ile esaretten kurtuldu. O sene safer ayının dördünde denizden Akkâ'ya oradan da Avrupa'ya dönmüştür. Ve İslâm memleketlerinde gördüğü medeniyet eserlerinden ibret alarak memleketini güzelleştirmiştir ve devletin işlerini de ona göre yoluna koymuştur.

ŞECERÜDDÜR'ÜN TAHTAN İNDİRİLEREK MUIZ TÜRMANI'NIN SONRA DA EYYÜBİLER'DEN EŞREF'İN YERİNE GEÇİRİLMESİ

Mısır'da (Eyyûbiler devleti) ortadan kalkmıştı. Fakat Turan Şah'ın öldürülerek, Şecerüddür'ün yerine geçirilmesi haberi Şam'a ulaşınca Şam'da bulunan Kölemenler ve Eyyûb oğulları bunu kabul etmediler.

(Melik Adil Ebûbekir)in oğlu (Melik Mugis Fetheddin Ömer)ki babasının ölümünde Mısır'da kalmıştır. Turanşah Keyfa kalesine gelince onu Şobek'te kaleye hapsetmişti. Şecerüddür'ün tahta çıkarıldığı haberi Kerek'e gelince Kerek vâlisi olan (Bedreddin Savabı) hemen (Melik Mugis Ömer)i salıverdi. Ve Kerek eyaletini ona teslim ederek kendisi de onun emrine girdi.

Eyyûboğulları'ndan bir Sultan'ı öldürerek devletin bir kadının eline teslim edilmesi halkın çok gücüne gitmişti. Mısır kumandanları bu hali görünce Rebiülevvel'in sonunda Şecerüddür'ü indirdiler,

yerine kendilerinin reisi ve Sâlih Eyyûb ile ondan evvel kardeşi Melik Adil'in yanlarında yüksek mevkiî olan (Aybek Türkmânî)yi tahta çıkardılar ve (Muiz) diye lâkap verdiler.

Şam vâlisi ve oradaki Kölemenler'in başı (Yağmur'un oğlu Cemaleddin) ile Şam'da çok bulunan Eyyûboğulları da Kerek'te Melik Mugis'e ve Mısır'da Melik Muiz Türkmânî'ye biat olunduğunu öğrendikleri zaman kendi başlarının kaygısına düştüler. O zaman Şam'da Eyyûboğulları'nın en büyüğü, Halep, Humus ve çevresinin Bey'i (Selâhaddin Yusuf'un torunlarından Aziz'in oğlu Nâsır Yusuf) idi. Onu Şam'a çağırdılar. Nâsır Şam'a gelince herkes ona biat etti ve Mısır'ı alması için onu teşvik ettiler.

Mısır kumandanları bunu haber alınca kendilerine kalkan olmak üzere Eyyûboğulları'ndan birinin tahta çıkmasına lüzum gördüler. Evvelce Yemen emiri olan (Sultan Kâmil'in torunu ve Mesud'un oğlu Melik Yusuf)un altı yaşında bulunan oğlu (Melik Eşref Musa)yı o senenin Cemaziyyevvel'inin beşinde tahta çıkardılar. Muiz Türkmânî de saltanat tahtından, Atabeklik koltuğuna indi. Fakat devletin dizgini yine onun elinde idi. Ve hutbe ikisinin adına okundu. Ve para basıldı.

EYYÜBOĞULLARI'NIN KÖLEMENLER'LE SAVAŞLARI VE SULHLERİ

(Has Türk) adındaki Bey. Bir miktar Mısır askeri ile Gazze'de bulunuyordu. Halep, Şam sahibi olan (Melik Nâsır Yusuf) tarafından Gazze'ye

bir fırka asker gönderilince Has Türk askeri ile Salihîye'ye çekildi. Ve Cemaziyelâhır'ın dördüncü gününü Salihîye'de Kereğ'in sahibi Melik Mugis'in adına hutbe okudular.

Melik Nâsır Yusuf ise, Şam tarafında bulunan Eyyûbiler'in hükümdarlarını dâvet etti. Onlarda geldiler. Büyük bir ordu ile Mısır üzerine yürüdü. Atabey'i (Lü'lü Ermeni) asker öncülüğüne tayin edildi. Aziziye Kölemenler'i de beraberdi.

Mısır kumandanları bu hallerden sıkıldılar. Kahire'de "memleketlerin hepsi Halife Müsta'sımındır" diye tellal bağırıttılar. Ve Halifelik alâmetlerini meydana koydular. Melik Eşref için de biatı yenilediler. Muiz Türkmânî askerini hazırlayıp öncülüğe Bahriye ile elbiseci Akta'yı menur etti.

Zilkade'nin onuncu Perşembe günü (Abbasiye) tarafında iki taraf karşılaştı.

Önce Mısır askeri bozuldu. Sonra Şam askerleri onları takip ederek, Abbasiye'ye gelip çadırlarını kurdular. Bozguna uğrayan askerin çoğu da (Sait) içine doğru gittiler. Mısırlılar'ın iyice bozulduğunda her iki tarafın şüphesi kalmadı.

Halbuki Muiz Türkmânî Bahriye Kölemenleri ile merkezde duruyordu. Lü'lü Ermeni'nin başa geçmesinden canları sıkılan Aziziye Kölemenleri de bu sırada Melik Nâsır Yusuf'tan ayrılarak Muiz'in yanına gitmişlerdi. Bunun üzerine Melik Nâsır Yusuf otağında bir sarıklı güruhu ile çene çalmakta iken Muiz Türkmânî onun üzerine şiddetli bir hücum yaptı. Melik Nâsır Şam tarafına kaçtı. Bazı kumandanları ile beraber. Eyyûboğulları'ndan Baalbek sahibi (Adil'in oğlu Melik İsmail) ve Telli Başır ve Ted-

mür sahibi (Melik Eşref) ve (Selâhaddin Yusuf'un oğlu Melik Muazzam Turanşah) ve kardeşi (Nusreddin) esir oldular.

Abbasiye'deki Şam askerleri Melik Nâsır'ın kaçtığını görünce hayrette kaldılar. Hemen ileri gidip Kahire'ye girseler Muiz Türkmen'in yanında onların üzerine gidecek kadar kuvvet yoktu. Fakat basiretleri bağlandı Kahire'ye gireceklerine Şam'a döndüler.

Tuhaftır ki bozulan Mısır askeri vakanın ertesi Cuma günü Mısır'a geldikleri zaman Mısır'da Melik Nâsır adına hutbe okunmuş iken sonradan Muiz Türkmânî'nin galebe çaldığı haberi Mısır'a geldi. Ertesi Cumartesi günü Muiz Türkmânî Zafer alâmeti olan esirleri yanına alarak büyük bir alayla Kahire'ye girdi.

Eyyûboğulların'dan Baalbek sahibi (Melik Sâlih İsmail) ile vezirini öldürdü ve öteki Eyyûboğullarını hapsedti.

Hasılı bu muharebe Türkler'in yani Kölemenler'in Eyyûboğullarını yenmesi ile neticelendi. Fakat Melik Nâsır Yusuf Şam'a dönünce askerinin eksiklerini tamamlayarak 649 senesinde bir ordu hazırladı. Gazze'ye gönderdi. Mısır Kölemenleri de (Sahiya) çıktılar. Her iki taraf ileri atılmaktan sakındı.

Sonra (Halife Mustasım) tarafından araları bulunmak için elçi gönderildi. 651 senesi içinde elçinin önünde Ürdün nehrine kadar Mısırlılar'ın ve ondan ötesi Melik Nâsır Yusuf'un olmak üzere anlaşma yapıldı.

Mısır'da (Melik Eşref Eyyûbi), Sultan ünvanını taşıyorsa da işler Atabeyi olan (Melik Muiz Türk-mânî'nin elinde idi. Fakat kendisinin arkadaşı ve Bahriye'nin reisi olan Aktay da devlet işinde ona ortaklık eder ve her işe karışırdı. Hükümet işleri ise, ortaklıkla yürütülemeyeceğinden Muiz Türk-mânî 652 senesinde, Aktay'ı öldürdü. Melik Eşref'ten (Sultan) ünvanını alarak onu dayılarının yanına gönderdi. Kendisinin saltanatta müstakil olduğunu da ilân etti. İşte Eyyûboğulları'ndan Mısır'da adına en sonra hutbe okunan bu Melik Eşref'tir. Ondan sonra Mısır saltanatı Türkler'in yani Kölemenler'in ellerinde kalmıştır.

Aktay'ın öldürülmesinden dolayı Bahriye Kölemenleri Sultan Muiz'den ayrılıp Melik Nâsır Yusuf'un yanına geldiler. Ve Mısır'ı alması için onu teşvik ettiler. O da askeri ile Şam'dan çıkıp Gur'a vardı. Ve Gazze'ye asker gönderdi. Aziziye Kölemenler'i 653 senesi içinde Muiz aleyhine andlaşma yaptılar. Fakat Muiz bunu işidince müdafaya geçti. Ve hepsi Kahire'den kaçmaya mecbur oldular.

İşte o sırada Ariş'e kadar bütün İslâm memleketleri Melik Nâsır Yusuf'un Mısır diyarı da Sultan Muiz'in olmak üzere aralarında bir andlaşma yaptılar. 654 senesinde iki taraf askerleri de yerlerine döndüler.

SULTAN MUIZ'IN ÖLDÜRÜLMESİ VE OĞLU MANSÜR'UN YERİNE GEÇİŞİ

Şecerüddür her nekadar tahtan indirilmiş ise de Kölemenler arasında birçok taraftarları vardı.

Sultan Muiz rakiplerine galebe çaldıktan sonra Şecerüddür'le evlenerek onun taraftarlarını da kazanmış oldu. Dışarıda da Hama sahibi ve Musul sahibi Melik Bedreddin Lü'lü ile de akrabalık peyda etmek emeline düştü. Hatta Bedreddin'nin kızını istedi. Bu ise Şecerüddür'e ağır geldi. Haremağalarını zevci Muiz'in aleyhine kışkırttı. Hadım ağaları da 655 senesi Rebiülevvel'inin 23 cü Salı gecesi Melik Muiz'i hamamda iken öldürdüler.

Melik Muiz'in köleleri işi haber alınca (Seyfeddin Kutuz) ve öteki bazı kumandanlarla gelip katilleri öldürdüler. Şecerüddür'ü de öldürmek istediler. Fakat Salahiye köleleri onu koruyarak ölümden kurtardılar.

Onun üzerine Mısır kumandanları birleşerek, Melik Muiz'in 15 yaşında bulunan oğlu Nureddin Ali'yi (Sultan Mansûr) adı ile tahta çıkardılar. Ve Muiz'in kölelerinden olan (Seyfeddin Kutuz) Atabey oldu. Şecerüddür Sultan Sarayından nakledildi. Ve Rebiülâhır'ın 16 sında öldürüldü.

Nâsır Yusuf Melik Mugis ile andlaşma yaptıktan sonra, yanında bulunan ve Mısır'ı ele geçirmek isteyen Bahriye Kölemenleri bu andlaşmadan canları sıkıldı. Melik Nâsır'ı vurup öldürmeğe karar verdiler. Bu haberi alan Nâsır Yusuf, onları yanından kovdu. Onlar da Kereke'ye gidip Mısır'ı zaptetmesi için Melik Mugis'i kışkırttılar. Melik Mugis 656 senesinde onlarla beraber Mısır üzerine yürüdü. Fakat Mısır askerleri ile Seyfeddin Kutuz çıkarak onları dağıttı.

BÜYÜKLERİN ÖLÜMÜ

Eski Mısır Sultan'ı 8 seneden beri hapiste bulunan (Kâmil'in oğlu Melik Adil Ebûbekir) 655 senesinde öldü.♦ (Mugis Fetheddin Ömer) adında bir oğlu kaldı.

656 senesinde (İbni Hacıp) diye bilinen (Ömer'in oğlu Cemâlüddin Ebû Amr Osman), İskenderiye'de öldü. Şöhreti hakkında söz söylemeyi gerektirmez. Babası (Ömer) Kürt olup, Eyyûbiye devletinin kumandanlarından birinin perdecisi idi. Önce Mısır'da Mâliki fıkıhı okudu. Arapça ve başka fenlerde büyük bir kudret sahibi oldu. Bir aralık Şam'a gelerek orada ders verdi. Sonra Kerege ve oradan da Mısır'a gitti. İskenderiye'de öldü. Amidi'nin Usuli Fıkıhından olan (Kitab-ı Ahkam)nı kısalttı. Bu kitapla Kerek'te yazdığı Kafiye ve Şâfiye kitapları Müslüman şehirlerinde bilhassa şarkta çok meşhur oldu ve yayıldı. (Allah rahmet eylesin).

Cengiz Han'ın oğlu (Oketay) 13 seneden beri hanlık mesnedinde oturduktan sonra 659 senesinde öldü. Moğollar'ın adeti üzere bir han ölünce çocuklarından ve yakınlarından biri hükümetin başına geçinceye kadar devlet en büyük oğlunun annesinin idaresine verilirdi. Bundan dolayı Oketay ölünce hükümeti karısı ve (Keyük)ün annesi olan (Turakina) kadına verildi. Dört sene kadar Cengiz devletini bu kadın idare etti. Sonra oğlu (Keyuk) 663 senesinde tahta çıktı. Bir sene sonra o da vefat etti. Hükümet Mengü'nün annesi ve Tüli'nin zevcesi olan (Sarkus) adındaki kadına verildi. Dört sene adaletle memleketi idare etti. Sonra Karakurum

Sahrasında bütün devlet büyükleri ile Moğol kumandanları toplanarak görüştüler ve hepsinin fikirleri birleşerek (Tüli'nin oğlu Mengü'yü) tahta çıkardılar.

GIYASEDDİN KEYHÜSREV'İN MUHAREBELERİ, ÖLÜMÜ VE OĞULLARININ ANLAŞMAZLIĞI

Anadolu Sultan'ı olan (Gıyaseddin Keyhüsrev) büyük bir saltanata varis olmuştu. Gençliği dolayısı, ile devletin idaresinde gevşek davrandı. Ve kötülerin kendisine yakın olması dolayısı ile işe yarar adamlar uzaklaştılar. Devlet işleri karışıklığa yüz tuttu. Sonra akli başına geldi. Devletine nizam vermek istedi. O sırada (Babayiler) gailesi çıktı.

Cengiz ordusunun önünden kaçan kabileler ve aşiretlerle beraber birçok şeyhler ve âlimler de şarktan garba doğru hicret ettiler.

(Belhli Hasan'ı Bekri'nin oğlu Mevlâna Bahaeddin Muhammed) oğlu (Mevlâna Celâleddin'i Rumi-yi) beraberine alarak (Alâaddin Keykubat) zamanında Konya'ya gelip yerleşmişti. Ve orada irşat postunu sermişlerdi. Bundan dolayı Anadolu'da Horasan'dan ve İran'dan gelen pek çok âlimler ve edipler toplanmıştı. Farsça'nın Anadolu'da yayılmasına onlar sebep olmuşlardı. İşte o büyük zatlarla beraber meşhur Sofiye Şeyhlerinden (Baba İlyas Horasani) da birçok müridleri ile Anadolu'ya gelip Amasya taraflarında yerleşmişlerdi. Onun müridlerine (Babayiler) derler.

Babayiler gittikçe çoğaldı, işlerine birçok başı boş ve ahlakça düşük kimseler karıştı. 637 senesi içinde Amasya ve Tokat taraflarına saldırdılar. Ve karşılarına çıkan beyleri, kumandanları bozguna uğrattılar.

Gıyaseddin Keyhüsrev bu işi öğrenince sessiz sedasız ansızın Babayiler'i bastı ve ileri gelenlerini astı. Etrafındaki eşkiya da dağılıp kaçtı. Sultan Gıyaseddin'in bu işi Osmanogulları'nın cediti olan (Süleyman Şah)ın oğlu (Ertuğrul Bey)e gördürmüş olduğunu bazı tarihler yazar.

Gıyaseddin bu gaileyi başından attıktan sonra memleketin idaresine nizam vermeğe çalışıyordu. 640 senesinde Tatarlar Erzurum üzerine geldiler. Ve uzun müddet sardıktan sonra kale ahalisinden bazı münafıkların hiyanetinden dolayı, kaleyi elde ettiler ve ahalisini kılıçtan geçirdiler. Bunun üzerine Gıyaseddin Keyhüsrev hemen askerini topladı. Haleb'ten de yardım için asker alarak, Tatarlar'a karşı gitti. 641 senesi içinde muharebeye girişti. Fakat 70 bin askeri varken 40 bin Tatar'a mağlup oldu.

Tatarlar onun ordusunu yağma ettikten sonra gidip Kayseri'yi talan ettiler. Gıyaseddin ne yapacağını şaşırdı. Amasya kadısı, bazı büyüklerle Tatarlar'a baş vurarak andlaşmak istedi. Devletin gelirinin üçte biri ıltaniler hazinesine verilmek şartı ile sulh yapılmaya mücade edildi. Gıyaseddin de onu kabul etti.

Tatarlar'ın usul ve adetleri gereğince Anadolu'nun içlerine bakmak için yeteri kadar askerle Mo-

ğol Beyler'inden biri memur edildi. Hasılı Gıyaseddin Tatarlar'ın boyunduruğu altına girdi.

Yukarıda geçtiği gibi Melik Şah'tan sonra Selçuklu devleti birkaç şubeye ayrılmıştı. Sonra bu şubeler birer birer silindi. Yalnız (Anadolu Selçukluları) şubesi kaldı. Bu devleti kuran (Kutulmuş'un oğlu Emir Süleyman) olup ondan sonra gelenler bütün Anadolu kıtasını ele geçirerek devleti genişletmişler ve hudutları Antakya ve Harput'tan Bursa ve Kostantaniye Boğazına ve Ak Deniz kıyılarından Erzurum'a kadar uzamıştı. Hele Alâaddin Keykubat'ın zamanında pek çok kuvvet bulmuştu. Fakat oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'in kötü idaresi yüzünden devletin ahengi bozuldu. Didiplin bağı çözüldü. Sonunda (Hülâgu)'nun zorba idaresine girdi ve bundan sonra Selçuklu devletinin parıltısı kalmadı.

Gıyaseddin Keyhüsrev de dedelerinden kalan büyük ve kuvvetli bir devletin kendi elinde zayıfladığını gördüğü için çok kederlendi. 644 senesinde kalp illetinden öldü. Bir söylenişe göre de Tatarlar tarafından idam edildi. Ondan sonra Anadolu kıtası (İlhaniler)'in bir eyaleti olup Selçuklu Sultanlarında (Sultan) adından başka bir kuvvet kalmadı.

Gıyaseddin Keyhüsrev'in (İzzeddin Keykâvus, Rükneddin Kılıç Aslan ve Alâaddin Keykubat) adlarında üç oğlu kaldı. Devlet büyüklerinin birleşmesi ile İzzeddin Keykâvus tahta çıkarıldı. Fakat kardeşleri de saltanatı ona ortak yapıldı. Onlar da birleşerek devleti idareye başladılar. Fakat bu birlik çok sürmedi. Aralarına nifak girdi. İzzeddin ile Rükneddin bozuştular, döğüştüler sonra tekrar barıştılar

bir adamdı. Müslümanlar'a hususi ile İslâm âlimlerine hürmet ederdi. Memleketleri almak için kardeşi Kubilay'ı 500 bin Moğol askeri ile şarka gönderdiği gibi, öteki kardeşi Hülâgu'yu da batıya yani İslâm memleketlerine sevketti. Yanına bin kadar neftci ve binde mancınıkçı vermişti. Bunlar o zaman topçu ve tüfekçi askerlerin yerlerinde kullanılıyordu.

Kubilay'a ve ondan sonra gelenlere (Kaan) denildiği gibi Hülâgu ile ondan sonra gelenlere (İlhan) denir ki illerin ve aşiretlerin Han'ı demektir.

Mengü kardeşlerini bu suretle vazifelendirdikten sonra kendisi de Maçın tarafına giderek o diyarı ele geçirmiştir. Fakat Maçın'ın havası kendine uygun gelmeyip orada vefat etmiştir.

Kaan Kubilay ülemayı seven bir zattı. Müslümanlar'a çok hürmet gösterirdi. Çok yaşadı. On sene kadar kardeşine vekâlet sureti ile ondan sonrada otuz sene doğrudan doğruya hükümdarlık yaparak büyük fetihler elde etmiştir.

Beşyüz bin Tatar ile Çin'e girip bütün Çin ülkesini ele geçirmiştir. Hint ve Çin denizlerinde gemiler işletip Japonya adalarına kadar saldırmıştı. Nihayet 693 senesinde ölmüş yerine torunu (Timur Han) geçmiştir.

HULAGU'NUN İSLÂM MEMLEKETLERİ ÜZERİNE YÜRÜYÜŞÜ

Mengü Han'ın İslâm memleketlerinin ahvalini teftiş ile öğrenmek için evvelce göndermiş olduğu Mirza Horasan'a gelip Mengü Han'a bilgi vermiş,

Mülhidler devletinden ve Abbasi Halifelerinden şikâyet ederek (bunlar için hazırlanmak lâzımdır) demiş. Mengü Han da Hülâgu'yu batıya memur etmişti. Ve ayrılırken "Hükümdarlar sana karşı gelmezlerse onlara tecavüz etme, hususiyle Abbasi Halife'si sana sevgi gösterir ise onu da incitme, fakat baş kaldırır ise, Cengiz Han kanunu gereğince lâzım geleni yap." diye Hülâgu'ya talimat vermişti.

Hülâgu 651 senesinde Semerkant'a geldi. Etraftaki hükümdarlar ona hediyeler vererek güler yüz gösterdiler. Sonra Hülâgu Harkan'a gelince Batınîlerin, hükümdarı olan (Hant Rükneddin Haversah)'ı ordusuna çağırıldı. Haversah kendi gitmedi. Fakat musahibi olan meşhur (Nâsirüddin Tûsî'yi) hediyelerle gönderdi. Hülâgu ise kılıcını önce Batınîler üzerinde denedi.

MÜLHİDLER DEVLETİNİN SON BULUŞU

(Mülhidler devleti) dediğimiz Hasan Sabbah'ın hükümetler içinde hükümdarlık etmek üzere haydutluk ve dinsizlik yolunda kurduğu bir cemiyettir.

Hasan Sabbah "Kur'an'ın dış manası olduğu gibi iç manası ve onun da daha iç manası ve gidebildiği kadar içten içe manası vardır. Bakılacak olan mana iç manasıdır." diyerek rivayet ve dirayete sığmayan teviller ile Kur'an-i Kerim'i tefsir ediyor, haramları helâl yapıyor ve bu suretle birçok halkı yoldan çıkarıyordu. Hükümet merkezi (Alamut) kalesi olup sonradan Kuhistanı da ele geçirmişti.

Ona bağlı olan müridlerle bu kalelerde saklanır ara sıra çıkışlar yapar yol keser halkı soyar içlerinden bir kısmı da şehirler içinde gizli topluluklar yaparak bataklık ederlerdi. İçlerinden birtakım esrarkeş fedâiler çıkıp, reisleri tarafından aldıkları emirle hükümdarları ve âlimlerden büyüklerden kumandanlardan bazı kimseleri, ansızın hançerleyip öldürürlerdi. Bunlara (Batinîye, İsmailîye) denir ki mezhepleri (Karamita) meslekine yakındı. Dinsizlikte onlardan kalır yerleri yoktur.

Hasan Şabbah bu yolda 35 sene kadar hüküm sürdü. 512 senesinde de öldü. Yerine en büyük Halifesi olan (Kiyabüzürk Ümit) geçti. Onun zamanında da Suriye tarafından birçok Batinîler çıktı. O da 532 senesinde öldü. Vasiyeti üzerine oğlu (Kiya Muhammed) yerine geçti.

Bunlar sapık imamlardı. Batıl olan mezhepleri gereğince, (İmâm-ı Mektum) tarafından vekâlet suretiyle, halkı mezheplerine çağırıyorlardı. Kiya Mehmed 557 senesinde ölünce yerine oğlu (Hant Hasan) geçti. Bu hepsinden beter çok kötü bir zındıktı. Alevîlik taslamakta olduğu halde imamlık dâvasına kalkmıştı. Hz. Ali'nin şehid edildiği gün olan Ramazan'ın 17 sinde 559 senesi kendisine bağlı olan dinsizleri bir sahrada toplayarak minbere çıktı. "Hak İmam benim. Biliniz ki Şeriat'ın dış yüzünün aslı faslı yoktur. İş içindedir. Bir adamın kalbi Allah ile beraber olunca ona günah zarar vermez. Ben şimdi sizden bütün teklifleri kaldırdım. Eğlenip zevkinize bakınız." Gibi boş sözler söylemiş ve zevkü safa içinde şarap içip eğlenmiştir. Ona bağlı olan dinsizler güruhu da o gün bayram yapmışlar

ve hicret senesini bırakıp o günü sene başı yapmışlardır. Bu uğursuz adam 561 senesinde göçtü. Yerine oğlu (Hant Mehmed) geçti. Bir müddet sonra o da ölünce onun da yerine oğlu (Hant Celâleddin) oturdu. Celâleddin bu yanlış ve batıl mezhepten yüz çevirdi. Ve ehli sünnet mezhebine girdi. İşi Halife'ye de bildirdi. Hasan Sabbah'ın dinsizliğe ve zındıklığa dair yazmış olduğu kitapları da yaktırdı. Fakat 618 senesinde ölünce yerine geçen oğlu (Hant Alâaddin) ecdadının batıl mezhebinin yolunu tuttu. Hatır hayale gelmeyen kötü işler yapmaya başladı. Sonunda oğlu (Hant Rükneddin Haversah) onu yatağında iken öldürdü ve yerine geçti. Babasının yanında bulunan Hoca Nâssiriddin Tûsî'yi kendisine vezir yaptı. Fakat iki sene sonra 654 senesinde Hulâgu gelip çattı. Rükneddin ona karşı koyamayacağını bildiğinden, Nasuriddin'i elçilik ile göndermişti.

Hoca Nasir'in ilmine ve faziletine Hulâgu hürmet ederek, yanına aldı. Ve istediklerine izin verdi. Bunun üzerine Rükneddin gidip Hulâgu ile görüştü o da onu kardeşi (Mengü Han'ın) yanına gönderdi. Maverâinnehir'e gelince Mengü Han tarafından gelen emirle Rükneddin idam edildi ve silsileleri son buldu.

Geri tarafta Hulâgu az vakit içinde, İsmailiyye tayfasını yok etti. Horasan ve Azerbaycan taraflarında ne kadar İsmailiyye kalesi varsa hepsini harap etti. Müslüman milletleri dinsizlerin verdiği zardan kurtuldu. Yalnız Suriye tarafındaki İsmailiyye kaleleri kaldı.

Hoca Nasirüddin Tusi (Muhakkik Tusi) diye bilinen zattır. Mezhebi Şii ise de Felsefede çok kuv-

vetli ve derin bir âlimdir. Şianın sivri uçlarından olan İsmailiyye'nin bozuk akidelerini kabul etmesi ihtimali yoktur. Batinîlerin arasında bulunması şaşılacak bir şeydi. Fakat tarihçiler onun Hant Alâaddin'in yanında bulunmak mecburiyetinde olduğunu söylerler.

Tatarlar Horasan tarafını aldıkları zaman Hoca Nasir Tusi Alâaddin'in Kuhistan muhafızı olan (Nasirüddin Muhteşem)in yanına sığınmış, Nasirüddin de ona ikram ve ihtiramda bulunmuştu. Ve onun namına (Ahlâkî Nasiri) adındaki kitabı yazmıştı. Sonra (Halife Müstasım'a) Arapça bir methiye yazıp kendisine verilmek üzere Müstasım'ın veziri olan (İbni Alkamî)ye göndermiş ise de İbni Alkamî imamiyye mezhebinde idi. Nasirüddin de o mezhepte olduğu halde şöhreti cihanı tutmuş bir adamın Halife ile mektuplaşmasını uygun görmediğinden o methiyeyi Halife'ye vermekten çekindiğini Nasirüddin Muhteşem'e bildirmiştir. Sonra Hant Alâaddin Muhteşem'e yazarak Hoca Nasir'i Alamut'a getirip hapsedmiştir. Hoca Nasir işte o zaman (Necastiyyi) yazmıştır.

Rükniddin tarafından yukarıda geçtiği gibi elçi olarak Hulâgu'nun yanına gitmişti, kendisini Hulâgu'ya beğendirerek canını kurtarmış fakat Şiîlerin elinden kurtulup müşriklerin içine düşmüştür.

ABBASİLER DEVLETİNİN SONU

(Halife Mustasım) babası (Müstansır) gibi din-dar Sünnî mezhebindendi. Fakat çok saftı ve mala düşkündü. Eğlence ve zevke de düşkün olduğun-

dan devlet işlerini düşünmezdi. Her işi veziri Alkâmi oğluna vermişti. Halbuki Alkâmi de idare işinde başlı başına iş göremiyordu. Çünkü Mustasım'ın (Devaddar) ve (Şarabî) gibi bazı sözü geçen nazırları devlet işine karıştıkları için, hükümetin işleri şunun bunun ellerinde dağınık bir halde kalmış büyük küçük belirsiz olmuştu. Bağdat o zaman çok bakımlı zengin, cennet gibi bahçeleri olduğu halde Bağdat'ı besleyen civar köyler ve şehirler haraba yüz tutmuştu.

Alkâmi "Irak şehirleri harap oluyor" dedikçe Mustasım ehemmiyet vermezdi. O da hayretten baka kalırdı. Bununla beraber Alkâmi oğlu bilgili âlim ve tedbirli bir adamdı. Ancak rafizi olduğundan Abbasi Halifeliğine sâdık değildi.

Bağdat'ta ara sıra Sünniler ile Şiiler arasında şiddetli kavgalar çıkınca aralarını sulh sureti ile bulurlar ve hadiseleri geçiştirirlerdi. 654 senesinde Sünniler ile Şiiler arasında fitne çıkınca Mustasım'ın oğlu Ebûbekir ve Devaddar yani kâtip Rükneddin'in emirleri ile devlet askeri usul ve adet dışında Şiilerin mahallesi olan (Kerh'i) yakıp yıktılar ve ırza geçmek gibi kötülüklere cesaret ettiler.

Alkâmi oğlu mutlak idare elinde olduğu halde usuli ile bir şey yapamadı. Kendi mezhebine bağlı olan kimseler hakkında öyle misli görülmemiş bir zulüm yapılmasından dolayı çok canı sıkılmış ve Abbasi Halifeliğine kin bağlamış ve bu Halifeliği ortadan kaldırarak yerine bir Alevî imamlığı kurmak ve kendisi Irak'ta Hülâgu'nun kaymakamı olmak fikrine düşmüş Irak'ı almaları için Tatarlar'ı teşvike başlamıştır.

Musta'sım ise kapandığı sarayında zevku şafa ile meşgul bulunuyor. Devletin temellerinin sarsıldığından haberi yoktu. Gaflet içinde yüzüyordu. O kadar da çok kibirli idi. Kapu oğlanları adı ile sarayında bulunan Tavaşi 400 kadardı. Bundan başka içeride haremdede pek çok hadımağaları vardı. Bayram alayları çok gösterişli yapıldı.

Babası Müstansır Tatarlar'a güler yüz göstererek memleketi onların şerrinden korurdu. Yüz bin süvari ile koruma tertibi alırdı. Ve onlara ayrıca yerler vermişti. Mustasım'ın zamanında ise madem ki Tatarlar yüzlerine idare ediliyor, bu kadar masraf fazladır diye koruyucu askerin sayısını 20 binden aşağıya indirdiler, onların masraflarına karşılık olsun diye vergiyi artırdılar. Bundan ahali çok sıkıldı. Harçlıkları kesilen askerde, gücenerek etrafa dağıldılar. Etraftaki hükümdarlar da Abbasiler devletin o karışık durumunu görünce Hilâfet'ten ümitlerini kestiler.

Hülâgu ise Horasan'ı, Rey, Isfahan ve Anadolu'yu ele geçirerek Irak hududuna saldırmakta idi. Batiniler işlerini bitirdikten sonra Irak'a dönüp Hemedan'dan Musta'sım'a bir mektupla iki elçi gönderdi. Mektubunda "Bizimle dostluktan dem vuruyorsun, halbuki bazı yardımlarınız için muhabbetnameler gönderip asker istediğimiz zaman göndermiyorsun. İşiniz sözünüze uymuyor." diye yazılmıştı.

Kalem Alkami oğlunun elinde idi. Çok yüksekten azametli bir cevap yazıldı. Hülâgu'nun öfkesini dindirecek yumuşak söz kullanılmadı. O zaman Nasirüddin Tusi Hülâgu'nun divan efendisi yerinde idi. İstedığı gibi yazar gelen cevapları da, istediği gibi

açıklardı. Alkami oğlu gibi o da Bağdat'ı alınası için Hülâgu'yu teşvik ederdi.

Hasılı en ince işler Abbasiler Halifeliğinin ortadan kaldırılması için bunu isteyen iki Şii arasında dönüp duruyordu. Sözü geçen kumandanlarda kendi fırıldaklarını döndürüyorlardı. Böylece devlet dolabı tersine dönmekte idi. 655 senesi içinde Hülâgu ordusu ile Bağdat üzerine yürüdü.

Şöyle keser, böyle biçeriz diyerek yüksekte atan kumandanlardan (Devaddar Rükneddin) 20 bin kadar Bağdat süvarisi ile Hülâgu'ya karşı çıktı. Bağdat'a iki konaklık bir yerde harbe tutuştu. İki yüz bin Tatar oklarına karşı duramayınca bozuldu. Bozgun askerin bazısı Bağdat'a girdi. Bir kısmı da Suriye tarafına gitti. Hülâgu gelip Bağdat'ı sardı. Neft ateşleri ve mancılıklar sıkıştırmaya başladı. Şehirde birçok adamlar öldü.

Yukarıda söylediğimiz gibi idare bozulmuş, iş çığırından çıkmış, asker sayısı azaltılmış yapılacak iş Hülâgu'nun yüzüne gülüp memleketi kurtarmak iken, Devadar'ın cahilce ve kendi başına harbe girmesi Hülâgu'ya vakti ile söylenen Cengiz Kanunlarının uygulamasına hak kazandırmıştı.

Her ne kadar Müstansır'ın tuttuğu yol gibi Hülâgu'ya güler yüz gösterilip ve teşkil ettiği yüz bin muhafız asker dağıtılmamış olsaydı korunucu bir tarzda karşı durulabilir ve bu durum karşısında, etraftaki hükümdarlardan da Halifenin imdadına gelenler olurdu. Bağdat'ın kuşatılması 40 - 50 gün kadar sürdü. Hiçbir taraftan imdat gelmedi. Mevcut asker de müdafadan âciz kaldı.

Bunun üzerine Alkami oğlu “ben gidip sulhe bir çare bulayım” diyerek Hülâgu’nun yanına gitti. Kendisi için aman aldıktan sonra dönüp Mustasım’ın yanına geldi. (Hülâgu, Anadolu hükümdarını tahtında bıraktığı gibi sizi de makamınızda bırakacak ve kızını oğlunuz Ebûbekir’e verecek. Size de düşen ecdadınızın yolunda gidip onlar nasıl Selçuklu Sultanlarına itaat etti iseler siz de buna öyle yapın. O zaman Müslümanlar’ın kanını korumuş olursunuz. Sonra bildiğiniz gibi hareket edersiniz) dedi.

Halife Mustasım bu sözle aldanıp, 656 senesi Muharrem’inde 20 sinde oğulları ve devletin büyükleri ve Abbasioğulları ile beraber Hülâgu’nun ordusuna gitti. Bir obada oturttular. Sonra Alkami oğlu “Hülâgu kızını Halife’nin oğluna verecektir nikâha buyurunuz” diye âlimleri eşrafı ve şehrin ileri gelenleri çağırdı. Onlar da takım takım Hülâgu ordusuna gittiler ve kanaraya yani mezbaha girdiler. Tatarlar bunları takım, takım öldürdüler. Halife Mustasım’ı da eziyet ederek işkence ile öldürdüler. Sonra Bağdat’a girdiler. 40 gün kadar şehri yağma ettiler. Büyükleri öldürdüler, küçükleri esir ettiler. Fakat kuyularda ve su yollarında saklananlar kurtuldu.

Bu vakada, 400 bin Müslümanın öldüğü söylenir.

Yıllardan beri bakıla bakıla en güzel bir halde süslenen o güzel Bağdat şehri, bu sefer baştan başa yıkılıp mahvoldu. Mustasım’ın topladığı kıymetli cevherler antika eşyalar birçok ilimlerden eskilerin yadigârı olan nadir kitaplar, birçok mübarek emanetler ile beraber hep Dicle nehrine atıldı.

Mustasım Hülâgu ordusuna giderken makamın yüksekliğinin ve mertebesinin alâmeti olan (Peygamber Efendimizin hırkası ile esasını da beraber almıştı. Öldürüldükten sonra ikisi de yakılarak Hülâgu'nun emri ile külleri Dicle nehrine atılmıştır.

Müslümanlar hangi mezhepte olursa olsunlar, dinsiz müşriklere karşı birleşip yıllardan beri İslâmın merkezi olan Bağdat'ı koruyacaklarına karşılık, mezhep kavgaları ile uğraştılar. Neticede ne Bağdat şehri ne de Sünnî ve Şîî kaldı.

Mustasım'ın hususi şerbethanesindeki kulede bulunan altın ve gümüş ve mücevherli sürahi ve bardaklar v.s. yetmiş deveye yüklenip Hülâgu'nun çadırına götürüldüğü zaman, Hülâgu ve Nâsır Tusi o kıymetli eşyanın karşısında hayret içinde kalıp parmak ısırmışlardır.

İşte Abbasi Halifeler'inin sonuncusu bu Mustasım'dır. Sırası ile Halifeleri yazalım. Mustasım'ın babası Müstansır ve sondan başa: Zâhir, Nâsır, Elmüstadi, Elmüstencit, Elmuktefi, Elmüstazhir, Elmuktedi, Muhammed, Kaim, Elkadir, İshak Muktedir, Mutazıt, Muvaffak, Mütevekkil, Mu'tasım, Harunur-reşid, Elmehti, Mansûr, Muhammed, Ali, Abdullah, ve Abbas'tır.

İşte Musta'sım akrabalarının ve devlet büyükle-
rinin kendi gözü önünde idam edildiklerini ve dede-
lerinden miras kalan 524 yıllık Abbasiler devletinin
çöktüğünü de gördükten sonra kendisi işkencelerle
öldürülmüştür.

Senden sanadır azimet avdet
Her şey sana müntehidir elbet.

Bundan sonra Alkami oğlu bir Alevî hilâfeti kurmaya çalışmış ise de velinimeti olan devletin mahvına çalışmış olan alçak bir adamın müşriklerin yanında bile bir kıymeti olamayacağından Tatarlar onun yüzüne bakmadılar, o da hizmetçi çadırlarında sürünerek kahrından mahvolup gitmiştir.

Hasılı bu 656 senesinde vuku bulan büyük musibet İslâmın başlangıcından beri görülmemiş, acıklı bir haldir. Ve bundan sonra Osmanlı devletinin kuruluşuna kadar, İslâm milletleri belâdan belâyaya uğramıştır.

Osmanlı devletinin kurucusu olan (Osman Gazi)nin ise sene başında doğmuş olması güzel bir tesadüftür.

MELİK NÂSİR DAVUD'UN SON HALLERİ

Yukarıda kendinden bahsedilen Kerek sahibi (Melik Nâsır Davud) kendi eyaleti ile yetinmeyip, babası (Melik Muazzam)ın mansıbı olan Şan'ı zaptetmek için çok çalıştı. Nihayet 647 senesinde kendi devletini de elinden kaçırdı. Ve Halep sahibi (Melik Nâsır Yusuf)a sığındı. Yanında çok kıymetli bir cevher vardı onu bir kara gün için saklıyordu. Emanet olarak saklanmak için o cevheri Halife Mustasım'a göndermiş ve Halifenin el yazısı ile makbuzunu alınca rahat etmişti. Vakıa o kadar pahalı ve kıymetli bir cevher için Halife hazinesinden başka emin bir yer yoktur. Mustasım ise mal cevher toplamaya meraklı idi. O cevhere de ısınmış olduğundan onun geri alınması güçleşmişti.

Melik Yusuf sonra da, Melik Nâsır Davud'tan şüphelendi. Bazı halleri onu kuşkulandırdı. Ondan dolayı kendisini hapsetti. Sonradan Mustasım'ın şefaati ile hapisten çıkardı ve kendi memleketlerinde yani Halep ve Suriye taraflarında kalmamasını emretti. Bunun üzerine Nâsır Davud Irak'a gitti. Lâkin Bağdat'a girilmesine izin verilmedi. Nafakasını temin etmek için Halife'de saklı bulunan cevheri istedi. O da verilmedi. Etrafta bulunan beyler ve kumandanlar da, Melik Nâsır Yusuf'tan kaçındılar, ona yardım yapmadılar.

Nâsır Davud, yanındaki adamları ile beraber çok sıkıntıya düştü. Çöllere gitti. Türkmenler'den bir toplulukla birleşti. Geyik ile geçinmeğe başladı. Mustasım'a yalvararak yazdığı mektuplardan hiçbirine cevap alamadı. 3 ay Türkmenler'le beraber sahralarda dolaştı. Nihayet yine Halife Mustasım'ın şefaati ile Melik Nâsır Yusuf, onun Şam'a gitmesine müsaade etti. Ve kendisine az bir maaş bağladı. Nâsır Davud Şam'da yarı aç geçiniyordu.

Sonra Nâsır Davud, Hacca gitmek ve Mustasım'da emanet olan cevheri istemek için Irak'a gitmesine müsaade verilmesini Nâsır Yusuf'tan istedi. 653 senesinde Kerbelâ'ya oradan da Hicaz'a gitti. Medine'yi Münevvere'de Ravzayı Şerife'nin perdesine yapışp "şahit olunuz Rasûlullâh Efendimiz'e şurada sığınıp, şefaati istemem amcazadesi Mustasım'ın elinde bulunan emanetimi bana vermesi içindir." deyince orada bulunan halk çok üzülmeye hüüngür, hüüngür ağladılar ve işi haç emirine bildirdiler.

Nâsır Davud, Irak hacıları ile beraber Bağdat'a gitti. O zamanın adeti üzere misafirperverlik ola-

rak Halife tarafından kendisine yemek, atlarına da ot gönderiliyordu. Nâsır Davud, emanetinin geri verilmesini beklerken Mustasım tarafından bir muhasebeci geldi. Yiyeceğin çok pahalı olması dolayısı ile şimdiye kadar kendisine verilen yiyeceğin ve erzakın hesabını gösterip, cevherin değeri ile bu hesabın kapanmış olduğunu bildirdi ve kendisine bir ibra ilmuhaberi verdi.

Bunun üzerine Nâsır Davud işini Allah'a ısmarlayarak Bağdat'tan çıkıp Bedeviler arasına karıştı. Sonra Nâsır Yusuf, onun haline acıyıp Şam'a döndü. Nâsır Davud Şam'a dönünce gam, keder çanaklarını yudumluyarak günlerini geçiriyordu. O sırada 656 senesinde Tatarların Mustasım'ı öldürdükleri haberini aldı, üç ay sonra da kendisi öldü. O uğursuz cevher ne Nâsır Davud'un dar vaktinde işine yaradı, ne de onu, onun elinden alan o cevherden bir hayır gördü. Kimbilir hangi kıymet bilmez bir Tatar'ın elinde kaldı.

Allah bir millete saadet verir, saltanat verir, onlar iyi yolda gittikçe o nimetleri devam ettirir. Onlar kötü yola saptıkça, emanete ihanet ettikçe, doğruluktan ayrıldıkça, yalan dolanla iş gördükçe, onların şanını, şerefini düşürür kendilerini alçaltır ve nimetlerini de elinden alır. İşte Kur'an-i Kerim'de bunu söylemektedir. (Allah hiçbir milleti onlar kendilerini bozmadıkça, onların başına felâket vermez.)

Bilmezmissin ki kat'i düsturdur bu Hakça
Bir Kavmi bozmaz Allah, onlar bozulmayınca.

BAZI VAKALAR

Hülâgu Bağdat'a gelince Musul'un sahibi olan (Melik Bedreddin Lü'lü Hülâgu'ya giderek ve birçok mal vererek itaatini bildirdi.

Eyyûboğullarından Halep ve Şam'ın sahibi olan (Melik Nâsır Yusuf)ta Tatarlar'la başa çıkamayacağını anladığı için onlara hoş görünürdü, oğlu ile Hülâgu'ya hediyeler gönderdi. Ve Şam sahillerini Haçlılar'ın tecavüzünden korumak için kendisinin gelemediğinden bahsederek özür diledi.

Keyhüsrev'in oğulları adı geçen ve Anadolu tahtında ortaklaşa saltanat süren (İzzeddin Keykavus ile Rükneddin Kılıç Aslan) da Bağdat'a gelip, Hülâgu ile görüştüler. Hülâgu, onlara iltifatta bulunarak ikram etti, ve Mustasım'ın hazinesinden aldığı eşyalardan onlara hediyeler vererek memleketlerine gönderdi.

MELİK MUZAFFER'İN MISIR
SULTANLIĞI

Hülâgu'nun Bağdat'a gelişinden sonra etraftaki hükümdarlar ve beyler, doğrudan doğruya kendileri gidip itaatlerini bildirdiler, kimisi de hediyeler göndererek boyun kestiklerini arzetttiler. Mısır kumandanları telâş içinde idi. Halep ve Şam'ın sahibi olan Melik Nâsır Yusuf, yardım istemek için Mısır'a elçi göndermişti.

İşin gelişine bakarak Mısır kumandanları Hülâgu gibi zorlu bir düşmana esasen bir saltanat ha-

nedanından olmayan Sultanları Kölemenler'den Muiz Aybek Türkmâni'nin küçük oğlu bulunan (Melik Mansûr)u küçük görüyorlardı. Muharebeye alışık umur görmüş bir zatın, işin başında bulunmasına lüzum gördüler, (Salihîye ve Aziziye) Kölemenleri birleşerek 656 senesinde Mansûr'u tahtan indirdiler. Onun Atabeyi olan çalışkanlık ve cesaretleri ile tanınan (Seyfeddin Kutuz)u tahta çıkardılar. Ve (Muzaffer) lâkabı ile de adlandırdılar.

Gariptir ki bu Seyfeddin Harezmliler hükümdarlarının neslinden imiş. Hatta Harzemşah'ın kızkardeşinin oğlu olup, adı da (Mevdud'un oğlu Mahmud) imiş. Tatarlar onu esir alıp satmışlar. Bu suretle Mısır Kölemenler'i arasına karışmış. Sonra sırası ile Bey olmuş ve bu seferde Mısır'a Sultan olmuştur.

Bundan dolayı Tatarlar'dan hanedanının öcünü almak için büyük harb hazırlığına girişmiş ve Şam'a yardım edeceğine dair kuvvetli söz vererek Melik Nâsır'ın elçisini göndermiştir. Tatarlar'a ne suretle galebe çaldığı aşağıda görülecektir.

V E F A T L A R

656 senesinde Hülâgu Bağdat'ı alıp küçük, büyük halktan, eşraftan sayılamayacak birçok adamları öldürdüğü gibi, o sene Şam'da çıkan veba hastalığından dolayı da birçok adam ölmüştür. Okadar çok ölüm olmuştur ki cenazeleri yıkayacak kimse bulunmamıştır. İşte o sene (Melik'i Muazzam'ın oğlu Melik Nâsır Davud) da öldüğü gibi şehrin büyük-

lerinden kumandanlardan ve âlimlerden de pek çok kimseler vefat etmişlerdir.

Adil'in oğlu Sultan Kâmil'in kızı ve Haman'ın sahibi Melik Muzaffer'in karısı olan (Gaziye Hatun) ki, kocasının ölümünde oğlu Melik Mansûr küçük olduğu için vasi olarak hükümeti idare etmiş, oğlu büyüdükten sonra hükümeti ona teslim etmiş idi. O da bu sene vefat etmiştir.

Yine o sırada (Şazeliyye) tarikatının piri olan (Şeyh Ebû Hasan Şazeli) Hazretleri irtihal etti.

Musul sahibi Melik Bedreddin ki yukarıda geçtiği gibi Hülâgu'ya baş eğmiştir. 657 senesinde vefat edince Hülâgu'nun izni ile Bedreddin'nin oğlu (Melik Sâlih) Musul hükümetine ve kardeşi Alâaddin de Sancar şehrine sahip oldular.

MENGÜ HAN'IN VEFATI

Yukarıda geçtiği gibi Cengiz'in tahtına oturan (Mengü Han) kardeşi Kubilay Kaanı şarka, ve diğer kardeşi Hülâgu İlhan'ı batıya gönderdikten sonra, kendisi gidip Maçın diyarını almıştı. 657 senesinde öldü. Yerine Cengiz'in evlâtlarından olanlar geçmişse de Moğol soyları arasına anlaşmazlık düşüp hepsinin beyleri ve hükümetleri bir Han'da toplanamamıştır. O zaman Kıpçak tarafı Cüci Han'ın çocuklarında Semerkant tarafları da Çağatay Han'ın çocuklarında idi. Kubilay Kaan da Çin taraflarının fethi ile Hülâgu ise Suriye taraflarında muharebe ile meşgul olduklarından her biri bir tarafa çekmiş bir Han'a bağlı kalmak üzere anlaşılamamışlardır.

H Ü L Â S A

İslâmiyetin başlangıcında Araplar Allah için muharebe ettikleri zaman, Rum'dan, İrar'dan ve Türkten aldıkları esirleri adi işlerde kullanırlar, kızlarını çocuk yetiştirmek için alırlardı. Muharebe gibi şan ve şeref verecek işlerde onları kullanmazlardı. Çünkü Araplar'ın milli hisleri kuvvetli idi. Himmetleri de yüksekti. İslâm'ın da en parlak devri idi. Hep bir arada bu şereflerini korurlardı. Devletleri de kuvvetli idi.

Fakat Emevî hükümdarlarının kötü hallerinden dolayı, Müslümanlar onlardan nefret etti. Ve Halifeliği Haşimoğulları'na vermek istediler. O sırada (Ebû Müslim) çıkarak Halifeliği Haşimoğulları'nın bir kolu olan Abbas oğulları'na çevirdi. Onun başlıca kuvveti Türk ve Acem askerleri idi.

Kureys'in en kalabalık kolu olan Emeviler bu suretle perişan oldular. Geri kalanı da Endülüs'te müstakil bir devlet kurdular. Haşimoğulları'nın en şerefli olan Hz. Ali Evlâdı ise Emeviler aleyhine Abbas oğulları ile birlik idiler. Fakat Halifeliğin Abbas oğulları'na geçmesi üzerine onlarla aralarına düşmanlık girdi. Ve birçok halk arasında Aleviler Halifeliğe daha lâıyk görüldü. Taraf taraf Şia hükümetleri çıktı. Abbasi Halifeleri onlara karşı Türk ve Berberi kavimlerini kullandılar. Sonrada Türklerden Kölemen askeri tertip ettiler. Türkler itibar kazandı. Yüksek mertebeye ulaştılar. onunda Halife'nin divanına da girerek devlet büyüklerinden sayıldılar.

Hasılı doğuda da, batıda da Arap milliyetçiliği ve asabiyeti kalmadı. Hele (Halife Mükevekkil) vakasından sonra saltanat büsbütün Türklere geçti. Abbasi Halifesinin ancak adı kaldı. Türklerden (Hanlılar, Gazneliler, Guriler ve Selçuklular) gibi büyük devletler kuruldu. Ve onlar Müslümanlığa çok hizmet ettiler. Hanlılar devleti Maverâünnehir'de, Gaznelilerle Gurlular devleti Hindistan'da Selçuklular ise Anadolu'da birçok fetihler kazandılar. Atabey devleti ve Eyyûbiler devleti olmasa Haçlılar bütün İslâm memleketlerini istilâ ederlerdi.

Selçuklu devleti zayıf düşünce, Abbasiler Halifeliği biraz nefes aldı. Oldukça kuvvet kazandı. (Halife Nâsır) uzun müddet Hilâfet makamında kalarak makamın kuvvetini yeniden eski haline getirdi. Sonra oğlu (Zâhir) ve torunu Müstansır onun yolunda gittiler. Hatta Müstansır Tatarlar'ın saldırısını defetmek için askerini çoğaltıp bir defasında Irak hududuna saldıran Tatarlar'a galebe çalmıştır. Fakat gerek kendisinin, gerek dedelerinin hükümetleri ancak Arap Irak'ı çevresinden ibarettir. Oğlu Mustasım ise hafif akıllı olduğundan, idare ve asker çığırından çıktı. Abbasi devleti kuru bir depdebeden ibaret kaldı. Onun üzerine Hülâgu gelip Abbasi Halifeliğini ortadan kaldırdı. Güzelim İslâm şehirlerini de o sırada yok ediverdi. Ve bu arada birçok güzelliklerde kaybolup gitti.

O zaman Eyyûboğulları da zevke, eğlenceye dalmışlar, Mısır'ı ellerinden kaçırmışlar yalnız Şam taraflarında hüküm sürmekte bulunmuşlardı. Şam'ı Tatarlar'a karşı koruyabilecek bir kuvvetleri de yoktu.

Daha Haçlılar'ın gaillesi bitmeden Tatarlar çıkınca, Müslüman devletleri büyük perişanlığa uğramış ve ortadan silinmelerine az bir şey kalmıştı. İşte Mısır'da Türk kölelerinden hazırlanmış olan Kölemenler ordusu İslâm Milletlerini yeniden canlandırmıştır.

HÜLÂGU'NUN ŞAM ÜLKESİNİ İSTİLÂSİ

657 senesinde Hülâgu Elcezire'yi aldıktan sonra Fırat nehrini geçerek Halep üzerine yürüdü. Bu haber Şam'a gelince Şam'ın ve Haleb'in sahibi olan (Melik Nâsır Yusuf) Şam'dan çıkıp (Berzek köyünde) ordu kurdu. Hama sahibi (Melik Mansûr) da Hama'dan çıkıp Berze'ye geldi. Tatarlar'ın önlerinden kaçanlar da Şam'a gelince Berze'de büyük bir kalabalık oldu. Fakat öyle büyük topluluğa kumanda edecek cesaretli ve tedbirli bir kumandan yoktu.

658 senesi başında Kölemenler'den bir topluluğun Melik Nâsır Yusuf'a suikast edecekleri işidince Melik Nâsır ordudan ayrılıp Şam kalesine kapandı. Bu kötülüğü düşünen Kölemenler de savuşup Gazze'ye gittiler. Berze'deki ordu Tatarlar'ın yüzünü görmeden dağıldı. Hülâgu Haleb'i alınca Hama'nın ileri gelenleri Haleb'e gelip Hama kalesinin anahtarlarını vererek aman istediler. Hülâgu da onlara aman verdi. Hama'ya bir memur gönderdi. Melik Nâsır da Şam'dan çıkıp Nablus'a oradan da Gazze'ye gitti.

Tatarlar Nablus'a gidince Melik Nâsır Gazze'den çıkıp Ariş'e gitti. Mısır Sultan'ı olan Melik

Muzaffer'e elçi gönderdi. Ve Melik Mansûr ile birlikte Katba'ya gitti. Şehrizûr Kürtler'inden bir bölük Tatarlar'ın önlerinden kaçıp Mısır'a giderlerken Ariş tarafındaki Türkmenler ile karşılaşp kavga ettiler. Melik Nâsır ürktü. Ve kardeşi Melik Zâhir bir miktar askerle Beni İsrail sahrası tarafına gitti. Hama'nın sahibi Melik Mansûr geri kalan askerle Mısır'a gitti. Mısır Sultan'ı Muzaffer ona sancak verdi ve ikramda bulundu.

O sırada Tatarlar Şam'ı ve Gazze'ye kadar olan İslâm şehirlerini aldılar. Melik Nâsır Tih sahrasında dolaşıp ne yapacağını şaşırmıştı. Kürtler'den tebar-darı olan (Hüseyin ağa) Hülâgu'nun yanına gitmek için onu aldatmakla Melik Nâsır Tih'ten hareket ederek Zeyra gölüne geldi. Hüseyin ise, Hülâgu'nun Suriye kumandanı olan (Ketboğa'ya) haber verince, Ketboğa oraya asker gönderip Melik Nâsır'ı adamları ile beraber tutturdu ve Hülâgu'ya gönderdi. Amanla gitmesi lâzım gelirken tutularak gönderilmiş oldu. Fakat Hülâgu ona güler yüz gösterdi.

O sırada Humus sahibi (İbrahim Şikuh'un oğlu Melik Eşref Musa) gelip Halep'te Hülâgu ile görüştü. Hülâgu ona da ikram edip kendisini Humus'a gönderdi.

Tatarlar iki sene Meyyafarkin'i sardılar Eyyûb-oğulları'ndan şehrin vâlisi olan Eyyûb'un torunlarından Melik Muzaffer'in oğlu Melik Kâmil çok büyük bir sabırla şehri müdafa etmiş ise de kalede yiyecek tükenmiş ahalisi de veba hastalığı ile ve muharebe ile yok olmak derecesine geldiği için 58 senesinde Tatarlar kaleyi aldılar. Melik Kâmil'i de

idam ederek, kesik başını Suriye'de zurna ve davullarla gezdirip halka gösterdiler.

MELİK MUZAFFER'IN TATARLARA GALEBESTİ

Mengü Han'ın ölümünden sonra, Cengiz oğulları arasında karışıklık düşünce Hülâgu kumandanların büyüğü olan Ketboğa'yı Suriye muhafızlığında bırakıp kendisi Irak'a döndü. Melik Nâsır Yusuf'u da beraberinde götürdü. Mısırlılar'ın tecavüzünden Şam'ın korunması için yaptığı danışmada Melik Nâsır işi kendisine küçük göstermişti.

Mısır Kölemenler'i daha rahata ve bolluğa alışmamışlardı. Saf ahlâklarını bozmamışlardı. Müslüman olmuşlar ve küçüklüklerinden beri harb hareketleri ile yetişmişlerdi. Çok usta binici ve silâhçı oldular. O zamanın en güzel askerleri idi. Tatarlar'ın önlerinden kaçan Türkmenler Kürtler ve Araplar hepsi Mısır'a sığınmışlardı. Ondan dolayı Mısır'da büyük bir kuvvet meydana gelmişti. (Melik Muzaffer Kutuz) Kölemen askerlerini çok iyi hazırladı. Türkmen ve Arap aşiretlerini de topladı, onlara bahşişler dağıttı, gönüllerini aldı ve ordusunu çok güzel hazırlayarak Tatarlar'dan hanedanının öcünü almak için hakikaten kudurmuş gibi Mısır'dan dışarı çıktı. Yanında Hama sahibi Melik Mansûr ve kardeşi Melik Efdal da bulunuyordu.

Ketboğa Şam tarafında dağılık olan Moğol askerlerini topladı ve ordusu ile karşı çıktı. Humus sahibi Melik Eşref ve Habibe sahibi Melik Adil'in

torunu ve Aziz'in oğlu Melik Âdil de Ketboğa ile beraber diler. Melik Muzaffer onların kendi tarafına geçmeleri için gizli haber gönderince Melik Eşref muharebe günü bozgun zamanında Ketboğa'dan ayrılacağını bildirdi. Melik Said ise giden adama, ters bir cevap vererek geri gönderdi.

İki taraf Gur'da karşılaştılar. Ve (Ayn-ı Calut) adındaki mevkie Ramazan'ın 25 nci günü çok kanlı bir muharebeye tutuştular. Oklar işlemeye başlayınca Melik Eşref hayrette kalmıştı. Kutboğa'nın ordusu fena halde bozuldu. Kendisi öldü, oğlu da esir edildi. Moğollar'ın pek çoğu kılıçtan geçirildi. Geri kalanı da bozularak doğu tarafına gittiler. Salahiye Memlûkler'inden Bahriye Kölemenler'i reisi olan Kıpçaklı (Baybars Bündükdâri) Kölemenler'i ile onları telef ede ede Humus'a kadar peşlerini bırakmadı. Orada Ketboğa'ya yardım için gelmiş olan bir Tatar fırkası ile karşılaştı, onları da kılıçtan geçirdi.

Melik Eşref Tatarlar'dan ayrılarak, orduya gelmiş olduğundan Melik Muzaffer ona ikram etti, eski yeri olan Humus'a gönderdi. Melik Said esir olarak getirilince Melik Muzaffer onu azarlayarak hapsedi sonra da öldürdü. onra da Şam'a gelip ele geçirdiği Tatarlar'ı ve Hüscyin Kürdi gibi Tatarlar'a mensup olanları tahkir ederek öldürdü.

Emir Baybars ise bozgun alayını Haleb'e doğru takip etti. Tatarlar'ı Şam ülkesinden sürdü çıkardı.

Melik Nâsır Yusuf, Hülâgu'ya Mısır işini küçük göstermişti. Hülâgu başkumandanının öldüğünü ve askerinin dağıldığını haber alınca Melik Nâsır'ın sözleri ile aldandığını anlayarak 659 senesinde onu ve kardeşi Melik Zâhir ile adamlarını öldürmüştür.

İşte bu suretle Suriye tarafında da Eyyûbiler devleti son bulmuş ve Şam ülkesi baştan aşağı Mısır Sultanı'nın eline geçmişti. Her tarafta İslâm hükümdarları zayıfladığı halde Mısır Sultanlığı tek başına Müslümanlar'a sığınacak ve dayanacak bir yer oldu.

MUZAFFER'IN ÖLDÜRÜLMESİ VE ZÂHİR'İN TAHTA ÇIKIŞI

Sultan Muzaffer Şam'a öteki eyaletlere vâililer tayin ederek Şam'a ait işlerini bitirdikten sonra Baybars ile Mısır'a döndü. Evvelce bu zaferi hazırlayan Baybars'a Halep emirliğini vadetmişken sonra sözünden dönmüştü. Baybars ona güvenmiş ve Sultan Muzaffer de bunu anladığı için ondan sakınıyordu. İkisi birbirine dargın olarak Mısır'a doğru yürüdüler. Mısır'a yaklaştıkları zaman Baybars fırsatını bularak 658 senesi Zilkadesinin 17. günü Melik Muzaffer'i öldürdükten sonra (Melik Zâhir) lâkabı ile saltanat tahtına oturdu.

Her ne kadar Şam valisi de saltanat dâvası ile ayaklanmış ve Şam kumandanlarından bazıları da isyan etmişlerse de Baybars hepsine galebe etmiş, Mısır ve Şam onun elinde kalmıştır.

Bu sırada bir Tatar ordusu Şam kıtası üzerine hücum etti. Halep ve Hama askerleri de önlerinden kaçarak Humus'a gittiler. Humuslularla birleşerek karşı koymaya başlamışlardı. 659 senesi Muharrem'inin beşinci günü Humus'un dışında Tatarlar ile harbe tutuştular. Tatar ordusu sayı bakımından daha çok iken bozuldular ve Müslüman ordusu

Tartarlar'ı kovalayarak, istedikleri gibi kılıçtan geçirdiler.

MISIR'DA ABBAS OĞULLARI'NDAN BİRİNE BÎAT OLUNMASI

Üçbuçuk seneden beri, meydanda Halife adını taşıyan kimse yoktu. 659 senesinde Mısır'a Araplar'dan bir topluluk geldi. Yanlarında zenci bir adam olup, (İmam Nâsır'ın torunu ve İmam Zâhir'in oğlu Ahmed) olduğunu söylediler. Sultan Baybars büyüklerden bir meclis kurdu. Araplar onun soyuna şahitlik ettiler. Onların sözlerine göre bu zat İmam Mustansır'ın kardeşi ve Mustasım'ın amcası oluyordu. Kadı da şahitleri dinleyerek onun Abbasoğulları'ndan olduğunu hükmetti. Bunun üzerine kendisine (Mustansır Billah Ebülkasım Ahmed) diye lâkab verildi. Baybars ile bütün halk ona Halife olarak biat ettiler. O da bütün Müslümanlar'ın işlerini herkesin önünde Baybars'a emanet etti.

Sonra Baybars pek çok para sarfederek, Halifelik dairesini yaptı. Ve yanına asker verdi. Ve onunla beraber ve Ramazan'da Şam'a geldi. Birlikte getirdiği (Hallikân oğlu Şemseddin)i Şam kadısı tayin etti. Halk yıllardan beri Abbasi Halifelerine alışmış olduğundan bu yeni Halife Irak'a giderse halk onun başına toplanır ve Bağdat'ı elde ederim diye Baybars, orduyu hazırlayarak onu Irak tarafına gönderdi. O da (Âne) ye kadar gitti. Fakat bir Tatar fırkası gelip, onu ve yanındaki kalabalığın çoğunu öldürdüler. Sonradan Baybars Şam'daki Bedevî Araplar üzerine (Münennâ'nın oğlu İsa'yı va-

zifelendirdi. Ve Irak'a kadar yolları emniyet altına almasını, ona havale etti. Kendisi de Mısır'a gitti.

Baybars'ın Mısır'a dönüşünde yine Abbasoğulları'ndan soyu Halife (Müstershit)e dayandığı söylenen (Ahmed) adında biri çıktı. 660 senesi sonlarında o da soyunu ispat etti. Ve (Hakim Biemrillah Ahmed) diye lâkablandırıldı. Ona da Halife olarak biat olundu. Fakat Baybars onu kalenin birinde oturarak dairesini düzeltmek için, masraf etmedi. Fakat hutbelerde adı Barbars'ın adı ile beraber söylendi.

Fatimiye devleti ortadan kalkmış ve Mısır'da Şia'nın sivri ucu kalmamış ise de Mısır'da olsun Kuzey Afrika'da olsun Şia mezhebinden kalanlar vardı. Onların meydana çıkmasına mani olmak için Mısır'da resmî bir Abbasi Halifesi bulunması, Kölemenler'in siyasî fikirlerine uyuyordu. Fakat yeni Halifenin adamları kaleden şehre inip devlet işlerine dair söz söylemeğe başladılar. İki sene sonra Baybars Halife'yi halk ile buluşmaktan menetti. Bu zat ise çok yaşadı. Kırk küsur sene Halife adını taşıdı. Ondan sonra Mısır'da Halife adını alan Abbasiler hep onun soyundandı.

MUHTELİF VAKALAR

Tatarlar'ın Şam ülkesine tecavüzleri sırasında orada bulunan Türkmen aşiretleri bir araya gelmişlerdir. Sultan Baybars Mısır'dan Şam'a gelirken Yafa, Saft ve Beyrut'tan Haçlılar'ın elçileri gelip Sultan Selâhaddin zamanında yaptıkları anlaşmanın yenilenmesini istediler. Baybars da kabul etti. Ora-

daki Haçlılar Baybars'ın tabiyetine girdiler. Fakat Saft'taki Haçlılar ile Türkmenler arasında bir vaka çıkarak Türkmenler onların bazı büyüklerini tutup fidye aldılar, sonra salıverdiler. Sonra da Baybars'tan korkarak hepsi Anadolu'ya hicret ettiler. Suriye böyle bir kuvvetten mahrum kalmıştı. Fakat bu gibi sebeplerle Anadolu'da Türkmenler çoğalarak sonradan hepsi Osmanlı hamuruna karıştılar. Müslüman milletine çok büyük hizmetler ettiler.

661 senesinde Sultan Baybars, Eyyûboğulları'ndan Kerek sahibi (Kâmil'in torunu ve Adil'in oğlu Melik Mugis)i takriple tuzağa düşürerek idam etti ve Kerek emirliğini ele geçirdi.

Yine o sene (Şâdi'nin oğlu Şirkûh) torunlarından Humus sahibi Melik Eşref Musa, vefat edince Baybars bir adam göndererek Humus emirliğini aldı. Şirkûh torunlarından Humus'ta hükümet edenlerin sonuncusu bu Melik Eşref'tir. Bu 662 senesinde Tatarlar'dan bir bölük Müslüman oldular. Ve bu suretle Tatarlar'ın İslâmlar'a olan zararları hafiflemiş oldu.

663 senesinde Sultan Baybars büyük bir ordu ile Mısır'dan çıkıp Haçlılar elinde bulunan Şam Kayseriyye'sini ve Ersuf'u fethetti. Mısır'a dönüşünde dört yaşında olan oğlu (Melik Said)i veliaht yaptı ve onun için askere sadâkat yemini ettirdi.

KEYHÜSREV'İN OĞLU İZZEDDİN İLE RÜKNEDDİN'İN DURUMLARI

665 senesinde Hülâgu Bağdat'ı aldıktan sonra Keyhüsrev'in oğulları olup Anadolu'nun birer tara-

fında hükümet süren İzzeddin Keykâvus ile Rükneddin üleyman Hülâgu'nun yanına gidip her ikisi de hoş karşılanmışlar ve her biri kendi devletinde sükûnla oturmak üzere dönmüşlerdi. Rükneddin'e (Pervane) yani Hacip, teşrifatçı olan (Müiniddin) iki hükümeti ele geçirmek hevesine düşüp birçok para sarfederek Rükneddin'in hükümet merkezinde oturan İlhaniler'in memurunu çağırarak "İzzeddin Mısır Sultan'ı ile birleşmiştir ve isyana hazırdır" diyerek Şahne denen memura kovuladı. O da işi, Hülâgu'ya arzetti. Hülâgu, İzzeddin'in ele geçirilmesi için irade etti. Askeri ile Konya'ya doğru yürüdü.

İzzeddin işin zorlaştığını anlayıp, hemen Alâiye sahiline indi. Ve Gıyaseddin Mesud, Rükneddin Giyumers adındaki iki oğlu ve yakın adamları ile gemilere binerek İstanbul'a kaçtı. Annesinin kardeşi ve İstanbul Kayser'i olan Mihâil ona pek çok ikram etti.

Rükneddin Saltanat tahtında müstakil kaldı. Pervane ise okadar kuvvet sahibi oldu ki, her iş onun elinden çıkıyordu. Rükneddin'nin Sultan adından başka, elinde başka bir şey kalmadı. Esasen Pervane de Tatarlar'ın icra vasıtası yani kullandıkları adam olup, Selçuk saltanatının ancak adı kalmıştı.

Anadolu'da yer yer toplanan Türkmenler, Rükneddin'e daha doğrusu Pervane Müiniddün'e itaat etmedikleri için, kimi sahililere bir kısmı da dağlara çıktı. Hülâgu'ya başvurarak kendileri için müstakil bir bayrak istediler. O da bayrağı göndererek istik-

lâllerini tanıdı Türkmen Beyleri tek başına hükümdar oldular.

O zaman Türkmenler'in en büyük reisleri (Mehmed Bey) ve kardeşi (İlyas Bey) ve damadı (Ali Bey)di. Hülâgu, Mehmed Bey'i yanına çağırdı. Fakat özür dileyerek gitmedi. Hülâgu'nun emri üzerine Sultan Rükneddin ve Anadolu'nun Şahnası ordu ile Mehmed Bey'in üzerine gittiler ve savaştılar. O sırada Ali Bey ayrılıp, Hülâgu'nun yanına gitti. Hülâgu'da Türkmenler'in reisliğini ona verdi. Mehmed Bey, harbe giriştikten sonra bozulup kaçtı. Fakat Sultan Rükneddin ona aman vererek, yanına çağırdı ve Konya'ya götürdü. Sonra verdiği sözde durmayarak, zavallıyı öldürdü. Bu suretle Ali Bey Türkmenler'in reisi olarak kaldı.

Sultan İzzeddin İstanbul'da iken 10 bin kadar Türkmen, onunla beraber İstanbul'a geldiler. Kayser onları Dobruca'da yerleştirdi.

Sonradan bu Türkmenler Kayser'in düşmanları ile aleyhine birleşmişler diye Kayser'e bir haber geldiği sırada İzzeddin'nin yakınları birtakım alçak adamlar ki onun başını belâya sokanlar onlardı. Bir eğlence topluluğunda İzzeddin'e dönerek (bize izin verirsen bir av yerinde Kayser'i öldürüp bu şehri ele geçiririz) diye üst perdeden konuşmuşlardı. İçki dağıtan bir Rum genci bunu işitip Kayser'e haber verdi. Kayser İzzeddin'nin adamlarını öldürdü ve oğlu ile kendisini şehre yakın bir kalede hapsetti.

İzzeddin'in teyzesi ve Kırım hanı bulunan (Berke Han)nın karısı İzzeddin'nin hapsedildiğini işitince çok canı sıkıldı. Bir zaman sonra bir kış Tuna nehri kalın bir buz tabakası bağlamıştı. Yirmibin

'Tatar süvarisi buz üzerinden Tuna'yı geçerek karşılarına gelen yerleri yağma edip, Kostantaniye kalesinin duvarlarına kadar geldiler. İzzeddin ile oğullarını hapsedildikleri kaleden alıp döndüler. Dobruca'da ki Türkmen muhacirlerini de alıp Kırım'a götürdüler. Fakat onlar daha Bahçe saray'a varmadan Bereket Han öldü, oğulları, İzzeddin'i ve oğullarını deniz kenarında bulunan bir kasabada yerleştirmişlerdir.

İzzeddin 18 sene kadar gurbet diyarında gam ve kederle ömür sürdükten sonra Kırım'da vefat etti. Rükneddin ise ondan daha çok evvel felâkete uğradı.

HÜLÂGÜ'NUN ÖLÜMÜ, ABAKA HAN'IN TAHTA ÇIKIŞI VE BÜRKAY HAN'IN ÖLÜMÜ

Semer kand ve etrafında hüküm süren (Cengiz'in oğlu Çağatay)ın sülâlesinden bazıları, İslâm dinini kabul ettiler. Kıpçak sahrasında hüküm süren (Cengiz'in oğlu Cüci) evlâdından (Batu Han)ın oğlu (Bürkây Bereket) Han da Müslüman oldu. Hükümet merkezi Kırımdaki (Bahçe Saray) şehri idi. Bu suretle Kırım'da İslâm dini yayılmaya başladı.

Hülâgu'nun Abbasiler Halifelerine yaptığı şiddetli muamelelerden dolayı Batu Han'ının canı sıkılmıştı. Aralarında meydana gelen bu fikir ayrılığı muharebeye sebep oldu. Bürkây Han'ın oğlu (Buka) otuz bin Tatar askeri ile Şirvan'dan geçip Hülâgu'nun öncüsünü bozdu. Fakat Hülâgu'nun oğlu Abaka, Buka'ya galebe çaldı, Derbend'i geçerek

etrafı yağma için askerini dağıttı. Bunun üzerine Bürkay Han geldi. Hülâgu askerini kılıçtan geçirdi. Abaka güç hali ile başını kurtarabildi.

Sonra Hülâgu kendisi hareket etmek istedi. Fakat kâtibi Celâleddin "Irak taraflarında birçok Kıpçak askeri toplanmış izin verirsiniz gidip onları getireyim" dedi. Hülâgu da izin verince Celâleddin gidip Kıpçakları topladı. Fakat Azerbaycan'a getirecek yerde Baybars'a hediye olarak Mısır'a getirdi.

Hülâgu o zaman hasta idi. Kâtib'in bu hareketinden haberdar olunca çok müteessir oldu. Ve "öğle bir uşak beni aldattı." diye başını sallaya sallaya hastalığı gittikçe arttı. 663 senesinde de öldü.

Horasan ve Bilâdi Cebel dedikleri Acem Irak'ı, Azerbaycan, Irak Kuzistan ve Faris eyaletleri hep Hülâgu'nun elinde idi. Her birinde bir oğlu kendisinin kaymakamı olarak bulunuyordu. Veliahtı olan Abaka Mazenderan'da bulunuyordu. Ölüm haberini alınca Azerbaycan'a gelerek İlhanlılar tahtına oturdu.

Abaka, Bürkay Han'ın hücumundan korkuyordu kardeşi Peşmen'i Şirvan Derbendi'nin muhafazasına memur etti. Öteki kardeşi Kuşkin'i Mazenderan ve Horasan ülkelerine vâli tayin etti. Bu sırada Şemseddin Muhammed Kert'i Herat ve Gur hükümetinde bıraktı. İşte Kert hükümdarlarının ilki bu Muhammed Kert'tir.

Bürkay Han, Azerbaycan'a gelip de Abaka'yı yatağında avlamak üzere Derbend'i geçmiş ise de, Şirvan Nehrine gelince, geçit bulamadığından Tiflis tarafına dolaştı. Tiflis ırmağı da geçit vermedi-

ğinden dönmeye mecbur oldu. Arası çok geçmeden öldü.

RÜKNEDDİN'NİN İDAMI VE GİYASEDDİN'İN TAHTA ÇIKIŞI

Yukarıda geçtiği gibi Konya'da her iş (Pervane Muinüddin)in elinde idi. Sultan Rükneddin'in yalnız adı vardı. Rükneddin, Pervane'nin devlet işinde istediği gibi hareket etmesinden çok canı sıkılıyordu. Bir işret meclisinde, Pervane'nin sözü geçince Rükneddin "İlhâniler'in Sarayına gidipte şu köpeği şikâyet etmek isterim." demiş. Pervane bunu işitip, ondan evvel davranarak (Rükneddin ilhani Sultanı'na isyan etmek üzeredir) diyerek Tatarlar'a kovuculuk edince, 664 senesinde Rükneddin'i idam ettirdi. Yerine Rükneddin'in iki buçuk yaşın olan oğlu (Gıyaseddin Keyhüsrev)i tahta çıkardı. Kendisi de Atabey olarak devlet idaresini büsbütün eline aldı. Esasen Pervane'nin kendisi, Tatarlar'ın adamı idi. Konya saltanatı ile uğraşmaya değmezdi. Fakat Pervane kendi durumunun korunması için her çareye baş vuruyordu.

SİS TEKFURLARININ DURUMU

Evvelce, Ermenistan şehirlerinin merkezi Ahlat şehri iken, Müslümanlar o tarafları zaptederek haraca bağladılar. Hükümetlerin ve ahvâlin değişmesi yüzünden, Ahlat şehri harap olduktan sonra, Ermeniler Sis'te bir hükümet teşkil ettiler. Kozan ve Maraş dağları ve oradaki şehirler bu hükümete bağlı

idi. Fakat Müslüman devletlerine vergi verirlerdi. Hükümdarlarına da (Tekfur) denirdi.

Haçlılar o taraflardan geçtiklerinde, Tekfurlar onlarla zaman zaman harbederler, bazan da uyuşurlardı. Sultan Nureddin Masisa'yı, yani Misis'i ve Tarsus'u Rumların elinden alıp, Sis Tekfuru olan (Leon oğluna) verdi. Sonra Selâhaddin de onu yerinde bıraktı, o da ona itaâtte devam etti.

Hülâgu, Irak ve Şam'ı aldıktan sonra, Sis Tekfur'u bulunan (Hium) Hülâgu'ya itaât etti. Ve onun yardımı ile Müslüman şehirleri çok zarar gördü. Bunun üzerine Mısır Sultan'ı olan (Melik Zâhir Baybars) 664 senesinde Mısır'dan çıkıp Haçlılar elinde bulunan Saft kalesini fethettikten sonra, dönüşünde (Seyfeddin Kalavun) ile Ham'a emîri (Melik Mansûr)u, Sis üzerine gönderdi. Onlar da gidip Hium'un kuvvetlendirdiği Derbentleri vurdular. Muhafızlarını öldürdüler. Hium'un iki oğlundan birini öldürüp öteki Leon'u esir ettiler. Sis'in etrafını yağma edip, elleri ganimet malları ile dolu bir halde döndüler.

Hium iki sene sonra boyun eğdi. Ve Derbesal, Merzeban ve Şeyhulhadi kalelerini bedel vererek Leonu esaretten kurtardı. İşte Leon sonradan kendi yerine geçti.

KUZEY AFRİKA'NIN DURUMU

Endülüs ve Mağrib'in Sultan'ı olan (Abdülmü'min'in torunlarından Mehmed'in oğlu Emîrül Müminin Yusuf Mustansır) eğlencesine düşkün bir adamdı. (Muvahhidin) denilen (Abdülmü'min oğul-

larının) devletine bir çöküntü gelmişti. 627 senesinde çocuksuz olarak vefat edince babasının amcası (Yusuf'un oğlu Abdülvahid) (Emirülmüminin Müstazi) ünvanı ile Mağrip Halifeliğinin tahtına oturdu.

Abdülvahid, Merakeşte fakir düşmüş, çok sıkıntı çekmiş, sefalet içinde bulunuyordu. Birden bire bir büyük devlet ve saltanat eline geçince her hususta israfa, zevke, eğlenceye dalınca henüz bir sene olmadan Müvahhidin kumandanları onu tahtından indirerek öldürdüler. Ve kardeşinin oğlu (Yakub'un oğlu Abdullah'a Emirülmüminin Adil) adı ile biat ettiler.

İşte bu Adil'in Halifelik zamanında Müslümanlar ile, Hıristiyanlar arasında (Tuleytula vakası) çıktı. Müslüman askerleri büyük bir bozguna uğradı. Endülüs'te kurulmuş olan İslâm devleti temelinden yıkıldı. 624 senesinde Adil tahtından indirilip öldürüldükten sonra (Yakub'un torunu ve Mehmed Nâsır'ın oğlu Yahya) genç olduğu halde Halife tahtına çıkarıldı. Fakat Adil'in kardeşi (İdris) İşbiliyye'de ayaklanarak, Yahya'ya galebe çaldı. Halife tahtına oturdu.

Muvahhidin hükümdarları hep Emirülmüminin diye lâkap almışlardı. Bu Yakub'un oğlu İdris (Memun) lâkabını aldı. Sonra Tavâif-i Mülukten (Hudu'un oğlu Mütevekkil) çıkarak Endülüs kıtasını aldı. Abdülmümin'in oğulları'nın elinde ancak Afrika tarafı kaldı.

İdris Memun'un kardeşi, Septe'de isyan edince, Memun Merakeşten kalkıp Septe'yi sardığı sırada, Mansûr'un oğlu Nâsır'ın çocuklarından bazılarının

isyan ettiğini öğrendi. Hemen Merakeş'e dönmek üzere yola çıktı ise de, yolda öldü. Yerine oğlu Abdülvahid geçti. Ve (Reşid) diye lâkab aldı. Fakat hükümeti batının son kısmına münhasırdı. Orta batıda adına hutbe okunmadı. Çünkü o zaman Tunus'ta (Ebûhafsoğulları) devleti meydana gelmişti. Bu Hafsoğullarının en büyük ceddi olan (Ebûhafso Ömer) Abdülmümin'in şeyhi ve Tümert oğlunun Abdülmümin'den sonra en büyük müridi idi. Muvahhidin devletinin kuruluşunda çok hizmeti geçmiş olduğundan Abdülmümin oğulları, bütün Afrika şehirlerinde valiliklerde kullanıldılar. Merkezleri Tunus'tu.

623 senesinde Abdülvahid'in oğlu Abdullah, Afrika valisi olmuşken zorbalar ayaklanarak onu yerinden attılar. Ve kardeşi (Ebûzekeriya) yı tâyin ettiler Muvahhidin devleti ona asi gözü ile bakıp, cezaya çarpmak istedi. Ebûzekeriya da istiklâlini ilân etti. Ve Afrika memleketlerini eline geçirerek, (Emir Mürtaza) ünvanını alıp, nâmına hutbe okudu. Tunus'ta büyük, binalar yaptı ve Tunus şehrini hükümet merkezi haline koydu. Orta Garp ile beraber komşu şehirleri de zaptederek devletini genişletti. 647 senesinde Ebûzekeriya vefat edince oğlu Ebû Abdullah (Mustansır Billâh Emîrülmüminîn) adıyla tahta çıktı. Muvahhidin devletinin elinde yalnız üç batı hükümeti kaldı.

Muvahhidin devleti, Mağrib'i Aksa'da, yani uç batıda istiklâlini koruyamadı. Çünkü Muvahhidin'in zayıf düşmesi üzerine, Telnisan hükümdarları olan (Marin ogulları) isyan ettiler. Etrafı talan ederek

Fas şehrini zaptettiler. İçlerinde önce şöhret alan (Abdülhak oğlu Ebûbekir) Fas'ını zaptından sonra Merakeş tarafına yürüdü. Muvahhidin emiri olan (Memun İdris'in oğlu Reşid) onun elinden çok sıkıntı çekti. 640 senesinde ölünce yerine kardeşi Ali geçti. Ve (Emîrülmüminin Mutazıt) diye lâkab aldı. 646 senesinde Telmisan'a yakın bir kaleyi sardı-ğı sırada öldü. Yerine (Yusuf'un torunu ve İbra-him'in oğlu Ebû Hafs Ömer) geçti ve (Murtaza) ünvanını aldı. 653 senesinde düşmanı olan Marin oğullarının emiri, Ebûbekir öldü ise de yerine geçen kardeşi Yakup daha çok kuvvetlendi. Abdülmümin oğullarının sonu olan (Vasik İdris Ebûdebuz) 665 senesinde Merakeş'e girdi. Ve Ebû Hafs'ı tutarak öldürdü. Fakat kendisi de 668 senesinde Marinoğul-ları ile yaptığı muharebede öldü. Bu suretle Abdül-mümin oğullarının devleti son buldu. Elllerinde kalan memleketleri de Marin oğlu aldı.

Haçlılar da, o sene Tunus üzerine hücum etti-ler. Tunus emîri Muhammed Mustansır onlara kar-şı koydu.

Kuzey Afrika hükümdarlarının, parçalandıkları sırada şark şehirlerini de Tatarlar zaptettiği için meydanda Müslümanlar'ın dayanacağı ancak Mısır Kölemenleri idi. Tatarlar Haleb'i, Şam'ı aldıktan sonra Kölemenler onlarla savaşıp püskürtmüşlerdi. Tatarlar'ın önlerinden kaçan askerler de Mısır'a sığınmışlardı. Bu suretle Kölemenler hususi ile Mısır Sultan'ı olan Melik Zâhir Baybars çok kuvvet ka-zandığından Tatarlar'a karşı Müslümanların şanını şerefini korumuşlardır.

BAYBARS'IN BAZI FETİHLERİ SIRASINDA HAÇLILAR'IN GİRİŞTİKLERİ İŞLER

Sultan Zâhir Baybars, Haçlılar elinden 666 senesinde Yafa'yı ve Antakya'yı sonra Hısnıekrat ile Akkâ kalesini aldı. Ve birçok ganimet malı ele geçirdi.

Yukarıda geçtiği gibi Irak ve Horasan taraflarındaki İsmailiye kaleleri yalnız Şam taraflarında kalmıştı. Bu sırada Sultan Baybars asker gönderek Şam taraflarındaki İsmailiye kalelerini dahi zaptetmek suretiyle Suriye şehirlerini o sapık tayfadan temizlemiştir.

Sultan Baybars'ın Yafa ve Antakya'yı aldığı haberi Avrupa'ya gelince Fransa kralı 9. Lui asilzâdeleri Paris'e dâvet ederek Haçlı seferine karar verdi. Fakat o sırada "Tunus hükümdarı Hristiyan dine girmek niyetinde imiş" diye bir söz yayılınca toplanmış olan Haçlı ordusu önce oraya gitti.

Hafsiye devleti, Müvahidin devletinden ayrılmış ise de Hafs Sülâlesi içinde Müslümanlığı bırakıp da, Hristiyanlığı kabul edecek kimse yoktu. Bundan dolayı Tunus üzerine yürüdükleri zaman İslâm askerlerinin karşı koydukları görülünce işitilen haberin yalan olduğu anlaşıldı. Lui dönüp Kazbaç şehrini aldı ve orada öldü. Bir iki ay sonra ordusu Avrupa'ya döndü.

İngiltere kralının kardeşi (Edvar), Lui ile beraber geldiği halde, Fransa ordusu ile dönmedi. 12 bin kadar askeri ile Şam'a gitmiş ise de Baybars'a karşı bir şey yapamadı o da İngiltere'ye döndü.

Sultan Baybars Haçlılar'ı korkuttuğu gibi Tatarlar'ın da gözlerini yıldırdı. Tatarlar nereye dönse-ler karşılarındaki halk onların önlerinden savuşurlarken Baybars ne tarafa dönse Tatarlar onun önünden kaçıyorlardı.

670 tarihinde Tatarlar Birecik kalesini, sarmış ve mancınıklarla dövüp sıkıştırırlarken Baybars ordusu ile Fırat nehrinin kenarına geldi. Tatarlar onun geçmesini önlemek için geçit başında muharebeye tutuştularsa da, Baybars askerini suya vurunca Tatarlar mancılıkalarını ve harb âletlerini bırakıp gittiler.

673 senesinde Sultan Baybars, Sis şehrini vurup harap etti. Birçok mal edinerek Şam'a ordan da Mısır'a döndü. 674 senesinde (Nubya) üzerine gönderdiği askerle Nubya taraflarını aldı. Asvan'a komşu olan kaleler Mısır'a bağlı kalmak ve senelik belli bir vergi vermek üzere (Merteşkin) adındaki kumandanı Nubya hükümdarlığında bıraktı.

ANADOLU ŞEHİRLERİNDE ÇIKAN KARIŞIKLIKLAR

Yukarıda geçtiği gibi Konya Sultan'ı (Rükneddin'in oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev) küçük olup devlet işleri (Pervane Muinüddin) elinde idi. 675 senesinde bazı kumandanların bozgunculuğu ile, Anadolu'da fitneler ve karışıklıklar çıktı. Selçuklular devleti temelinden sarsıldı. Türkmen Beyler'i isyan ettiriler. Karaman'da, Ermenek'te ise zorbalara meydana çıktı.

Sultan Alâaddin Keykubat'ın) Ermenek'te yerleştirdiği Türkmenler içinde, (Nureddin Sufi) adında bir şeyh vardı ki, Gıyaseddin Keyhüsrev ve Keykubad'ın ezdiği Babailerden olduğu söylenir. Buna kısaca Nure Sofi denir. Bu adam Konya tarafında çok büyük bir sofuluk göstererek, halkı elde etmiş ve müridlerini çoğaltmıştı. Sonra Silifke Tekfur'u ile dost olmuş ve ara sıra ona gidip gelmeye başlamıştır. Bir gün müridleri ile beraber Silifke'ye gince, bir fırsatını bulup Silifke kalesini zaptedivermiş. Ve "kalenin korunmasına bakılsın" diye Sultan Rükneddin'e haber göndermiş. O zaman Nuri Sofi'nin (Karaman adındaki oğlu da Rükneddin'nin hizmetinde bulunduğundan Rükneddin onu Silifke Bey'i tayin etmiş, bir miktar askerle oraya göndermişti. O da Silifke'yi zaptederek bugün Karaman dediğimiz şehrin civarına yürümüş fakat çok zalim bir şahıs olduğu için başına birçok eşkiya toplayarak etrafa sarkıntılık etmeye başlamış. 660 tarihinde ölünce Rükneddin onun adamlarını ve akrabasını tutarak hapsetmiştir. Fakat daha sonra Pervane Muindüddin onları salıvermekle yine toplanıp, etrafa saldırmaya ve şehirleri yakıp yıkmaya başladılar. Karaman'ın oğlu Mehmed Bey'de onların başında idi. Gittikçe kuvvetleri artmıştır.

Her işi hile ile görmeğe alışmış olan Pervane bu karışıklıklarla meşgul iken Baybars'ın şöhreti her tarafa yayılmıştı. Bu hal Pervane'nin de nazarı dikkatini celbettüğinden, Tatarlar'a yaltaklık yaparak onları avutmuş, ihtiyatlı davranıp Baybars ile de gizlice haberleşmeye başlamıştı. 675 senesinde Anadolu beylerinden birkaç zat Baybars ile görüş-

mek için onun yanına gittiler. Baybars onları, Halep'te huzuruna kabul etti. Karaman oğlu Mehmed Bey de o sırada, Baybars'ı harekete geçirmek istiyordu.

BAYBARS'IN ANADOLU'YA GİDİŞİ VE TATARLARA GALEBESİ

Konya hükümet erkânının ve kumandanlarının arzuları üzerine yeteri kadar askerle Konya devleti Tatarlar'ın boyunduruğu altından kurtulur ümidiyle Sultan Baybars mükemmel bir ordu hazırlayarak Anadolu'ya gitti.

Konya devleti yer, yer çıkan karışıklıkları bastırmakla uğraşıyordu. Baybars'ın gelmekte olduğunu işidince asker toplamaya başladı. Anadolu'yu korumaya vazifeli olan Tatarlar da Elbistan'da birleştiler.

Konya askerlerinin Tatarlar'la birleşmesine vakit yoktu. Olsa bile Konya tarafında asker bulunmuyordu. Bir de Karaman oğlu Mehmed Bey'in Konya üzerine hareketi umuluyordu. Baybars süratle yürüyerek 675 senesi Zilkade'sinde Elbistan'a geldi. Hemen kanlı bu muharebeye girişti. Ve gâlip oldu. Kölemenler, Tatarlar'a öyle kılıç atıldılar ki, Elbistan ovası Tatar leşleri ile doldu.

Sonra Sultan Baybars Kayseri'ye gitti. Anadolu beylerine haberler gönderdi. "Geliniz devlet işlerine bir nizam verelim" diye çağırdı. Fakat onlar Tatarlardan korktukları için bu çağrıya gitmediler. Her biri bir köşeye saklandı. Karamanoğlu gibi ihtilâlciler ise "Kurt dumanlı havayı sever" sözü

gibi bu kargaşalıkta bir takke yapmak için, işin sonunu beklediler.

Devlet Atabeyi olan Pervane Muinüddin mutlâka gelir diye Baybars Kayseri'de bir hafta bekledi. O da gelmedi. Kayseri'de ise onun ordusuna yetecek kadar zahire ve ot bulunmadığından birçok hayvanları telef oldu. Çaresiz kalarak o da dönüp Amik ovasına gitti. Ordusunu kurdu ve askerine izin verdi.

Hülâgu'nun oğlu Abaka işten haber alınca, büyük bir Moğol ordusu ile Elbistan'a geldi. Baktıki binlerce Moğol ölüsü içinde pek çok Moğol Beyler'i ve büyükleri yatıyor. İçlerinde Anadolu'dan kimse yok. Bundan dolayı çok kızdı. Askerine emir verdi bütün Anadolu'yu yağma ettiler, Müslümanlar'ı öldürdüler. Aladağ'da otuz kadar adamı ile Pervane'yi tutup öldürdü.

Pervane'nin tilki gibi bir tarafa sırtıtmak ve öteki tarafa kuyruk sallamak gibi yaltaklığı ve dalkavukluğu hem kendisinin, hem de Müslümanlar'ın büyük felâketine sebep olmuştur. Ondan sonra Selçuklular devleti çöktü. Birkaç sene içinde birçok büyük âlimler şeyhler, kumandanlar yerlerini boş bırakıp gittiler. Etrafta da Hariciler ve zorbalar türlü eşkiyalık yapmaktadırlar.

KARAMANOĞLU'NUN İDAMI

Abaka Han, Pervane'yi öldürdükten sonra Azerbaycan'a gitmişti. Selçuklu Sultan'ı Gıyaseddin'i veziri ile beraber alıp götürmüştü. Konya'da yalnız

Sultan tarafından bir kaymakam kalmıştı. Karamanoğlu Mehmed Bey'in başını istiklâl sevdası sarmıştı. Konya'nın böyle, başı boş kalmasından faydalanmak istedi. Fakat Sultan hanedanından olmadığı için, halkın kendisine biat etmeyeceklerini biliyordu. Soyu, sopu bilinmeyen (Cimri) adında birini buldu. Ve ona İzzeddin Keykâvus'un (Gıyaseddin Siyavüş) adındaki oğludur diye halkı ona biat ettirdi. Kendisi de sadrazam oldu. Halbuki İzzeddin'nin (Mesud ve Gıyumers) adında iki oğlu vardı. Siyavüş adında oğlu olduğu bilinmiyordu.

Mehmed Bey ise 676 senesi sonlarında Cimri ile birlikte giderek ansızın Konya'yı zaptederdi. Askerlerine şehri yağma ettirdi.

Mehmed Bey yeniden Anadolu devletini kurmaya başladı. Hatta o vakte kadar Selçuklular'da resmi yazılar ve hesap defterleri Farsça lisanı ile yazılmakta idi. Mehmed Bey "Türk dili mahvoluyor. Buna bir çare bulmalıdır" diye Farsça dilinin kullanılmasını yasak etti. Bütün yazıların ve defterlerin Türkçe yazılmasını emretti. Sonra Abaka Han'ın Gıyaseddin ile bir ordusunu sevkettiğini işittince Konya'dan çıkıp, dışarıda bir ordu kurdu. Ve bütün kıymetli eşyayı da emin yerlere koydu.

Konya kadısı Matali adındaki kitabın sahibi (Sıraceddin Emevi) adındaki büyük âlimin kullandığı tedbir ile, Konya ahalisi birleşerek Mehmed Bey'i şehirde kalan askerini sürüp çıkardılar ve kale kapılarını kapadılar. Mehmed Bey dönüp, kaleyi sardıysa da bir şey yapmadı. Sonra Tatar askeri ile Gıyaseddin gelince Mehmed Bey Ermenek'e gitti Sarp dağlarda saklandı.

678 senesinde İlhanlılar'ın askerleri Tatarlar, Mehmed Bey'i sıkıştırıp, kendisini ve amcasının oğullarını öldürdüler. Cimri Bey de tutulup öldürüldü. Gaile ortadan kalktı. Fakat Mehmed Bey'in (Mahmud) adında bir oğlu kalmıştı. Babasının kumandanlarından biri onu, terbiye ederek büyütmekte idi.

BAYBARS'IN VEFATI, ÖNCE SAİD'İN SONRA DA KALAVUN'UN TAHTA ÇIKIŞI

Sultan Zâhir Baybars, Anadolu'dan döndükten sonra, Şam'a gitti. 676 senesi Muharremi'nin 27. günü vefat etti. Dindardı ve din kaidelerine uygun hareket ederdi. Mısır ve Şam'da mahkeme işleri Şafii kadısına verilmişti.

Öteki üç mezhebin işleri de Şafii kadısı tarafından tayin edilen, hâkimler tarafından görülüyordu. Baybars dört mezhep için ayrı ayrı Kadılar tayin etmek suretiyle karışıklığı orta yerden kaldırmıştır.

Öldükten sonra vasiyeti mucibince yerine, oğlu (Melik Said Bereket) geçti. İlk iş olarak küçük beyleri büyüklerin önüne geçirdi. Ve büyük adamlardan bazılarını memleketten çıkardı. Bu haller beylerin ve kumandanların kendisinden emniyetlerini sildi. Ve onun hakkında iyi düşünmemeye başladılar.

678 senesi başında kumandanlar birleşerek Melik Said'i Kahire kalesinde sardılar. O da Kerek vilâyeti kendisine verilmek üzere, tahtan uzaklaşmayı

kabul etti. Melik Said Kerek'e gitti. Yerine yedi yaşında bulunan kardeşi (Salamış) Rebiülevvel ayında tahta çıkarıldı. Kölemen beylerinin büyüğü olan (Kalavun) da ona atabey oldu.

Üç ay sonra yâni o senenin Receb ayında, Kalavun o küçük çocuğu tahtan indirerek kendisi (Melik Mansûr Kalavun) diye lâkab alarak tahta çıktı. O sırada Melik Said de Kerek'te öldü. Orada bulunan büyükler ve kumandanlar yerine kardeşi (Necmüddin Hızır)ı geçirdiler.

KALAVUN'UN TATARLAR'A GALEBE ÇALMASI VE ABAKA'NIN ÖLÜMÜ ÖNCE AHMED SULTAN'IN SONRA DA ARGUN'UN TAHTA ÇIKIŞI MESUD'UN ANADOLU SALTANA- TINA ORTAKLIĞI, ARGUN'UN ÖLÜMÜ İLE DE GAYHATU'NUN ÇIKIŞI

680 senesinde Hülâgu'nun oğlu Abaka büyük bir ordu ile Şam'a gitti. Yolda kendisi (Rahbe)yi kuşatmakla meşgul iken kardeşi Mengü Temür'i seksen bin askerle Şam'a gönderdi. Bu seksen bin kişinin elli bini Moğol geri kalanı Acem, Ermeni, Gürcü idi.

Mengü Temür, bu kalabalıkla Humus üzerine yürüdü. Sultan Mansûr Kalavun da İslâm askerleri ile Şam'dan, Humus tarafına doğru hareket etti. Receb'in 14. günü kanlı bir muhabereye tutuştular. Tatar askeri bozuldu. Pek çoğu öldü. Bir çoğu da esir oldu.

Abaka bu bozgunu işitince (Rahbe)den geri döndü. Mengü Temür de, dönerken kederinden İbni Ömer Adasında öldü. Abaka Han da 681 de göçtü. İki oğlu kaldı. Fakat yerine onlar geçirilmedi. Kardeşi (Hülâgu'nun oğlu Bindar) İlhanlılar tahtına (Ahmed Sultan) adıyla oturup Müslümanlığını ilân etti. Sultan Mansûr Kalavun'a elçiler gönderdi. Müslümanlar'la Moğollar arasında bir anlaşma yapmak istiyordu. Bu elçilerden biri Sivas Kadısı olan allâme (Kutbuddin Mahmud Şirâzi) idi.

(Allâme: Çok büyük âlim ve herşeyi bilen demektir. Fakat İsmeddin'in söylediğine göre bütün akıl ve nakil ilimlerinde bütün âlimlerin üstünde olan kimseye allâme denilir. Ulema arasındaki ıstılah budur.

Meselâ bu ıstılaha göre nakle aid olan ilimlerde bütün akranının üstünde bulunan (İbni Hacıb)e allâme denilmez. Bütün âlimlerin birleşmesi ile ancak allâme ünvanı Kutbuddin'i Şirazi'ye verilmiştir.) Cihanı titreten Cengiz Han'ın torunu İlhanlıların tahtına oturduğu zaman, Müslümanlığı kabul etmesi mühim vakalardan biri idi. Büyük elçisi allâme Şirâzi'nin şöhreti ise, dünyayı tutmuştu. Onunla bir arada bulunmak ulema için beklenmeyen büyük bir nimetti. Fakat Sultan Kalavun bu elçilikten ürktü. Halkı elçilerle temastan men etti. Ve anlaşma maksadı hasıl olmadı. Elçiler kuru bir cevapla geri gittiler.

Abaka'nın oğlu Argun Han ise 682 senesinde amcası Ahmed Sultan aleyhine ayaklandı. Ahmed Sultan asker göndererek onu tutturup hapsedtirdi.

Argun'nun etrafındaki dostları onu hapisten çıkardılar, topluluklarını çoğalttılar. Ahmed Sultan'ı da tutup, idam ettiler. 683 senesinde Argun Han'ı İlhanlılar tahtına çıkardılar. Argun'da kendisinin hükümdar olmasının baş sebebi olan (Huka)yı sadrazam yapıp, her işi ona bıraktı. Huka günden güne kuvvetini artırdı. Argun Han'da İlhanlık ünvanından başka bir şey kalmadı. O sırada kumandanlar arasına bozgunluk düştü ve devlet işleri karışıklığa yüz tuttu.

Yukarıda geçtiği gibi Konya'dan kaçarak İstanbul'a gelipte oradan Kırım'a götürülen İzzeddin Keykâvus 678 senesinde ölünce, oğlu Gıyaseddin Mesud Kırım'dan Anadolu'ya giderek İlhanlılar sarayına gidip gelmekte idi. O zaman Konya'da Selçuklu Sultan'ı (Rükneddin'nin oğlu üçüncü Gıyaseddin Keyhüsrev) idi. Argun Han İlhanlılar tahtına oturunca bu Gıyaseddin Keyhüsrev ile Gıyaseddin Mesud'a Selçuklular devletini yarı yarıya paylaştırdı.

Sultan Mesud Konya'ya gelip, dedelerinin tahtına oturdu. Ve devlet vazifelerine memurlar tayin ederek, hükümet işlerini düzeltmeye başladı. Her ne kadar vükelâsı devlete nizam vermek istedilerse de kabil olmadı. Çünkü her sene memleketin bütün taraflarından İlhanlılar'ın hazinesine nazırlarına ve kadınlarına verilmekte olan paralar ve mallar yıldan yıla artıyordu. Bir taraftan da her tarafta yapılan zulümlerden dolayı memleket harap olmakta idi. Sınırların muhafızı olan Türkmenler ise yer, yer baş kaldırmışlardı. Her taifenin başına bir Bey geçmişti. Hepsi kendi başlarının çaresini aramaya

koyuldular. Nihayet öldürülen Karamanoğlu Medmed Bey'in oğlu Mahmud Bey'i kendilerinin başlarına geçirerek Konya'ya saldırdılar.

Bunun üzerine Gıyaseddin Keyhüsrev ile Gıyaseddin Mesud, Argun Han'dan yardım istedi. O da birçok askerle Gayhatu Han'ı Anadolu'ya gönderdi. Gayhatu Karamanlılar'ı bozup dağıttı. Sonra hükümdara yazarak 691 senesinde Gıyaseddin Keyhüsrev'i tahtından indererek idam etti. İlhanlılar tarafından, Selçuk Sultanlığına Gıyaseddin Mesud getirildi.

692 senesinde Argun Han öldü. Yerine kardeşi (Gayhatu) geçti. Fakat eğlenceye daldığı için İlhanlılar devletinin hali biraz daha karıştı.

KALAVUN'UN FETİHLERİ

Sultan Mansûr Kalavun 684 senesinde (Merkep) kalesini Haçlılar'ın elinden aldı. Mısır ile Şam arasında bulunan Kerek vilâyeti o zaman mümtaz bir beylik olarak idare ediliyor. Ve (Baybars'ın oğlu Cemâleddin Hıdır)ın elinde bulunuyordu. 685 senesinde Sultan Kalavun asker göndererek, Kerek kalesini aldı, Hıdır ile kardeşi Salamış'ı da Mısır'a getirtti. Kerek'i de öteki eyaletler sırasına koydu.

Trablusşam ki yıllardan beri Haçlılar elinde bulunuyordu. Adetâ bir Frenk şehri olmuştı. 688 senesinde Kalavun oraya gitti. Mancınk ve kılıçla Trablusu ele geçirdi.

**KALAVUN'UN ÖLÜMÜ VE EŞREF'İN TAHTA
ÇIKIŞI, ŞAM ÜLKESİNİN ZAPTI, HAÇLI MU-
HAREBELERİNİN SONA ERMESİ,
ARGUN'UN VEFATI, GAYHATU'-
NUN TAHTA ÇIKIŞI, RUM
KALESİNİN FETHİ**

Sultan Mansûr Kalavun, Akkâ'yı almak için Mısır'dan çıktı. Fakat hastalandı. 689 senesi Zilkade'sinin 6. günü vefat etti. Oğlu (Melik Eşref) yerine geçti. Kalavun'nun zamanında (Halife Hakim Biemrillah) bir köşeye çekilmişti. Hatta Kalavun-
ondan Saltanat kılıcını da kuşanmamıştı. Melik Eşref tahta çıkınca, Halifeye ikram etti. Onu meydana çıkardı. Halife de Cuma günü hutbe okudu, Müslümanların işini Melik Eşref'e verdiğini ilân etti.

690 senesinde Melik Eşref babasının hazırladığı ordu ile Akkâ üzerine yürüdü. Şam askerleri de-
taraf, taraf mancınıklarla oraya gittiler. Sultan Eşref Akkâ kalesini sararak ve büyük, küçük pek çok mancınıklar işleterek sıkıştırmaya başladı. Haçlılar da kuvvetle karşı koydular. Sonunda 690 senesi Cemâziyelâhır'ının 7. Cuma günü İslâm askerleri şiddetli bir hücum yaparak şehre girdiler. 'Haçlılar'-
dan birazı kayıklara can atıp kurtuldular. Geri kalanlar da öldü, esir edildi. İslâm askerlerinin ele geçirdiği ganimet malları hadsiz hesapsızdı.

Akkâ böylece alındıktan sonra Şam'da bulunan Haçlılar'ın kalplerine korku düştü. Sayda, Beyrut, Sûr, Antertos şehirlerini boşaltarak kaçtılar. Sultan Eşref hiç harb etmeden onları ele geçirdi. Ve Şam

şehirlerinden Haçlılar'ın elinde bulunan yerler de Hakkın lûtfu ile Müslümanların eline geçti.

Bunun üzerine Avrupalılar'a ümitsizlik gelip Papa'nın teşviklerine kulak asmaz oldular. Ve 200 seneden beri devam eden Haçlı seferleri son buldu. Avrupalılar bundan sonra ilim ve bilgi ile ve memleketlerini güzelleştirmekle uğraşmaya başladılar. İlmin ve fennin akıllara hayret verici derecelerine kadar yükseldiler.

İslâm milletleri Haçlılar gailinden kurtuldular. Başlarında ancak Tatar belâsı kalmıştı. Yukarıda geçtiği gibi tihanlılar devletinin işleri karışık bir halde olduğundan Sultan Eşref'in o taraftan da korkusu yoktu.

Sultan Eşref 691 senesinde Fırat nehri kenarında ve Tatarlar'ın civarında Ermeniler'in elinde bulunan (Rum Kale)yi hiçbir güçlüğü uğramadan sardı ve mancınıklarla sıkıştırınca kaledelikler aman istedikleri için kaleyi ele geçirip Mısır'a döndü.

EŞREF'İN ÖLDÜRÜLMESİ YERİNE NÂSIR'IN GEÇİRİLMESİ SONRA DA KETBOĞA ONDAN SONRA LÂÇİN'İN TAHTA ÇIKIŞLARI DAHA SONRA NÂSIR'IN SALTANAT TAHTINA DÖNÜŞÜ VE BAŞKA VAKALAR

Sultan Eşref, babasından miras kalan devlet kuvvetini kullanarak millete güzel hizmetlerde bulundu. Fakat kendisinin köleleri eski kölelerden üstün mevkiye geçtikleri için eskiler onları kıskandılar ve Sultan Eşref'in aleyhine döndüler. Babası

Kalavun'nun kölelerinden (Baydarâ Bey) Sultan Eşref'e gücenmiş fakat kinini belli etmemişti.

693 senesinde Sultan Eşref Kahire dışında Baydarâ ile arkadaşları Melik Eşref'i öldürdükten sonra Baydarâ (Melik Kahir) ünvanı ile saltanat tahtına oturdu. Arkadaşları ile beraber Kahire kalesine girmek için koştular. Melik Eşref'in köleleri toplanarak katilleri kovaladılar. Ve Beydarâ'yı idam ettiler. Kalavun'un küçük oğlu (Melik Nâsır)ı saltanat tahtına çıkardılar. Kalavun'un kölelerinden (Emir Zeyneddin Ketboğa)da Atabek oldu. Fakat 694 senesinde Melik Nâsır'ı kalenin bir odasına hapsedip (Melik Adil) ünvanı ile Ketboğa saltanat tahtına çıkıktı.

Ketboğa da kendi kölelerini ötekilerin üzerine geçirdiği için aleyhine düştüler. Ve 696 senesinde büyük beylerden olup baş kaldıran (Hüsameddin Laçin)in etrafında toplandılar. Ketboğa başa çıkmayınca aman diledi. Laçin de ona aman verdi. Ve (Sarhat) şehrini de onun emrine bıraktı. Kendisi ise saltanat tahtına oturdu.

698 senesinde genç köleler toplanarak Laçin'i öldürdüler. Büyük kumandanlar toplanıp onu öldürenleri öldürdü. Ve eski Sultan (Mansûr Kalavun'un oğlu Nâsır)ı tekrar tahta çıkardılar. Ondan sonra Nâsır uzun zaman saltanat sürdü. Haçlılar galesi de ortadan kalktığı için Mısır ve Şam ahalisi rahat etti. Fakat Kostantaniyye Kayseri'nin elinde bulunan Rodos adasını Avrupalılar 708 senesinde ele geçirince, Kostantaniyye'ye gidip gelen Suriyeliler'in deniz yolu kapandı.

Ayrıca halk rahata kavuşunca mezhep kavgalarına başladılar. Hanbeli imamlarının büyüklerinden (İbni Teymiyye) diye tanınan (Takıyüddin Ahmed) kendi mezhebi gereğince Kur'an-i Kerim'deki "Müteşâbih" denilen ve mecaz anlamı olan ayetleri tevîl etmezdi. Şam âlimleri hususi ile Şafîî kadılarından (Cemâleddin Yusuf) ise "Müteşabihleri tevîl etmemek (Tecsime) yani bir cisim haline koymaya varır" diyerek İbni Teymiyye aleyhine yürüyüp, onu Şam kalesinde hapsedtirdiler. Bir müddet sonra yine Nâsır'ın Saltanat devrinde Cemâleddin Şam'da Şafîî Mezhebinin Baş Kadısı iken (Şeyh Zâhirüddin Rumi) şeriatin belirli cezası olan dayak miktarını haddinden fazla yaptırmış olduğundan Mâlikî kadısı Cemâleddin'in hapsine hükmetmiş Nâsır da bu hükmü tasdik ettiği için Cemâleddin de kalede hapsedilmiştir. Önce onun hapsi halka ağır gelmiş ise de, sonra "Cemâleddin İbni Teymiyye hakkında yaptığının cezasını buldu" demişlerdi.

İLHANILAR SALTANATINDAKİ DEĞİŞİKLİK

İlhanlı hükümdarı Gayhatu insan fıtratının tiksindiği kötülöklere, fuhuşlara dalmıştı. Veziri de ona uygun müsrif bir adamdı. Ondan dolayı devletin nizamı bozulmuş İlhanlılar hazinesinde para kalmamıştı. Bunun üzerine (Cavu) adında kâğıt para bastırdı. Fakat alış veriş karmakarış olduğundan, bu kâğıtların hükmü geçmez oldu.

O sıralarda Sultan Gıyaseddin Mesud azledildi. Ve Anadolu şehirleri dörde taksim edilerek dört be-

yin eline verildi. Bu dört kişi kendi yurtlarında halka çok zulmettiler.

Sonradan Gayhatu'nun bu çılgınca yaşayışından dolayı dolayı Moğollar ondan yüz çevirdiler. 694 senesinde onu idam ettiler. Yerine (Hülâgu'nun torunu ve Turhan'ın oğlu Baydo)yu geçirdiler.

Argun Han'ın oğlu (Gazan) Kazan Han ise babasının zamanında Horasan valisi idi. Moğollar arasında iyi bir ad kazanmıştı. (Nevruz) adındaki emirin teşviki ile İslâm dinini kabul etmişti. Baydo'nun tahta çıktığını işitince Emîr Nevruz'u kumandan yaparak bir ordu ile Baydo üzerine gönderdi. İki ordu karşılaşınca Baydo kumandanlarının çoğu Emîr Nevruz tarafına geçince, ordusu bozuldu. Kendisi de kaçarken Nahçevan yakınlarında tutularak öldürüldü. O senenin Zilhücce'sinde Kazan Han İlhanlılar tahtına oturdu. Ve (Şehinşah-ı Alem Kazan Mahmud Han) lâkabını aldı. Ve emîr Nevruz'u sadrazam yaptı.

Kazan Han o zaman 25 yaşında idi. (Hamalı Şeyh İbrahim)in teşviki ile ailesi ve kumandanları beraberce İslâm dinini kabul ettiler. Kazan Mahmud Han ve kardeşi (Argun'un oğlu Olcayık Hudabende Mehmed) diye ad aldılar. O gün dört yüzbin Moğol'un Müslüman olduğu rivayet edilir.

Moğol kumandanlarının büyüklerinden (Torkuba), Baydo taraftarı olduğundan Gazan Han tahta çıkınca korktu. On bin kişi ile 695 senesinde Suriye tarafına geçti. Mısır hükümeti kendisine ikramda bulundu. Aşireti ile beraber orada yerleştirdi.

Gazan Mahmud Han Müslüman olduktan sonra İslâm dininin adetlerini yerine getirmeye başladı

Bu sâyede birçok memleketler de Müslüman oldular. Birçok ibadethaneler ve atışgedeler Câmiye çevrildi.

Müslümanlar'ın, Haçlılar'la olsun, müşrik Tatarlarla olsun yaptıkları muharebeler din kavgası idi. Haçlılar ortadan kalktı. İlhanlılar hükümdarı ve kumandanları ile birçok Tatarlar da Müslüman oldu. Bunun üzerine din muharebesi düşüncesi zayıfladı.

Gazan Mahmud Han'ın İslâm adetlerini yerleştirmeye başlaması, halkın fikirlerinde tuhaf, tuhaf tesirler vücuda getirdi. Artık Kölemenler'i İslâm dini uğruna, can vermek için fedâilik yolunda Tatarlar üzerine göndermeğe hacet kalmadı. Fakat bu sefer din kavgası yerine post kavgası çıktı. Muharebe gene bitmedi.

GAZAN MAHMUD HAN'IN MISIR SULTAN'NA GALEBESİ

Gazan Mahmud Han İslâm dinini ara buluculuk yoluyla kuvvetlendirmek için, Mısır Sultan'ı, Melik Nâsır'a bir mektup gönderdi. Bu mektubun iyi tesir yapması şöyle dursun Melik Nâsır'ın dört bin kadar askeri Resûlayın ve Mardin taraflarını yağma edince Gazan Han da korunmak için Moğol, Gürcü ve başka milletlerden teşkil ettiği büyük bir ordu ile 699 senesinde Fıratı geçti. Oradan Haleb'e ve Hama'ya gitti. Melik Nâsır da ordusu ile Humus'a geldi. Fakat, Kölemen beylerinden (Salar) ile (Baybars Çaşnigir) devlet idaresini ellerine geçirerek iş görmeğe başladılar. Öteki kumandanlar da o yola düştüler. Orduda inzibat sarsıldı.

Kanunuevvel'in 23. gününe rastlayan Rebiülevvel'in 27. Çarşamba günü Humus'un doğusunda ve Humus'a yarım konak mesafede bulunan bir yerde büyük bir muharebe oldu. Kölemenler fena halde bozularak Mısır'a doğru kaçtılar. Fakat Şam kalesi dayandığı için Gazan Han orasını kuşatmak için bir miktar asker bıraktı kendisi de doğuya döndü.

Melik Nâsır ise ordusunun eksiklerini tamamladıktan sonra Salar ile Çeşnigir Baybars'ı ordu ile Şam'a gönderdi. Şam'ı kuşatar Tatarlar Mısır'dan askerin geldiğini işitince, kuşatmayı bıraktılar ve döndüler.

ANADOLU'DA HÜKÜM SÜREN SELÇUKLU DEVLETİNİN SONU

Selçuklular'ın son kolu Anadolu'da hüküm süren Anadolu Selçuklular'ı idi. Bu devleti kuran Kutulmuş'un oğlu Süleyman Beydi. Kendisinden sonra gelenler hükümeti büyüterek Anadolu kıtasını ele geçirmişlerdi.

Meşhur Kılıç Aslan zamanında, Haçlılar Kudüs'e gitmek için Anadolu'yu yarıp geçtikleri zaman Selçuklu devleti çok sarsılmıştı. Fakat sonradan kendisini topladı. Bu Selçuklu devletinin onuncu hükümdarı (Alâaddin Keykubat) kuvvetini artırarak devleti büyütmüştü.

Eyyûboğulları Mısır ve Şam askeri ile Anadolu'ya hücum ettiği zaman Alâaddin Keykubat onlara karşı koyarak galebe çaldı ve yeniden bazı memleketler aldı pek çok şan, şöhret kazandı, Osmanlı-

ğulları'nın ceddi olan (Ertuğrul Bey) işte bu Alâaddin'in zamanında Anadolu'ya girdi.

Alâaddin Keykubat'ın oğlu ve onun yerine geçen ikinci (Gıyaseddin Keyhüsrev) babası gibi tedbirli olmadığından Tatarlar'a yenildi ve onların pençesinde zebun kaldı. Ondan sonra Selçuklu devletinin talihi ters döndü. Ancak adı kaldı. Çünkü şehzadeler birbirleri ile uğraşarak devleti sarsmışlardı. Memlekette fitneler ve karışıklıklar çıktı. Sonunda Selçuklu devleti 3. (Gıyaseddin Keyhüsrev)e geçti 691 senesinde o da ortadan kaldırılarak (Gıyaseddin Mesud) Konya tahtında müstakil kaldı. Sonra o da azledilerek Selçuklu devleti dört beyin idaresine verildi.

694 senesi sonlarında Gazan Mahmud Han, İlhanlı tahtına oturup, Müslümanlığını ilân ettikten ve İslâm adetlerini yaymağa ve yükseltmeye başladıktan sonra, Moğol tayfalarının, Müslümanlar hakkındaki yapa geldikleri tecavüzleri önledi. Hernekadar Müslümanlar'ın onlardan gördükleri eza, cefa hafiflemiş ise de Moğollar'ın alışık oldukları zulüm ve tecavüzden onları bütün bütün geçirmek mümkün değildi. Bununla beraber Anadolu'dan İlhanlılar hazinesine ve Beylerine halktan zulmedilerek toplanan para yine öyle zorla alınmakta devam ettiğinden bütün şehirler ahalisi feryat figan ediyorlardı.

Gazan Mahmud Han 696 senesinde (Selçuklu Keykâvus'un torunu Feramerz'in oğlu Alâaddin)i Konya tahtına geçirmişti. Bu Alâaddin çok gayretli bir adamdı. Fakat Gazan Han'ın Mısır Sultan'ı ile arası açık olduğundan sonunda iki taraf muharebeye tutuştu. Sultan Alâaddin memleketinde yap-

mak istediği ıslahatı yaparken, bazı mühim işler için İlhanlı devletinden izin almaması yüzünden Gazan, ondan şüpheye düştü. 699 senesinde Mısır Sultan'ına galebe çaldıktan sonra, Konya üzerine bir ordu gönderdi. Alâaddin'i tutturdu ve bağlı olarak Isfahan kalesine gönderip hapsetti. Yerine Selçuklu Sultanlarından birini getirmeyip Anadolu'nun idaresini Moğol Beylerine havale etti. Alâaddin'nin veziri olan (Sahib Sadreddin) kendi velinimetinden daha çok Gazan Han'a hizmet etmiş olduğu için Gazan Han buna karşılık Konya eyaletinin idaresini ona verdi.

Türkmen Beyleri ise Moğollardan nefret etmişlerdi. Kendi içlerinden çıkan Selçuklu devleti ortadan kalkınca onlar Moğollar'a boyun eğmek küçüklüğüne düşmediler. Ellerin altında bulunan yerlerde birer hükümet kurdular. (Ermenak, Karaman) taraflarında bulunan Türkmenler ise Konya hükümetine baş kaldırarak Karamanoğlu Mahmud Beyi kendilerine Bey yaptılar. Ve Tatarlar'la çarpışmaya başladılar. İşte o sırada (Osman Şah Gazi) aşağıda yazılacağı gibi hükümdarlık tahtına oturmuştur.

240 bu kadar seneden beri Anadolu'da hüküm süren Selçuklu devleti bu suretle ortadan kalkmıştır. Bazı tarihler Selçuklu Sultanlarının en sonunu (Gıyaseddin) olarak yazarsa da en doğru söz bu Sultanların sonuncusu adı geçen Feramerz'in oğlu Alâaddin) dir. Bununla beraber bu devletin son günleri pek karışık olduğundan o zamana ait vakalar iyice tutulamamıştır.

İkinci Gıyaseddin'den sonra bu devletin istiklâli kalmamıştı. İlhanlılar devletinin bir eyaleti ol-

muştı. Birçok fitneler ve karışıklıklar'la sarsılmıştı. Ondandır dolayı muhim vakaları yazılamamış birçok tarihi hakikatler bilinemeyerek kapalı kalmıştır. Bundandır dolayı o devrin vak'aları hakkında tarihçilerin söyledikleri birbirlerine uymaz.

En güvenilir tarih kitaplarında Feramerz'in oğlu Alâaddin'in 696 senesinde tahta çıktığı yazılıdır. (Osman Şah Gâzi)'ye aşağıda geleceği gibi davul ve bayrakla beraber gelen Türkçe yazılı Menşûrun Sultan Gıyaseddin Mesud tarafından gönderildiği bazı tarih kitaplarında yazılıdır. Halbuki o menşûrun başında (Alâaddin Bin Feramerz) diye açıkça yazar. Bu noktadan Gıyaseddin Mesud'a ait olduğunu söylemek doğru olmaz. Fakat menşûr 688 senesi Şevval'i tarihli olduğundan Alâaddin'in daha evvel tahta geçmiş olması lâzım gelir. Yahut iki kere tahta çıkmış olması ve bu menşûru ikinci geçişinde göndermiş olması icap eder.

BÜYÜKLERİN ÖLÜMÜ

672 senesinde (Muhakkik Tusi) diye tanınan Hoca Nasiriddin Tusi 75 yaşında iken vefat etti. Felsefede ve kelâm ilminde zamanının tek âlimi idi. Fakat Şia mezhebindendi. Bir aralık İsmailiyye Taifesi içinde ve Alamut kalesi sahibinin hizmetinde bulundu. Sonra Hülâgu'nun meclisinde bulundu. Onun yakın adamlarından oldu. Hülâgu için Meraga'da rasathane yaptı. Ve (Zeyci İlhani) diye bilinen Zeyci yazdı. Felsefeden ve kelâmdan birçok eserleri vardır. İbni Sina'nın "İşârât" adındaki kitabını açıkladı. İmam Fahri Râzi'nin birçok itirazlarını

cevaplandırdı. Öklidis ve Macasti hakkındaki yazıları o ilmi bilenler yanında çok kıymetlidir. Ve başkalarının o yoldaki eserlerine üstündür. İlmî kelâmdan (Tecrit) adındaki kitabı kelâm âlimleri yanında mühiin bir eserdir. (Seyid Şerif Cürcâni) ve (Selâlüddin Davanî) gibi büyük âlimler onu şerh ettiler. Yani açıkladılar. Ali Kuşçu'nun o kitap hakkındaki açıklaması da erbabı yanında çok kıymetlidir.

Yine o sene Konya'da irşat postuna oturmuş olan Mesnevi'yi Şerif sahibi (Mevlâna Celâleddin-i Rûmi) hazretleri ile (Konya'lı Sadreddin) hazretleri vefat ettiler. (Allah sırlarını takdis etsin).

Mısır'da irşad postunda oturan (Seyid Ahmed Bedevî) hazretleri de 677 senesinde vefat etti.

Meşhur tarihçi Kadı (Halligan oğlu Şemseddin) 681 senesinde 73 yaşında vefat etti. (Vefeyatüla'yan) adındaki meşhur eserinden başka kıymetli eserleri de vardır. Allah rahmet eylesin.

683 senesinde Eyyûboğullarından Hama sahibi (Muzaffer'in oğlu Melik Mansûr) vefat etti. Yerine oğlu (Melik Muzaffer Mahmud) geçti. Meşhur tefsirin sahibi (Kadı Nasirüddin Beyzâvi) 684 senesinde vefat etti. Tefsirinden başka birçok eserleri vardır. Şöhreti etrafı tutmuştur. Allah rahmet eylesin.

İran şâirlerinin başta gelenlerinden kıymetli edip ve şâir (Şeyh Sadi Şirâzi) (Has) tarihinde yani 691 senesinde vefat etti. Allah rahmet eylesin.

Hama Meliki iken vefat eden (Melik Mansûr) un kardeşi (Melik Efdal) 692 senesinde öldü. Üç oğlu kaldı. Biri meşhur tarihi olan (İsmail Ebülfida) ötekiler de (Esedüddin Ömer, Bedriddin Hüseyin)dir.

Hama'da Şafîi mezhebinin baş kadısı olan (Salim'in oğlu Cemâleddin) 697 senesinde vefat etti. Âlim ve fadıl bir zattı. Nakli ilimlerden başka mantık, hendese, kozmoğrafya ve tarih ilimlerinde de usta bir bilgindi. (Melik Zâhir Baybars)ın zamanında sefirlikle Sicilya'ya gittiği zaman Frenk hükümdarı olan (Emburus) için mantıktan bir kitap yazıp adına (Emburiziyye) demişti. Başka eserleri de vardır.

Hama emirliği oğuldan oğula geçen başlı başına bir emirlik iken 698 senesinde vefat eden Melik Muzaffer ölünce, Hama eyaleti Kölemen Beylerinden birine verilmişti.

Bu suretle Hama emirliği (Takıyyüddin Ömer) hanedanın elinden çıkmışsa da uzun bir zaman sonra da yani 710 senesinde Hama emirliği (Melik Efdal'in oğlu İsmail Ebül Fida)ya verilmek suretiyle yine bu hanedana geçmiştir.

Sa'diyye tarikatının piri olan (Şeyh Sadeddin Cıbavi) hazretleri de 700 tarihinde vefat etmiştir.

Mısır'da Abbasi Halifesi olan (Hakim Biemrillah Ebül Abbas Ahmed 701 senesinde vefat etti. Yerine oğlu (Müstekfi Biemrillah Ebürrebi' Süleyman) geçti.

O sene Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan'nın torunlarından olup, 50 yıldan beri Mekke'yi Mükerreme emirliğinde bulunan (Ebû Nemi) vefat etti. Birçok evlâdı kaldı. Aralarında anlaşılmadılar, bir birleriyle dövüşüp durdular.

Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hüseyin'in torunlarından Medine'yi Münevvere emiri olan (Felite'nin torunu

Şeyha'nın oğlu Cemmaz) da 704 senesinde vefat etti. Yerine oğlu (Şerif Mansûr) geçti.

Âlimlerin birleşmesi ile (Allâme) ünvanını kazanan (Kutbuddin Mahmud Şirâzi) 708 senesinde vefat etti. Birçok aklı ve nakli ilimlerde faydalı eserleri vardır. İbni Sina'nın "Kanun-u Şifâsını" şerh ederek müşkilleri çözmüştür. (Sekkâki)'nin "Miftah"ının dahi şerh ile kapalı taraflarını meydana koymuştur. (Ahmed Sultan Cengiz) tarafından sefaretle, Mısır'a gittiği yukarıda yazılmıştı. Şöhreti herkeşe bilinir.

GAZAN HAN İLE HÜDABENDE'NİN SON HALLERİ VE EBUSAİD'İN TAHTA ÇIKIŞI

Gazan Mahmud Han 702 senesinde Şam üzerine bir ordu gönderdi. Sultan Nâsır da Abbasi Halifesi (Ebürrebi' Müstekfi)'yi beraberine alarak, Mısır'dan çıkıp Şam'a gitti. Mercî Safer'de ordu kurdu. Tatar ordusu ile karşılaştılar. İkindiden sonra harbe tutuştular.

Sultan Nâsır ordusunun sağ kolu bozuldu. Fakat orta ile sol kol dayandı. Tatar ordusu bozuldu. İki taraftan pek çok telâfat oldu. Gece olduğundan muharebeyi sabaha bıraktılar. Fakat Tatarlar'ın bir kısmı kaçtı, ertesi günde geri kalanlar kaçışmaya başladı. Kölemenler de onları kıra kıra kovaladılar.

Gazan Han o sırada hasta idi. Memleketinde de zorbalar meydana çıkmıştı. Hastalığı arttı. Kazvin hududunda 703 senesinde öldü. Cenazesi Tebriz'e getirildi. Orada kendisi için vaktiyle yaptığı türbeye

gömüldü. Yerine (Hüdabende Muhammed Han) İlhanlılar tahtına çıktı.

Hüdabende kardeşi gibi Sünni mezhebinde iken, (Sa'deddin Kazveni) ve Şia ulemasından (Seyyid Taceddin Avcı)'nın yaptıkları telkinlerle Şia mezhebine girdi.

Hatta hutbeden üç Halifenin adlarını çıkararak yalnız Hz. Ali ile, 12 imamın isimlerini söyletti. Paralarda da 12 imamın isminin yazılmasına emir verdi. Necef'te büyük binalar yaptırdı. Sonra veziri olan Kazvinli Sa'deddin öldürülünce Hüdabende Şia mezhebinden döndü. Taceddin Avcı'yı da çocukları ile beraber öldürdü. Artık memleketlerin bakımına ve adaletle iş görmeğe başladı.

(Sassaf) adındaki meşhur tarihçi pek kıymetli eser olan ve Farsça yazılmış bulunan tarihini (Hüdabende) adına yazmıştır.

716 senesinde (Hüdabende Muhammed Han) öldü. Yeniden kurmuş olduğu (Sultaniye) şehrinde gömüldü. Yerine oğlu (Ebusaid Bahadır Han) geçti.

ANADOLU'NUN DURUMU

Yukarıda geçtiği gibi Selçuklu devletinin son bulması üzerine Uç Beyleri, yani hudut muhafızı olan Türkmen Beyler'i isyan etmişti. İlhanlılar devleti ise, başındaki karışıklıklardan dolayı Anadolu'nun korunmasına ve işlerin düzgün gitmesine bakamadığından merzeban denilen bu serhat muhafızları istiklâl dâvasına kalktılar. Ve Anadolu kıtası birtakım Beylikler'e ayrılmıştır.

Kütahya eyâletini (Germeyan oğlu Alişar Bey) Balıkesir tarafını (Karesi "Kara İsa" Bey) Mani-

sa'yı (Saruhan Bey) Tire taraflarını (Aydın Bey) Marmaris kıyılarını (Menteşe Bey) Antalya'yı (Teke Bey) Borlu taraflarını (Hamid Bey) Ermenek, İçel, ve Larende taraflarını (Karaman oğlu Mahmud Bey) Tokat taraflarını (Kubadoğlu) Kastamonu taraflarını (Kızıl Ahmedli Şehzuvar Zâde.) zaptetmişlerdi.

Bunların arasında Domaniç dağlarından Ankara'ya, Eskişehir'den Bursa'ya ve İznik'e doğru olan yerler de Osmanlı devletinin kurucusu olan (Osman Şah Gazi)nin elinde kaldı.

Erzincan, Harput, Van ve Erzurum eyâletleri Tatarlar'ın elinde kalmıştı. Sultan Gıyaseddin Mesud Selçuklu'nun oğlu (Gazi Çelebi) de Sinop kıyılarında dolaşarak bu olanları uzaktan seyrediyordu.

Osman Şah Gâzi öteki Türkmen Beylerinin memleketlerine göz dikmedi. Ancak İslâm'ı yükseltmek için cihadla meşgul oldu.

Karaman oğlu Mahmud' Bey, Osman Gâzi'den emin olduğu için öteki Uc Beylerine saldırdı. Kuvveti de çoktu. Ve o Beylere galebe çaldı. Bundan başka Konya taraflarında bulunan İlhanlılar kumandanları ile de çarpışarak, Konya ile etrafını ele geçirmiştir.

Ebusaid Bahadır'ın baş kumandanı olan (Çoban) 719 senesinde büyük bir ordu ile o tarafa hareket etti. Konya dışında yapılan kanlı bir muharebede birçok adamları ile beraber Mahmud Bey öldü. Geri kalan adamları ile askerleri Ermenek'e gittiler. Ve aşılması güç dağlarda gizlendiler. Mahmud Bey'in oğlu (Yahşi Bey)i babasının yerine geçirdiler. Yahşi Bey Ermenek'te başlı başına bir Bey

olarak kalmışsa da, Çoban'ın oğlu ve Anadolu'nun Bey'i olan (Timurtaş Bey)e boyun eğmeye mecbur kaldı.

Sis Tekfurlar'ı İlhanlılar devletinin himayesine girdikten sonra, Şam hükümdarlarına öteden beri vermekte oldukları Beylik haracı kestiler. Fırsat buldukça da Müslümanlar'a zarar vermeğe başladılar. Hatta Gazan Han'ın Mısır Sultanı'na galebesinden sonra Sis Tekfur'u Ceyhun nehrini geçerek bazı İslâm şehirlerine saldırmıştı. Bunun üzerine bir sene sonra Mısır ve Şam askerleri de Sis'e giderek intikam almışlardır. Sonra Gazan Han'ın Şam üzerine giden ordusu bozulmuş, arkasından da kendi ölmüştü. Sis Tekfur'u o zaman Mısır Sultanı'na baş eğmek zorunda kalmış, hususi memurlarını Şam'a göndermişti.

Fakat Tekfur'un iki yüzlülüğü iki devleti de gücendirmiştir. Ebusaid Han tahta çıktıktan sonra, iki devlet barışmıştı. Tekfur iki tarafta da nefretle anılmıştır. Bunun üzerine Şam ve Halep askerleri 720 senesinde Sis kalesine gidip, etrafı yağmaladılar, birçok ganimet malı alarak döndüler. Sis Tekfur'u olan (Uşin) memleketinin yanıp yıkılmasından ve pek çok tabaasının ölmesinden büyük kedere düştü ve kederinden öldü. Yerine (Leon) adındaki küçük oğlu geçti, memleket idaresi Kocabaşılar elinde kaldı. Bir zaman sonra Leon, Sultan Nâsır'a baş kesti.

Çoban'ın oğlu ve Anadolu'nun valisi olan Timurtaş Bey 721 senesinde Mısır'a birçok hediyelerle elçiler gönderdi. Kendisi de Sis diyarına girerek etrafını yağma etti ve yakıp yıktı

O sırada Mısır Sultan'ının emri ile Şam Halep askerleri de Ayas kalesini sardılar, mancınıklarla sıkıştırarak 722 senesinde ele geçirdiler ve yakıp yıktılar.

İlhan Abaka'nın kızı (Melik'e kutlu) 723 senesinde birçok Tatarlar'la beraber Hac etmek için Suriye üstünden Hicaz'a gitti. Sultan Nâsir kendisi için konak yerlerinde mükemmel ziyafetler hazırlattı.

O sene Mısır Sultan'ına Ebû Said Bahadır tarafından birçok hediyelerle elçiler gönderilmişti. Baş kumandanı olan Çoban tarafından da ayrıca elçilerle hediyeler gönderildi. Çünkü Emîr Çoban İlhanlılar devletinde tek başına hükümet sürüyordu. Her iş onun elinde idi. Ebû Said'in yalnız adı vardı. Bundan dolayı İlhanlılar devleti adına giden elçilerden başka kendi tarafından da hükümdarlara böyle sefirler gönderiyordu. Anadolu valisi olan oğlu Timurtaş ise şımarık bir Bey'di. Kölelerin sayısını artırarak istiklâl sevdasına düşmüştü. Anadolu'dan İlhanlılar hazinesine ve Beylerine gönderilen paraları kesti. İlhanlılar'dan gelen adamları kötüleyerek geri gönderdi. Bundan dolayı babası Çoban askerle onun üzerine gitti. O da karşı koymağa karar verdi. Fakat Çoban'ı gören Timurtaş'ın askerleri onun tarafına dönünce Timurtaş teslim'e mecbur oldu. Babası da elini kolunu bağlayarak onu hükümdarın yanına götürdü. Suçunu bağışlattı, yine yerinde bırakıldı.

Sonra Emîr Çoban 725 senesinde öteki oğlu (Di-meşk Hoca)yı Ebû Said'e vezir yaptı. Devlet merkezinin idaresini ona verdi. Kendisi de ordu ile

Horasan'a gitti. Çoban'nın bu kuvvetli ve yüksek mevkiini öteki kumandanlar artık çekemiyorlardı. Ebû Said Bahadır da onun, bütün devlet işlerine karışmasından dolayı canı sıkılıyordu. Çoban ayrılmaya kumandanları huzuruna çağırdı. Çoban'ı ortadan kaldırmak için onlarla görüştü. İşte o sırada Dimeşk Hoca'nın sarayı basılıp kendisi de öldürüldü. Çoban'nın da öldürülmesi için Horasan tarafındaki kumandanlara emirler gönderildi. Çoban onları kendine çevirerek susturdu. 727 senesi içinde askerle Sultaniye üzerine yürüdü. Ebû Said Bahadır da askeri ile karşısına çıktı. İki ordu karşılaşıncı Çoban'ın yanındaki kumandanların çoğu kaçıp Ebû Said tarafına geçtiler. Çoban yanında pek az adam kaldığını görünce kaçtı. Herat'a giderek, Herat Meliki olan (Gıyaseddin Keret) e sığındı.

Aralarındaki dostluk eski olduğu için Çoban'a ikramda bulundu. Fakat Ebû Said'in ısrarlarına dayanamayıp Çoban'ı idam etti. Kesik başını da İlhanî hükûmetine gönderdi.

Timurtaş Bey babasının kaçtığını işitince çok canı sıkıldı. Larende kalesini pekleştirip, orada sığınmak istediye de askerinden emin olmadığı için Anadolu'da duramayıp biraz süvari ile Suriye'ye oradan da Mısır'a gitmiş Melik Nâsır da ona ikram etmişti.

Ebû Said ise 728 senesinde Mısır'a elçiler gönderdi. Aralarında evvelce yapılan andlaşmaya göre iki tarafa fitne verecek fesada sebep olacak kimseler için şeriatin hükmünün yapılmasını ısrarla istedi. Verilen karar üzerine Mısır kumandanlarından olup, evvelce İlhanlılar devletine kaçan (Karasun-

gur) Ebû Said tarafından öldürüldü. Ona karşılık olarak Melik Nâsır da Timurtaş'ı öldürüp kesik başını Ebû Said'e gönderdi.

Timurtaş Bey Mısır'a kaçınca yerine Tatar Beylerinden (Ertana Bey)i bırakmıştı. Ertana Bey ise Ebû Said'e itaat etti. O da kendisine Anadolu vâ-liliğini verdi. Çobanlar felâkete uğrayınca Karamanoğlu Yahşi Bey meydana çıkıp, Konya ve etrafını zaptetti. Ertana Bey ise Sivas'ı merkez yaptı. Türkmen Beyleri gibi o da Anadolu'da başlı başına bir Beylik kurdu.

Aşağı kısımda geleceği gibi o zaman Osmanoğlu gaza ederek memleketleri almakla meşgul oluyordu. Yahşi Bey o taraftan emindi. Serbestçe uzun müddet Konya'da hüküm sürdü. Ölümünde oğlu Alâaddin Bey de babasından kalan devleti koruyarak biraz hüküm sürdükten sonra öldü. Yerine oğlu (Ali Bey) geçti.

H Ü L A S A

Yukarıda geçtiği gibi Selçuklu devletinin mahvolması üzerine Uc Beyleri müstakil birer hükümet kurmuşlardı. Onlardan Karamanoğulları gibi bazıları kuvvetli ve parlaktı, fakat bunlar saman ateşi gibi birden bire parlayıp az vakit içinde sönmüşlerdir. Fakat Osman Şah'ın kurduğu Osmanlı devleti Anadolu'da feyzü bereket yağmuru gibi göründü. ve yağdığı ölü topraklar Anadolu'yu yeniden canlandırmıştır. Yukarıda adı geçen ve dağılan Beylikler'in kalıntısından olan Türkler, Osmanlılar'a karıştılar, Osmanlı hamuru büyüyüp, büyük ve kuvvetli

bir devlet meydana getirdi. Ve Müslümanlar'a pek büyük hizmet etti. Ve dağınık olan İslâm kuvvetini sağlam bir merkezde topladı.

OSMAN OĞULLARI'NIN İLK ÇIKIŞI

Osmanlı devletinin şanı şöhreti ve başka devletlere üstünlüğü tarihçilerce çok iyi bilinir. Osmanlı Sultanlar'ı bu devleti ve saltanatı Cengiz ve ona benzer cihangirler gibi birden bire olmayıp yavaş, yavaş gaza ve cihad ederek ve alınan yerleri imar ederek o kuvvet ve kudreti kazanmışlardır.

Bu Osmanlı devletinin faziletleri pek çoktur. Eski devletler arasında emsali yoktur. Devletin kurucusu Osman Gazi'nin kim olduğu tarihlerce zaptedilmiştir. Babası (Ertuğrul Gazi) ve bir dereceye kadar onun babası olan (Kaya Alp Han'ın oğlu Süleyman Şah)ın hayat tarihi de bellidir.

Medeni milletlerin tarihleri öteden beri yazıla gelmiş ise de aradan zaman geçince birtakım ihtilâflar çoğalıyor ve eski tarihlere doğru gidildiği zaman masal şekline giriyor, şüpheli karanlıklara düşülüyor. Fakat aşiret ve bedevi hayatı yaşayan milletlerin tarihleri yazılmadığından, onların hakkında bir malûmat iyice bilinmiyor ise de onlar asalete çok kıymet verdikleri için, soylarını soplalarını iyice zaptetmişlerdir.

Abbasi Halifeleri zamanında Oğuzlar ile bazı Türk kabileleri Büyük Türkistan'dan çıkıp, Horasan ve Irak'a gittiler. Askerlik hizmetlerinde kullanıldılar. Onlardan müstakil devletler çıktı. Oğuzlar'ın en

büyük kalabalıkla gelişleri ise (Selçuk)la beraber Büyük Türkistan'dan çıkıp gelmeleridir. Maverâ-ünnehir'e gelip Müslüman olduktan sonra Semerkand ve Buhara taraflarında yerleştiler, (Hanlılar devleti)nin askerlik hizmetinde bulundular. O zaman onlara (Etraki Guziyye) yani Oğuz Türkleri denildi. Sonrada (Türkmen) denilmiştir.

Yukarıda 383 senesi vakaları sırasında beyan edilmişti. Türk kabilelerinin en şerefli (Oğuz Kabilesi) idi. Oğuzlar içinde de soy sopça en meşhuru (Kayıhanlı) kabilesiydi. Öteden beri Kayı Han soyundan olan bir Han, bu kabilenin başında bulunmuştur. Selçuk ile gelen Oğuzlar içinde de Kayıhanlı vardı.

Ertuğrul Bey'in babası olan Süleyman Şah'ın Kayı Han torunlarından olduğu bilinir. Fakat Kayı Han kimdir? diye araştırılacak olursa önümüze birçok rivayetler çıkar. Doğruyu eğriden ayırmak zor olur.

Bazı tarihçiler "Süleyman Şah kırkinci göbekte İshak Peygamber'in oğlu Ays'a ulaşır" derler. Bazıları da Katı (yani kuvvetli) Han "Ays'ın kendisidir" dediler. Bazıları da "İsmail Peygamber evlâdından (Kanturaogulları) denilen bir cemaat bir yıl uğradıkları kıtlık dolayısıyla, Hicaz'dan Horasan'a göçüp orada kalmışlar. Osmanogulları işte onların neslindendir" dediler.

Bu rivayetlere göre, Osmanogulları'nın Nuh Peygamber'in oğlu Sam Evlâtlarından olmaları lâzım gelir. Tahkikçi tarihçiler ise "Oğuzlar Nuh Peygamber'in oğlu Yafes evlâdındandır." derler. Bazıları da Kayı Han'ın torunu ve Karahan'ın oğlu

Oğuz Han'dır, diye yazarlar. Kayı Han ise, Yafes'in torunudur" dediler. Fakat Türk tarihçilerinden soy-sop mütahassısları arasında, Kayı Han, Oğuz Han'ın en büyük oğlu olup, hanlığı ona ve onun evlâdına vasiyet etmiştir, derler. Meşhur olan da budur.

Eski zamanlarda Türkmenler içinde (Korkut Ata) adında hal ehli bir veli varmış. O "Saltanat, sonunda Oğuz Han'ın vasiyeti gibi Kayı Han evlâdına geçer ve ahır zamana kadar devam eder" demiş. Ve dediği gibi olmuştur. İslâm saltanatı, Kayı Han evlâdından olan Osmanoguluna geçmiştir.

Türkmenler önce Maverâünnehir'e gelip, sonra takım takım Horasan tarafına geçmişlerdi. Önce onların bir kısmını (Gazneli Sultan Mahmud) Horasan'a getirip ayrı ayrı yerleştirmiş, her il, aşiret bir Bey'e bağlanmıştı. Mal tahsil eden memurların yaptığı zulümlerden dolayı Türkmenler, kaldıkları yerden çıkarak yağmacılığa başlamışlar ve Gazneliler devletinin başına belâ olmuşlardır.

Kayıhan'lı kabilesi Kayıhan soyundan olan bir Han'a bağlanarak, (Mervşahcan) taraflarından (Mahan) semtinde yerleşip bu karışıklıklardan uzak kalmışlardı. Selçuklular'dan (Tuğrul Bey) Maverâünnehir'de kalan Türkmenler'in büyük bir kısmı ile Horasan tarafına geçip, büyük bir devlet kurmuştu. O zamanda Kayıhanlılar amca çocukları olan, Selçuklu Sultanları'na bağlı kalmışlar, muharebe yapıldıkça onların hizmetinde bulunmuşlardı.

Hata Türkler'i, Maverâünnehir'i alınca oradaki Selçuklular'dan geri kalanlar öbür tarafa geçtikleri için, beri tarafta Türkmenler daha çoğaldılar. Sel-

çuklular devleti zayıflayınca Türkmen Beyleri fırsat bularak, birer hükümdar gibi başlı başına kaldılar.

Belh valisi ise, kendi eyaleti içindeki Türkmenler'i çıkardığı için, Sultan Sencar onların üzerine büyük bir ordu ile gitti. Fakat ordusu bozuidu, kendisi de esir oldu. Kayıhanlılar ise o zaman Mahan'da oturuyorlardı. Sonradan Selçuklular devleti son bulunca yerine, (Harzemşah devleti) geçti. Fakat Konya'da hüküm süren Selçuklular'ın bir şubesi kaldı.

Sonra Cengiz Han çıkarak Maverainnehir şehirlerini aldı. 616 senesinde Buhara'yı 617 de Semerkand'ı vurup kırdıktan sonra Ceyhun nehrini geçip, sel gibi Horasan tarafını bastılar, alem hercümerç oldu, onlar da öteki devletler gibi Cengiz ordusunun önünden kaçıp, kısım kısım etrafa dağıldılar.

İşte o sırada Mahan'da hüküm süren Kayıhanlı kabilesinin Han'ı (Süleyman Şah) da kendisine bağlı olan elli bin kadar Oğuz Obası ile Hahan'dan kalkarak, Bitlis civarında bulunan Ahlat'a göç etti. Ve bir müddet orada kaldı. Fakat o tarafın soğukları şiddetli olduğundan, havası daha yumuşak yerlere inerdi.

622 senesinde Harzemşah'ın oğlu (Celâleddin) çıkıp Acem Irak'ını ve Azerbaycan'ı alarak Ahlat'a komşu oldu. Ve (Şam, Erbil, Amid, Mardin) hükümdarları ile Eyyûboğulları'ndan (Rakka, Harran ve Ahlat) sahibi olan Melik Eşref aleyhine ittifak edince, Melik Eşref de onlara karşı Anadolu Sultan'ı olan (Selçuklu Alâaddin Keykubad) ile anlaştı.

Bunun üzerine 623 senesinde Celâleddin Ahlat'ı sardığı gibi Alâaddin de Amid Melik'i üzerine asker

göndererek Amid'e bağlı olan Hısn-ı Mansûr'u ve Kahta kalesini ele geçirdi. Bu kargaşalık sırasında Süleyman Şah da obalarını, Azerbaycan tarafına götürdü.

625 senesinde Celâleddin, Rey taraflarında Tatarlar ile çarpışıyordu. Bazan yeniyor, bazan da yeniliyordu. Sonradan Tatarlar kaçıp gidince, Celâleddin Ahlat ve Muş taraflarını vurup yağma etti.

Erzincan meraları ise Kayıhanlı kabilesinin hayvanlarını beslemeğe yeterli değildi. Süleyman Şah 626 senesinde kabilesi ile beraber oradan hareket ederek, Elbistan yolu ile Haleb'e indi. Raka'ya bağlı olan (Caber) kalesi yanında Fırat'ı geçerlerken geçit yerini bilmedikleri için Süleyman Şah'ın atı uçuruma düştü kendisi de boğularak Hakk'ın rahmetine kavuştu. Cesedi nehirden çıkarılıp Ca'ber kalesi yanında gömüldü. Orası hâlâ (Türk mezarı) diye bilinir. Aşiretler arasında bir at sancılanırsa o mezarın etrafını döndürdükleri zaman atın sancısı kesildiği çok meşhurdur.

Süleyman Şah'ın vefatından sonra kabilesi dağıldı. Her oymak birer tarafa çekildi. Süleyman Şah'ın (Sungur Tekin, Gün doğdu, Ertuğrul ve Dündar) adında dört oğlu kaldı. Kabilelerden bir kısmı gurbet diyarlarında dolaşmaktan usandılar. Mahan'a gitmek istediler. Sungur Tekin'le Gündoğdu birlikte Horasan'a döndüler. Bundan sonra adları işitilmedi. Nereye gittikleri bilinmedi. Bir kısmı da Tatarlar'ın boyunduruğuna girmek istemediklerinden Ertuğrul ve Dündar Bey'le birlikte öteden beri alıştıkları Selçukoğulları'nın himayesine girmek için, Erzurum sahibi olan (Selçuklu Kınıç Aslan'ın oğlu

Turan Şah)ın memleketine giderek, Erzurum civarındaki (Pasin Ovası)nda (Sürmeli Çukur) denen yerde yerleştiler.

Celâleddin, bazı işler için Turan Şah'ı çağırttı. Onunla beraber 627 senesinde Ahlat'a hücum ederek şehre girdiler. Ve Tatarlar'ın işlediği kötülüklerin daha çok ağırlığını yaptılar. Melik Eşref de Alâaddin Keykubat ile birleşerek Sivas'ta buluşup Ahlat tarafına yürüdüler. İki ordu karşılaşınca, Celâleddin perişan oldu. Eşref, Ahlat yurdunu kurtardı. Alâaddin de amcazadesi olan Turan Şah'ı tutup, hapsedtikten sonra Erzurum'u zaptetti.

Sonra Alâaddin ve Melik Eşref Celâleddin'le mektuplaşarak, birbirlerinin yurtlarına saldırmamak üzere bir andlaşma yaptılar. Fakat o sırada Tatarlar büyük bir kalabalıkla gelip 628 senesi içinde Celâleddin'e galebe çaldılar. Ve onu öldürdüler. Azerbaycan'ı da zaptederek Alâaddin'in memleketlerine yakın olan Van ve Muş taraflarından tecavüze başladılar.

O sırada Ertuğrul Bey, Tatarlar'dan uzak kalmak için, Pasin ovasından hareket ederek Sivas tarafına geldi. Ve muharebe ile karşılaştı. Meğer bir Tatar ordusu ile Sultan Alâaddin'nin ordusu çarpışıyorlarmış, Ertuğrul Bey yanındaki seçkin süvarilerle ansızın Tatarlar'ın üzerine hücum edince Tatarlar şaşkırdılar. Selçuklular'a da cesaret geldi ve bu suretle de Tatar ordusu bozuldu.

Sultan Alâaddin bu zaferi işitince çok memnun oldu. Ertuğrul Bey'e hil'at ve donatılmış at gönderdi. Kayıhanlı kabilesi cesaretleri ve kahramanlıkları ile meşhur olduğundan Alâaddin onla-

rın gelişinden çok memnun kaldı. Ve memleketlerinden neresini isterlerse orada yerleşebileceklerini Ertuğrul Bey'e bildirdi. Ertuğrul Bey de o zaman savaş meydanı olan Ankara tarafını seçti. Sultan Alâaddin onu kabilesi ile beraber Ankara vilâyetindeki (Karacadağ) da yerleştirdi. Ve öteki Türkmen Beyleri gibi, onu da sınır muhafızı tayin etti.

Bir zaman sonra Ertuğrul Bey'e (sögüt karyesi)ni kışlak ve (Domaniç dağı) nı da yaylak olmak üzere verdi. Ertuğrul Bey 440, bir rivayette de 500 kadar Kayıhanlı obaları ile Sögüt'te yerleşti. Aşiret Kethüdalarından (Samsa Çavuş) ile Inegöl ahalisi anlaşamadılar. Samsa Çavuş, Ertuğrul Bey'den izin alarak Sögüt'ten ayrıldı. Kendi aşireti ve kardeşi ile beraber (Mudurnu) taraflarına çekilip, Sakarya nehri civarında yerleşti. Yazın da yaylaya çıkar yerlilerle iyi geçinirdi. Bu suretle ömür sürmüş olduğunu, bazı tarih kitapları yazar.

Fakat bazı tarih kitapları o zaman Ertuğrul Bey ile gelenlerden (Bozoklu) denen bir han varmış. (Boragir, Kusun, Vadsak, Kara İsa, Özer, Gündüz ve Kuş Timur) adında yedi oğlu ile beraber Çukurova taraflarında yerleştiği ölünce de büyük oğlu Boragir'in yerine geçtiğini sonradan Adana, Tarsus ve Sis kalelerini zaptettikten sonra, öldüğünü ve yerine oğlu (Ramazan'ın) geçmiş olduğunu yazar.

O tarafta (Borekir) nahiyesi halen vardır. Ramazanoğulları'nın Adana'da hükümet kurdukları da malûmdur. (Payas) sancağında (Özerli) köyü olup, ona nisbetle payas sancağına da (Özerli sancağı) denildiği halde sonradan değiştirilerek (Üzeyirli sancağı) denilmiştir. Bu sancağın ahalisi hep eski Türk-

menler'in kalıntısı olduğundan köy ve şehirlerinin adları hep Türkçedir. Orada (Üzeyir) gibi Arapça isimler kullanılmaz. Hala Kozan'da yerleşmiş olan (Karasanahlar) ise Varsak aşiretindendir.

Bütün bu bilgilere göre Süleyman Şah'ın vefatından sonra iki oğlu'nun ne kadar Türkmenle ne tarafa gittiği belli olmadığı gibi, Ertuğrul ve Dündar Beyler'le Pasin Ovasına gidenlerin ve oradan Sivas tarafına gelenlerin ne kadar oba halkı olduğu ve Ertuğrul Bey'in Söğüt'te kaç Kayıhanlı obası ile yerleştiği kati olarak belli değildir.

Rum serhatleri o zaman karışık bir halde idi. Selçuklu devletinin sınır muhafızları Türkmen Beyleri idi. Bu beylikler, babadan oğula geçerdi. Onlara (Uç Beyleri) denirdi. Hepsinin başına da (Melikül Ümera) yani Beyler beyi denirdi. Kayser'in hudut muhafızları da (Tekfur) dedikleri derebeyleridir. Bu Beylikler de babadan oğula miras kalırdı. İki devlet sulh halinde oldukları halde hudut muhafızları birbirinin arazisine çapul ederlerdi. Bundan dolayı iki tarafın koruyucuları arasında dövüşüp çatışma eksik olmazdı. Tekfurlar kalelerde gizlenirlerdi. Türkmenler'in ise kaleleri kılıçlarıydı.

Ertuğrul Bey de Uç Beylerinden olduğu için fırsat düştükçe Rumların kasaba ve köylerine çapul ederdi.

Uç Beylerinin en meşhuru Kütahya tarafında bulunan Ali Şar Bey'in aşireti ile Afyonkarahisar tarafında bulunan Çavdar aşireti daima beri taraflara ılgar ederlerdi. Ertuğrul Bey ise Söğüt'te yerleştikten sonra onlar bu tarafa gelmez oldular. Ertuğrul Bey'in komşusu olan Rumlar da kendisinden

hoşnuttular. Haçlılar bir aralık Kostantaniyye'yi ele geçirip, bir Latin imparatorluğu kurmuşlarsa da bir müddet sonra İznik'te bulunan Kayser (Mihail Paleolog) Kostantaniyye'yi kurtarmıştı. Anadolu'nun birçok şehirleri Selçuklu devletinin elinde idi. Kayser'in elinde yalnız Bursa ve İznik sancakları ile, Bolu sancağının bir parçası ve Karadeniz kıyısında, Samsun ve Trabzon kaleleri kalmıştı. Buralarda bulunan Rum Beyleri de hernekadar Kayser'e bağlı işler de varis olmak suretiyle işin başında bulunduklarından, iç işlerinde müstakildirler. Bundan dolayı Kayser'in kuvveti yok gibi idi. Vakti ile yapılmış olan Kostantaniyye şehrinin kale duvarları arkasına sığınmış bulunuyordu. Ondan dolayı Uç Beylerini hususi ile Ertuğrul Bey'i hoş tutmak zorunda idi.

Gazi Ertuğrul Bey ise, sınır muhafızlığı vazifesini çok güzel yapıyordu. Sultan Alâaddin sefere çıkınca da Kayıhanlı Bahadırlarıyla Sultan ordusuna gider askerlik vazifesini yapardı. Bundan dolayı Alâaddin'in çok işine yarardı. Onun vefatında oğlu ikinci Gıyaseddin Keyhüsrev'in de çok mühim işlerinde bulunmuştur. Fakat 2. Gıyaseddin zamanında Beyler arasına nifak ve fitne girdiği için devlet işleri çığırından çıkmıştır. 70 bin askerle kırk bin Moğol'a mağlup olmuştu. Devlet gelirinin üçte ikisini İlhanlılar hazinesine vermek şartı ile Sulhe mecbur olmuştu. Ve devletin istiklâli bozulmuştu. Hele 2. Gıyaseddin'in vefatından sonra devlet oğulları arasında taksim edildiği için, Selçuklular ülkesi İlhanlılar'ın bir eyaleti hükmüne girmişti.

Sonradan Hilâgu'nun yaptığı büyük darbe ile Abbasiler Hilâfeti'nin mahvolması herkesi şaşırt-

mıştı. Selçuklular devletinin büyükleri de devletin bakasından ümitlerini keserek bütün bütün Tatarlar'ın boyunduruğu altına girdiler. Türkmen Beyleri de Hülâgu'ya baş vurarak hükümetlerini istiklâllerini kabul ettirdiler.

Ertuğrul Bey ise bu karışıklıklara girmeyip Konya'da bulunan Selçuk Sultan'ı adına bağlı kalmış ve idaresi altında bulunan ahalinin zulme ve tecaüzüze uğramamasına çalışmıştı.

Yukarıda geçtiği gibi Selçuklu Sultanı elinden devlet idaresini Pervane ele geçirince Sultan İzzeddin'i İstanbul'a kaçırmış sonra da Sultan Rükneddin'i öldürterek, Atabey olmuştu. Bu halka çok tesir etti. Türkmenlere ise onun emirlerini dinlemek ağır geldiği gibi 675 senesinde Anadolu'da çıkan karışıklıklar üzerine Sultan Baybars'ın büyük bir ordu ile gelip Elbistan'da bir Tatar ordusunu mahvederek Kayseri'ye kadar ilerlemesi, sonra bu işe kızan İlhan Abaka'nın Anadolu'nun birçok yerlerini yağma edip Pervane ile beraber birçok Müslümanları da öldürmesi sonra Karamanoğlu'nun Konya'yı zaptetmesi üzerine, Tatarlar'ın gidip Konya'yı geri almaları ve Selçuklu Sultan'ını yerine oturtarak Karamanoğlu'nu idam etmeleri, herkesi hayret ve dehşet içinde bırakmıştır. Bu suretle Selçuklu devleti karmakarış bir hale geldiği için, artık devlet diyecek hali kalmamıştı.

Gazi Ertuğrul Bey ise, bütün bu kargaşalığı uzaktan seyrediyor, işin sonunu bekliyerek kendi yurdunu korumakla meşgul oluyordu. Fakat fırsat buldukça Rumlar'ın kasaba ve köylerine çapul eder-

di. Fakat çok ihtiyar olduğundan, sonraları ordu ile oğlu Osman Bey'i kendisine vekil olarak gönderir ve en mühim işlerde onu kullanırdı.

ERTUĞRUL BEY'İN VEFATI VE OSMAN GAZİ'NİN EMİRLİĞİ

680 senesinde Gazi Ertuğrul Bey 90 yaşını geçmiş olduğu halde Söğüt'te vefat etti. Allah rahmet eylesin.

Ertuğrul Bey'in elindeki yerler, Ankara Karacadağ'ı ile Keşiş dağına kadar uzanan Söğüt tarafları ve Sultanönü gibi münbit ovalardan ve Domaniç dağı gibi güzel yaylalardan ibaretti. Kaleleri ise Türkmen kılıçları idi.

Ertuğrul Bey bu Söğüt kasabasında herneka-dar Kayıhanlı kabilesinin küçük bir kısmı ile yerleşmişti. Fakat 50 bin oba ile Horasan'dan Anadolu'ya hicret etmiş olan Süleyman Şah'ın oğlu olduğundan, Türkmenler içinde hatırı sayılan muhterem bir ihtiyardı. Emrindeki aşiret Ağaları da (Akça Koca, Konur Alp, Turgut Alp, Uygut Alp, Hasan Alp, Saltık Alp, Samsa Çavuş, Abdurrahman Gazi, Akbaş Mahmud, Karamürsel, Kara Oğlan ve Kara Tekin) gibi emsalsiz kahramanlardı. Fakat Samsa Çavuş yukarıda geçtiği gibi Söğüt'te kalmayıp, Sakarya nehri vadisinde konup göçüyordu. Bu Ağalar kabilenin ileri gelen eşrafından olup, sonra hepsi Osman Gazi'nin Beyleri olmuşlardır.

Ertuğrul Bey'in (Gündüz Bey, Sarı Yatı ve Osman Bey) adında üç oğlu vardı. Osman Bey yaşça küçükse de, kuvveti, kudreti, şecaati, liyakatı, fikrindeki keskinlik, doğru buluş ve düşüncesi bakımından hepsinin büyüğü idi. Bundan dolayı babasının sağlığında yedi sekiz sene kadar başbuğluk vazifesini yapmıştı. İş icap edince, babası daha küçükken kendi tarafından vekil olarak Konya'ya gider gelirdi. Konya devlet büyükleri de kendisine (Osmancık) derlerdi. Hasılı harb meydanında asker onu gördü. Devlet dairelerinde de o tanındı. Osman Bey az askerle, kendisinden kat kat fazla olan düşmana galebe çaldığı zamanlar çok olmuştur. Şecaati, çömertliği adaleti iyi ahlâkı ve siyasi bir adam oluşu, soyunun şerefine ve asaletine eklenince bütün silâh arkadaşları kendisini sevmiş, saymıştı. Âlimlere çok iltifat ve itibar ederdi. Onların teveccühlerini kazanmak istemesinden dolayı halk arasında büyük şan ve şöhret kazanmıştı. Bundan dolayı Ertuğrul Bey vefat edince kabilenin ileri gelenleri toplanarak Beyliğe, Gazi Osman Bey'i seçtiler. Kardeşleri de bu seçime candan gönülden uydular. Fakat Amcası Dünder Bey başa geçmek istedi. Ancak Osman Bey'in emir seçilmesi Selçuklu Sultan'ı tarafından kabul ve tasdik edilince, bu ayrılığa yer kalmadı. Bununla beraber Dünder Bey bunu bir türlü hazmedemedi. Osman Bey'in işlerini aksatmak için onun düşmanları ile birleşmek derecesine kadar aleyhine yürüdü.

Ertuğrul Bey'in bütün emeli başında bulunan Türkmen muhacirlerini ayrılığa düşmeden idare etmek ve Söğüt'ün emniyetini, rahatını koruyup iş-

lerini yürütmekti. Devlet kurmak hatırından bile geçmezdi.

Bir gün Söğüt civarını dolaşıp araştırırken, bir gece bir köy imamının evine misafir olmuş. Oturduğu yerin arka tarafındaki dolapta ise imamın Musaf-ı Şerifi kalmış. İmam efendi telâş ederek Kur'an-ı Kerim'i alıp yüksek bir raf üstüne kaldırmış. Ertuğrul Bey ise saf özlü ve sağ duyulu bir adamdı. Fakat okuma yazma bilmezdi. "O ne kitabıdır" diye imam efendiden sorunca o da" Allah Tâala'nın Peygamberimiz Efendimize gökten indirdiği Kur'an-ı Kerim'dir. Bütün din ahkamı orada bildirilmiştir." diye cevap vermiş ve odasına çekilip uyumuştur. Ertuğrul Bey ise Abdest alıp namaz kıldıktan sonra Musaf-ı Şerife dönerek ellerini bağlamış ve sabaha kadar ayakta durmuştur. Sabaha karşı yastığına biraz dayanıp kendinden geçer gibi olduğu sırada, Hak tarafından rüyada kendisine (sen benim kitabıma bu kadar hürmet ettin, ben de senin evlâdını kıyamete kadar devam edecek olan bir saltanatla kutladım" diye bir ses gelmiş Ertuğrul Bey dehşetle uyanıp bu rüyayı imama söylemiş ve bir zaman sonra da oğlu Osman Bey'e anlattığı rivayet edilir.

Bir de Ertuğrul Bey, Sultan Alâaddin'le görüşmek üzere Konya'ya gittiği zaman, gece rüyasında evinin ocağında tatlı bir su çıkarak aka aka bir büyük deniz olup her tarafı kaplamış, olduğunu görmüş. Ertuğrul Bey bu rüyayı Sultan Alâaddin'in baş kâtibi zamanın büyük âlimlerinden Abdülaziz Efendiye söylemiş (yakında senin bir oğlun doğacak ve onun saltanatı âlemi kaplayacak) diye tabir ederek

müjdelediği ve çok geçmeden Osman Bey'in doğduğunu, bazı tarih kitapları yazar.

Bu müjdelerden biri de şudur: Aslen Karamanlı olup, Şam'a giderek yüksek tahsil yapmış olan büyük âlimlerden (Şeyh Edebalı) Anadolu'ya dönünce Sofiyye meslekine girip Söğüt'te bir dergah'da halkı irşada başlamıştı. Osman Bey gençliğinde gidip onunla görüşür ve onun teveccühünü kazanmaya çalışırdı. Bir gün Şeyh'in kızı Ma! Hatun'u başka kızlarla beraber meydanda gezerken görünce çok şiddetli âşık olmuş ve dünyayı gözü görmez olmuşdu.

O sırada İnönü Tekfur'u Osman Bey'i bir ziyafete çağırdı. O da birkaç kişi ile birlikte İnönü Hisarı'na gitti. Düşmanı olan Eskişehir Tekfur'u askeri ile çıkararak ve Harman Kaya (Harmanlık) Tekfur'u Kösemihal'ı da beraberine alıp İnönü hisarını sardı. Ve Osman Bey'i istedi. Ziyafet sahibi şaşkın bir halde bakınırken Osman Bey işi anladı. Hemen kendi yanındakilerle beraber Hisar'dan dışarı çıktı, iki Tekfur'un askerlerini darmadağın etti. Eskişehir Tekfur'u kaçtı fakat Köse Mihal yakalandı.

Köse Mihal bundan sonra Osman Bey ile birlikte hareket edeceğine dair yemin edip, Osman Bey'i inandırdığında onu salıverdi. Ondan sonra Müslüman olduğu zamana kadar, Osman Bey'e sadakattan ayrılmadı. Sonra da Osman Gazi'nin kumandanlarından oldu.

Osman Bey, aşkını herkesten gizliyordu. Bu aşkın ateşi kendisini büyük yiğitliklere sürükliyordu. Bundan dolayıdır ki babasının vefatından sonra asker ve ahali onu amcası ve kardeşlerinin önüne geçirerek kendilerine Bey yapmışlardı.

Osman Bey bu aşkını üç sene sakladı. Sonra bir gece Şeyh Edebali'nin tekkesinde kaldığı akşamlardan birinde bir rüya gördü. Şeyh'in koynundan bir ay çıkıp kendi koynuna girmişti. Ve göbeğinden bir ağaç peyda olup, dalları bütün dünyayı kaplamıştı. Osman Bey bu rüyayı Edebali'ye söyleyince "sen bana damat olacaksın ve bir büyük, uzun ömürlü bir devlete kavuşacaksın" diye tabir etti ve kendisine müjde verdi. Kerimesi Mal Hatun'u da Osman Bey'le evlendirdi, Osman Bey'in (Alâaddin ve Orhan) adındaki oğulları o hatundan doğmuşlardır.

Meşhur (Bitlis'li İdris) adındaki âlim tarihçi derki: (Kumral Apdal) adında bir hal ehli vardı. Yenişehir taraflarında otururdu. Dervişleri ile Rum köylerine gaza ederdi. Bir gün Allah yolunda olan büyük ehli halden biriyle görüşüp "Allah Tealâ Osman Gazi'ye kıyamete kadar devam edecek bir büyük devlet ihsan etti. Git müjdele" diye emretmiş. Kumral Apdal, Osman Gazi'yi tanımıyordu. O mübarek zat, Kumral'a, Osman Gazi'nin çehresini tarif etmiş. Apdal da bu alâmetlerle Osman Gazi'yi bulup müjdelemiş. Osman Gazi de memnun kalıp "şimdiki halde bir kılıçla bir maşrapamdan başka, bir şeyim yok" diyerek onları Apdal'a vermiş. Kumral Apdal maşrapayı uğur sayarak almışsa da kılıcı geri vermiş. Uzun zaman sonra Osman Gazi, ona bir zaviye yaptırmış ve Yenişehir civarında da kendisine tarlalar vakfetmiştir.

Manevî müjdelerin dikkat nazarını çeken birisi de şudur: Şeyh Ekber Muhiddin Arabi, Osman oğulları'nın çıkacağını yetmiş sene evvel Cifir ilmi

denen ve ince hesaplarla yapılan bir ilim ile keşfederek ona dair (Eddâiretün Nu'maniye Fiddevletil Osmaniye) adlı bir eser yazarak Osmanoğulların'dan birinci Halife olan Yavuz Sultan Selim'den başlayarak Osmanlı devletinin büyük vakalarını Cifir ilminin kelimeleri ile ifade etmişti.

Ertuğrul Bey başlı başına bir hükümet kurmayı emel edinmemişse de yukarıda geçen müjdeler üzerine kendi hanedanının büyük saltanata nail olacağı ümidine düşmesi tabiidir. Bu devlet saadet kuşunun kendi hayatında 7-8 seneden beri kendisine vekâlet suretiyle mühim işlerde başbuğluk yapan oğlu Osman Bey'in başına konacağı görünen ve manevî işaretlerden anlaşılıyordu. Öyle de oldu.

GAZİ OSMAN BEY'İN İLK YAPTIĞI ŞEYLER

Osman Gazi'nin Beyliğe seçildiği zaman İlhanilerden Abaka, Mısır Sultanı ile harbediyordu. Konya erkânı işin sonunu bekliyorlardı. Abaka'nın ordusu bozuldu kendisi de sonra öldü. Yerine Ahmed Sultan çıktı, Müslümanlığını ilân etti. Fakat kardeşinin oğlu (Abaka'nın oğlu Argun Han) isyan etti. Ahmed Han onu tutup hapseetti. Fakat Argun'nun etrafındakiler toplanarak Ahmed Sultan'ı idam ettiler. 682 senesinde Argun Han'ı tahta çıkardılar. Argun Han tahta çıktığı zaman Konya'daki Selçuklu devletinde Selçuklu Sultan'ı olan üçüncü Gıyaseddin Keyhüsrev ile Gıyaseddin Mesud'a devleti yarı yarıya verdi. Devlet büyükleri şaşkırdılar. Hasılı çok karışık bir devir geçirildi.

Osman Gazi devlet işlerini yoluna koyup ve zamanını etraflıca düşünüp, başında bulunduğu Beyliğin nazik durumlarını düşünerek etrafındaki Tekfurlar'la hoş geçiniyordu.

İnegöl Tekfur'u Nikola Osman Gazi'nin günden güne artan şanını, şöhretini düşünerek eğer böyle giderse Osman Gazi'nin o tarafları tamamıyla eline geçireceğine hükmederek Osman Bey'i oradan kacırmak için öteki Tekfurlar'la anlaşmaya girişti.

Osman Gazi bunu haber alınca İnegöl'ü fethetmeyi düşündü. Ve ona bir başlangıç olsun diye 683 senesinde İnegöl yakınında bulunan Kolcahisar'ı bastı. Kaleyi yaktı ve ganimet atarak döndü.

Nikola bundan çok canı sıkılarak, kendisine komşu olan Karacahisar Tekfur'u ile birleşti. Birçok asker toplayarak ansızın 120 süvari ile (Hamzabey köyü) civarında (Ermenibeli) denen yerde bulunan Osman Gazi'nin yolunu keserek sıkıştırdı. Cenge başlandı, Meşhur ileri gelenlerden (Bay Hoca)'nın şehid olması gibi haller şaşkınlık verdi ise de, Osman Gazi yanındaki kahramanlarla dal kılıç olarak hücum etti ve düşmanı yarıp geçerek kurtuldu. Bay Hoca'nın mezarı, Hamzabey köyünde bulunup herkes tarafından ziyaret edilmektedir.

Sonradan Osman intikam almak için bir gece 450 seçkin süvari ile Ermenibel'i dolaşıp ansızın Karacahisar üzerine indi. Rasgeldiği Rumlar'ı öldürdü. Birçok hayvan elde etti. Ganimetleri ile sağ salım Domanıç tarafına döndü ve ormanlar içinde gizlendi.

Ertesi gün Karacahisar Tekfur'u askerini İnegöl'e gönderdi. İnegöl Tekfur'unun askeri ile birleşti. Başka anlaşlıkları Tekfurlar'ın askerleri ile de bu-

luşarak İnegöl önünde büyük bir topluluk dalgalanmaya başladı. Osman Bey de etraftan oldukça asker toplamıştı.

Birleşmiş olan Tekfurlar'ın ordusu İnegöl'den hareket edince Osman Bey de Domaniç'ten aşağı yürüdü ve düşmanı karşıladı. Muharebe sonunda düşmanlar pek çok telâfat vererek fena halde bozuldular.

Bu muharebede Osman Bey'in kardeşi (Gündüz Alp) şehid oldu. Karacahisar Tekfuru'nun kardeşi de öldürüldü. Osman Bey şehidleri gömdükten sonra düşman askerlerinden ölenler için de bir büyük tepe yaptırdı. Ve kardeşinin cenazesini Söğüt'e göndererek babasının mezarı yanında gömdürdü. İşte bu zafer de Gazi Osman Bey'e büyük şöhret kazandırmıştır.

GAZİ OSMAN BEY'E BEYLİK BERATININ VERİLMESİ

Serhatlerin hususi ile Söğüt kasabasının ehemmiyeti arttı. Gazi Osman Bey'in de şöhreti etrafa yayıldı. Selçuklu Sultan'ı Osman Gazi'ye Söğüt kasabasını bütün köylerini ve etrafını yurtluk ocaklık usulü üzere verdi. Ve buna dair 683 senesi Ramazan'ının başlarındaki tarih ile yazılı bir Menşur gönderdi.

O zaman resmi yazılarda Farsça lisanı kullanılırdı. Bu Menşur da Farsça yazılmıştı. Hatta Söğüt kelimesi yerine (Biyd) kelimesi kullanılmıştı. Ve (Hitt-i Biyd), vilâyeti Biyd diye Söğüt kelimesi yerine Söğüt manasına gelen Biyd tabirleri

kullanılıyordu. Söğüt'ün en sağlam ve büyük bir İslâm serhaddi olduğundan ve Osman Bey'in hükümdarlığa kabiliyetinden bahsediliyor ve Biyd vilâyetinin bütün kasabaları ve etrafı ile ona verildiği yazılıyordu. Ve Osman Gazi'ye (Saadetmend-i Eazü Ekrem ve Kamkâr-ı Muazzam Nâsırüd Dünya veddin Ebünnasr Osman Şah metteanallahü bitüli hayatihi ve yümni likaihi) diye cümlelerle lâkaplandırılmış ve zamanımızın şevketli hükümdarı gündüz ve gecemizin azametü şahı şerefi diye de vasıflandırılmıştır.

Bu Menşurda Gazi Osman Şah'a adaletle insaf ile ve şairatın ahkamına göre hareket etmekle, sulh etmek isteyenlerle sulh içinde yaşaması ve verdiği sözü bozmaktan çekinmesi, devlet işlerini ehline vermesi gibi hükümdarlar için lâzım olan birçok nasihatlar ve vasiyetler yazılıdır. Ayrıca devlet büyüklerine ve kumandanlara ve memleketin efrafına ve kadilere de hitap edilerek Osman Şah'a itaat edilmesi Cenab-ı Hakk'a ve Sultan'a itaat demek olduğu ve onun memurlarının gösterdiği yoldan gitmek, din ve dünyanın farzlarından olduğu bildirilmiştir. 683 senesinden başlayarak işlerin ve paranın onlara gönderilmesi lâzım geleceği de bildirilmiştir. Ve bundan sonra Osman Şah'ın Selçuklu Sultan'ı ile haberleşmesi kesilmiştir.

Yurtluk, ocaklık sureti ile verilmiş olan malikane sahibini onun tebası, doğrudan doğruya kendisini tanıyorlar. O da zamanın Sultan'ına bağlı olarak içişlerinde müstakil oluyordu. Eski zamanlarda birçok vilâyetler ve livalar böyle verilirdi. Eyaletlere vali, livalara mutasarrıflar bakardı. Ve bunla-

rın adına (Mülûk) denirdi. Evvelce Hülâgu tarafından Türkmen Beylerinin istiklâlleri tasdik edilmiş ise de Ertuğrul Bey o sevdada olmadığı için Osman Bey de öyle bir istekte bulunmadı. Fakat işin gelişi Sultan tarafından kendisinin öyle bir mevkiye getirilmesini icap etmiştir.

Bu incelikleri düşünemeyenler o zamanki durumla, asrımızın teşkilâtını kıyaslayarak bu menşur ile Osman Bey Söğüt nahiyesinin müdürü olduğu zannederler. (Şah) tabirine ve öteki lâkablara mana veremezler. Halbuki her asrın bir terimi, bir ıstılahı ve her yerin bir örfü bir adeti vardır. Evvelce Acem padişahlarına (Şah) denirdi. Sonra padişahların, hakanların idaresi ve hükmü altında bulunan hanlardan müstakil emaret sahibi olanlara Şah lâkabı verilmiştir. İşte bunlardan biri de Ertuğrul Bey'in babasına (Süleyman Şah) denilmesidir. Bu seferde Osman Gazi'ye (Ebûnnasır Osman Şah) diye lâkab verilmiş ve müstakil hükümdarlara mahsus olan kelimelerle de vasıflandırılmıştır.

GAZİ OSMAN ŞAH'IN KARACA HİSARI ALMASI

Osman Şah Gazi Menşur'u bütün halkın önünde alenen okuttu. O sırada Anadolu Tatarlar'ın zulümleri ile ezilmekte idi. İlhanlılar devleti tam bir karışıklık içinde bulunuyordu. Mısır Sultanı da, Haçlılar'la uğraşmakta idi. Osman Şah zamanın bu müsaadesinden faydalanarak memleket işlerini düzeltti, hükümeti temeller üzerine koydu ve kuvvetini artırmakla meşgul oldu.

Yaptığı muharebelerde Osman Şah'ın görünen zaferleri ve günden güne artan şöhret ve itibarı Tekfurları ürküttü. Artık Türkmen obalarını Söğüt'ten tamamiyle çıkarmak için birleştiler. Büyük hazırlığa başladılar. Osman Gazi bunu haber alınca Konya'ya adam gönderip işi bildirdi. Sultan tarafından kendisine birçok silâh ve harb eşyası gönderildi. O tarafta bulunan Türkmen Beyleri'nin de Osman Şah'a yardım etmesi için emirler verildi.

Osman Gazi hazırlığı bitirip, kuvvetini artırdıktan sonra 688 senesinde birkaç bin süvari ve bir okadar piyade ile bir gece ansızın Eskişehir yakınında bulunan Karacahisar'a gitti. Şehri sardı. Taraf taraf hücumlar yaparak şehrin içine girdi. Önüne gelenleri kılıçtan geçirip, kaleyi zaptetti. Tekfur'u tuttu. Birçok esir ve kesik başlarla birlikte Konya'ya gönderdi. Ve şehir bomboş kaldı. Evlerini Gazilere taksim etti. Kiliselerini de camiye çevirdi. O zamana kadar harb eden Gazilerin barınacak ve sığınacak yerleri yoktu. Bu sefer Karacahisar gibi alınması güç bir yerde yerleşip, rahat yatacak birer de küçük ev buldular. Kendilerine göre saadete kavuştular. Sonra Osman Gazi (Yarhisar)ı da alıp harap etti.

OSMAN ŞAH'A TUĞ, SANCAK VE BÜYÜK DAVUL İLE MENŞUR GÖNDERİLMESİ

Obalarından başka barınacak ve kılıçlarının, gölgelerinden gayri sığınacak yerleri olmayan Türkmenler'in kuvvetli ve sarp olan Karacahisar kalesini ele geçirmeleri ve cesareti ile şöhret bulan Tekfurunu da tutmaları Konya'da büyük hayretlere

sebepe oldu. Ve bundan Osman Şah'ın fevkalâde bir kuvvet ve kudret sahibi olduğu anlaşıldı.

Bunun üzerine Sultan Alâaddin Osman Gazi'ye 688 senesi Şevval'inin başı tarihi ile yazılmış bir kıt'a Sultanlık Menşur'u yazdırıp, (Balaban Çavuş) ile gönderdi. O Menşur ile birlikte tuğ, bayrak ve hükümdar davulu ve bohçalarla pek güzel elbiseler, altın kabzalı kılıç, cins atlar, yüzbin dirhem para, bin zırh ve kalkan ellişer okuyla ikibin keman, binbeşyüz siper, üç bin kılıç, hançer, ve iki katar deve yükü mızrak gönderdi.

Selçuklular'ın aslı Türktür. Fakat İran diyarında hükümet kurdukları için ve o tarafların dili Farsça olduğundan Anadolu'ya gelen Selçuklular da, devletin resmî yazılarında Farsça dilini kullanırlardı. Cengiz'lilerin zuhurunda Horasan'dan birçok âlimler, Şeyh'ler Anadolu'ya göç etmişlerdi. Onların yazdığı nazım ve nesir bütün kitaplar Farsça yazılmış olduğundan Anadolu'da Farisi bir kat daha yayıldı.

Bundan dolayı Türkmen Beyleri de saltanat merkezi olan Konya ile yaptıkları yazışmada, Farsça yazabilen kâtipler bulundurmağa mecbur oluyorlardı. Bu ise Türkmenler'e çok güç geliyordu. Bundan dolayı Karamanoğlu Mehmed Bey, Konya'yı aldığı zaman Farsçayı yasak etmişti. Fakat o öldürüldükten sonra resmî yazılar yine eskisi gibi Farsça yazılmaya başlandı.

Bu iş böyle devam edip giderken, bu sefer Osman Şah Gazi'ye gelen Menşur Türkçe idi. Bunun da onu memnun etmek için yapıldığı anlaşılmaktadır. Fakat kâtipler Türkçe yazmağa alışmamış ol-

duklarından Türkçe olan bu Menşur Farisi tarzında yazılmıştı. Feramerz'in oğlu Selçuklu Sultan'ı Alâaddin (Bürhan-i Emürül Mümin'in) diye lâkab almıştı. Bu Menşurunda da besmeleden sonra bu lâkabla başlayıp Osman Gazi'yi (Merzeban-ı Hıttai-bid olan Saadetmend Alicâ Osman Şah bin Ertuğrul Bey Hayrha Eyyedehullah) diye lâkablandırdı. Bütün varını Allah'ın dinini yaymak için sarfetmesini ve herkesin onun iyiliklerini tatlı dille anmasını, halkın onun yükselmesini istemesi ve güzel yaradılışının devletin tatlı suyu ile yoğurulmasını ve lâtif varlığının izzet, şeref anberi ile tüssülenmesini iç, dış duyularının inceliği ile bilinen ve hayalinin yüksekliği, çabuk anlayışı hareketli oluşu ile zafer kumandanlığına lâyık, Hakk'ın yardımına mazhar olarak dev adımlarla müjdeler ulaştıran, Allah'ın tevfikine arkadaş olarak başarılar elde etmesini daha birçok değerli vasıflar, nasihatler ve tavsiyelerle dolu olan Menşurda ayrıca, pek eski zamandan beri bizim ecdadımızla onun ecdadı Turan'dan İran'a, Ahlat'tan Yunan'a bir arada yürüyerek, canlarını vermek suretiyle çalışıp fırsatı kaçırmadılar; diyecek Osman Gazi hanedanına müteşekkik ve minettar olduğunu da bildirmiştir. Evvelce kendilerine yurtluk, ocaklık olarak verilen Söğüt ile etrafında fethettiği yerlere ilâveten Eskişehir'i de Osman Gazi'ye verdiğini her türlü yıllık vergi ve resimlerden de affedilmiş olduğunu söyleyerek Menşuru tamamlamıştır.

Osman Gazi bu menşur'a Türkçe olarak verdiği cevapta Sultan'ın sancağını nasıl karşıladığını ve pek çok sevindiği menşuru ne suretle okut-

tuğu ve gönderilen paranın ve silâhlar ile Gazilerin eksiklerinin tamam olduğunu beyan ederek ferman padişahımızdır diye sözü btirmiştir.

Şan Osman Gazi ötedenberi, ikindiden sonra sofralar hazırlatarak adamlarını ve misafirlerini ve fukarayı yedirir, içirirdi. Davul geldikten sonra hergün ikindi zamanı nöbet çalınmasını emretti. Nöbet çalınırken kendi ayakta durdu. Bu adet sonradan torunlarına kadar devam edip, Fatih İkinci Sultan Mehmed Hazretlerinin zamanına kadar devam etmiş, sonra ayakta durmak usulü kaldırılmıştır.

HAKİM TAYINI

İkinci Halife Hz. Ömer zamanında İslâm ülkesi genişleyince Hz. Ömer Kûfe'de Basra gibi büyük şehirlere kadılar tayin ederek, dava işlerini icra kuvvetinden ayırmıştır. Ondan sonra gelen Halifeler de onun yolunu tuttular.

Sonra zorbalar türeyerek Abbasi Halifeliği zayıflayınca dava ve muhakemeler'e eyalet Beyleri karışmaya başladılar. 300 seneden beri kadıların istiklâline el atılmış, halkın hukukunu korumak gibi mühim bir iş idare memurlarının örfi kararlarına bağlı kalmıştı.

Osman Gazi Karahisar'ı aldıktan sonra, eski Halifelerin yolunu tutarak resmen kadı tayin etti. Mahkemelere ne kendi karıştı ne de başkasını karıştırdı. Keyfi emir vermeler adeti ortadan kalktı. Kendisinin hükümeti aşiret beyliğinden çıktı ve yeni kurulmakta olan Osmanlı devletine sağlam temeller konmuş oldu.

OSMAN GAZİ'NİN İLK OLARAK HUTBEDE ADININ SÖYLENMESİ

Osman Gazi Karacahisar'ı aldıktan sonra Şeyh Edebalî'nin akrabasından ve talebesinden olan Dursun Fakihî hatip tayin etti. Dursun Fakih büyük âlimlerdendi. Ve Osman Gazi'nin yaptığı muharebelerde beraber bulunur ve askere namaz kıldırırdı. Hatipliğe tayin edilince 688 senesinde bir Cuma gününü minberde hutbe okudu. Önce Selçuk Sultanı'nın sonra da Osman Şah Gazi'nin adlarını söyledi. Osman Gazi Eskişehir'e nakledince de Dursun Fakih minberde yine o suretle hutbe okunuştur.

Osman Şah'ın hükümeti mümtaz bir Beylikti. Hernekadar işlerinde müstakilse de ve hutbede adı okunmuş olsa da yine Selçuklu Sultanı'na bağlı idi. Çünkü o zamanın adetince müstakil bir hükümete bağlı olanlara Melik, yahut Şah denirdi. Onların idaresi altında bulunan yerlerde de hutbelerde önce Halifenin ve Sultan'ın adları söyledikten sonra kendilerinin adı da anılırdı. Ve muhtelif yerlerde hükümleri geçen ve minberlerde adı söylenen zata da (Sultan) denirdi ki (Melik'ül Mülük) demek olup hutbelerde Halife'nin adı ile beraber onun da ismi okunurdu.

Hülâgu Abbasi Halifeliğini ortadan kaldırdıktan sonra İslâm ülkelerindeki Sultanların ve emîrlerin adına kendi memleketlerinden hutbe okunmaya başlandı. Bir müddet sonra Mısır'da Abbasoğulların'dan birine biat olunduysa da, o bir köşede oturur, Mısır Sultanı'nın tahta çıktığı zaman, ona kılıç kuşatır ve resmî izinname mahiyetinde menşur ver-

mekten başka bir vazifesi yoktu. Fakat adı Mısır Sultanı ile beraber, Mısır ve Şam minberlerinde okunurdu.

Şark şehirleri müşrik ve dinsiz bulunan Moğollar'ın elinde idi. Anadolu şehirleri de İlhanlılar devletinin bir eyaleti hükmünde olup, Mısır ile ilişkisi kesilmişti. Bundan dolayı Selçuklu Sultanı'nın hakiki bir kudreti yoktu. Osman Şah ise resmen ona bağlı olduğu halde o zamanın hükmünce, işe yarar cesur bir askere sahipti. Kuvveti de ona göre idi. Bundan dolayı Dursun Fakih'in fetvası üzerine Selçuklu Sultan'ı ile beraber Osman Şah'ın da adı hutbede okundu. İslâm âleminin bu karışıklığı Yavuz Sultan Selim zamanına kadar devam etmiştir. Ondan sonra hutbeler eski Halifelerin zamanında olduğu gibi, İslâm Halifesi adından ibaret kalmıştır.

ESKİŞEHİR'DE PAZAR BACI

Osman Şah Eskişehir'e gidince hükümet merkezi oldu ve şehirde pazar kuruldu. Alış, veriş çoğaldı. Eskişehir'in Kütahya eyaletine bağlı yerlerden olduğunu ileri süren Kütahya Bey'i Germeyan oğlu Alişar Bey, adamlarından birini Eskişehir'e gönderip pazarda satılan mallardan vergi almak istedi. Osman Şah o memuru kovdu ve pazar memurlarına ekmek parası olmak üzere her yükten ikişer akça alınmak üzere bağ resmi koydu.

Bundan dolayı Osman Şah ile Germeyan oğlunun araları açıldı. Sonunda küçük bir çatışma oldu. Germeyanlılar boylarının ölçüsünü aldılar. Çarpışmaktan vaz geçtiler.

O sıralarda Kütahya ve başka taraflardan birçok Türkmenler, Karacahisar'a göçüp yerleşti. Az zamanda orası şenlendi.

Bundan sonra Osman Gazi zaman zaman Eskişehir'de, Söğüt'te, bazan da Karacahisar'da oturur memleketin gelişmesine ve adaletin yapılmasına ve halkın haklarının korunmasına çalışırdı. Bu suretle halk rahatlık içinde idi. Şehirler şendi. yollar emindi. Ovalarda ekinlik oldu. Ve memleketin parası çoğalıp zenginleşti.

İKİNCİ MENŞURUN GELİŞİ

Selçuk Sultan'ı Akşehir'e gidince oradan Osman Gazi'ye takdir yollu ve 689 senesi Zilhiccesi'nin sonu tarihi ile yazılmış bir kıt'a menşur gönderdi. Bu menşur, eski usul gibi Farsça yazılmıştı. Baş tarafında da Selçuk Sultanı'nın adı yazılmış değildi. Osman Şah'a bu menşurda (Canib-i Şerif-i Melik-i Kebiri-i Osman Şahi) diye lâkab verilmişti. Bu menşurda onun kuvvetinin artmasını fazilet ve kudretinin, kahramanlık sahasının, etrafında bulunan bütün hükümdarlara, padişahlara ve zamanın bütün vali ve kumandanlarına üstün olduğu beyan olunduktan sonra, eski gönderilen menşurda olduğu gibi elinde bulunan yerler, idaresinde kalmak ve oralarda yapacağı bütün işlerde serbest olmak ve her iş kendisinin emri alınla bulunmak suretiyle, tamam istiklâlin kendisine verildiği etraflıca anlatılmıştı.

OSMAN ŞAH'IN KÜÇÜK SAVAŞLARI

691 senesinde Osman Gazi 1500 seçkin Oğuz süvarileri ile Harmankaya Tekfur'u Mihal'in delil-

liği ile Göynük tarafına yürüdü. Sarıkaya üzerinden Beştaş köyüne vardı. Mudurnu tarafında oturan Samsa Çavuş'a haber gönderdi. Oradaki tekke Şeyh'inin yardımı ile Sakarya nehrinin kolay olan geçidinden geçip Samsa Çavuş'la buluştu. Ve Onun öncülüğü ile Sorgun kasabası üzerine yürüdü. Sorgun ahalisi aman istedi. Samsa Çavuş kefil olunca, Osman Şah onları haraca kesti Göynük kasabası üzerine yürüdü. Thalisi karşı durunca kasabayı yaktı. Ordan Taraklı Yenice tarafına gitti. Orasının bütün etrafını yağmaladı, birçok ganimetler alarak döndü. Bu savaşta gaziler çok mal aldılar, zengin oldular.

BİLECİĞİN FETHİ YARHIŞAR VE İNEGÖLÜN DURUMU

Yukarıda geçtiği gibi cihan padişahı (Gazan Mahmud Han) Müslüman olarak bütün Müslümanları korumakta ise de Anadolu'dan İlhanlılar hazinesine alınmakta olan vergiler tahammülün dışında idi. Serhat muhafızları olan Türkmenler ise bu iş için sıkıştırılamıyorlardı. Konya hükümeti vergiyi tahsil için kasabaların ve köylerin ahalisini yükleniyordu. Uc beyleri'ni yani sınır muhafızları olan Türkmen Beyleri'ni de hoş tutmaya çalışıyordu. Uc Beyleri ise bir birleriyle çekişiyorlardı. Osman Şah'ın günden güne kuvvetinin artması şan, şöhratinin yükselip yayılması her an artmakta olduğu halde, İslâm şehirlerine hiç tecavüz etmeyip, yalnız cihat ve gaza ile meşgul oluyordu. 696 senesinde Gazan Han tarafından Feramerz'in oğlu Sel-

çoklu Alâaddin Konya tahtına geçirilmişti O da Osman Şah'ın iyilikle anılan bu şöhretini işitmiş, durumunu tahkik ettikten sonra onu sevmiş ve öteki Uç Beylerinden üstün tutarak, kendisini memnun etmiş ve kadrini yüceltmmişti.

Osman Şah'ın günden güne artan bu şöhreti ve Sultan'ın iltifatını kazanması komşu olan Tekfurlar'ı telâşa düşürmüştü. "Böyle giderse bütün memleketlerimiz onun eline geçecek, vakti ile çaresine bakmak lâzımdır" diye aralarında görüşmeye başladılar. Osman Gazi ise, sadık dostu olan Köse Mihal vasıtası ile Tekfurlar'ın sırlarını öğreniyordu.

Bilecik Tekfuru da Osman Şah ile müttelik görünüyordu. Hatta Osman Şah yaylaya giderken fazla eşyasını saklamak için Bilecik kalesinde bırakırdı. Bilecik Tekfuru'nun bu gösterişi samimi değildi. Yapmacıktı. Öteki Tekfurlar'la birleşerek Osman Şah'ın aleyhine çalışıyordu.

Köse Mihal, düğününe Osman Şah'ı dâvet etmişti. O da aralarında ki hukuku sayarak düğüne gitmişti. Birleşmiş olan Tekfurlar ona suikast etmek istemişlerdi. Fakat etrafındaki adamların çokluğundan ürkererek kötü niyetlerini meydana çıkarmayıp onu başka bir zamana bırakmışlardı.

Bilecik Tekfuru Yarhisar Tekfurunun kızı Nilüfer'le evleniyordu. 697 senesi içinde düğün hazırlığına karar verdi. Etrafındaki Tekfurlar'ı dâvet etti. Bu vesile ile Osman Şah'ı bir tuzağa düşürmek için Köse Mihal vasıtası ile Osman Şah'ı da dâvet etti. Osman Gazi sözlerinden gizli maksadını anladıysa da anlamaz göründü. Davete gideceğini söyledi ve düğün hediyesi olarak Bilecik'e bir ko-

yun sürüsü gönderdi. Fakat “düğünden sonra yaylaya çıkmak istiyorum. Bilecik Tekfur’u izin verirse eskiden olduğu gibi fazla eşyayı Bilecik kalesine göndereyim, Germeyanoğlu ile aramızda düşmanlık vardır. Olur ki düğüne gittiğimizi fırsat bilerek, yurdumuza saldırabilir. Kadınları da eşyalarla beraber göndermek istiyorum.” diyerek Köse Mihal ile Bilecik Tekfuru’na haber gönderdi.

Bilecik Tekfuru’nun maksadı zehirlemek suretiyle yahut daha başka bir tarzda Osman Gazi’nin işini bitirmektir. Böyle birçok eşyası ile haremlerinin de elinde bulunacağına çok memnun oldu ne yapacağını şaşırdı. Hemen hazırlığa başlayıp, Osman Şah’a uygun cevap gönderdi. Bilecik civarında (Çakır Pınar) adındaki çimenlikte düğün yapmaya karar verdi.

Gün gelince Osman Gazi kırk kadar Oğuz Kayahanlı delikanlısını kadın kıyafetine koydu. Ve bir o kadar genci de keçelere sarıp sandıklar içine koyarak hayvanlara yükledi. O delikanlılar bu hayvanları sürerek Bilecik kalesine girdiler. Gazi Hazretleri de akşam üstü yanına biraz asker alarak düğün yerine gitti. Ve yolda bir pusu kurdu.

Bilecik askerinin bir kısmı gelin almak için Yarhisar’a gitti. Geri kalanlarla kale muhafızlarının çoğu düğün yerinde bulunduklarından kalenin içinde az adam kalmıştı. Kadın kılığında olan delikanlılar, sandıklar içindeki gençleri çıkarıp hepsi birden kaledekileri kılıçtan geçirerek kaleyi zaptettiler. Ve Osman Şah’a gizlice haber uçurdular.

Bu haber Osman Şah’a gelince Bilecik Tekfuru da işi öğrenmiş oldu. Sarhoşluk başına sıçrayıp

ateş kesilerek düğün yerinde dağınık ve çoğu sarhoş olan askeri toplamaya başladı. Osman Şah ise uyanık bulunduğu için, hemen yanındaki adamları ile atlarına binip pusu yerine doğru kaçar gibi yaptı. Tekfurlar askerlerini toplayarak Osman Şah'ı takip ettiler. O da kaçar gibi yaparak pusu yerini geçtikten sonra birden bire dönüp onların üzerine hücum edince, pusudaki asker meydana çıkıp onlar önden berikiler arkadan hücum ederek düşmanları şaşırttılar, üzerlerine kılıç üşürdüler, hepsini kılıçtan geçirdiler.

Sonra Osman Şah Yarhisar'a gitti. Düğün alayı için gelmiş olan askerin çoğunu öldürdü. Gelinle beraber alayda bulunan kızları da esir etti. Ertesi gün İnegöl'ü kuşatmak üzere yeteri kadar askerle Turgut Alp adındaki kahramanı da o tarafa gönderdi. Kendisi de ele geçirdiği Bilecik ve Yarhisar kalelerini muhafaza altına aldıktan sonra İnegöl tarafına yürüdü. O havaliyi ele geçirerek İnegöl kalesini fethetti. Tekfuru'nu idam etti. Kaleye muhafızlar koydu, ganimet mallarını gazi askerlere taksim etti.

Bazı kıymetli nadir eşyaları ayırarak 60 cariye ve yüz köle ile beraber, Sultan Alâaddin'e gönderdi.

Düğün yağmasında Osman Şah'ın 16 yaşında bulunan oğlu Orhan Bey'in hissesine telli pullu gelin (Nilüfer) düşmüştü). Artık ikisi birbirinden ayrılamadılar. Osman Şah Gazi, Nilüfer Hanım'ı Orhan Bey'le evlendirdi.

Bilindiği gibi Müslümanlıkta hiçkimse karısının dinini değiştirmeye zorlayamaz. Fakat Nilüfer Hanım kendi içinden gelerek, İslâm dinini kabul etti. Orhan Bey'den Şehzade Süleyman Paşa ve

Hüadavendigar Gazi'yi doğurdu. Valide Sultan oldu. Bursa'da kendi ismi ile anılan Nilüfer nehri üzerine çok sağlam bir köprü yaptırdı. Ondan başka daha birçok hayırları vardır.

Yukarıda geçtiği gibi, Gazi Ertuğrul Bey'in vefatında kardeşi Dünder Bey, onun yerine geçmek istemişse de kabilenin büyükleri, işe akli erenler Beyliğe Osman Gazi'yi seçmişlerdir. Fakat Dünder bey, Osman Bey'in zaferlerini parlak hayatını gördükçe çekemiyordu. Ara sıra zorluklar çıkarıyordu. Osman Şah da amcasına hürmeten hoş görürlükte işi geçiştiriyordu. Bu sefer Tekfurlar Osman Gazi aleyhine birleşince Dünder Bey'in onlarla haberleşmiş olduğu duyulunca Osman Gazi çok kızdı. Sabrı tükendi attığı bir okla Dünder Bey'i ahiret yolculuğuna çıkardı.

Henüz kurulmak üzere olan Osmanlı devletinin temelleri atılırken Dünder Bey ona kurban olarak gitti.

BAZI KALELERİN FETHİ VE BÜYÜK HARB

698 ve 699 senelerinde Osman Şah Yenişehir yakınındaki Köprühisar'ı ve Yünthisar'ı, İnönü kalelerini aldıktan sonra İznik şehrini sardı. Ahalisi İstanbul'dan yardım isteyince, Kayser hemen bir ordu hazırlayıp, İznik'in yardımına gönderdi.

Osman Şah da Sultan Alâaddin'e işi bildirdi. Alâaddin ona yardım için (Sadrüd Devle sahibi) adıyla anılan Karahisar'a sahip, yani (Afyonkarahisar dediğimiz) Sancak Beyini yardıma memur

etti. Fakat haberleşmeler ile vakit geçti. Karahisar askerinin gelmesinden evvel, Kayser'in ordusu İzmit körfezine geldi. Dil geçidine girip, kaleye çıktı. Ve İznik'ir yardımına koştu. Osman Gazi muhasarayı kaldırarak, bütün kuvveti ile ona hücum etti. Kayser ordusu fena halde bozuldu. Askerinin çoğu kırıldı. Kayser ordusunun adı büyük olduğundan Osman Şah bu zaferi ile çok şan ve şöhret kazandı. Osman Şah'ın sınır bekçileri Tekfur'lar'la değil Kayser ile bile yaptığı muharebede, Sultan Ordusuna ihtiyacı olmadığı her tarafta söylenmeye başladı. O sırada İznik ile Bursa arasında bulunan Yenişehir kalesi de alındı.

Osman Gazi ganimet mallarından kıymetli hediyeler ayırarak Sultan Alâaddin'e zafer müjdesi ile beraber göndermek üzere iken Gazan Han tarafından Alâaddin'nin tutularak hapsedildiği haberini aldı, hayretler içinde kaldı.

OSMAN ŞAH'IN SALTANAT TAHTINA ÇIKIŞI

Alâaddin'in tahtan indirilmesi üzerine Selçuklu devleti ortadan kalkmış oldu. Hudut muhafızları olan Türkmen Beyleri de birer müstakil hükümet oldular, Osman Gazi'de kendi hükümetinde müstakil oldu. İdaresi altında bulunan şehirlerde, hutbeler Selçuklu Sultanı ile Osman Gazi adlarına okunuyordu. Selçuklu Sultan'ı ortadan kalkınca, hutbeler doğrudan doğruya Osman Şah'ın adına okunmak lâzım geldi.

Tatarlar'dan yüz çeviren birçok cenkçi, Türkmen Beyleri içinde soy sopça ve cömertlikçe, şecaatçe ve kahramanlığı ile tanınan Osman Gazi olduğu için, hepsi onun etrafında toplanmaya başlamıştı. Yani her biri, mumun etrafındaki pervane oldular.

699 senesi içinde Selçuklu saltanatının büsbütün ortadan kalkması üzerine bütün beyler ve aşiret reisleri toplanarak Osman Şah'ı saltanat tahtına oturttular.

Oğuz Han usulünce beyler ve reisler Osman Şah'ın önünde diz çöktü. O da her birine birer dardak boza verdi. Bozayı içmek suretiyle, biat etmiş oldular. 699 senesi içinde bir rivayette de 700 senesi başında umumun biati tamam oldu.

SULTAN OSMAN ŞAH'IN SALTANAT DEVİRİ

Sultan Osman saltanat tahtına oturduktan sonra, devletin büyüklerini iş başına yerleştirdiği gibi, oğullarını ve beylerini de birei vilâyete tayin etti. Oğlu Orhan Gazi'ye (Sultanönü) denen Karahisar sancağını, (Gündüz Alp'e) Eskişehir Sancağını, (Uygut Alp'e) İnönü muhafızlığını (Hasan Alp'e) Yarhisar'ı, (Turgut Alp'e) İnegöl'ü verdi. Ve büyük oğlu (Alâaddin Paşa'yı) annesi ile büyük babası şeyh Edebali'nin hizmetinde bulunmak üzere Bilecik'e gönderdi. Ve o tarafın mahsulünü Şeyh'in ve oradaki fakirlerin masrafları için tahsis etti.

Kendisi adamları ile 701 senesinde öteden beri almak istediği Bursa ile İznik arasındaki Yenişehir'e geldi. Orasını hükümet merkezi olmağa elverişli bir hale getirmek için camiler, medreseler, hamamlar, kışlalar gibi hayırlı beylik binaları yaptırmaya başladı. Her taraftan kendisine itaat eden Türkmenler'i yerleştirdi. Ve elindeki memleketlerin bakılmasına ve işlerin yoluna konulmasına çalışmaya devam etti. Ve tebası da günden güne arttı. Ve o tebaya (Osmanlı) denmeye başladı.

Sultan Osman'ın bu suretle işi gücü artmıştı. Bir müddet, muharebelerden uzak kalmayı daha doğ-

ru bulduğu için etrafındaki Tekfurlarla hoş geçinmek istedi. Fakat Türkmenler göçebelikle memleketten, memlekete göçüp gitmeleri adetleri iken Osmanlıların böyle temelli olarak yerleşmeleri Tekfurları kuşkulandırdı. Kete Tekfuru'nun hatırlatması üzerine hepsinin başı olan Bursa Tekfur'u etrafta bulunan Tekfurları topladı. "Türkler bizim eski düşmanımızdır, burada yerleşip kaldılar. Elbirliği ile bu yabancıları memleketlerimizden sürüp çıkaralım" dedi. Bunun üzerine görüşmeler yapıldıktan sonra büyük hazırlıklara geçilerek, 707 senesinde büyük bir ordu ile ansızın Osmanlı toprağına hücum ettiler.

Osman Gazi işi haber alınca askerini toplayıp onları (Koyunhisar)ı yanında karşıladı. Kanlı bir muharebe oldu. Kardeşinin oğlu Gündoğdu Bey şehit olunca çok kederlendi. Fakat ona karşılık öte tarafta Kestel Tekfuru da ölmüştü. Tekfurlar birliği ordusu bozuldu. Bursa Tekfur'u kaçıp Bursa kalesine kapandı. Kete Tekfuru'da kaçıp Ulubat Tekfuru'na sığındı. Osman Gazi Kete Tekfuru'nu ısrarla istedi. Ulubat Tekfuru da ne Osman Gazi'nin kendisi ne de ondan sonra gelenler Ulubat Köprüsünden geçmemek şartı ile Kete Tekfuru'nu teslim etti. Gaziler onu, Kete kalesi önünde öldürdüler. Kete ahalisi de kalelerini teslim etmeye mecbur kaldılar.

Osmanoğulları Osman Gazi'nin verdiği sözü saygı ile tutarak Osmanlı Sultanların'dan hiçbirisi Ulubat köprüsünden geçmediler. Geçmek lâzım gelince kayıklarla geçip gitmişlerdir.

Şehit olan Gündoğdu Bey Koyunhisar'ı yanında gömüldü. Herkes kabrini ziyaret eder oldu. Kabrinin toprağı sıtmanın ilâcıdır, diye söylenir.

Tekfurlar böylece bozulduktan sonra onları ta-kibe memur edilen (Kara Ali Alp) karşı duranları vurup memleketlerini ellerinden alıp, kalelerini zaptederek, birçok bakımlı şehirleri hatta Mudanya önündeki (Kalolimni) adasını da almıştır. Bu adaya (Emîr Ali) İmralı adası denir. İşte o sırada Marmara nahiyesi ile Kesten kalesi de alınmıştır.

Kostantaniyye Kayser'i Osmanlılar'ın günden güne artan kuvvetlerinden çekinmeye ve düşünmeye başladı. Bu müşkül işe bir çare bulmak için, kendi kızını birçok hediyelerle Asya kıtasının padişahı olan Gazan Han'a göndermişti.

Sonra Gazan Han öldüyse de onun yerine geçen kardeşi (Hudabende Mehmed Han) da Kayser'in kızını alarak, onun hatırı için Türkmen Beyleri'ne "Kayser devleti, Moğol Hanları ile andlaşma yapmıştır. Onun memleketlerine kimse el uzatmasın diye, 807 senesi içinde azametli fermanlar gönderdi. Hüdabende'nin bu kibirli edası henüz Kayahanlılar tahtına oturmuş olan Sultan Osman'a ağır geldi. Hemen askerini toplayıp İznik'e oradan da İstanbul Boğazı'nda bulunan İstavruz köyüne kadar bütün Rum memleketlerini çiğneyip geçti. Koçhisar'ı, Lefkeyi ele geçirdi. Her tarafa dehşet saldı. Akhisar ve Geyve Tekfurları da boyun eğdiler.

O sırada Sultan Osman'ın halis dostu olan (Harmankaya) Tekfur'u (Köse Mihâl) da Müslüman olarak Osmanlı Beyleri'nin meşhurları sırasına geçmiştir. Çocukları ve torunları uzun zamanlar

Osmanlı devletinin (Akıncı askeri) başbuğluğunda bulunmuşlardır.

Kayser'e yardım için o taraflarda bulunan Moğollar'a İlkaniler hükümdarı Hüdabende tarafından emirler gönderilmişti. Moğollar Karahisar sahil şehrinde bulunan (Çavdar Tatarları) reisinin yanında toplanmaya başladılar. Sultan Osman'ın aleyhinde bulunan Kütahya Beyi (Germeyan oğlu)nun Türkmenlerinden birazı da Tatarları tarafına geçti. 712 senesi içinde büyük bir ordu kurmuş oldular.

Sultan Osman, Tatarlar'ın Kütahya hududunda toplandıklarını haber alınca oğlu Orhan Bey'i kumandan, Köse Mihali da müsteşar yaparak askerle Eskişehir tarafına gönderdi. Tatarlar ise ansızın Karahisar pazarını basıp etrafı yağma ederek birçok mal alıp döndükleri haberi, Eskişehir'de bulunan Orhan Bey'e geldi. Hemen o tarafa koştu. Tatarlar birçok ganimet malları ile Turna katarı gibi dizilmiş giderlerken (Oynaşhisarı) önünde Orhan Bey onları karşıladı. Şahin gibi atılıp, topluluklarını dağıttı. Birçok Tatarlar'ı başlarında bulunan Çavdar aşireti reisi ile beraber tuttu. Hepsini toplayarak Yenisehir'e götürdü. Babasından birçok aferinler aldı. Tatarlar'ın adı büyük olduğundan Orhan Bey bu muzafferiyetle her tarafta şöhret buldu. Sultan Osman da Orhan'ın kendisine hayırlı bir veliahd olacağını görerek çok memnun oldu. Sonra bu esirleri sözleşme ile bağliyerek salıverdi. Ondan sonra Çavdar Tatarları Osmanlı devletine sadık kalmışlardır

Sultan Osman daha sonra Orhan Bey'in emrine Akçakoca, Konur Alp, Gazi Abdurrahman ve

Köse Mihal Bey'i vererek, Sakarya nehri vadisine gönderdi. Kendisi de İznik'e gitti.

İznik o zaman çok büyük ve bakımlı bir şehirdi. Hatta Haçlılar İstanbul'u aldığı zaman, Kayser kaçarak İznik'i merkez yapmıştı. Kalesi sağlam, etrafı sazlık ve bataklık olduğundan, o zamana göre alınması güçtü. Bundan dolayı Osman Gazi İznik'in Yenişehir tarafındaki dağ üzerinde bir kale yaptı. (Dardağan) adındaki kahramanı da yeteri kadar muhafız askerle ve crada bırakıp Yenişehir'e döndü.

Orhan Bey, Sakarya vadisinde fütuhatla uğraşıyordu. Arkadaşları ile beraber Sakarya nehri kenarında bulunan (Karaciş) hisarına gelince askeri üçe ayırdı, bir kısmını hisarın arkasında, bir kısmını da ormanlık içinde gizledi. Geri kalan askerle kaleyi sardı. Birkaç gün sonra kaçır gibi yaparak geri döndü. Kale içindekiler ona aldanıp "Türk kaçıyor" diyerek arkalarından koştular. Pusu'nun hizasına geldikleri zaman gizlenmiş olan asker çıkıp üzerlerine hücum etti. Orhan Bey'de atın başını çevirip onlara karşı hücumla geçince Rumlar Hisar'a doğru kaçmaya başlamışlarsa da gaziler çoğunu kılıktan geçirmişlerdir.

Bu zaferin sonunda kale alındı. Kale muhafızlığına Konur Alp getirildi, (Akyazı)yı alma işi verildi. Akça Koca da etrafa akın etmek üzere Ayan suyu üstünde (Beş köprü) denilen yerde bırakılmıştı. Sonra Orhan Bey, Kara Tekin hisarına hücum ederek aldı. Korumasına da (Samsa Çavuş)u tayin etti. Kendisi ise birçok ganimet malları ile Yenişehir'e dönüp babasına kavuştu.

Konur Alp üst üste Akyazı'ya hücum etti. Ve çok şiddetli muharebe ederek, Tuz pazarını ele geçirdi. Akça Koca da, İzmit havalisini zaptetmiştir. Şimdi o taraflara (Koca eli) denir. Kara Tekin ise İznik'e yakın olduğundan, Samsa Çavuş'ara sıra İznik'in etrafını yakıp yıkmakta idi.

İznik ahalisi bunalıp Kayser'e şikâyet ettiler. O da denizden yardım gönderdi. Abdurrahman Gazi askerin karaya çıktığını öğrenince, ansızın onları basıp kılıçtan geçirdi. Kayıkları battı, kayıkçıların çoğu öldü içlerinden pek azı canlarını kurtarabildi.

İznik şehrinin şöhreti vardı. Yeri de ehemmiyetli idi. Onu almak arzu ediliyordu. O tarafların başşehri olan Bursa'nın alınması daha mühimdi. Sultan Osman 717 senesinde o tarafa hareket edip, Atranus hisarını aldıktan sonra Bursa'yı kuşattı. Fakat yürüyüşle Bursa'nın alınması lâzım geldiği takdirde çok adam ölecekti. Bu ise Sultan Osman'ın mizacına uygun değildi. Bu itibarla kaplıca ve dağ taraflarında birer kale yaptırdı, ve yeteri kadar askerle birincisine kardeşinin oğlu Ak Timur'u, ikincisinde (Balabancık) adındaki kahramanı tayin etti. İkisine de "halkın kalbini çekmeğe bakın" diye tenbih ederek döndü. Onlar da öylece hareket ettiklerinden oradakiler gönül rızası ile kaledeki askere yiyecek veriyorlardı. Uzun zaman süren muhasara günlerinde Müslüman askeri hiç sıkıntı görmedi.

O sırada İlhanlılar'ın hükümdarı (Ebû Said Bahadır) iç karışıklıklarla meşgul oluyordu. Sultan Osman da Tatarlar'ın saldırısından emin olarak kendi tarafında memleketini genişletmek ve kuvvetini artırmakla meşguldu. İşte o sırada Bursa ve İznik

bir taraftan kuşatılmakta iken, diğer taraftan da Karadeniz'e doğru Bolu, Kandıra, Akyazı ve Konur-ya tarafları ile Sakarya nehrinin iki yakası ele geçirilmişti. Buraları tımarla bölünerek gazilere verilmiştir.

BURSA'NIN FETHİ SULTAN OSMAN'IN VEFATI İLE ORHAN GAZİ'NİN TAHTA ÇIKIŞI

Bursa ahalişi 7 sene süren bu sarılmadan çok ziyade sıkıldılar. Artık fethi zamanı gelmişti. Sultan Osman'ın yaşı 70 olmuştu. Üst üste hastalandığı için kuvveti kalmamıştı. Oğlu Gazi Orhan Bey'i 725 senesinde orduya başkumandan yapıp Bursa'ya gönderdi. Orhan Bey önce Evranus kalesini alıp, yıktıktan sonra Bursa üzerine yürüdü. 726 senesinde dağ tarafından Bursa'ya indi (Pınarbaşı) denen yerde ordusunu kurdu. Bursa Tekfur'u'na nasihat için Köse Mihal Bey'i gönderdi. Ahali çok sıkılmış olduğu için Tekfur'u sulhe zorladılar. Ve yapılan andlaşma üzerine Orhan Gazi kırk bin altın fidye alarak ahaliye aman verdi. Ve Bursa kalesini teslim aldı. Tekfur'u'nu da Gemlik'e gönderdi. Tekfur oradan deniz yolu ile İstanbul'a gitmiştir.

Bursa'nın fethinden dört ay evvel (Şeyh Ede-bali) 120 yaşında iken vefat etti. Onun vefatından bir ay sonra da kızı ve Sultan Osman'ın zevcesi Alâ-addin Paşa ile Orhan Bey'in annesi olan Mal Hatun göçtü. Orhan Bey, büyük babasının sonra da annesinin ölümlerinden dolayı çok üzgün bir halde iken Cenab-ı Hakk'ın lütfu ile Bursa'yı almaya muvaf-

fak oldu. Fakat bu zaferin lezzetini almaya vakit bulmadan o sırada babası Sultan Osman Hazretleri vefat etti. Orhan Gazi çok müteessir bir halde 726 senesi Ramazan'ının 12 günü Osmanlı tahtına oturdu. Ve babasının naşını Bursa şehrindeki manastırın kubbesi altında defnetti. Ve Bursa'yı kendisine merkez yaptı.

Sultan Osman'ın (Savcı Bey) adında bir oğlu daha vardı ki muharebelerin birinde şehit olmuştur.

Alaaddin Paşa akıllı, sofi, bilgili ve edip bir zat idi. Orhan Bey cihadla ve muharebelerle meşgul olduğu sırada o da Şeyh Edebâli'nin hizmetinde bulunarak manevi cihadla meşgul oluyordu. Yalnızlığı sever, fakat büyük alimler ve arifler ile sohbetten hoşlanırdı. (Ölmeden evvel ölünüz) sırrına ermiş bir zattı. Bundan dolayı kendisinde öyle saltanat sevdası yoktu. Olsaydı bile öteden beri her devletin kuruluşunda hükümdarların, kılıç tutar bir adam olması lazım geliyordu. Bundan dolayı babalarının vefatında başkumandan bulunan ve cihad işlerinde onun sırrına ulaşmış olan Orhan Bey'in tahta çıkması tabii idi. Alaaddin Paşa da bunları iyi bilen bir zattı. İşte bundan dolayı küçük kardeşine öne geçtiği için gücenmek şöyle dursun devlet işlerini yüklenmek külfetinden kurtulduğu için seviniyordu. Bununla beraber büyük kardeşi olduğu için, Orhan Bey saltanatı ona teklif etmiş ise de, Alaaddin Paşa kabul etmemiştir.

Şeyh Edebâli çok servet sahibi idi. Fakat Sultan Osman vefat ettiği sırada hiç parası yoktu. Bıraktığı şeyler silâh, birkaç at, bir iki takım elbise

ve sürü koyundan ibaretti. Sultan Orhan Gazi bu terekeden Alaaddin Paşa'ya kardeş payı çıkarıp vermek istedi. Alaaddin Paşa "Sen cihadla gaza ile meşgulsun, onlar sana lâzımdır. Bana malın ne lüzumu var" diyerek miras hissesini kabul etmedi. Nişancı tarihi der ki: "Hâlâ Bursa otlaklarında gezen beylik koyunlar o koyunların soyundaadır."

Hasılı Alaaddin Paşa dünyadan el etek çekmiş, makam ve mansıp sevdasından büsbütün alâkasını kesmişti. Sultan Osmar'ın kurduğu Osmanlı devleti öteki Türkmen Beyleri'nir. hükümetleri gibi aşiret beyliği şeklinde değildi. Köklü büyük bir saltanat şekli almıştı. Sultan Orhan Muharebelere kendisi de katıldığı için, devlete lâzım olan işleri usulleri nizamları hazırlayıp yerine getirmek için, bir vezire ihtiyaç vardı. Alaaddin Paşadan hiç olmazsa, vezirliği kabul etmesini rica etti. Alaaddin Paşa onu da kabul etmedi. Fakat sonraları Sultan Orhan'ın devamlı ısrarlarına dayanamayıp, kısa bir zaman için vezirliği kabul etmişti. Akıllı, arif ve işlerin inceliklerini bilen güze! ahlâklı bir adam olduğundan, devletin kanun ve nizamlarını din ahkâmına ve işlerin gereğine göre hazırladı. Ve Sultan Orhan savaşlarla meşgul olurken, o da memleket idaresini yoluna koymuştur.

Devlet birçok usullere kaidelere bağlı bir topluluk olduğundan Osmanlı devletinin ilk kuruluşunda Alaaddin Paşa'nın yaptığı hizmet pek büyüktü. Sultan Orhan memleket işleri ile uğraşmaktan serbest kalınca işini gücünü savaşa hasretti. Az vakitte büyük fetihler kazandı. Hasılı bu iki kardeş elbirliği ile işe yapışıp babalarından kalan Osmanlı

devletini pek mükemmel ve düzgün büyük bir saltanat derecesine çıkarmışlardı. Allah hizmetlerini kabul etsin.

SULTAN OSMAN'IN KUMANDANLARI VE ALİMLERİ

Sultan Osman'ın kumandanları, evlâtları ve akrabası ile babasından kalan kahramanlardı. Zamanının en büyük alimi ve şeyhler şeyhi kendisinin de kayın pederi olan (Şeyh Edebâli) idi. Sultan Osman'dan evvel vefat edince akrabasından ve talebelerinden (Dursun Fakih) onun yerine ders okutmaya başlamıştır. Dursun Fakih meşhur alimlerden bir zattı. Osman Gazi'nin gazalarında askere namaz kıldırırdı. Osman Gazi adına Karacahisar'da ilk Cuma hutbesini, sonra da Eskişehir'de ilk bayram hutbesini okuyan işte bu Dursun Fakih'tir. Osmanlı devletinde ilk hatip ve kadı olan da odur.

(Kara Alaaddin) adındaki alim de zamanının büyük ulemasındandı. Kendisine (Kara Hoca) denirdi. Usulden (Muğni)yi ve fıkıhtan (Vikaye)yi şerhetmiştir. İran'a gidip oranın alimlerinden de ilim tahsil ettikten sonra Anadolu'ya gelmiştir.

Yine o asrın alimlerinden biri (Karahisar)lı (Ebül Kasım oğlu Hattab) idi. Şam'da tahsil ettikten sonra vatani olan Anadolu'ya dönmüştü. (Ömer Nesefi)nin Hilafiyata dair olan manzumesine yazdığı şerhi 717 senesinde tamamlamıştı.

Şeyh Edebâli'nin akrabasından olan Bilecik kadısı (Candarlı Kara Halil) de o devrin büyük

alimlerindendi. Çok akıllı, tedbirli devlet işlerinden iyi anlar kıymetli bir zattı.

O asrın şeyhlerinden ve herkesin kerametine inandığı Konya taraflarında bulunan (Muhlis Baba) idi. Onun oğlu (Âşık Paşa) da keşfi açık, uyanık bir zattı. Türkçe tasavvuf yolunda, bazı eserleri vardır. (Âşık Paşa Divanı) diye anılır. Onun oğlu (Elvan Çelebi) dahi hal ehli ve cerbezeli bir zattı.

Yine o asrın tanınmış şeyhlerinden biri de (Ahi Hasan) diye tanınan (Şeyh Hasan) idi. (Ahi Evren, Geyikli Baba, Kumral Apdal, Tuğlu Baba) gibi meczup halinde gezen ve kendisinde keramet umulan bazı kimseler de vardır.

HAL TERCEMESİ

Cennetlik Sultan Osman Gazi, Kara yağız, orta boylu değirmi yüzlü göğsünün ve omuzlarının arası geniş, ayakta durduğu zaman, elleri dizlerinden aşağıya inerdi. Başına kırmızı çuhadan yapılmış, Çağataylılar biçiminde (Horasani) giyerdi. Heybetli, sevimli yüzlü, tatlı dilli vakarlı bir hükümdardı. Türk kahramanlarından eşsiz bir varlıktı. Muharebe sırasından herkesi şaşırtacak ve ibret verecek fedakarlıklar gösterirdi. İşleri idare hususunda da alçak gönüllülük göstererek arkadaşlarının fikirlerini dinlerdi. Okuyup yazma bilmezdi. Fakat alimlere saygı gösterirdi. Aldığı yerleri camilerle, medreselerle ve başka hayırlı binalarla ve devlet binaları ile süslerdi. Adaletini herkes tasdik ederdi. Hükümlerinde hür ve müstakil kadılar tayin eder, İs-

lâmiyet'in ilk devirlerinde olduğu gibi mahkemeleri beylerin, kumandanların devlet adamlarının karışmasından korurdu. Eski salih adamlar gibi dünyadan elini eteğini çekmişti. Para biriktirip mal toplamaya hiç heves etmezdi. Halbuki çok cömertti. Yetimlere, dullara ve fakirlere yedirip, içirmesi çoktu. Hasılı islâm milletini perişanlıktan kurtardı, ve Osmanlı devletini çok kuvvetli temeller üzerine kurup gitti

Çok âlicenâbtı. Evlâtlarının ve torunlarının alacakları yerlerin haritasını sanki zihninde yapmıştı. Tatlı şiveli Osmanlı dili sanki onun zamanında kurulmuş olduğunu ve türk lisanının incelererek nasıl güzel bir lehçeye kavuştuğunu aşağıdaki manzumesi göstermeğe yeter.

SULTAN OSMAN'IN MANZUMESİ

*Gölün kerestesi ile
Bir yeni şehri pazar yap
Zülmeyleme reçberlere
Her ne ister isen var yap.
Eski Yenişehir barı
İnegölde dek hep varı
Kırıp geçirdik küffarı
Bursayı da yık tekrar yap.
Kurd olup gel gir sürüye
Arslan ol, bakma geriye
Çar olup hay de çeriye
Dil geçitini hisar yap.
İznik şehrine hor bakma*

*Sakarya suyu gibi akma.
Ezenkemi di de al yakma
Her bürcünde bir ırsar yap.
Osman Ertuğrul oğlusun
Oğuz Karahan nēslisin
Hakk'ın bir kemter kulusun
İstanbul'u aç gülizar yap.*

Eski Yenişehir ve Pazar, Ezenkemit (İzmit), Dil geçidi, İznik, İnegöl kelimeleri Bursa vilâyetinde birer memleket adıdır. Sakarya da o tarafta akan meşhur bir nehirdir. Sultan Osman'ın düşüdüğü gibi Bursa uzun müddet kuşatılmış kaldığı için harab olmuştu. Sonra yapılmıştı. Ezenkemit harab olmadan alınmıştır. İstanbul da alındıktan sonra genişletilmiş ve bir gül bahçesi gibi bakımlı hale konulmuştu. Hasılı şairce söylenmiş güzel bir manzumedir. Sultan Osman kılıcı ile nice memleketler fethettiği gibi, bu şiir ile de Osmanlı lisanına güzel bir çığır açmıştır. Vezni (parmak hesabı)dır ki, Türkçe şiirinin tabii veznidir. Sonraları Anadolu şairleri nazımda Farsça vezinleri kullanarak, Türk şiir lehçesini değiştirmişlerdir.

ARA SÖZ

Aruz ilmini vücade getiren (İmam Halil) bu fenni, Arap şâirlerinin şiirlerinde yaptığı kesintilere bakarak kurmuştu. Sonra İran Şairleri onun koyduğu ıstılahları alarak Farsça vezinler üstüne bir aruz ilmi yaptılar. Fakat hakikatte (Arapça aruz),

ile (Farsça aruz) başka başka bir fendir. Ve Arapçada (kısa met) ve sınırlı kısaltma caiz değildir. Fakat kafiye uzatılır ve doldurulur. Fariside ise her kelimenin sonu uzatılıp doldurulabilir. İki lisanın vezinleri ona göre konmuştur. Fakat Türkçe'mizde med yani uzatma yoktur. Elif, he, vav harake alâmeti diye kullanılır. Söylerken uzatılmaz. Dolgu yayılmaz. Türkçenin hususi karakteri budur. Bundan dolayı Türkçe şiirler Arap ve Fars vezinlerine tatbik edilemez. Anadolu şairleri ise şiirlerinde Farsça vezinleri kabul etmişler, kelinelerin sonundan başka, başlarını da uzatmaya mecbur olmuşlardır.

Osmanlı diline en güzel hizmetlerin ilki (Mevlid) sahibi Bursa'lı (Süleyman Efendi)dir. Bu menkıbe o vakte göre pek güzeldir. Doğrusunu ararsak "Sehli Mümteni" (yani yapılması kolay görülen güç) sanatında bir şiirdir. Parmak hesabına vurursak her mısra 11 hecedir. Farisi aruzuna göre (fâilâtün, fâilâtün, fâilât) veznine uyar. Fakat buna göre veznin düzelmesi için, birçok hecelerin uzatılması lâzım gelir. Meselâ:

*Allah adı ola her işin önü
Her gizepter olmaya anın sonu*

Beytinin Türkçe kaideye göre vezni tamdır. Fakat Farsça aruza göre kesilecek olursa "Allah" lâfzının uzatılması kısılacaktır. Ve (adı) kelimesinin başı ve sonu, (işin) ve (anın) kelimelerinin birinci harakeleri ve (olmaya) kelimesinin sonu uzatılmak lâzımdır. Ve bu suretle Türkçe'nin lehçesi bozulur. Anadolu şairleri sonraları şiirlerinde hep Arapça ve

Farsça kelimeler kullandıkları için Türk şiiri bütün bütün İran şiiri tarzına dökülmüştür.

Farisi vezinlerin çoğu parmak hesabına uyar-
sa da bazılarında bir beytin bir mısraı, öteki mısra-
ğına göre hareke sayısı eksik gelir.

*Saklarım konca gibi siğnede dâğ-ı aşk
Andelibin olamaz nâlesi hemrâz bana.*

Beytinin vezni (fâilâtün, feilâtün, feilâtün, fei-
lün) fakat farisi kaidesince (feilün) de ayın har-
finin sükun ve harakesi caizdir. Bu kaideye göre,
yukarıda geçen beyit vezinli sayılır. Fakat türkçe
kaidesine göre vezinli olmaz. Çünkü birinci mısrada
bir harake eksiktir.

Meşhur şair (Keçeci Zade İzzet Molla) Ana-
dolu'ya sürüldüğü zaman saz şairleri onun bazı şiir-
lerine, vezni yok diye itiraz etmişler. O da kendi-
sinin Türkçe vezinleri ile de şiir yazabileceğini gös-
termek için

*Zülfündedir benim baht-ı siyahım
Seni sevdim budur ancak günahım*

Şarkısını sövlemiş olduğu sözüne inanılır kim-
selerden işitilmiştir. Türk şiiri, Acem tarzına dökül-
düğü gibi eski nesir yazar Osmanlı edipleri de düz
yazılarında "Seciğ" yolunu tutmuşlardır. Ondan do-
layı münevverlere mahsus bir dil peyda olmuştur.
Ve yazılarımız konuşmalarımıza uymaz olmuştur.
(Fesahat) demek halk arasında konuşulan kelime-
lerle maksadı anlatmak demek olduğundan, man-

zum eserlerimiz gibi nesrimiz de fasahatten uzaklaşmış, tumpuraklı kelime kalabalığından ibaret bir şekil almıştır. Bir çok zaman bu hal böyle devam etmiştir. Nihayet Sultan Abdü'l-mecit zamanında Osman Gazi'nin açmış olduğu çığıra dönülmeğe başlanmış ve Türkçe'ye ehemmiyet verilerek Osmanlı edebiyatı parlak bir devreye girmiştir. Fasih ve belîğ sözler yazılmaya başlanmıştır.

SULTAN ORHAN'IN SALTANAT ZAMANI

Sultan Orhan, Uzun boylu, güler yüzlü, yüzünün rengi kırmızıya bakan beyaz, göğsü ve omuzları geniş, sevimli, vakarlı idi. Babası gibi de cömert, cesur, çalışkan, adil, iyi huylu, hoş görür ve emsalsiz bir padişahı. Osmanlı Sultanları'nın ikincisidir. Hükümdar gibi devlet teşkilâtı yapan odur.

Babasının vefatında ve 46 yaşında Osmanlı tahtına çıktı. Ve babasının zamanında başkumandan olarak her işin iç yüzünü öğrendi. Tahta çıktığı zaman babasının kumandanlarını Bursa'ya çağırdı. Ve hepsini memnun ederek birer tarafa memur edip, sınır boylarına gönderdi. Akça Koca'yı İzmit'e, Konur Alp'i Gerede taraflarına, Akbaş Mahmud'u Karadeniz sahiline, Abdurrahman Gazi'yi Yalova ve Gemlik tarafına gönderdi. Kendisi de uzun müddet sarılı kaldığı için harap olan Bursa'nın tamirine ve süslemeye çalıştı. Ve devletin bütün işlerinin tanzimi için meşgul oldu. Tahta çıktığı sene bir oğlu dünyaya geldi ve (Murat Bey) diye ad verildi. Babasından sonra Osmanlı tahtına geçen (Hüdavendi-

gar Gazi) odur. O sıralarda idi ki, Samandra'nın alındığı müjdesi geldi.

Osman Gazi'nin son günlerinde Konur Alp, Bolu ve Mudurnu, Konurya, ve Akyazı taraflarını, Akça Koca, Kandıra, Ermeni Pazarı ve Ayan Gölü semtlerini aldıktan sonra ikisi birleşip Kocaeli sancığının ortasında bulunan Samandra Kalesinin alınması için hazırlık yapıyordu. O sırada Orhan Gazi tahta çıkmıştı. İşte o iki Gazi o vakit birleşerek kolaylıkla Samandra kalesini aldılar. Tekfurunu da tutup ağır paha ile İzmit Tekfuru'na sattılar. Bu Samandra kalesi Akça Koca'nın vilâyetine eklendi.

Sonra Akça Koca, Konur Alp, Akbaş Mahmud birleşerek Bevköz'a kadar geldiler. Kayser telâşa düşerek üzerlerine asker gönderdiyse de askeri Beykoz civarında perişan olmuştur.

O taraflarda gazilerin fethettikleri kaleler içinde en mühimi Aydos kalesi idi. 728 senesinde Abdurrahman Gazi tarafından fethedilmiştir.

Gaziler bu kaleyi sarınca kalenin sağlamlığı bakımından alınması çok zaman ister gibi görünmüştü. Fakat şöyle bir hadise işe kolay şeklini göstermiştir. Kale Tekfuru'nun güzel bir kızı vardı. Bir akşam bir rüya gördü. Kendisi bir kuyuya düşmüştü. Ve güzel yüzlü bir genç onu kuyudan çıkararak güzel elbiseler giydirmişti. Uykudan uyanınca kale burçlarından muharebeyi seyretmeye başladı. O sırada gözüne Abdurrahman Gazi ilişti. Rüyasında gördüğü adam olduğunu görünce şaşaladı ve kendinden geçti. Hemen ona bir mektup yazıp "filan gece yeteri kadar arkadaşlarınla, filan yere gel kalenin fethini sana kolaylaştıracam" demiş. Abdur-

rahman da Akça Koca ile bir danışma yaparak söylenen gecede bir miktar fedailerle oraya gitmişler ve kale duvarından bir ipin sarkıldığını görmüşlerdir. Abdurrahman ipe yapışıp yukarı çıkınca kız ile görüşmüş sonra da arkadaşlarını ip ile yukarı almış. Beraberce kapucuları öldürmüşler ve kale kapısını açmışlar. Akça Koca da askeri yürüterek kaleyi almışlardır. Bu kız alınan ganimetlerle beraber Sultan Sarayı'na gönderilmiş Sultan Orhan da onu Abdurrahman Gazi ile evlendirmiştir. Aydos kalesini de ona has olarak tayin etmiştir. Abdurrahman Gazi'nin bu kızıdan (Kara Abdurrahman) adında bir oğlu doğmuştur. Ve kahramanlığı ile etrafa şöhret salmıştır Rumlar "Kara Abdurrahman geliyor" diye çocuklarını onun adıyla korkuturlarmış. Kayser Osmanlılar'ın zaferlerini memleketi için tehlikeli gördüğünden, Osmanlıların ilerlemesine engel olmak için, asker toplamaya başladı. Ve büyük bir ordu ile ileri doğru yürüdü. Maltepe civarında, Sultan Orhan ile karşılaştı. Yapılan muharebede askeri dağıldı kendisi de yaralandı. Ve ondan sonra ne İzmit'e ne de İznik'e karadan yardım yapamadı.

İZMİT'İN FETHİ

Akça Koca ile Konur Alp İzmit'in etrafını ve ona bağlı olan yerleri alıp Beykoz'a kadar gelmişlerdi. Fakat bütün o tarafların merkezi olan İzmit'i alamamışlardı. Çünkü İzmit kalesi çok sağlam olduktan başka Tekfuru olan kadın (Balakonya) adında bir prensesti. Hükümet ona babasından kalmıştı.

Kostantiniyye Kayseri'nin de akrabasındandı. Kayser'den kendisine asker ve silah yardımı yapılıyordu. Kardeşi (Kılayon) da Koyun hisar'ı Tekfuru idi. Ara sıra kalesinin civarında ve Osmanlılar'ın elinde bulunan şehirlere saldırıyordu.

Akça Koca ile Konur Alp Sultan Orhan'ı İzmit'in fethine teşvik ediyorlardı. Bunun üzerine 728 senesinde Sultan Orhan Gazi, ordusu ile İzmit üzerine yürüdü. Fakat o sırada Akça Koca vefat etmiş, Sultan Orhan'a kararında durması için vasiyet etmiş olduğu haberi gelince eyaleti (Şehzade Süleyman Paşa) ya verdi. Sonra Konur Alp'te vefat edince onun eyaletini Sultan önu eyaletine bağladı ve küçük şehzade Murad Beye verdi. Ve o araları teslim almak için adam gönderdi.

Akça Koca ile Konur Alp Ertuğrul Gazi'nin seçkin ağalarındandı. Osman Gazi'nin beyleri sırasına girmişlerdi. Asker fırkasına serdar olarak büyük fetihler kazanmışlar ve şöhret almışlardı. (Allah rahmet eylesin).

Onların vefatı ile sınır boyları duvarlarında birer gedik açıldı. Ve yerleri birer şehzadenin şanlı adı ile kapatıldı. Fakat o tarafların giriş çıkışlarının ve İzmit kalesine girilecek yerleri ve köşeleri tamamiyle onlar biliyordu. Ve bu seferde orduya onlar kılavuzluk edeceklerdi.

Sultan Orhan İzmit kalesini sarıp Koyun hisarına da Kara Ali ve Aygıt Alp adındaki kumandanlarla bir fırka asker gönderdi. Bu gaziler Koyun hisarını şiddetle ablukaya aldılar. Tekfuru olan Kılayon hisarın burcuna çıkıp askerine kumanda ederken, göğsüne bir ok gelince kale duvarından aşağı

düştü. Muhafızlar bu halden korkup kaleyi teslim ettiler.

Kalenin anahtarları ile Kılasyon'un kesik başı orduya gidince kesik baş İzmit kalesine karşı asıldı. Esasen muhasaradan sıkılmış olan Balakonya kardeşinin başını görünce çok kederlendi ve ümitsizliğe düştü. Hazırlanan şartlara göre İzmit kalesini teslim etti. Sultan Orhan da onu ve askerini ve halktan isteyenleri gemilere bindirerek İstanbul'a gönderdi. Aydos kalesi İzmit'e çok yakın olduğundan kalmasında bir fayda olmayacağı için yıktırdı. Ordaki malzemeyi İzmit'e gönderdi.

Bir müfreze ile (Hereke) üzerine gönderilen (Ali Bey) muharebe sırasında bir gözünü kaybettiği halde hiç ümitsizliğe düşmeden ilerledi, Hereke kalesini alıp muhafızlarını kılıçtan geçirdi. Bu Ali Bey sonradan şöhret alan (Timurtaş Paşa)nın babasıdır.

İzmit güzel bir limandır. Etrafında birçok ormanlar bulunduğundan büyük bir tersane olma kabiliyeti vardır. Sultan Orhan da orada tersane yapılmasını emretti. Fakat gemi yapacak sanatkârların yetiştirilmesi zamana muhtaçtı.

Sultan Orhan İzmit'te cami, medreseler yaptırdı. Köylerini timarlara ayırdı. Gazilere verdi. İzmit'in idaresini (Karamürsel) adındaki kahramana bırakıp, kendisi Bursa'ya döndü.

Karamürsel de bugün adı ile söylenen Karamürsel nahiyesini zaptetti. Ve (Yalak Abat) denilen Yalova sehrini almıştır. Hasılı Üsküdar tarafında Osmanlı hududu Kartal'a kadar gelmiştir.

ALAADDİN PAŞA'NIN VEZİRLİĞİ VE KANUNLARIN YAPILMASI

Sultan Orhan'ın büyük kardeşi olan Alaaddin Paşa'nın bütün emeli Bilecik'teki köşesinde oturup alimler şeyhlerle sohbet etmekten ibaretti. Fakat kendisi İzmit'in ehemmiyetini takdir ediyordu. Osmanlı ülkesine katılmasından dolayı da çok memnun oldu. Ve tebrik için kardeşinin yanına gitti. Fakat yakayı ele verdi. Yani korktuğu sorumluluğu büyük olan vezirlik ağır yükünün altına girdi.

Önce Sultan Orhan'ı İzmit'in fethi dolayısı ile tebrik ettikten sonra "Allah'ımıza hamdedelim. Handedanımız kuvvet kazandı ve istiklâlini elde etti. Devletimizin ikbali günden güne artmakta yükselmektedir. Artık saltanat için lâzım gelen kanunların yapılması gerekir. Önce halk arasında dolaşan paralar Selçuklu devletine aittir, bundan sonra yeni paralar artık sizin adınıza basılmalıdır. İkinci olarak Osmanlı askerleri orduya mahsus elbiseler giyerek halktan ayrılmak lâzım gelir. Üçüncü olarak kalelerin kolaylıkla alınabilmesi için orduda, piyade askerinin çoğaltılması lâzımdır.

Gerçekten de İslâm memleketlerinde hutbe ve para hükümetin istiklâlinin birinci alâmeti idi. Sultan Osman kendi namına hutbe okutmuş ise de para basmağa vakti olmamıştı. Osmanlı şehirlerinde hâlâ Selçuklu parası ile alış veriş yapılıyordu. Ortadan kalkmış olan bir devletin parası ile alış veriş yapmak müstakil bir devlet için uygun değildi. Asker elbisesinin halktan ayrılması da işin icabı idi. O zaman her devletin askeri başı bozuk ve

nefir-i am dedikleri rastgele toplanmış olan kalabalıktan ibaretti. Osmanlı askerleri de o yolda toplanıp gönderiliyordu. İslâm dininin usulünce eli silâh tutan Osmanlılar hep asker demekti. Nekadar lâzım gelirse, o kadar asker toplanıp savaşa gönderilirdi. Harb olmadığı zamanlarda da onlar, çiftçilik ile uğraşırlardı. Fakat memleket genişleyince askeri bulup toplamak ve göndermek çok zaman istiyordu. O yolda toplanan asker ise uzun müddet harb yerlerinde duramazdı. Durmuş olsa, memleketindeki ailesi aç kalırdı. Bir de Osmanlı askerlerinin çoğu (akıncı) tarzında aşiretlerin atlılarından ibaretti. Halbuki kaleleri almak için süvariler, piyadenin yaptığı işi yapamazlardı. İşte bundan dolayı asker için yeni kanunlar konmak lâzım geliyordu. Bunun üzerine Sultan Orhan, değerli büyük kardeşinin bu üç teklifini de kabul ederek ona göre nizamlar, kanunlar yapması için kendisine vezirliği kabul etmesini çok ısrarla teklif etti. Ve Kete taraflarından (Kodra) adındaki araziye de ona verdi. O da millete hizmet, belki o da bir ibadet olur diyerek muvakkat bir zaman için vezareti kabule mecbur oldu. Ve makama geçip devletin idaresini eline aldı.

Paşa, Türkmen dilinde (Büyük Kardeş) demek olduğundan Alaaddin Paşa'dan sonra vezir olanlara (Paşa) demek adet olmuştur.

Alaaddin Paşa'nın teklifi üzerine 729 senesinde Sultan Orhan adına altın para dirhem ve akçe yani büyük ve küçük gümüş paralar bastırıldı. O vakte kadar askerler aba, sarı, kırmızı ve siyah külah giyerlerdi. O günden sonra (beyaz külah) askere başlık olarak kabul edildi. Bu usul Yıldırım Beyazıt

zamanına kadar devam etti. Yıldırım devrinde beyaz külâh padişah sarayındaki askerlerin başlığı oldu. Ordu askerlerine ise kırmızı külâh tahsis edildi.

Sultan Orhan divan toplantısında ve alaylarda (Burmali tûlbent) denen sarık giyerdi. Başka zamanlarda da altın ve gümüşle süslü Mevlevi külâhı şeklinde bir külâh giyerdi. Çocukları da ona uyarlardı. Bir müddet sonra devlet büyüklerinin de öyle başlık giymelerine izin verildi.

Piyade askerinin çoğaltılması için, Alaaddin Paşa Bilecik kadısı Kara Halil'le padişahın huzurunda bir toplantı yaptılar. Müzakere sonunda asker olacak Türkler'in günde şer-i bir dirhem dördte biri olan bir Osmanlı dirhemi verilmesi kararlaştırıldı. Buna Ulûfe denirdi. Asker bu Ulûfelerini muharebe sırasında alacaklar ve sulh zamanlarında Ulûfeleri kesilecekti. Çünkü memleketlerinde çiftçilikle, iş ve güçleri ile meşgul olacaklar ve her türlü devlet vergisinden muaf tutulacaklardı. Öylece ve bunun tatbikine de kadı Kara Halil Efendi memur edildi. O da asker için Türkler'den kuvvetli sağlam ve harbe yarayanları seçmek hususunda çok dikkatli davrandı.

Bu suretle kurulan asker sınıfına (Yaya dendi) ve onlara (Onbaşı, Yüzbaşı, Binbaşı) ünvanları ile zabitler tayin edildi. Bu asker az zamanda çoğaldı fakat muharebe zamanı olsun, Sulh zamanında olsun halka zulmediyorlar ve yolsuz işler yapıyorlardı. Onun üzerine bunları çoğaltmaktan vazgeçilip (devşirme) usulü kondu.

Valiler ve kadılar eli ile ilk senede bin kadar Hristiyan çocuğu alınıp kışlalarda talim ve terbi-

ye edilerek askerlik çağına geldikleri zaman, padişah ordusunda kışlada kalmak üzere gündelik üçer akça verilerek askerliğe alındı. Muharebe yerinde alınan esir çocuklar hakkında da öyle muamele yapılıyordu. Ve hepsi yaptıkları işlere göre gündelikleri arttırılıyordu. Bu yeni asker ise harb ve sulh zamanlarında yani sefer ve hazerde büyük işler görüyorlar, dereceleri ilerleyip, yüksek mevkilere geçiyorlardı. Pek çok kumandanlar ve vezirler bu devşirmelerden yetişmiştir. Ezcümle onların arasında Mahmut Paşa, Rüstem Paşa, Sokullu Mehmet Paşa gibi kıymetli vezirler vardı. Daha sonraları Hıristiyanlar kendi çocuklarını isteyerek hatta yalvararak devşirme yazdırmağa başlamışlardır.

İşte bu askere (Yeniçeri) denildi. Başları kuvvetli kanunlara bağlı idi. Emirlere ve kanunlara itaatli asker oldular. (Kırkı bir kıl ile yedilir) sözü darbı mesel olmuştur. Bunlar aslında Hıristiyan çocukları iken İslâm adetleri üzerine terbiye edilir. İslâm'ın güzelliklerini görerek kendi vicdanlarının emri ile Müslüman olurlardı. Hatta bir günde bin Rum'un birden Müslüman oldukları söylenir. Hülâsa Yeniçeriler İslâm esasları üzerine büyüyüp terbiye edilen taze Müslümanlar demektir. Bunlar İslâm nüfusunun artmasına ve Osmanlı hamurunun büyümesine sebep oldular.

Çocukluklarından beri talimle ve silâh kullanmakla meşgul oldukları için en iyi yetişmiş ve harb ilminde usta birer asker olurlardı. İşleri devamlı askerlik olduğu için başka sanatları yoktu. Daima kışlada otururlar ve her an emir beklerlerdi. O zaman başka devletlerde böyle terbiye görmüş ve devamlı

vazife başında asker yoktu. Yeniçeriler bundan dolayı kendilerinden kat kat fazla olan ordulara galibe çalarlardı.

Yeniçeri kurulduktan sonra (yaya) yani piyade tayfasına ulûfe karşılığı tarlalar ve arazi tahsis edilmişti. Muharebeden dönüşlerinde ziraat ile uğraşırlar ve devlete hiçbir vergi vermezlerdi. Bu iş böylece bir nizama bağlandı. Yine bu tarzda Türk çocuklarındar (Müsellem) adı ile bir süvari sınıfı yapıldı. Onlara da tarlalar ve arazi verildi. Ve başlarına (bölükbaşı)lar ve (sancakbeyler)i tayin edildi.

İşte Alaaddin Paşa'nın teşebbüsü ve Kara Halil'in yardımı ile önce konan esas kanunlar bunlardır. Bunlardan başka ikinci derecede olan kanunlar ve Osmanlı devletinin kuvvet bulan ordusu, bütün dünyayı nasıl titrettiği yeri gelince görülecektir.

İZNİK'İN ALINMASI

Karatekin ve Dardağan kalelerindeki muhafızlar, İznik'i sıkıştırdıkları için ahalisi bağlarına bahçelerine gidemez oldular. Kale dışındaki gölden balık avına çıkanlar da o kahramanlar tarafından avlanırlardı.

Hristiyanlar'ın ruhani birinci umumi meclisi (Konsil) İznik şehrinde toplanmıştı. Bu şehir bir aralık Kayser'in payitahtı olmuştu. Ondan dolayı Rumlar tarafından mukaddes sayılan meşhur bir şehir olmuştu. Bunun içindir ki İznik'e yardım için, Kayser tarafından deniz yolu ile bir ordu gönderilmişti.

Sultan Orhan ise, casuslar vasıtası ile daha evvel işten haberdar olunca ordusu ile İznik üzerine yürüdü. Ve Kayser ordusunun Yalova'dan ilerlediği haberini aldı. Oğlu Süleyman Paşa'yı bir fırka askerle Kayser ordusuna karşı gönderdi.

Süleyman Paşa bir karanlık gecede Kayser ordusunu basıp dağıttı. Kumandanları ile beraber bazı zabıtlarını esir edip, babasına gönderdi. O da oğlunun bu seferinden çok sevinerek İznik üzerine yürüdü. Ahali uzun müddet kapalı kalmaktan sıkıldıkları için bu cefadan kurtulmak istiyorlardı. Kendi imdatlarına gelen ordunun bozulduğunu ve kumandanının esir alındığını görünce bütün bütün ümitsizliğe düşerek aman istediler. Sultan Orhan da aman verince İznik Tekfuru İstanbul'a gitti. Fakat İznik ahali Osmanlılar'ın adaletlerini gördükleri için, Sultan Orhan'ın tabiiyyetine geçmeyi canlarına minnet bildiler. Ve İznik kalesini teslim ettiler. İşte bu suretle Sultan Orhan 731 senesinde İznik şehrini zaptedip, Osmanlı memleketlerine kattı. Ve orasını hükümet merkezi yaptı. Ve İznik kadılığını Bilecik kadısı Kara Halil'e verdi. Boş kalan evleri gazilere taksim etti, dul kalan Rum kadınlarını da askerleri ile evlendirdi, muhasara sırasında harab olan binaları tamir etti ve yeniden imaret ve kervansaraylar yaptırdı. Ve imaretin açılış gününde halka umumi bir ziyafet verdi. Güzel yemekler pişirtirerek asker ve ahaliyi yedirip içirdi, kendi eli ile de yemek dağıttı. Bir kiliseyi câmiye çevirdi ve yüksek ilimlerin okunması için de bir meдресe yaptı müderrisliğini (Kayserili Şeyh Davud'a) verdi. Osmanlı devletinde ilk yapılan medrese budur. Davut Kayseri,

zamanının en büyük alimlerindendi. İçi ve dışı marmurdu. (Metali') sahibi meşhur (Kadı Ermevi)den okumuştur. Tasavvufu da (Sadrettin Konevi)dan almıştı. Sonra İznik'te eser yazmakla meşgul olmuştur. Mühiddin'i Arabî'nin (Fusûs) adlı eserî üzerine güzel bir şerh yazmıştır. O zaman Şam'da Muhiddin'i Arabî'nin Tasavvuf'a dair olan eserleri şeriatin zahirine aykırı görüldüğünden itiraz ediliyordu. Hatta 744 senesinde Halep'teki (Asrûniyye) Medresesinde meşhur (İbn-i Verdi) Fusûs kitabını yırtmış ve okunulmasının dine caiz olmadığını ilân etmiştir.

TARAKÇI, GÖYNÜK VE MUDURNU'NUN ALINMASI

İzmit valisi şehzade Süleyman Paşa'nın adaleti her tarafa yayılmıştı. Rum Beyleri'nin saldırısından usanmış olan ahalî Osmanlı hükümetinin idaresini istiyorlardı. 732 seresinde Süleyman Paşa Tarakçı Yenicesi üzerine yürüdü. Tekfur'u ahalinin fikrini bildiği için. hemen Süleyman Paşa'yı karşılayarak itaat etti. ahalisi de tabiyeti kabul ettiler. Sonra Göynük ve Mudurnu'da böyle aman istiyerek elde edildi.

Bu memleketler aman ile alınıp İslâm askerleri başka muharebelerde olduğu gibi ganimet malı ele geçiremediklerinden Süleyman Paşa ganimete karşılık olarak onlara arazi verdi. Bunu babası da uygun görerek tasdik etti.

ŞEHZADE SÜLEYMAN PAŞA'NIN SERASKERLİĞİ

Sultan Osman askerine kendisi kumanda ederdi. Sonra küçük oğlu Orhan Bey'i serdar tayin etti. Ordu ile gönderdi. Büyük oğlu Alaaddin Paşa da yanında veziri yerinde bulunuyordu. Orhan Bey tahta çıkınca babasının yolunu tuttu. Sonra Alaaddin Paşa'yı vezir yaptı. Memleket işlerini ona verdi. Kendisi de askerlik işleri ile uğraştı. Çandarlı Kara Halil'i saltanat merkezi yaptığı İznik şehrine kadı tayin etti. O vakit Osmanlı devletinde kadıaskerlik yoktu. Hükümet merkezi olan şehrin kadısı, kadıların kadısı, yani başkadı demekti.

Ordu ile beraber gidip, kazaskerlik vazifesini yapardı. Alaaddin Paşa Padişah'ın umumî vekili idi. Divan-ı Hümâyun'da dahi reis idi. İcra kuvveti onun elinde idi. Başkadı makamında olan Kara Halil de şehir ve kasabalara gönderilen hatip ve kadılarla ilgili idi. Alaaddin Paşa ise kanunları yapıp, işi yoluna koyduktan sonra yine köşesine çekilmişti. 733 senesinde Şehzade Süleyman Paşa'ya Seraskerlik verildi.

O zamana kadar asker kumandanları kendi vazifeleri başında ve Sultan Orhan'ın emri altında bulunurlardı. Memleket genişleyip askerın sayısı artınca bütün askerler kumandanlarına danışma yeri olacak bir kumandanların beyi tayin edilmesine ihtiyaç hasıl olmuştu. Ona Emir-ül Ümerâ ki Mir-i Miran Türkçesi Beylerbeyi demekti. Bütün askerî kumandanların başı idi. Ve bütün ordu onun emri altında idi. Memuriyeti nazik ve mühimdi.

Abbasi'ye devletinde (Emir-ül Ümerâ) olanlar çok kerre hükümeti yıkıp devleti ele geçirmişlerdi. Zaman geçtikçe kelimelerin de mânası değişe geldiğinden, yıllardan sonra Mir-i Miranlık ve Beylerbeylik itibari bir rütbe olmuştur. Evvelce Mir-i Miranlara (Sipahsalâr) ve (Serasker) denilmiştir. Şehzade Süleyman Paşa'ya İznik eyâleti verilmiş, ona ilâve olarak ta Divan-ı Hümâyun'da müşir yapılmıştı. Bu bir nevi başvekillik gibi idi. (Sipahsalâr-ı Asakir-i Mansûre) adıyla eski mânada Mir-i Miranlık yani, Seraskerlik Mansıbı dahi birlikte kendisine verilmiştir. Ayrıca babası tarafından buna dair bir menşûr-i âlî yani ferman verilmiştir.

ŞEHZADE SÜLEYMAN PAŞA'YA VERİLEN MENŞURUN SURETİDİR

Cenab-ı Hak nüfuz ve kudretini devam ettirsin. Hükümdarların eşsiz örneğinin emri budur ki:

İslâm hudutlarının korunması ve gözetilmesi, halkın işlerine yardım edilmesi ve onların haklarına hürmet edilmesi ki, mülkün temel direğidir. Saltanatın esasları ve adaletin yayılarak Devletin ayakta durması ancak onların, yani milletin duası ile mümkündür.

Devlet adamlarının himmet ve gayretleri ancak onların işlerini görmek için ayakları hükümet atının üzengisinde hizmete hazır bir durumda olmalıdır.

Halkın huzur ve saadetini isteyenlere, Cenab-ı Hak Kur'an-ı Kerim'de (Adaletle hareket ediniz.

Allah'a o suretle en yakın olabilirsiniz.) buyurmuştur.

Hilafet makamında oturan büyük Padişahların süregelen adetleri gibi Din ve Devlete hizmet boyunuza borç olduğu için bütün emelimiz ve son isteğimiz de ondan ibarettir.

Halk derecelerine göre bizden faydalanıp itibar kazandığı için, memleketin muhafazası ve bakımı hususunda bütün gayretlerini sarfederler. Kuvvetle döğüşerek kahrettikleri düşmanları ümitsiz bir hale düşürürler. Her zaman yeni bir fetih ve taze bir zaferle bizim gönlümüzü ferahlatırlar. Cenab-ı Hakkın (Allah'ın kendilerine verdiği nimetle şâd ve mesrurdurlar.) müjdesiyle başkasını sevindirir, kendileri de sevinirler.

Biz de onları takdir ve mükafaata lâıyk olanları ihsanımızla kerem ummanından nasiplendirelim.

Osmanlı ülkesi, idaresine tayin olunan kumandan ve valiler üzerine Devlet işlerine vakıf bir Serasker, şan ve şerefi yüksek bir müşirin seçilmesi en mühim işlerden olduğu için işbu keyfiyet Saltanat makamınca kararlaştırılmıştır. Cihanı nizama koyacak ve beldeler fethedecek olan makamımız, Cenab-ı Hakkın lütfuyla kuvvetlermiştir, sizin için de öyle düşünürüz. Cenab-ı Hak iyi niyetle yapılan büyük işleri sonu pişmanlıkla bitmeyecek bir şekilde kolaylıkla başarıya ulaştırır.

Allah'ın verdiği ezici kuvvetle aldığımız İznik şehrini -hemen Cenab-ı Hak her türlü afetlerden muhafaza buyursun- cesur, Devlete sadık, dileklerini kolaylıkla elde eden ve etrafa şehamet saçan

saltanat bahçesinin ve Hilafet nehrinin taze fidanı, adaletin gül ağacı ve saltanatın kıymetli meyvası, Hak tarafından yardım gören -Allah uzun ömürle emellerine nail etsin, alnında saadet damgası, başında Devlet yıldızı daima parlansın dursun- oğlum Süleyman Şah'a verdim. Ve dedim ki:

Şanla, şerefle o vilâyet valiliğini ve ordu müşirliğini ve Beylerbeylik ile vezirlik makamını uhdeinde bulundurduğun için büyük bir dikkatle, gece gündüz, yaratılıştaki temiz fıtratının icabı, çok büyük dikkatle işlerin yapılmasına çalışacağın malumdur. Allah'ın emri dışında hareket edenlerin cezasını verirs'n. Allah'tan korkup, O'na döneceğimizi iyi bilmemiz lâzım geldiğine dair olan Ayet-i kerimeyi göz önünde bulundurarak, halkın işlerini göreceğin, halk, münevver, küçük, büyük ayırmayarak herkese iyi muamele edeceğin tabiidir. Bununla beraber düşmanları keskin kılıcınla kahreder, Din ve Devlet işlerini, halkın huzur ve rahatını temin için dakika kaçırmadan daima çalışırsın. Devletin dostlarını gönül hoşluğuyla idare eder ve onları rahata kavuşturacak bir tarzda memnun edersin.

(Herkesin iyilikten ve kötülükten ne yaparsa onu karşısında bulacağı günü) mealindeki Ayet-i Kerimeyi bir an hatırdan çıkarmadan hareket etmelisin. Allah'ın lütuflarına, ihsanlarına sonsuz şükretmeyi unutmamalısın. Malumdur ki, şükreden fazlasına lâyıktır. Her işinde dosdoğru hareket etmeyi ve halkın işlerine gerektiği gibi ehemmiyet vermeyi doğru, kesin ve sağlam kararlarla ve güzellikle iş görüp merhamet kapısını da açık tutmağı bir an unutmamalıdır.

Her türlü ifrat ve tefritten sakınıp, yani hiçbir işi haddinden yukarı veya aşağı indirmeyip orta halde tutarak iş görmeğe dikkat edilmelidir.

Her davada yabancı, tanıdık, zengin, fakir, küçük, büyük, herhangi milletten olursa olsun genç, ihtiyar arasında bir fark gözetmeksizin adaletle hüküm verebilmek için hepsini bir tutup, birini ötekine üstün tutmamalıdır. İki tarafın arasındaki davada, bir tarafa gönül kaydırmaktan sakınıp (Bir saat adaletle iş görmek yetmiş sene ibadetten hayırlıdır.) ölçüsünü elden bırakmayıp, (Hayır ve şer zerre miktarı iş yapan mutlak karşılığını görecektir.) mealindeki Ayet-i Kerimeyi ahiret azığına bir ölçü olarak göz önünde tutmalıdır.

Mazlumin ahını zalimden almakta gecikmemeli, (Kötülükle gelenin ancak misliyle ceza göreceği)ne dair Ayet-i Kerimeden gaflet edilmemelidir.

Düşmanın durumundan haber alabilecek casusları eksik etmemelidir.

Erlığe, kahramanlığa güvenip düşmanı küçümsememeli ve dört bir taraftan gelmesi umulan birçok hücumları düşünerek ona göre tedbir almalıdır. Düşmanın hilesine gafletle kapılmamalıdır. Daima uyanık olmalıdır.

Bolluk zamanında, darlık günleri için hazırlıkta bulunmalıdır. "Büyük papuç küçük ayağa dar gelmez." sözünü unutmamalı, tedbirde kusur edilmezse takdirin güzel yüz göstereceği aşikârdır.

Bizim sana söyleyeceklerimiz bunlardır. Ve bu sözlerle senin aleyhine hüccet tutarız. Allah seni muvaffak etsin. Doğru yola iletsin ve ümidlerimizi

boşa çıkarmasın. İnsanları hidayete sevkeden ve doğru yolda başarıyı veren ancak O'dur.

Orada bulunan değerli, değersiz, kuvvetli, zayıf, küçük, büyük, Müslim, gayrimüslim, memleketimde yerleşmiş bulunan bütür, halk seni kendileri üzerinde tamamiyle hakim olduğunu bilip ve herşeyde sana başvurup sözünden çıkmasınlar ve hükümüne baş eğsinler.

Kumandanlar, hakimler, muhteşem ordumuz, gaziler, kadılar ve alimler -Allah onları kıyamete kadar baki kılsın- Sen oğlumu benim vekilim bilip, harpte, sulhte ve bütün hayırlı işlerde kendilerine Başbuğ tanıyarak, sana karşı hürmet gösterebilirler.

Hakkın lütfuyla elde edilecek bütün ganimet mallarının beşte birini, Şeriatın emri üzerine hazineye bırakıp, geri kalanı için senin yapacağın taksime uysunlar. Hazine defterinde yazılı hasırlara dışardan kimse el uzatmayıp, onun öşürlerini ve vergilerini yıldan yıla kendi memurlarına vermekte hiçbir özür ve bahane ile gecikmemelidirler. Yeni alınan memleketler için: benden izin alınmadan hiçbir iş yapılmamalıdır. Verdiğim emirler üzerine işler görülmelidir.

Müslüman olmayan esirlerin ağız birliği yapılarak pahalı satılmak istendiği zaman, benden izin almadıkça serbest bırakılmaması ve danışarak iş görülmesi lâzımdır.

Doğru iş görenlerin hakkını vermek ve derecelerine göre onları memnun etmek gerekir.

Benim hayır duamın kendileriyle beraber olduğunu. Allah uğrunda savaşanlara söyle, Allah için çalışsınlar. İslâm dinini güçlendirmenin ne kadar

büyük sevap olduğunu bilsinler. Ve bu menşurumu görenler, yazdıklarımı yapıp imzama, yani bana güvensinler. Rebiülevvel - 733

O zaman Divan-ı Hümâyınca tutulan usullerden biri de padişah'tan çıkan bütün emirlerin Osmanlı dili ile yazılmasıdır. Bu tatlı dille yazılan birinci menşur işte bu menşurdur. Ondan sonra bütün emirler ve fermanlar Osmanlı Lisan'ı ile yazılır oldu. Fakat İran'da ve Konya'da resmi yazılar farisi yazıldığından, Osmanlı devleti dahi onlarla farsça dili ile yazışırlardı. Şark'ta farsça dili resmi lisan gibi kullanılırdı.

Selçuklu Sultan'ı tarafından Osman Gazi'ye verilen menşur'da (Osman Şah) denildiği gibi, bu Menşur'da Süleyman Paşa da (Süleyman Şah) diye lâkaplanmıştı.

Süleyman Paşa İznik valisi olduğu için mülkiye memuru idi. Yani Mir-i Mirandı. Serasker olduğu için de askerlik sıfatını haizdi. Böyle iki ayrı vazifeyi kendinde toplayıp her ikisini iyi idare eden zatların sayısı çok az olduğunu herkes bilir. Yüksek mecliste âza sıfatı ile bulunduğu zaman memuriyeti daha çok güçleşiyordu. Çünkü umumi menfaati göz önünde tutarak, sivil ve asker işlerini dengesinde tutmak lâzım geliyordu. Bu ise çok ince bir işti. İşte bundan dolayı hem Divan-ı Hümâyur'da müşir, hem de orduda başkumandan olduğu için, vezirliği ve Mir-i Miranlığı gerektiği gibi yüksek zekâsı, derin bilgisi ve iyi görüşü ile bir yere toplaması bu menşurda Süleyman Paşa'ya tavsiye edilmiştir.

Alaaddin Paşa gereken kanunları ve nizamları hazırladıktan sonra, sadareten çekilip köşesine gi-

dince onun yeri tabiatıyla Süleyman Paşa'ya kalmış o da, bu suretle hem Sadrazam, hem de Serasker olmuştu.

GEMLİK'İN FETHİ

Bursa, İzmit ve İznik'in ve bunlara bağlı olan yerlerin hepsi Osmanlı ülkesine geçmişse de Gemlik'in hâlâ Rumlar'ın elinde kalması, uygun değildi. Sultan Orhan 734 senesine kadar İznik'te oturduktan sonra Gemlik'ir. fethine gitti.

Sultan Osman zamanında Akça Koca ile beraber Gemlik üzerine gidip oranın giriş ve çıkışını öğrenmiş olan, Timurtaş Bey'den soruldu. O da yapılacak işi Sultan Orhan'a arzetti. Sultan Orhan, Timurtaş Bey'i hasat mevsiminde 500 kadar seçkin askerle Gemlik'e gönderdi. O da Gemlik civarındaki harmanlarda ne kadar zahire varsa hepsini topladı ve Gemlik'i sardı. Bahar mevsimi gelince Sultan Orhan yeteri kadar askerle oraya gitti. Bir ay kadar Gemlik kalesini sardı. Ahali zahiresiz kaldığı için, zayıf düşmüşlerdi. Sultan'ın Ordusuna karşı koyamayacakları için kuleyi teslim mecbur oldular.

Sultan Orhan Gemlik'i korumak için tertibat aldıktan sonra Bursa'ya gitti ve artık orada oturmaya karar verdi. Başkadı yerinde bulunan Kara Halil'in vazifesini de Bursa şehrine çevirdi.

HAYIRLAR VE İYİLİKLER

Kostantiniye Kayseri, Sultan Orhan'a pek çok hediyeler göndererek, aşırı derecede sulh üzere bu-

lunmak arzusunu gösteriyordu. Onunla barış halinde bulunuldu. Şehirler, memleketler mamur oldu. Çok bakımlı hale geldi. Bursa şehrinin nüfusu yüzbine çıktı. İznik'te olduğu gibi Bursa'da da 736 senesinde bir cami yanında imaret ve han, medrese yapılmaya başlandı. Bunlara büyük vakıflar bağlandı. Bursa şehri süslendi, hakkı ile paytaht, yani başkent olmaya lâayık bir şekle girdi.

Sultan Orhan, babası gibi ganimet mallarından ve vergilerden aldığı paraları hayra hasenata sarfederdi. Beyleri de bu yolda ona uyardı. Bundan dolayı şehirler ve kasabalarda medreseler, köylerde mektepler, yollarda köprüler ve çeşmeler yapılmıştır. On sene içinde dört bin binanın yapıldığı söylenir.

O zaman Osmanlı devletinin ilk kuruluşu, ilk Baharı idi. İklim günden güne genişliyor, her tarafta bakım yükseliyor, bilgi çağlayanları güröl, güröl akıyordu. Fakat bir nehir ne kadar saf olsa yine bir takım çer çöp te beraber akıp gider. Bu dünyanın hali böyledir. Uzak memleketlerden gelen tanınmış alimler ve büyük şeyhlerle beraber işsiz, güçsüz birçok serseriler dahi gelmişti. (Ekil için şekil değiştirmek) yani geçim için her kalıba girmek darbı meseli gibi derviş ve apdal kıyafetine girerek bir lokma ve bir hırka ile yetinip kazanılması lâzım gelen servetleri bir tarafa bırakıp, tenbellik köşesini seçip, hazır yemeğe başladılar. Ve (Sefer Dervatan) yani kendi memleketinde yolcu gibi oturmak. Ve (Halved Derencümen) yani kalabalıkta yalnızlığı seçmek, gibi sofiye istilahlarını kötüye kullanarak dinin ve aklın kabul edemeyeceği bozuk fikirleri hal-

kın zihnine sokmaya başladılar. Bu hal memleketi büyütüp genişletmek için çalışan ve bu vadede at oynatan Osmanlılar için, pek zararlı idi. Memurlar tayin edilerek medreseler, tekkeler ve imaretler araştırıldı.

O serserilere kıyafetlerinin aslı, mesleklerinin ne idiği soruldu. Yeterli cevap veremiyenler Osmanlı memleketlerinden çıkarıldı. Fakat Keşiş dağ eteklerinde geyikler ile bir arada yaşayan (Geyikli Baba) diye şöhret bulan aziz ve (Karaca Ahmet, Ahi Evren) diye tanınan meczuplara ve (Abdal Musa, Abdal Murat) ve Bursa fethi sırasında, gazilere Duğ yani ayran dağıtan (Duğlu Baba) gibi abdallara ve şeriatın usullerine ve tarikatin edebine saygı gösteren gönlü yaralı dervişlere hürmet gösterildi. Medreseler, tekkeler, imaretler kuvvetli nizamlar altına alındı.

O sırada şeyhlere İran'da (Hoca) Türkistan'da (Baba) denilirdi. Halkın şeyhlere itibarı ve inancı çoktu. Kürdistan'da Arap ve Acem Irakında 40-50 bin müritli şeyhler vardı. Hatta bazıları saltanat davasına da kalkmışlardı. Sultan Orhan kötülerini memleketinden uzaklaştırdı, halkın kendilerine teveccüh gösterdiklerine de iltifat etmiştir.

SULH VE HARB

Sultan Orhan Devletin teşkilâtını ve iç işlerini tamamlayıp, yoluna koymak için dışarıdaki işlere bir müddet için ara vermişti. İstanbul Kayserliği'nin işleri pek karışık.

Kayser yani Kostantiniye imparatoru (Andronikos) ölmeden evvel saltanat müsteşarı yerinde bulunan (Kantaküzen)i vasi yapmış, karısı (Anna) ile küçük oğlu (Yani Palaoloğ)u ona emanet etmiştir. Ölünce Kantaküzen devlet idaresini hükümdar gibi idare etmeye başladı. Onu çekemiyen düşmanları imparatoriçe Anna ile oğlu Yani'yi onun aleyhine kışkırttılar. Rumlar iki fırka olarak birbirleriyle harbe başladılar.

Kantaküzen, Aydın emiri Umur (Ömer) Beyi yardımına çağırdı. O da büyük bir kuvvetle denizden yola çıktı. Yani taraftarları telâşa düşüp Saruhan Bey'nden yardım istediler. Bunun üzerine Aydın ve Saruhan Beyleri doranmaları ile Rumeli yakasına geçip her biri Kayser adına Rumeli kıtasını vurmaya başladılar. Sonunda Kantaküzen galip geldiyse de Yani Palaoloğ'un tahttan indirilmesini istemeyip saltanatı birlik olmasını istemekle yetindi. Halbuki saltanat ortaklıkla yürüyemeyeceğinden devletin ahvali günden güne karıştı.

Gerek Yani, gerek Kantaküzen taraftarları Sultan Orhan'ı kendi taraflarına çekmeye çalışıyorlardı. O da her iki tarafı idare ediyordu. Fakat Kantaküzen kızı (Todora)yı Sultan Orhan'a takdim etti 736 senesinde Sultan Orhan, Teodora ile evlendi. Ertesi sene ailesi ile beraber Üsküdar'a giderek Kayser'le görüştü. Üç gün ziyafet verildi.

Venedikliler'le Cenevizler o zaman İtalya'nın en kuvvetli iki deniz devleti idi. Haçlılar devrinden beri bu taraflara dadanıp Kayserliğin zayıf düşmesinden faydalanarak şark memleketlerinde nüfuz yarışına girişmişlerdi.

Kayser'in Devletine türlü türlü ağır teklifler yapıp, devlet büyüklerine güler yüz gösteriyorlardı. Halbuki bir tarafa gösterilen kolaylık ve yalpaklığı diğer taraf da isterdi. Bundan dolayı Kayserliğe bağlı vilâyetlerden bazıları Venediklilerle bir kısmı da Cenevizlilerle anlaşmışlardı. Rumlar'ın bir fırkası da Türklerle hususiyle Osmanlılar'la birleşmekte hayır ve menfaat görüyorlardı.

Bu İtalyan gemileri doğu kıyılarının rahatını bozuyorlar ara sıra Marmara sahilinde Osmanlı şehirlerine de saldırdıkları oluyordu. Osmanlılar'ın bunlara karşı koyması lâzımsa da, henüz donanmaları hazır değildi.

Marmara kıyılarının İtalyan korsanlarından korunması Akdeniz boğazını tutmaya bağlı idi. Halbuki boğazın Rumeli tarafı Rumlar'ın elinde Anadolu tarafı da Karasi emîri olan (Aclan Bey)in hükmü altında idi. O güne kadar Osmanlılar İslâm Beyliklerine taarruz etmemişlerdi. Fakat bu sefer beklenmiyen bir fırsat düştüğü için Karasi vilâyeti tamamiyle Osmanlı memleketlerine ilhak edilmişti.

KAREŞİ VİLÂYETİNİN ALINMASI

(Karasi ili)nin merkezi Balıkesir'di, Aydıncık (Edincik), Manyas, Bergama ve Edremit gibi büyük şehirleri ve pek güzel sahil ve limanları olup, çok bakımlı geniş ve büyük bir vilâyetti. Fakat emirlik iyi idare edilmediğinden bu şehirler haraba yüz tutmuştu. Osmanlı şehirleri ise adaletle iyi idare edildiği için, çok bakımlı bir hale gelmiş ve yük-

selmişti. Karasi emiri Aclan Bey Osmanlılar'ın ilerlediğini görüyor, ondan dolayı Osmanlı devleti ile iyi geçiniyordu. Hatta oğlu Dursun Bey'i Sultan Orhan yanında bulunsun, iyi terbiye görsün, iyi yetişsin diye Bursa'ya göndermişti. Aclan Bey ölünce yerine büyük oğlu geçti. Fakat yerine lâıyk bir adam değildi. Ahlâkı da kötü idi. Memleketin büyükleri ondan dolayı üzgündüler. Beyliğin veziri makamında bulunan (Hacı ıl Bey)inin başına toplandılar. Sultan Orhan yanında bulunan Dursun Bey'i makama geçirmek için davet ettiler, buna izin vermesi için de Sultan Orhan'a Bursa'ya elçiler gönderdiler.

Sultan Orhan da Dursun Bey'i yanına alarak 737 senesinde o tarafa gitti. Yol üstünde bulunan Ulu Abat, Kirması ve Mihaliç Tekfurları eninde sonunda Osmanlıların idaresine geçeceklerini düşündüklerinden hemen Sultan Orhan'ı karşılayarak ona itaat ettiler, Osmanlı tabiyetini kabul ettiler. Sultan Orhan'ın bayrağı Balıkesir önünde görülünce Aclan'ın oğlu Bergama kalesine kaçtı.

Hacı ıl Bey, memleketin eşrafı ile ve devlet adamları ile karşı çıkıp, Orhan Bey'e sadakatlerini arz ettiler.

Sultan Orhan Bergama'ya gitti, Kaleyi sardı. Fakat kendisini sözle yola getirmek için Aclan Bey oğluna, Hacı Bey ve arkadaşları ile kardeşi Dursun Bey'i gönderdi. Dursun Bey büyük kardeşinin kendisine kıymayacağını düşünerek çekinmeden görüşmek üzere kale duvarına kadar gitti. Hain kardeşi onu fırsat bilerek bir okla Dursun Bey'i öldürdü. Sultan Orhan gazaba gelerek, hemen Karasi vi-

lâyetini Osmanlı ülkesine bağlandığını ilân etti. Herkesin işinin başında kaldığını ve karşı gelenlerin yok edileceklerini de bildirdi.

Vilâyetin bütün ahalisi sevinerek Sultan'ın bu emrine uydular. Bergama ahalisinin ileri gelenleri de Aclan oğlunun yanına gidip "bütün halk Sultana itaat etmişken bizir Bergama kalesine kapanıp karşı koymamız mümkün değildir. Hepimiz birden Sultan Orhan'dan af dileyelim, seni de cezadan kurtarmış olalım diye kendisine baş vurdular. Eğer kabul etmezse kendisini tutup teslim edeceklerini de kapalıca anlattılar." Aclan'ın oğlu çaresiz kalarak bu nasihati kabul etti. Padişahın huzuruna girerek affolundu. Ve Bursa'ya gönderildi. İki sene sonra da orada öldü.

Sultan Orhan Karasi Vilâyetini, İznik valisi olan oğlu Süleyman Paşa'ya verdi. Yeri boşalan İznik valiliğini de ikinci oğlu olan Murat Hüdavendigâr'a verdi. Hacı 11 Bey ile Gazi Fazıl, Yakup Aca ve Evranus adındaki Beyler gibi umur görmüş tecrübeli kimseleri yerlerinde bıraktı, memleket idaresinde onların fikirlerine müracaat etmesini Süleyman Paşa'ya tenbih edip Bursa'ya döndü. O sırada Ulubat Tekfuru'nun hiyaneti anlaşıldığından başkalarına ibret olsun diye idam edildi.

Balıkesir halkı, Türkmen aşiretlerinden olduğu için Osmanlı devletine bağlanınca, Osmanlı hamuruna karışverdiler. Hacı 11 Bey, Gazi Fazıl ve Yakup Aca Bey ve Evranos Bey ise az bulunur kıymetlerden oldukları için kıymetlerinin derecesi Karasi Beyliği'nde pek anlaşılmıyordu. Osmanlı devletine geçtikten sonra kıymet ve hünerlerini göster-

meğe başladılar, Müslümanlar'a büyük hizmetler yapmaya muvaffak oldular. Her şey öyledir. Kılıç lâıyk olmıyanın elinde paslanır. Ehlinin eline geçince cevheri meydana çıkıp kıymetlenir. İşte bunun gibi Karasi'nin Osmanlı ülkesine karışması ile Osmanlı devleti büyüdü ve kuvveti iki kat arttı. Bu suretle Akdeniz boğazının Anadolu yakası ele geçmiş oldu.

Sahilde bulunan (Anahor ve Armut eli) kalelerinde bulunan Rumlar ara sıra kalelerden çıkarak Osmanlı tebasına tecavüz ediyorlardı. 738 senesinde Sultan Orhan o tarafa hareket edince, Rumlar karşı koyamayacaklarını anladıklarından, kale kapılarını açarak boyun eğdiler.

Karasi Aşireti Türkmen olduğundan kendi cinslerinden olan Osmanlılara karışınca Osmanlı devleti'nin nüfusu çoğaldı. Fakat türlü çeşit meyvalardan kurulan turşunun uzun zaman geçtikten sonra ancak tadının damağa hoş gelecek bir çeşni hasıl etmesi tabiidir. Bunun gibi her nekadardaki iki aşiret bir cinsten olsalar bile iyice anlaşıp, kaynaşmaları için uzun bir zaman ister. Bundan dolayı Sultan Orhan gerek Karasi ahalisini gerek etraftan kendi bayrağı altına toplananları iyi bir hamur etmek ve bu arada oldukça genişlemiş olan memleketlerin bakımına kuvvet vermek için bir müddet harb hareketlerine ara verdi.

Rumeli yakasına geçmek ve İstanbul'u almak Osmanlılar'ın zihnine yerleşmiş kuvvetli bir arzu idi. Bir müddet daha bu emellerini geri bırakmak lâzım geliyordu.

Venedik korsanlarının bâzı Osmanlı sahillerine saldırdıkları görüldü. Sultan Orhan onların düşmanı olduğu halde Gak'ta'yı ele geçiren Cenevizliler'e karşı Kayser Kantaküzen, Venedikliler'le bir antlaşma yapmıştı. Sultan Orhan bundan dolayı Kayser'e gücendi, Cenevizliler'le anlaştı.

Akdeniz boğazının Anadolu yakası elde idi. Gelibolu yakasını da tutup Akdeniz boğazını zaptetmeyi düşünüyordu. Fakat deniz kuvveti yoktu. Hatta Kayser'e yardım için birkaç defa Rumeli yakasına gönderilen Osmanlı askerleri Rum gemileri ile gelip gidiyorlardı. Bunun üzerine Sultan Orhan 754 senesinde oğlu ve Karasi valisi olan Süleyman Paşa'yı Karasi'den çağırdı. Ve onunla gizlice görüştü. Süleyman Paşa bir yolunu bulup karşı yakaya asker geçirebileceğine dair söz vererek döndü.

RUMELİ FETİHLERİ

Venedik korsanları zaman zaman bâzı Osmanlı devleti sahillerine saldırıyorlardı. Venedikliler aleyhine yukarıda geçtiği gibi, Cenevizlilerle antlaşma yapan Sultan Orhan Karasi'nin zaptı ile Akdeniz boğazının Anadolu yakasını ele geçirmiş olduğundan, hem Venedikliler'i sıkıştırmak hem de Kayser'i korkutmak için Rumeli yakasına asker geçirmek istiyordu. İki taraftan da boğazı tutmak fikrinde olduğu için Süleyman Paşa'ya o fikir' acmış, o da bu işi üzerine almıştı. Süleyman Paşa Karasi'ye dönünce yukarıda adı geçen Hacı tı Bey, Yakup Ece ve Gazi Fazıl gibi seçkin kumandanlarla

ve yeteri kadar kuvvetli askeri beraberine alarak sanki ava çıkıyormuş gibi davrandı ve karşı yakaya geçmenin çarelerini aramaya başladı. (Güvercinlik) denen yere gelince yanındaki Beyler'e maksadını açtı.

Rumlar, Osmanlılar'ın korkusundan Anadolu kıyılarında gemi dağıl, küçük bir kayık bile bulundurmuyorlardı. "Karşıya geçmenin imkânı yok, olsa bile önce karşı tarafın durumunu öğrenmek için orasını iyi bilen bir kılavuz elde etmek lâzımdır" denildi. Ece ve Gazi Beyler Rumlardan birini tutup getirmeyi üzerlerine aldılar. Ve öküz derisinden tulum şişirerek bir sal yaptılar. Ve geceleyin (Kemer) denen yerden sala jinerek sabahleyin erkenden Gelibolu'ya bağlı yerlerden (Viranhisar) diye bilinen boğazın en dar yeri bulunan Cimbi kalesi sahiline çıktılar. Rumlar'ın ileri gelenlerinden buldukları bir adamı tutup Süleyman Paşa'ya getirdiler.

Süleyman Paşa o Rum'a hil'atler giydirdi. Çok iltifat etti, gönlünü aldı. Kale alındığı takdirde kendisini kale kumandanı yapacağını vaddetti. Yaptığı ihsanlarla onu emniyetle kılavuzlukta kullanmak üzere kendisine bağladı. Hemen iki büyük sal yapıldı. Birine Osmanlı hanedanının emektarlarından Aksungur, Karaoğlanoğlu, Akça Kocaoğlu ve Balabancıkoğlu gibi kırk fedai yiğitle Süleyman Paşa'nın kendisi bindi. Ötekine de kırk kadar tanınmış cesur askerle Hacı İl Bey, Ece Bey, Fazıl Bey ve onun amcasının oğlu olan Evranos Beyler bindiler. Talihlerinin ve hayanın müsadesi ile Rumlar'ın haberi olmadan 755 senesinde bir gün sabahleyin erkenden Cembî kalesinin altına yanaştılar.

Bunlar hep Türkmen Beyleri'ndendi. Hacı İl Bey'le Evranos Bey için bazıları Rum'dur derlerse de bu pek büyük bir yanlışır. Hakikate uymayan bir sözdür.

Osmanlılar'ın o tarafa geçişi Rumlar'ın hatırlarına gelmezdi. O tarafta başka düşmanları da olmadığından kale ahalişi gaflet uykusunda idiler. Süleyman Paşa adı geçen Rum kılavuzunun öncülüğü ile Hisar duvarının kenarındaki gübre yığını üstünden Osmanlı kahramanlarını içeriye salıverdi. Karşı gelmek isteyenleri tutup bağlattı. Kale içindeki ahaliye aman verdi. Ve güler yüz gösterdi. Sahilde bulunan Rum gemilerine yeteri kadar asker koydu. Ve Rum tayfalarını kullanarak üç gün içinde karşıdan üç bin kadar asker geçirdi. Ve Cembi ahalişini önüne katıp, oraya yakın olan (Aya Şılonya) kalesini de ele geçirdi. Süleyman Paşa'nın sohbetinde bulunanlardan Mevrit sahibi meşhur (Süleyman Çelebi) Süleyman Paşa'nın Rumeli yakasına geçmesi üzerine şu beyti söylemiştir.

*Velâyet gösterip halka suya seccade salmışsın
Yakasın Rumeli'nin dest-i takva ile almışsın*

Cembi ve Aya Şılonya kalelerinin alındığını Gelibolu Tekfuru işitince kan başına sıçradı. Hemen asker toplayarak Osmanlılar'ın üzerine hücum etti. Fakat fena halde bozularak güç hal ile Gelibolu kalesine can attı.

Osmanlı askerlerinin, Rumeli yakasına geçtiği Balıkesir ve Aydın vilâyetlerinde işidilince bir çok Türkmenler az zamanda Rumeli yakasına geçtiler. Kısa zamanda 10 bin adam toplandı.

O sırada Kayser hanedanında birçok anlaşmazlıklar oluyordu. Kantaküzen'in aracılığı ile, Süleyman Paşa Balkan dağlarından İstanbul tarafına inmekte olan düşmanla karşılaşarak, onlara galebe çaldı ve fenalığı ortadan kaldırdı. Bulgaristanı da dolaşıp uğradığı yerleri yağma ederek bir çok ga nimetlerle döndü. 757 senesi içinde şiddetli bir zelle olmuştu. Birçok şehirler, kasabalar, kaleler ve hanlar yıkılmıştı. Talihin gösterdiği bu fırsattan faydalanan Süleyman Paşa Konurhisar, Gelibolu, Bolayır, Hayrabolu ve Tekirdağ kaleleri ile etraflarını alıverdi. Bu şehirlerin fethinde pekçok ganimet malı ele geçti.

Süleyman Paşa'nın Hz. Mevlâna'ya derin sevgisi olduğu için başına Mevlevi külâhı giyerdi. Ele geçen ganimetleri başındaki külâh ile Gazilere dağıttı. Ve külâhını yıldızlattı. Kumandanlara da başlıklarını yıldızlatmaları için emir verdi.

Aydın İli emiri, Aydın oğlu Umur Bey (Ömer) evvelce Kantaküzer'in daveti üzerine 10 bin kadar askerle gemilere binip Rumeli yakasına zeçmişti. Yenişehir tarafında bulunan muhaliflerle harb etmiş ve o sahilleri vurarak gaza etmişti. Bu sefer dönüp donanması ile Bolayır sahiline gelmişti. Süleyman Paşa ise o zaman Bolayır'ı hükümet merkezi yaptığından Umur Bey sahile çıkıp onunla görüştü. İzmir'e dönmekten vazgeçerek adalar arasında dolaştı. Rumeli sahilini abluka etmesi emredildiğinden Osmanlı kumandanları içerlerde Gaza ile yani savaşla meşgul bulundukları sırada Umur Bey'de Rumeli kıyılarını vurup tarıyordu.

Gelibolu şehri Anadolu'nun geçiti, doğu ve batı kafilelerinin uğradığı yerdı. Kırım, Rusya ve Kuzey memleketlerine ait gemilerin geçtiği yerdı. Akdeniz boğazından geçen gemiler yiyeceklerini hep oradan alıyorlardı. Ondandır dolayı Gelibolu çok mühim bir ticaret şehri idi. Bundandır dolayı Gelibolu ve civarındaki yerleri Osmanlılar alınca, Rumeli yakasına yerleşmiş olduılar. Kantaküzen buralarını para ile geri almak sevdasına düşmüştü. O sırada Hacı İl Bey, İpsala ve Malkara'yı da ele geçirdi.

Bu hali gören Kantaküzen Avrupa'ya feryatlarla adamlar gönderdi. Bir taraftan da Bulgar, Sırp, Eflak, Boğdan ve Engürus yani Macar kırılları ile yazışmaya başlıyarak Türkleri Avrupa kıtasından çıkarmak için, aralarında bir antlaşma yaptılar. Bu birleşen devletler büyük hazırlıklara başladılar. Kayser yani Palaoloğ'da Süleyman Paşa'yı Kantaküzen aleyhine çevirmeye girişmişti.

Süleyman Paşa Gelibolu'nun korunma işlerini tamamladıktan sonra, 759 senesinde Silivri Beyi bulunan Hacı İl Bey'i beraberine alıp, çekmece kalesini sardı. O sırada Keşan tarafına giden Evranos Bey tarafından bir adam gelip Dimetoka ve Edirne Beyleri birleşerek, Müslüman ordusunu basmak düşüncesinde oldukları haberini getirdi. Süleyman Paşa bir alay süvari ile Ayvat Yiğitbaşı'yı, Dargos tarafına gönderdi. Evrenos Bey'e de onunla birleşmesini bildirdi.

759 senesi Şevval'inin ortasında Edirne askeri Dimatoka Tekfuru ile birleşerek İslâm ordusunu basacakları haberi alındı. Evranos Bey ile Yiğitbaşı pusuya girdiler. Ordugâhta bir miktar askerle Kara

Cafer adındaki kahramanı bıraktılar. Edirne'de, Dimatoka askerleri sabah vakti Kara Cafer üzerine hücum ederek döğüş başladı. Pusuda olan gaziler fırlayıp Rumlar'ın etrafını sararak üzerlerine kılıç üşürdüler. Rumlar dağıldı. Sabah olunca 500 kadar ölü'nün meydanda yattığı görüldü. 200 kadar esir alınıp Sultan'a gönderildi.

İmparator Kantaküzen Gelibolu ve etrafının tatlılıkla geri alınamayacağına inandı. "Osmanlılar buralardan çekilip gidecekler mi, yoksa bu şehirlerde kalacaklar mı" diye Sultan Orhan'dan kati bir cevap istedi. Sultan Orhan "Buna birden bire cevap verilemez, o taraftaki kumandanlarla naberleşmemiz gerekir, bir de bu tarafları Bulgarların hücumundan korumamız lâzımdır." diye cevap verdi.

Kantaküzen, Osmanlılar'ın artık Anadolu'ya çekilmiyeceklerini ve Kayser Paıaoloğ'un, Sultan Orhan ile birleştigi kendi tuttuğu yolun çıkmayacağına inandı. Fuzuli olarak takındığı imparatorluk davasından da vazgeçti. Alemdağında bulunan bir Manastıra çekilip Papaz oldu. Kayser Yani ise Kayserlik tahtında müstakil kaldı ve Sultan Orhan'a senelik bir vergi vererek onun himayesine girmek istedi. Sultan Orhan Süleyman Paşa'nın, Çekmece muhasarasını bırakıp dönmesini bildirdi. O da Çekmece'den dönerek Dimatoka tarafına gitti.

Dimatoka tekfurı ile yapılan muharebede Evranos Bey ile arkadaşları başarı kazanmışlardı. Bundan dolayı Kara Cafer'e yiğit başlık, Ayvat Beye'de sancak Evranos Bey'e kılıç kaftan, Hacı İl Bey'e güzel elbiseler, Süleyman Paşa'ya iki donanmış at ve lâıyk olanlara verilmek üzere kırk kaftan gön-

derildiğine dair 760 senesi Muharrem tarihli bir فرمان Süleyman Paşa'ya gönderildi. Aynı zamanda Gelibolu geçidinden geçilip, hiçbir suretle Ceneviz gemilerini rahatsız etmemeleri ve yapılan muahedeye sadık kalınmasını ayrıca emir buyurdu.

SÜLEYMAN PAŞA'NIN VE SULTAN ORHAN'IN VEFATLARI

Kantaküzen manastıra çekilip Kayser Yani tah-tında müstakil kalmış, Sultan Orhan'a senelik bir vergi vermeyi taahhüt etmiştir. Fakat Kantaküzen'in davet ettiği krallar, Osmanlılar'ı Rumeli'den çıkarmak için ordularını hazırlıyorlardı. Başkumandan Şehzade Süleyman Paşa bu hazırlığı haber alınca kumandanlarını toplayarak dedi ki: "Böyle yabancı bir memlekette bizim gibi sayıları az mücahid kafilesinin az zamanda kazandığı bu kadar fetihler bizim iyi niyetimizin karşılığı olarak Hakk'ın bize mükâfatıdır. Bunda hiç şüphemiz yoktur. Şimdi üzerimize gelen düşman her nekadar bizden çok ve kuvvetli ise de, bizi bu güne kadar galip kılan Allah'ın lütfundan ümidimizi kesmiş değiliz. Emelimiz Hak dini yaymaktır. Şehitlik bize ahiret saadetidir. Şayet bu sıralarda ben ölürsem siz düşmandan asla yüz çevirmeyiniz. Biliyorsunuz ki, düşmandan korkmak büyük günahıdır."

760 senesi içinde Süleyman Paşa birleşen Avrupa devletleri askerinin gelmesini bekliyordu. Bir gün av için civarda dolaşırken elindeki doğanı bir kuşa doğru salıverdi. Kendisi de atla arkasından koş-

tu. Atın ayağı bir köstebek deliğine girdiği için yan üstüne düştü. Süleyman Paşa atın altında kalarak başı bir taşa çarptı ve derhal ruhunu teslim etti. Bolayır'daki sarayının yanında yaptırdığı camiin karşısına gömüldü.

Rahmetli Süleyman Paşa yeri doldurulamayacak kayıplardandı. Gaziler birleşik devletlerin orduları ile savaşa hazırlanırken hükümdarlığa lâayık olan kumandanlarının bir kaza neticesi ölmesi kendilerini şaşırttı. Onlar bu hayret içinde iken ertesi gün elli - altmış bin kadar askerle, bir büyük donanma gelip çattı. Altmış kadar gemi, Gelibolu geçidini tutmak için o tarafa dolaştılar. Geri kalan gemiler de Tuzla önüne yanaştılar.

O zaman Bolayır'da bulunan Müslüman askerleri pek azdı. Kendilerinden on kat fazla olan on beş bin kadar Avrupa askerinin dalgalanarak hücum ettiğini görünce korktular. Kimi karşı durmaya, kimi de gerilemeğe karar vermekte iken tanınmış beyler meydana çıkıp, merhum Süleyman Paşa'nın nasihatlerini hatırlatarak gazileri gayrete getirdiler. Ve hepsi bir arada Şehzade'nin türbesi etrafında toplandılar. Allah'ın inayeti ile onun ruhundan yardım istediler. Her biri ölüm eri olarak fedailikle kılıçlarını çekip kaplanlar gibi düşman üzerine saldırınca birleşik Avrupa devleti askerleri bozuldu, kaçmaya başladılar. Osmanlı kahramanları da yetişerek çoğunu kılıçtan geçirdiler. Geri kalanını da esir aldılar. Yalnız gemilerde bulunanlar kurtuldu. Gelibolu kalesini sarmış olan Avrupa askerleri de Bolayır vakasını haber alınca korktular ve

gemilerine binerek kaçıp gittiler. İşte bu zafer Müslümanlar'ın Rumeli'nde yerleşmesini temin etmiştir.

Hasılı birleşen devletlerin ordusu artık düzelemeyecek bir halde bozuldu. Müslümanlar'ın yüzü güldü. Fakat Süleyman Paşa'nın vefatından duyulan acı bu büyük lezzeti tam tattırmıyordu. Böyle kederle karışık sevinçli haber Sultan Orhan'a ulaşınca oğlunun vefatından dolayı çok kederlendi. Yaşı 81 e gelmişti. İhtiyarlığın verdiği zayıflık bu acı ile birleşince büyük bir hastalığa tutuldu. Ve iyileşeceğinden ümidini kesip 761 senesinde ikinci oğlu olan ve (Hüdavendigar) diye şöhret alan birinci Sultan Murad'ı huzuruna çağırarak nasihat etti. Ve saltanat tahtını ona vasiyet eyledi. Ve oğlu Süleyman Paşa'nın vefatından iki ay sonrada irtihal etti. Babasının türbesinin yanına gömüldü. Saltanat müddeti 35 senedir. (Kâsım Çelebi) adında bir oğlu daha vardı. Fakat küçükken ölmüştü.

Sultan Orhan cesur, gayretli, adaletli ve tetbirli büyük bir padişahı. Heybetinden düşmanları ne kadar çok korkarlarsa tabaası da adaletinden o kadar emin, gönlü rahattı. Bursa'yı önce saltanat merkezi yapan ve Sultanlar için gereken teşkilâtı kuran odur. Zamanında gaziler o kadar çok ganimet malını elde etmişlerdi ki içlerinden biri zekât verecek zekâta lâayık bir fakir bulamıyorlardı. Osmanlılığa ve Osmanlı devletine en çok kuvvet veren Osmanlı Sultanlarından birisi odur. Küçük bir devleti iyiden iyiye büyüttü. Akdeniz boğazının iki tarafını tuttu. Rumeli kıt'asında birçok şehirler aldı. Osmanlı devletini muntazam büyük bir devlet haline getirdi. (Allah kendisine bol bol rahmetini

ihsan buyursun). Yerine vasiyeti üzerine, ikinci oğlu Murad Hüdavendigâr tahta oturdu.

Sultan Orhan'ın vefat ettiği saatte, oğlu Murad Hüdavendigâr'ı bir oğlu dünyaya gelmişti. Ve kendisine (Bayezid) adı verilmiştir. Babasından sonra Osmanlı tahtına çıkan (Yıldırım Bayezid) dır.

O devrin en meşhur âlimleri (Kayseri'li Davud, Gerder'li Taceddin, Kara Alâaddin, Kayseri'li Muhsin ve Candarlı Kara Halil) dir.

Sultan Orhan, İznik medresesini yaptıktan sonra Kayseri'li Şeyh Davud'u oraya müderris tayin etmişti. Sonra onun ölümü ile yerine Taceddin'i onun vefatında da Kara Alâaddin'i müderris yapmıştır.

Kayseri'li Muhsin (Kayseri'li Mecdüddin) den edebi ilimleri ve bütün din ilimlerini öğrendikten sonra Şam'a gidip orada da hadis ve tefsir ilimlerini okuduktan sonra Anadolu'ya dönmüştür. Fıkıh ve feraizi nazmetmiştir. Endülüs aruzu üzerine de güzel bir şerh yazmıştır. Candarlı Kara Halil ise, önce kazasker sonra da baş vezir olmuştur.

BÜYÜKLERİN ÖLÜMÜ

731 senesinde Suriye'nin meşhur âlimlerinden Şeyh Alemüddin Berzali'nin kızı Hadis âlimlerinden (Ümmül Hasan Fatimâ) vefat etti. Birçok âlimlerden ders almıştı. Kendisi de hadis rivayet ededi. Bazı eserleri vardır. Babası Alemüddin ondan sonra 8 sene daha yaşamıştır. Haleb'li kitap yazarlarından ve hadis âlimlerinden Mukrizade Nured-

din de o sene vefat etti. Mekki kızı Zeynep'ten hadis rivayet eylerdi. Sultan Osman zamanından kalma, büyük şeyhlerden Aşık Paşa da 732 senesinde vefat etti.

Yine o sene Eyyûboğulları'ndan Hama emirliğinin sahibi meşhur (Melik Müeyyet Ebül Fidâ İsmail) vefat etti. Tarihi çok meşhurdur. Başka eserleri de vardır. "Halife Memun'dan sonra hükümdarlar içinde Ebül Fidâ kadar âlim ve fadıl bir zat gelmedi" diye birçok âlimler beyanda bulunmuşlardır. Yerine 20 yaşında olan oğlu (Melik Efdal Nâsırüddin) geçmiştir.

Hama baş kadısı Necmüddin'nin kızkardeşi büyük hadis âlimlerinden ve zamanının tanınmış bilginlerinden (Ümmi Muhammed Esma) 733 senesinde vefat etti. Çok mübarek ve çok hadis bilen ve okutan bir kadındı.

Bazı Arap şâirleri (bu milletin alameti ve süsü dişi yani müennestir. Şems yani güneş semai bir müennestir. Dişilik onun için hiçbir kusur ve ayıp değildir) diye Esma'yı methetmiştir. Kardeşi baş kadı Necmüddin 734 senesinde Hama'da irtihâl etmiştir. O da Hanefi mezhebi âlimlerinden çok bilgin ve edip, güzel ahlâklı bir zattı.

Yine o sene meşhur büyük kadın âlimlerinden (Davüssabah) yani gün ışığı diye bilinen (Ümmülhayr Hatice) Mısır'da vefat etti. (Kurafe) de gömüldü. İcazetnameleri yani şahadetnameleri kendi el yazısı ile yazıp verirdi.

Yine o sene hadis hafızlarından (İmam Hafız Ebülfetih Yağmeri) vefat etti. Hadis ilmini (İbni

Dakik ve Dimyati'den) öğrenmişti. Hendek camii'nin hatibi ve zahiriyye mezhebinin şeyhi ve reisi idi. Güzel eserleri vardı.

İmam İzzeddin'nin oğlu Hatip Yahya'nın kızı (Zeynep) de 735 senesinde vefat etti. Nice tanınmış âlimlerden ders aldı. Kendisi de hem hadis okutur hem de rivayet ederdi.

Meşhur (Kazvinli Celâleddin), edebiyat ilminde imamdı. Telhis Kitabı ile başkaca makbul eserleri vardır. Kalam ilminde ve fıkıh usulünde de derin bir âlimdi. Evvelce Şam'da hatip idi. Sonra kadı oldu. Ve Mısır kadılığına nakledildi. Sonra yine Şam kadılığına döndü. 738 senesinde Şam kadısı iken vefat etti. (Allah rahmet etsin).

Yine o sene daima kendinden geçmiş bir halde Hak yolunda bulunan (Hacı Bektaş-ı Veli) dünya evinden göçtü. (Bektaşîyye) kelimesi ebcet hesabı ile vefat tarihidir.

Şakayık-ı Numaniye'de yazıldığı gibi sonradan birtakım dinsizler, yalarından ona sokulup bağlanmış gibi görünürlerse de Hacı Bektaş onlardan uzaktır.

Mısır ve Şam'ın Sultanı olan (Kalavun'un oğlu Melik Nâsır Muharrem) ile Abbasi Halifesi (Müstekfi Billah Ebürrebiğ Süleyman) süt ve şeker gibi birbirleriyle sevişirlerken 706 senesinde araları açıldığı için Melik Nâsır onu tuttu ve bir kalede hapsederek ahali ile temasını kesti. Ve 37 senesinde yüze yakın evlât ve ayali ile beraber Said taraflarına sürdü. (Kus)ta oturmasını emretti. Bununla beraber Müstekfi'nin adı yine hutbelerde oku-

nuyordu. Dargınlığına sebep olarak söylerler: Müstekfi'nin babası (Hakim Bi Emrillah) evvelce oğlu (Müstemsik Billah Muhammed)i veliahd yapmışken, Muhammed onun hayatında ölmüştü. Muhammed'in oğlu (İbrahim)i Halifelîğe lâyıktır. Zannederek veliahd yapmıştı. İbrahim ise güvercin uçurmak, horoz ve koç dövüştürmek gibi ağır başlılığa engel olan oyunlara düşküncü. Alçak adamlarla düşüp kalkardı. Ölüncü (Hakim'in oğlu Müstekfi) Halife tahtına oturmuştu. İbrahim ise amcası Müstekfi ile Melik Nâsır'ın arasını kovuculuk yaparak bozmuştu. Bunun üzerine Nâsır şüpheye düştüğünden yukarıda geçtiği gibi Müstekfi'yi Said'e sürmüştü. Müstekfi orada iken oğlu (Ahmed)i veliahd yaptı. 740 senesi Şabanında vefat edince vasiyeti üzere Ahmed'e biat edilmek lâzım geliyordu.

Melik Nâsır onun vasiyetine ehemmiyet vermeyip İbrahim'i çağırdı, ve ona (Vasik Billah İbrahim) lâkabı ile biat etti. Mısır baş kadısı (Cemaat'in oğlu Ebû Amr İzzeddin ise Ahmed babasının sağlığında veliahd tayin edilmişken İbrahim'in adına hutbe okunmasını doğru bulmadı. Nihayet ikisinin de hutbelerde isimlerinin okunmamasına karar verildi. Yalnız Sultan Nâsır'ın adı söylenmekle yetinildi. Abbasi Halifelerinin adı hutbelerde unutuldu.

Melik Nâsır sonra pişman olarak hastalığı sırasında İbrahim'i çıkarıp yerine Ahmed'in Halifelik makamına getirilmesini vasiyet etmişti. 741 senesinde ölüncü oğlu (Mansûr Ebû Bekir) saltanat tahtına oturdu. O sene Zilhicce ayının 11. perşembe günü hususi bir meclis toplayarak (İbrahim ve Ahmed)i de çağırıp "Hilâfete hangisi müstahaktır" di-

ye sordu. Mısır kadısı İbni Cemaat da “Kus şehrinde vefat eden Halife Müstekfi Halifelîği oğlu Ahmed’e vasiyet etmiş ve orada kırk kişiyi de buna şahit tuttuğu Kus’taki naibimce sabit olduğundan bencede sabittir” demesi üzerine Sultan Mansûr İbrahim’i hal’ederek. Ahmed’e biat edince bütün âlimler ve kumandanlar da biat ettiler. Ve dedesinin lâkabını ona vererek (Hakim Bi Emrillah Ahmed) dediler. Ondan sonra bu ünvanla hutbelerde adı okunmaya başlandı. Abbasi Halifelîği merasimi ortadan kalkmışken bu suretle yeniden ihya edildi.

Sultan Nâsır akıllı ve tedbirli, güzel eser bırakmış bir padişah’tı. Birçok hayırları vardır. Saltanat müddeti 43 yıldır. Ondan sonra 8 oğlu birbiri ardı sıra saltanat tahtına çıkmışlarsa da onların zamanında Mısır’ın ahvali çok karışık bir hal almıştır.

Eyyûboğullar’ndan, Hama emiri olan Ebül Fidâ’nın oğlu Melik Efdal 742 senesinde Hama emirliğinden azledilerek yerine babasının kölelerinden (Seyfeddin) tayin olundu. Babadan evlâda miras suretiyle geçen Hama emirliğinin bu suretle imtiyazı kaldırılmış oldu. Melik Efdal Şam’a gitti o sene içinde de vefat etti, Eyyûb oğullarının sona kalan bu şubesi de ortadan kalktı.

Buhara âlimlerinden ve Hanefi fakihlerinin büyüklerinden (Sadrüşşeria) diye tanınan (Mesud’un oğlu İmam Ubeydullah) 747 senesinde ahirete göçtü. İlm-i Kelâm ile Usul-i fıkıhta çok derin bir âlimdi. Horasan ve Irak’ta ve bütün İslâm şehirlerinin çoğunda Eşarilerin kitapları yaygındı. Eşari mezhebi de öyledir. (Maturidi mezhebi) hemen bütün

bütün unutulmak derecesine gelmişken doğuda, Sadrüsseria çıkıp Matüridi Mezhebini yenilen ihya etmiştir. Bu iki mezhep arasındaki ihtilâfın en mühimmi ihtiyari işler bahsi olduğundan Sadrüsseria Tavzih kitabında meşhur dört mukaddime ile iradeyi - cüz'ie bahsini pek güzel açıklamış ve Matüridi mezhebinin daha doğru olduğunu isbat etmiştir. (Allah rahmet eylesin).

751 senesinde Hanbeli mezhebinin meşhur âlimlerinden (İbn-i Kayyim Şemseddin) ve Mevakıf adında ki meşhur kitabın ve daha birçok meşhur eserlerin sahibi olan (Kadı Adıduddin Abdurrahman) vefat ettiler.

753 senesinde Abbasi Halife'si (Hakim Bi Emirillah Ahmed) Mısır'da vefat etti. Yerine kardeşi ve veliahdı olan (Mutazid Billah Müstekfi'nin oğlu Ebül Fetih) Halife tahtına çıktı.

Yine o sene Şam baş kadısı meşhur (Şeyh Fakıyyuddin Subhi) vefat etti.

761 senesinde Muğnillebi sahibi (Cemalüddin Abdullah) vefat etti.

763 senesi Cemaziyyevvel'inde Halife (Mutazid) vefat etti, oğlu ve veliahdı olan (Mütevekkil Alallah Ebû Abdullah) tahta çıktı.

765 sonlarında zamanın büyük ve meşhur âlimlerinden (Kutbüddin Mahmud Razi) Şam'da vefat etmiştir. "İşarat" üzerine muhakemeler yazmış, "Matali ve Şemsiye'yi" şerh etmiştir.

774 senesinde meşhur tarihçi (İbn-i Kesir) ve 785 senesinde (Şeyh Ekmelüddin) vefat etmiştir.

KUZEY AFRİKA'NIN MISIR'IN ŞAM'IN DURUMLARI

Endülüs tarafındaki İslâm hükümdarları arasında fitne ve nifak düşerek birbirleriyle uğraşıyorlardı. Hristiyan hükümdarlarına mağlûp olarak ellerindeki memleketlerin çoğu gitmişti. Endülüs'ün merkezi olan Kurtuba dahi mütaassıp İspanya Hristiyanlarının eline geçmişti. Müslümanlar Gırnata şehrini merkez yaparak imar ettiler. Fakat aralarındaki nifak devam ettiği için 800. senede hükümetleri günden güne zayıflamakta idi.

Oraya yardım edebilecek Fas ve Merakeş'te hüküm süren (Ben-i Merin) devleti de günden güne düşmekte ve karışık bir halde idi. Burası ile Tunus arasında ise hâlen Cezayir denilen eyalet vardı ki o zaman müstakil bir beylikti. Burada (Abdül-vat oğulları) denilen Telvisan beyleri başlı başına hüküm sürmekte idiler. Merinoğulları bu emirliği ortadan kaldırmak için Telvisan'ı sıkıştırıyorlardı. Tunus'ta hüküm süren (Hafs oğulları) arasına da nifak düştü ikiye ayrıldılar, birbirinin aleyhine düşerek devletlerini harab etmeye çalışıyorlardı.

Mısır Sultanı olan (Kalavun'un oğlu Nâsır) 741 senesinde ölünce oğlu (Melik Mansûr Seyfed-din Ebû Bekir) biraz saltanat tahtında kaldıktan sonra asker Atabey'i olan (Kosun Bey) ile aralarında anlaşmazlık çıkmıştı. O sebepten 742 senesinde tah-tından indirildi. Ve 7 yaşındaki kardeşi (Melik Eş-ref Alâaddin) yerine geçti. Halep'te bulunan (Taş-demir Bey) Kosun'a karşı çıktı. Onun üzerine Kosun asker gönderdi o da Halep'ten Anadolu tarafı-

na kaçtı. Ve ilhanlı devletinin Anadolu valisi olan (Ertena Bey)e sığındı. Kosun ise öteki kumandanlardan bazılarını da ortadan kaldırmak istiyordu. Onlar daha evvel davranıp Kosun'u tutarak hapsettiler. Ve Melik Eşref'i tahtından indirerek yerine kardeşi (Nâsır'ın oğlu Melik Nâsır Şahabeddin'i) çıkardılar. Şam kadısı iken evvelce Mısır'a getirilmiş olan (Fakıyyuddin Suphi) da bu yeni padişah ile Halife arasında biati yaptı. Sonradan Kölemenler isyan ederek 743 senesinde Nâsır Şahabeddini tahtından indirip öldürdüler. Ve kardeşi Melik Salih İmadeddin İsmail'e biat ettiler.

746 senesinde Melik Salih ölünce yerine kardeşi (Melik Kâmil Zeyneddin) çıktı. Fakat zalim ve eğlenceye düşkün bir adam olduğundan, Mısır'da yine bir fitne çıkararak Melik Kâmil yerinden atıldı, ve kardeşi (Melik Muzaffer Zeyneddin) çıkarıldı. O da zevk ile, eğlence ile meşgul oldu, güvercin besleme merakına düştü. Kumandanlar onun sevgili güvercinlerini kestiklerinden "onların yerine bende sizi boğazlarım" diye kumandanlara haber gönderince, kumandanlar onu tahtından indirmek için toplandıkları zaman kendisini müdafaya kalktı. Fakat yapılan çarpışmada öldü. Yerine kardeşi Melik Nâsır Hasan 748 senesinde tahta çıktı. 752 senesinde o da indirilerek yerine kardeşi (Nâsır'ın oğlu Melik Salih Salâhaddin) çıkarıldı. 3 sene sonra o da halledilip tekrar (Melik Nâsır Hasan) çıkarıldı.

Devletin işleri ise Atabey olan ve (Büyük Kumandan) ünvanını alan (Şeyhu) nun elinde idi. O da (Sargıtmış) adındaki kumandanla işbirliği yaparak devleti idare eder oldular.

756 senesinde Şeyhu büyük bir tekke, cami, Medrese yaptırmaya başlayıp bir sene içinde tamamladı: Bu medrese'ye dört mezhep'ten birer müderris tayin etti. Hadis ve Kur'an kıraati içinde başkaca mualimler tayin edildi. Hanefiye mezhebinin müderrisi (Hidaye) kitabını şerh eden (Şeyh Ekmelüddin) idi. Ölünceye kadar 28 sene bu medresede ders okutmuştur.

758 senesinde Şeyhu'yu mecliste iken Melik Nâsır'ın kölelerinden biri öldürmek için kılıç salladı o da yaralandığından sarayına gönderildi. Nâsır bu hususta "haberim yoktur" diye yemin etti. Ve o köleyi öldürdü. Şeyhu da o yaradan öldü. Onun zamanında Sultan Nâsır Hasan'ın hiçbir hükmü yoktu. Şeyhu öldükten sonra Nâsır Hasan fırsatını düşürüp, Sargıtmış'ı da öldürerek işlerinde müstakil kaldı. İşte onun zamanında Sultan Orhan vefat edip yerine oğlu Murad Hüdavendigar tahta çıkmıştır.

Melik Nâsır Hasan, kendi kölelerinden (Yelbuğa) adındaki Bey'e kızarak onu öldürmek için birkaç kişi ile üzerine yürüdü. Yelbuğa evvelce bunu haber aldığından kenâsini korumasını bilerek Nâsır Hasan'ı tutturup öldürdü. Yerine kardeşinin oğlu (Melik Mansûr Muhammed)i 762 senesi içinde tahta çıkardı. Melik Mansûr 14 yaşında bir gençti. Yelbuğa devlet işlerini eline aldı. İki sene sonra Mansûr'u hal ederek yerine amcasının oğlu (Şaban oğlu Melik Eşref)i geçirdi. 773 senesinde Melik Eşref'in emri ile peygamber sülâlesinden gelen Şerifleri başkalarından ayırmak için yeşil sarık sarmak adetini meydana çıkardı. Öteki İslâm memleketleri de bu adete uydu. Her iş Yelbuğa'nın elinde

idi. Melik Eşref'te Halifelik ünvanından başka bir şey yoktu. Sonra Melik Eşref kuvvetini artırdı. 775 senesinde Yelbuğa'yı yakalamaları için bir bölük Kölemen askerini onun üzerine gönderdi. Yelbuğa müdafaya yeltenerek Mısır içinde çarpıştılar. Yelbuğa mağlup olunca, kendisini Nil nehrine atarak boğuldu, Melik Eşref hükümetinde müstakil oldu. Şam valisi olan (Mencik Bey'i) Mısır'a çağırarak onu Atabeyliğ'e getirdi ve devlet işlerini ona bırakıp vaktini hoş geçirmeğe başladı.

ZÜLKADİR OĞULLARININ İLK ZAMANLARI

Türkmen aşiretlerinden (Zülkadiriye) aşireti kahramanlıkla tanınmış idi. Maraş, Hısn-ı Mansûr, Malatya, Harput ve Antep taraflarında dolaşırlardı. Reisleri olan Zülkadiroğlu torunu (Zeyneddin Karaca) kahı aman bir adam olup, Mısır ve Şam kumandanları ile birleşip muharebelere giderdi. Kendisinden pek çok kahramanlıklar görülmüştür. Aşireti de kendisini severdi. Ermenistan'a yaptığı gazalarda almış olduğu garimet mallarını silâh arkadaşlarına bol bol dağıttığından başında çok kalabalık toplanmış ve bazı şehirleri ele geçirmişti. Halep valisi onu şöhretini çekemediği için 745 senesinde birçok askerle üzerine gitti. Karaca bozularak, Düldül dağına gizlendi.

Düldül dağı, Gâvur dağının Maraş tarafındaki ucunda iki kısma ayrılmış bir dağdır. Ceyhan nehri Maraş civarından geçip bu iki kısım arasından Çukurova'ya iner. Bu dağlar pek sarptır. Karaca

ağırlığını burada saklayarak devamlı yaptığı hücumlarla Halep ordusunu vurup dağıttı ve büyük zararlara uğrattı. Bundan dolayı çok şöhret kazandı. Ve Mısır Sultanı tarafından Halep valisinin yaptığı hareket kottuendi, Karaca'ya da iltifat edildi. Karaca bu iltifattarı yüz bularak etrafa sarkıntılık etmeye başladı. Ve (Melik Kahir) ünvanını takındı. Başlı başına iş görmeğe kalkıştı. 748 senesinde Sis Tekfuru'nun askerini bozup, büyük zararlara uğrattı. Sis'ten Mısır Sultanı'na gönderilen verginin kendisine verilmesi için 749 senesinde Sis Tekfuru'na emir verdi.

754 senesinde Şam Beylerbeyi büyük bir ordu ile Karaca'nın üzerine yürüdü ve muharebe sonunda onu mağlup etti. Karaca Sivas'a kaçtı ise de, Ertana Bey onu tutup, Mısır'a gönderdi. Mısır Sultanı da onu idam ederek emsaline ibret gösterdi. Sonra Karaca'nın oğlu babasının yerine geçti. Ve Mısır Sultanına itaat ettiği için babasının yerinde kalmasına izin verildi. Birçok zaman Maraş hükümetinin başında kalmış, Malatya ve Harput şehirlerini de ele geçirmiş sonunda Mısır'a da karşı çıkarak beyliğinde müstakil olmuştur. Uzun zaman Maraş ve Elbistan Bey'i olan Zülkadiriyye Beylerinin birincisi (Zeyneddin Karaca) ise de beyliği devlet haline koyan oğlu Halil Beydir.

SİS TEKFURLUĞU'NUN ORTADAN KALKMASI

761 senesinde Halep valisi, Sis Tekfurluğu üzerine giderek Adana ve Tarsus şehirlerini aldı. İki-

sine de beylerden birer mutasarrıf yaptı. 776 senesinde Melik Eşref'in emri ile Halep valisi Sis şehrini iki ay kadar kuşattı. Ermeniler'in yiyecekleri tükendiğinden Sis Tekfuru ve kumandanları çıkıp kaleyi teslim ettiler. Halep valisi onları Mısır'a gönderdi. Mısır askerleri de Sis şehrini ve kalesini ele geçirdiler, bu fetih üzerine Mısır'da şenlikler yapıldı. Ondan sonra Ermeniler de itaat ederek tebaa oldular.

Bu küçük Ermeni hükümeti aradan kalkınca Mısır Kölemenleri Tarsus kıyısından Fırat vadisine kadar Türkmenler'le boğuşmaya mecbur oldu. Her ne kadar Mısır Sultanlığı o zaman islâm devletlerinin en kuvvetlisi olup Kölemenler de o devrin birinci süvarisi idi. Türkmenler ise Tavaifi Mülûk dedikleri başlı başına Beyliklerdi. Bir hükümet halinde değildiler. Çukurova'nın etrafındaki sarp dağlarda Kölemenler'in atları yürüyemezdi. Oradaki zorlu Türkmenler ile uğraşmak güç bir işti. Halbuki çok geçmeden Mısır'ın ahvali aşağıda geleceği gibi karışık bir hale geldi.

MARAŞ'TA ZÜLKADİRİYE, ADANA'DA RAMAZAN OĞULLARI MISIR'DA ÇERKEZLER DEVLETLERİNİN ÇIKIŞI

Mısır Sultanı olan (Melik Eşref) 778 senesinde hacca gitmek için Mısır'dan çıktı. Yolda zorbarlar onu tutup öldürdüler. Yerine 8 yaşında bulunan oğlu (Mansûr)u geçirdiler. Taşdemir de ona Atabey oldu. Sonra kumandanlar birbirine düşüp çar-

pıştılar. Atabeylik sıra ile birkaç kişinin eline geçti.

Karaca Bey'in oğlu Halil Bey yukarıda geçtiği gibi Maraş taraflarında hüküm sürüp kuvvetlendikten sonra, Mısır hükümetine karşı istiklâlini ilân etti. 780 senesinde de Türkmen Beylerinden (Ramazan oğlu Ahmed Bey) de Çukurova'ya inerek Adana'yı ele geçirdi. Ve müstakil bir hükümet kurdu.

Mısır Sultanı (Sultan Mansûr) 783 senesinde ölünce yerine kardeşi (Melik Salih Zeyneddin) geçirildi. İşte Mısır'da Türk Kölemenlerinden gelen Sultanların sonuncusu budur. Küçük olduğundan kumandanlardan (Berkuk) ona Atabey olmuştu. Devlet işleri karışmıştı. Kumandanlar toplanarak "Hükümetin kuvvetli bir ele verilmesi lâzımdır." diyerek 784 senesinde Melik Salih'i indirdiler ve Berkuk'u (Melik Zâhir Berkuk) ünvanı ile Mısır saltanat tahtına çıkardılar.

Berkuk Çerkez olduğu için, o zaman Mısır'da Çerkez köleleri artmaya başladı. Ondan sonra Mısır'da başa geçen kumandanlar hep çerkezlerdendi. Hasılı Türk Kölemenlerinin devri kapanıp, Çerkez Kölemenlerinin devri başlamıştır.

785 senesinde Berkuk'u öldürmek için Halife Mütevekkil'in bazı kumandanlarla birleştiği haber verilmekle Sultan Berkuk hemen Mütevekkil'i indirip, bir kalede hapsetti. Ve İbrahim'in oğlu Vasık Billah Ömer'e biat edildi. Vasık 788 senesinde ölünce yerine kardeşi (Müstasım Billah) geçti. Sonra Sultan Berkuk yaptığına pişman olarak 791 senesinde Müstasım'ı indirerek Mütevekkil'i tekrar Halifelığe getirdi. O sırada Halep valisi (Yelboğa)

isyan ederek Mısır üzerine yürüdü ve Mısır kumandanları ile birleşti. Berkuk kaçmak istedi, fakat tutularak kaleye hapsedildi. Melik Mansûr saltanat tahtına tekrar getirildi ise de, çok geçmeden kumandanların arası açıldığından Mansûr'u tekrar yerinden çıkardılar Berkuk ikinci defa saltanat tahtına oturdu.

İRAN'DAKİ KARIŞIKLIKLAR VE BURHANEDDİN HÜKÜMETİ

İlhanlılar devletinin hükümdarı Ebû Said Bahadır 736 senesinde öldü. Sultaniye şehrinde gömüldü. Akıllı adaletli ve dindar bir padişahı. Yerine (Tüli) torunlarından (Arpa Han) İlhanlılar tahtına geçti. Fakat kısa bir zaman sonra, Diyarbekir hükümdarı (Ali Şah) ile yaptığı muharebede tutulup öldürüldü. Yerine Aydo Han oğlu (Musa Han), bir sene sonra da Hülâgu'nun torunlarından (Mehmed Han) geçti. İki sene hüküm sürdükten sonra (Süleyman, Cihan Timur ve Nuşurevan) adındaki hanlar bir kaç ar ay saltanat tahtında bulundular. Fakat bunların saltanatta adından başka bir şeyleri yoktu. Bütün işler hep kumandanların ellerinde idi. Sonra İlhanlılar devleti bütün bütün çöktü. Horasan, Faris ve Arap Acem Irakı'ndan müstakil beylikler zuhur etti. Anadolu gibi İran ülkesi de Tavaif-ü Mülük dedikleri beyliklere ayrılarak karmakarış oldu.

Ebû Said Bahadır'ın vefatı üzerine Halazâdesi ve Emir Çoban'ın damadı olan (Şeyh Hasan Kebir Celayir) çıkıp devleti ele geçirdi. Fakat Anadolu

valisi iken Mısır'a kaçan Emîr Çoban'ın oğlu, Emîr Timurtaş öldürülünce oğlu Şeyh Küçük Hasan Anadolu'da saklanmıştı. Ebû Said ölünce meydana çıktı, dedesi Çoban'a bağlı olan birçok halk onun başına toplandı. O da Azerbaycan üzerine yürüdü ve yediyüz otuz yedi senesinde yapılan Nahkevan muharebesinde Büyük Hasan'a galebe çaldı ve Azerbaycan'ı ele geçirdi. Büyük Hasan da Bağdat ve etrafı ile yetindi.

Emir Timurtaş'tan sonra Anadolu valisi olan Ertena Bey önce Küçük Hasan'a baş eymiş ise de sonra Mısır Sultan'ı olan Melik Nâsır'a bağlandığından Küçük Hasan ordusu ile onun üzerine yürüdü. Fakat muharebe sonunda bozuldu, birçok kumandanları da esir oldu. Ertena Bey de büyük şöhret kazandı. 753 senesinde Ertena Bey ölünce hükümeti sarsılmış ise de yerine geçen oğlu (Mehmed Bey) Mısır Sultan'ı tarafından himaye edilmiştir.

763 senesinde Mehmed Bey ölünce, yerine oğlu (Alâaddin Bey) geçti. (Kadı Bürhaneddin) de ona Atabey oldu. Alâaddin'in annesi (Süli) ile evlenerek devleti ele geçirdi. 782 senesinde Alâaddin çocuğu olmadan ölünce hükümeti Erzincan Bey'i ve Ertena Bey'in kardeşinin oğlu olan (Tahirüddin)e kalmış ise de ahali birleşerek Burhaneddin'i saltanat tahtına geçirmiştir. Kadı iken Sultan olmuştur.

ÇOBAN OĞULLARI'NIN GÖÇÜŞÜ VE ŞEYH EBÜ İSHAK'IN MEYDANA ÇIKIŞI

Çoban oğullarından adı geçen Küçük Hasan 744 senesinde ölünce, yerine kardeşi (Timurtaş'ın oğlu

Melik Eşref) geçti. Bu Melik Eşref çok zalim bir adamdı. Azerbaycan ahalisi sıkıntılı ve çok fakir bir hale düştü. Bir çoğu etrafa dağıldı. Meşhur (Sadreddin Safevi) Geylan'a ve (Kadı Muhiddin Bürdai) Kırım'a hicret ettiler.

Muhiddin Bürdai çok iyi konuşan bir vaizdi. Bahçe Saray'da büyük şöhet aldı. Bir gün Kıpçak Han'ı olan (Cani Bey) onun vazında bulundu. Hoca Muhiddin Melik Eşref'in zulümlerini saydı, döktü. Ve okadar tesirli sözler söyledi ki Han da cemaat da ağladı. Ondan sonra Han'a dönerek "siz bunun şer-rinden ümmet-i Muhammedi kurtarmağa gücünüz yeter de yapmazsanız ahirette cevap veremezsiniz." dedi. Cani Bey Han hemen o toplantıda Azerbaycan üzerine yürümeyi kararlaştırdı. Askerini toplayarak Dağıstan üzerinden geçip Azerbaycan'ı zaptetti. Melik Eşref kaçtı. ise de tutulup öldürüldü. Ve kesik başı meclis kapısına asıldı.

Cani Bey Azerbaycan'ı oğlu (Bürdi Bey)e vererek kendisi Kırım'a döndü. Ve çok geçmeden öldü. Bürdi Bey ise (Ahi Han)ı Tebriz'de yerine Kaymakam bırakarak, Kırım'a gitti. Ahi Han çok zalim bir adam olduğundan Azerbaycanlılar yine sıkıntı içinde kaldılar.

O zaman (Emir Şeyh Ebû İshak) dahi Faris ülkesinde kuvvetli bir devlet kurmuştu. İlhanlılar devleti tarafından Şiraz'da padişah arazisinin nazırı olan (Şerafeddin) baş kaldırmıştı. Ebû Said'in vefatında İlhanlılar tahtına oturan Arpa Han onu öldürüp, yerine oğlu (Emir Mesud'u) geçirmişti. O da 743 senesinde Çoban oğlu (Basti Han) tarafından öldürülünce adı geçen (Mesud'un oğlu Ebû İs-

hak) çıktı ve Basti Han'ı Şiraz'dan kovarak, hükümeti ele geçirdi. Tabiat ehli aile babası ve âlimleri seven bir zattı. (Kadı Adud) Mevakıf kitabını ve (Fadıl Amüli) kanun külliyatı'nın Şerhini onun adına yazmışlardır. Hükümeti 758 senesine kadar sürdü. Ondan sonra Faris ülkesi (Muzaffer oğulları) nın eline geçti.

MUZAFFER OĞULLARI

İlhanlı devletinin kumandanlarından Muzaffer-oğulları'nın büyük dedeleri Araptı. Horasan'ın fet-hinde Müslümanlar'la beraber gelmişti. Torunları Şiraz'da yerleşmişler sonra da saltanata geçmişlerdi. Bunlardan önce saltanatı elde eden (Mübarizüddin Mehmed) idi. Babası (Emîr Muzaffer)in ocaklı olan (Miğbet) şehrinde bir müddet kaldıktan sonra kendisine (Yezd) eyaleti verilmişti. Bu vilâyetin alınmasında ve idaresinde anlayış gösterdiği için şöhreti arttı. Ve bütün Faris, Kirman ve Acem Irak'ı ülkelerini ele geçirdi. 760 senesinde Sultanlığa geçerek kendi adına hutbe okudu. Çok kan döken bir adamdı. Küçük bir suçtan dolayı adam öldürürdü. Sanki dinin emirlerini yerine getirmek isterdi. Hal-ka değil kendi evlâdına ve yakınlarına da acıması yoktu. Onun zamanında kendi soyu sopu canlarını kurtarmak için İsfahan şehrinde anlaştılar ve birleşerek üzerine hücum ettiler ve tutup hapsettiler gözlerine de mil çektiler. Yerine büyük oğlu (Şah Şuca') çıktı.

Mübarizüddin ihtisap ağası gibi halkın yaptıkları işleri araştırmaya çok meraklı olduğundan za-

manın incelikle bilinen adamları ona (Muhtesip) yani şehir ağası, belediye reisi diye ad takmışlardır. Meşhur Hoca Hafız Şirâzi Muhtesip'ten şikâyet yollu söylediği beyitler hep onun içindir. Meselâ şöyle bir beyti vardır: Muhtesip küpü kırdı bende onun kafasını. Yani dişe diş, yaraya da kısas oldu.

Şah Şuca ise âlim ve faziletli bir padişah'tı. Birçok ilimleri Kadı Adut'tan okumuştı. Arapça ve Farsça güzel şiirleri vardı. Zamanındaki âlimler onun meclisine gidip sohbetinden faydalanırlardı. Harb meydanında ne kadar cesur ve kahramansa sulh zamanında o kadar alçak gönüllü idi. Kardeşi ve kardeşinin oğulları ile aralarında birçok savaşlar oldu. Hepsine galebe çaldı. 786 senesinde ölünce oğlu ve veliahdı (Sultan Zeynel Abidin) Şiraz tahtına çıktı. Fakat bir müddet sonra Timurleng'in adamları onu tutup gözlerine mil çektiler. Yerine (Mübarizüddin'in torunu ve Muzaffer'in oğlu Şeyh Mansûr) geçti. Timurlenk ile yaptığı muharebe aşağıda gelecektir.

ŞEYH BÜYÜK HASAN'IN SONU

Şeyh Büyük Hasan Celayirî, 20 sene kadar Arap Irak'ında hükümet sürdü. Onun zamanında Kûfe şehri harab oldu. Ahalisi etrafa dağıldı. Kendisi 757 senesinde öldü. Yerine en olgun çocuğu (Üveys Han) geçti. Devletine çok güzel nizam verdi. Kuvvetlendi düşmanlarını yendi. Ahi Han'a asker gönderip onu idam etti. Azerbaycan'ı ele geçirerek memleketini büyüüttü, pek çok şan, şöhret ka-

zandı. 766 senesinde vefat edip yerine oğlu (Hüseyin Han) geçti. İyi ahlâklı, hoş tabiatlı bir adamdı. Fakat bütün işleri (Emir Buka)ya bırakıp kendisi zevku sefaya daldı. Yukarıda adı geçen Şah Şuca ona galebe çalarak Tebriz'e kadar geldi. Hüseyin Han bir zaman o suretle hükümet sürdü. Sonra kardeşi (Üveys Han'ın oğlu Sultan Ahmed) hiyanet ederek onu öldürdü ve yerine geçti. Daha sonra Kıpçak sahrasından yüz bin kadar Tatar Şirvan derbendine geçerek Azerbaycan'a geldiler. Çekirge gibi etrafa yayılıp, Tebriz'e kadar ulaştılar. Yapmadıkları zulüm kalmadı. Sonra 778 senesinde Timurlenk gelip, Azerbaycan'ı aldı. Üveys'in oğlu Sultan Ahmed Bağdat'a çekildi ve Arap Irak'ı ile yetti. Daha sonra Aşağıda geleceği gibi Timur gelerek Bağdat'ı elinden almıştır.

İran'ın ahvali ne kadar karışık ise, Maverâünnehir tarafları da öylece karışıktı. O zaman cihan-girlikle meydana çıkan meşhur Timurlenk işte bu karışıklıklardan faydalanmakta idi. Onun yaptıkları Murad Hüdevendigar'ın zamanındaki Osmanlı devleti'nin vakaları sırasında açıklanacaktır.

MURAD HÜDAVENDİGAR'IN SALTANAT DEVRİ

Doğunun ve batının ahvali böylece karışık bir durumda idi. İntizamdan, adaletten ancak Sultan Orhan'ın sülâlesi meyva veriyordu. Hernekadar oğlu ve Rumeli Fâtih'i olan Süleyman Paşa'nın sonra da kendisinin vefatları fetihlere ara vermişse de, iyicene yoluna koyduğu kuvvetli devlet ve hazırla-

dığı muntazam orduya varis olan ikinci oğlu birinci Sultan Murad Hüdavendigâr 761 senesinde tahta çıkıp büyük fetihler elde etmiştir.

ANKARA'NIN FETHİ

Rumeli diyarı büsbütün Osmanlılar'ın eline geçerken Süleyman Paşa'nın ölümü ile ilerleme durmuş ve Gelibolu gibi bazı mühim yerler Rumlar'ın eline geçmişti. Oralarını ele geçirmek zaruri idi. Hüdavendigâr saltanat tahtına çıkınca, Rumeli tarafına ehemmiyet verip o tarafa yürümüştü.

Konya'da adına hutbe okutup, para bastırarak Selçuk Sultanları gibi hüküm sürmekte olan (Karamanoğlu) Osmanogulları'nın akıllara hayret veren fetihleri ve yükselmesine hasetle bakıyordu. Süleyman Paşa'nın ve sonra da Sultan Orhan'ın vefatlarını fırsat bilerek Anadolu'da başlı başına hüküm süren Türkmen Beyleri ve (Varsak, Turgut) gibi büyük aşiret ağaları ve Sergerdelikle Ankara'yı ele geçiren ve (Ahiler) denen Türkmenlerle birleşti. Rumeli'deki Hristiyan Tekfurları ile de haberleşerek İznik ile Bursa'yı ele geçirmek için Osmanlı ülkesine doğru yürüdü. Birçok eşkiya da Ankara'da toplanmaya başladı. Hüdavendigâr bu hazırlığı işitince âlimleri ve kumandanları toplayarak onlarla görüştü ve sefere çıkmak için fetva istedi. (Allah uğrunda Gaza etmekte olan Müslüman aleyhine din düşmanları ile birleşerek İslâm şehirlerine saldıran eşkiyaların ve münafıkların üzerine yürümek dinin emridir.) diye âlimler fetva verdi. Kumandanlar da (Bu bir araya gelen münafıkların ortadan kal-

dırılması lâzımdır) demeleri üstüne Sultan Murad Bursa'ya döndü ve yirmi bin kadar Osmanlı kahramanları ile Ankara üzerine hareket etti. Müttefiklerden orada bulunan başları ve öncülerini vurarak (Kalatüsselasil) diye anılan Ankara kalesini 762 senesi içinde sardı. Ve sıkıştırdı. Ahiler karşı koymadan aciz kalınca boyun eğdiler, kaleyi Osmanlılar'a teslim ederek orduya katıldılar.

Bu ibret dersi Karamanoğlu ile ona uyanlara yeterli oldu. Sultan Murad Ankara'ya bir vali tayin etti, Bursa'ya döndü. 763 senesi baharında büyük bir ordu ile Rumeli'ye geçti.

KARA HALİL'İN KAZASKER, ŞAHİN PAŞA'NIN DA BEYLERBEYİ OLMASI

O zamana kadar Osmanlı devletinde, Kazasker yoktu. Payitahtın kadısı ordu ile giderdi. Asker sınıfları çoğalınca ordunun dini işleri de arttı. Bu sırada Bursa kadısı (Candarlı Kara Halil) kazasker tayin edildi.

Sultan Osman zamanında oğlu Orhan Bey, ve onun zamanında oğlu Süleyman Paşa, emir-ül ümera'lık yani seraskerlik vazifesinde kullanılmışlardı. Sultan Murad'ın (Bayezıt Bey, Yakup, Çelebi, ve Savci Bey) adındaki şehzadeleri varsa da yaşları küçük olduğu için büyük ordunun başına geçemezlerdi. Ondan dolayı Rumeli yakasına geçecek olan Sultan Murad, babasının azatlısı kendisinin küçükliğünden beri lâlası olan Şahin Bey'i serasker yaptı. O da Rumeli'ye geçecek askerin eksiklerini tamamlamaya ve lâzım gelen gemileri hazırlamaya başladı.

RUMELİ'DEKİ FETİHLER

Sultan Murad, Rumeli Yakasına geçince önce kardeşi Süleyman Paşa'nın türbesini ziyaret etti ve onun ruhaniyeti ile Allah'tan yardım istedi. Türbenin yanında bir cami, imaret ve han yaptırdı, onların yaşaması için de birçok vakıflar bağladı.

Bazı tarih kitaplarında yazıldığına göre Gelibolu'da toplu bir halde bulunan Rumlar kendilerini müdafaya kalktılar. Sultan Murad orduyu onların üzerine çevirdi. Ve perişan etti. Kimini öldürdü, kimini de esir ederek dönüş yolunu emniyet altına aldı. Bunun üzerine Gelibolu yakınlarında bulunan (Batnos) adındaki kale muhafızları aman isteyerek kaleyi teslim ettiler. Malları ile canlarını kurtardılar. Osmanlılar zorla girdikleri kalelerin ahalisini esir edip mallarını alırlardı. Fakat aman isteyenleri hoş tutarlardı.

Sonra Sultan Murad, ordusu ile Çorlu üzerine yürüdü, Çorlu'nun muhafızı karşı koymağa kalkıştığından Osmanlı askerleri zorla kaleye girdiler. Birçok kan döküldü çocuklarla kadınlar esir edildi. Ve malları ganimet malı olarak alındı. Çorlu kalesinin kalmasında bir fayda olmadığından yıktırıldı. Yanında bulunan (Meselli) kalesi muhafızı da aman isteyerek kaleyi teslim etti, kendisinin ve hemşerilerinin mallarını, canlarını kurtardı. Bergus yani (Lüleburgaz) ahalisi kaçınca memleket boşaldığı için Bergus kalesi de yıkıldı.

Süleyman Paşa'nın vefatından beri, Rumeli'deki ordunun başında başkumandan yoktu. Fakat Malkara'da (Hacı İlbey) İpsala'da (Evrenos bulunuyor-

du. Bu iki meşhur gazinin heybetleri düşman kalbinde o kadar yer etmişti ki, düşman İslâm ordusunun hücumundan tirtir titriyorlardı. Sultan Murad henüz Bursa'da iken, Meriç nehri kenarında bulunan (Boğaz) adındaki kaleyi almasını ve orada yerleşerek etrafa akın etmesini Hacı İlbey'e emretmişti.

O sırada bir gece Dimetoka Tekfur'u, Müslüman askerlerini ansızın bastırmak için kalesinden çıkmıştı. Hacı İlbey de akına çıkmıştı. Birbirleriyle karşılaşp savaşa başladılar. Hacı İlbey galebe çalarak, Tekfur'u birçok adamlarıyla beraber esir etti. Onları Dimetoka kalesi önüne getirince Tekfur'un ailesi büyük bir korkuya düşüp, hemen kaleyi teslim ettiler. Hacı İlbey aldığı birçok ganimetlerle, bu zafer haberini Sultan Murad'a arzetti. Hükümdar ordusu ise Çorlu üzerine yürüyordu.

Evrenos Bey o sırada Keşan kalesini almış, birçok hediyelerle padişah'ın huzuruna gitmişti. Hacı İlbey de hükümdar ordusuna Bergos'da ulaştı. Sultan Murad bu iki gazinin hizmetlerini takdir etti. Kendilerine iltifat etti. Ve onlarla beraber Edirne'nin fethi için müzakere etmeye başladı.

Verilen karar üzerine Lala Şahin Paşa, ordunun bir kısmı ile Edirne üzerine yürüdü. Murad Hüdavendigâr da arkasından ilerleyerek Babaeski'yi sardı. Edirne Tekfuru (Anderya) Şahin Paşa'yı Sazlıdere de karşıladı. Büyük bir muharebe oldu. Fakat sonunda Tekfur bozulup, Edirne kalesine kapandı. O sırada Babaeski kalesi alındı; Sultan da ordusu ile Edirne üzerine yürüdü.

Anderya karşı koyamayacağını anlayınca kaçıp, kurtulmaya karar verdi. Meriç nehrinin taşma mevsimi olduğundan ailesini ve eşyasını alarak gemi ile Aynos'a indi, oradan da Sırbistan'a kaçtı. Edirne ahalisi Tekfur'un kaçtığını öğrenince aman isteyerek Edirne kalesini teslim ettiler.

Fetihten sonra Sultan Murad, Rumeli Beylerbeyi olan Lala Şahin Paşa'yı Edirne muhafızlığına tayin etti. Ve kuzey şehirlerinin fethine de memur etti. Evrenos Bey'i ise Rumeli'nin güney şehirlerini alması için vazifelendirdi. Kendisi de Dimetoka'ya giderek karargâhını kurdu. Çünkü Edirne o zaman o kadar bakımlı bir şehir değildi. Bir de Dimetoka'nın havası Sultan'ın mizacına uygun geliyordu.

Evrenos Bey Gümölcüne'yi ve Vardar Yenicesini, Şahin Paşa da Zağra vilâyetini ele geçirdiler. Pekçok esir aldılar, ve Dimetoka'ya gidip padişah'a takdim ettiler.

PENÇİK USULÜNÜN KONMASI

O sırada Karaman âlimlerinden (Kara Rüstem) cihad niyetiyle Anadolu'ya gelmişti. Birçok esirlerin alınıp satıldığını gördü. Ve bu alış-verişte dinin koyduğu beşte birin alınmadığını gördü. Kazasker Kara Halil'e gidip "Ganimet mallarından" Hums-i Şer'i", beşte bir alınmak meşrudur. Niçin padişah'a arzetmiyorsunuz." dedi. İş hünkâra arzedilince "Madem ki meşrudur alınsın." diye irade etti. Bu suretle esir alıp satışından da beşte bir alınmaya başlandı. Bu işin idaresine de Kara Rüstem memur edildi. Sultan Murad Lala Şahin Paşa'yı Filibe'nin

fethine Hacı İlbey ile Evrenos Bey'i de başka taraflara memur etti. Kendisi ise Kazasker Kara Halil ile beraber, Gelibolu'dan Bursa'ya geçti. Kara Rüstem Gelibolu'da kaldı. 764 senesinden itibaren Gelibolu'dan Anadolu'ya geçirilen ganimet mallarından hazine hissesi olan beşte biri alınmaya başlandı.

Beş esirden biri hazine için alınıyordu. Sayı tam beş değilse bedelinin alınması lâzım geliyordu. Esirlere 120 şer akçe takdir edildi. Her esirden (Pençik) adıyla yirmibeş akçe alınmağa başlandı. Pençik oğlanları Türkçe öğrenmek için Müslümanlar'ın yanlarına veriliyor, sonra da devşirilip, Yeniçeri ordusuna katılıyor ve başlarına (Akbörk) giydiriliyordu.

FİLİBE İLE BİGA'NIN FETHİ MERİÇ ZAFERİ VE HACI İLBEY'İN VEFATI

765 senesinde Lala Şahin Paşa Filibe'yi sardıktan sonra, Tekfur'u biraz dayandıysa da sonunda aman isteyerek memleketi teslim etti. Kendisi de Sırbistan'a gitti. Filibe ile ona bağlı yerler Osmanlı memleketine katıldı.

Filibe Tekfuru'nun şikâyeti ve Papa'nın Müslümanlar aleyhine Hristiyan hükümdarları birleşmeğe çağırması üzerine, 766 senesinde Macaristan, Bosna ve Sırp kralları ve Eflak Beyi yüzbin kadar asker toplayarak, Haçlı adıyla Edirne'ye doğru yollandıkları haberi geldi.

Hristiyan ordusunun sayısına nisbetle Rume-
li'deki Müslüman askeri azdı. Şahin Paşa telaş ede-

rek işi Murad Hüdavendigâr'a arzedince, o da Bursa'dan hareket etti. Fakat Anadolu'daki beyliklerden emin olamadığı için yavaş yavaş ilerliyordu. Arkaya da kulak veriyordu. Hristiyan ordusu uzak yerlerden toplanıp, muntazam bir hale geldikten sonra ancak taarruza geçebilirler düşüncesiyle yürüyüşte acele göstermedi. Biga kalesini sarmakla meşgul oldu. Biga'nın etrafı alındığı halde, Biga kalesi Rumlar'ın elinde bulunuyordu. Ve orasını bir takım eşkiya yatak yapmıştı. Etrafa sarkıntılık ediyorlar ve Rumeli tarafına gidip gelen Müslümanlar'a taarruz ediyorlardı. Her zaman bir engel çıkıp bu kale alınamamıştı. Bu sefer Sultan Murad o gaileyi başından atmak için karadan ve denizden Biga kalesini sardı.

Haçlılar ise süratle davranıp Meriç nehri vadisine gelmişlerdi. Şahin Paşa, Padişah tarafından yapılan yardımın yetismeyeceğini anlayınca telâş etti. Fakat kaçmaktan da utandı. Kumandanlarla görüştü ve düşmanın durumunu öğrenmek için bir casus edinmek lâzım geldi. Ve Onbin süvari ile Hacı Bey'i ileri gönderdiler.

Hacı İlbey Edirne civarında bulunan, (Çermen) denen yerde birleşik Hristiyan ordusu ile karşılaştı. Fakat onların ordusunun çokluğunu görünce karşı koyamayacağını anladı. Ancak bu ordu büyüklüğüne güveniyordu, ondan dolayı da gaflet içinde idi. Hacı İlbey, meşelik içinde saklandı. (Baskın basanıdır.) Ata sözü gereğince gece baskın yapmayı düşündü. Askerini dörde ayırdı. Gece karanlığında tekbir alarak ve davul zurnayı çaldırarak kurdun koyun sürüsüne saldırışı gibi, o büyük or-

dunun içine girdi. İslâm askerleri karanlıkta kılıç sallayarak gaflet şarabı ile kendinden geçmiş olan mağrur Hristiyan askerlerini perişan etti. Ve dağılıp bir-birleriyle döğüşmeğe başladılar. Ve birçoğu Meriç nehrine atlayıp kaçmak istemişlerse de pek azı ölümden kurtulabilmiştir. Sırlar ise bütün bütün sınımışlardı. Bundan dolayı oraya (Sırp-sındığı) denir. O büyük ordunun ağırlığı, Meriç kenarında sahipsiz kaldı. O kadar çok mal ve eşya vardı ki, Hacı İlbey'in süvarileri onları taşıyamadı. Şahin Paşa tarafına müjde haberi göndererek "Geliniz düşman ordusunun eşyasını alınız" dedi. Önce bu haber alınınca herkese bir şaşkınlık geldi, haberin doğru olup olmadığına tereddüt ettiler. Sonra iş anlaşılnca, İslâm ordusu çok sevindi. Lala Şahin Paşa da memnuniyetini gösterdi ise de, hased ateşi bağırnı yaktı. Evvelce padişah'a düşman ordusunun çok büyük olduğunu söylemişti. Sonradan, Hacı İlbey'in akıncı süvarileriyle bu orduyu mahvetmiş olduğunu utanarak arzetti. O sırada Sultan Murad, Biga kalesini almış olduğu için, iki taraflı sevinçle Bursa'ya döndü.

Haçlılar, Osmanlılar aleyhine birleştikleri zaman Karamanoğlu da Anadolu'daki beylerle birleşip Osmanlı memleketlerine hücum edeceği yolunda Haçlılara söz vermişti. Anadolu beyleri daha hazırlıklarını yapmadan ansızın Meriç zaferi işitilince ve padişahın Rumeli'ye geçmeden Bursa'ya döndüğü haberi de duyulunca Anadolu beyleri şaşırıp kalmışlardı.

Hasılı Hacı İlbey'in bu zaferi, Osmanlı devletini büyük bir tehlikeden kurtarmış, kendisi de pek çok

şan ve şöhret kazanmıştır. Fakat Lala Şahin Paşa, bunu hazmedemeyip Hacı İlbey'in yanına bir adamı tayin ederek, çok geçmeden onu zehirlemiş olduğu tarih kitaplarında yazılıdır. Öyle gaziler babası olan fedakâr bir mücahide nasıl kıyılır, buna insanın inanmayacağı geliyor. Fakat mevki hırsı olanların bazan kıskançlıkla böyle çirkin işleri yaptıkları görülmüştür. (İşin doğrusunu Allah bilir).

Doğru yanlış, her neyse bu söz yayılınca halk Lala Paşa'dan nefret etti. Ve kumandanların çoğuna ümitsizlik geldi. Büyük işler yapıp da büyük şöhret kazanmaktan çekinir oldular. Hususiyle Evrenos Bey'in büsbütün ümitsizliğe düşmesi tabii idi. Çünkü Hacı İlbey Karasi beyliğinde vezir iken Evrenos Bey de Karasi beylerindendi. O zamandan beri onun silâh arkadaşıydı. Karasi Osmanlı ülkesine geçtikten sonra, ikisi beraber Osmanlı hamuruna karıştılar. Ve Osmanlı devletine çok sadık ve fedakâr hizmetler ettiler. Hacı İlbey'in vefatından sonra Evrenos Bey onun yerine geçtiyse de emniyet kalmamıştı.

Lala Şahin Paşa ile Evrenos Bey'e Rumeli'de geliri çok o kadar büyük çiftlikler verilmişti ki, onlardan her birinin ürünlerinden üçer dörder bin asker beslenebilirdi. Fakat Hacı İlbey hadisesinden dolayı, Hüdavendigâr'ın hatırında bir şüphe lekesi kalmıştı. Kumandanlara tam itimadı kalmamıştı. Ancak babasından miras kalan Kazasker Kara Halil'e bütün kalbi ile bağlı idi. Onu saltanat müstesarı yerinde tutuyordu.

HAYIRLAR VE İYİLİKLER

Yukarıda geçen ve Sırpsındığı ile neticelenen Hristiyan devletleri ittifakında Kostantaniye Kayseri de vardı. O da gemilerle Yalova kıyısına asker çıkarıp o tarafları yağma ettirmişti. Murad Hüdavendigâr o tarafa bir ordu gönderip, Rumlar'ı dağıtmış namlı birkaç kimseyi de esir almıştı.

Bu esirler içinde meşhur (Mimar Vasil) de bulunuyordu. Sultan Murad onu azad etti. Ve 767 senesinde ona Bursa'daki saray karşısında bir cami, sonra şehir dışında kaplıca yakınında bir imaret, bir cami ve medrese yaptırdı. Ve muharebede alınan hazineye ait ganimet mallarını böyle hayırlara sarfetti. Yine o sene tantanalı bir düğünle şehzadeleri (Yıldırım Bayezid, Yakub Çelebi ve Savcı Bey)i sünnet ettirdi. Daha sonra Rumeli tarafına geçip Dimetoka'ya gitti. Ve asker göndererek Çermen kalesini aldırdı, kendisi de oradan Edirne'ye gitti. Bugün halâ Edirne'de eseri kalan sarayı yaptıрмаğa başladı. Devletin ileri gelenleri de büyük konaklar yaptırdılar. Edirne az zamanda büyük bir şehir haline geldi.

BAZI FETİHLER, HAYREDDİN PAŞA'NIN SADRAZAM OLUŞU VE BİRKISIM NİZAMLAR

768 senesinde Padişah'ın fermaniyle Timurtaş Bey bir miktar askerle Kızılağaç Yenice'sini, Yانبolu kalesini aldı ve birçok ganimet malı ile döndü. Lala Şahin Paşa da İhtiman ve Samak vilâyet-

Herini almağa memur edildi. Fakat onları alamadı, ancak etrafını vurup birçok ganimet malı ile döndü.

769 senesinde Edirne sarayı daha tamamlanmamıştı. Sultan Murad Dimetoka da kışladı. İlkbaharda bizzat hareket ile Karinabad, Hayrabolu, Süzebolu ve Aydos kalelerini emanla teslim aldı.

Sultan Murad'ın böyle günden güne artan zaferleri üzerine her taraftan kendisinin himayesi istenmeğe başlandı. Venedik körfezi kıyısında Dobronik denilen Raküze halkı senelik bir vergi vererek, padişahı bir ahidname aldılar. Sultan Murad o senede Oğuz Hanlarının eski adetlerine uyarak, imza yerine pençesine al boyaya sürerek bastı. Sonra ona taklit edilerek, tuğra icat edildi.

770 senesinde Edirne sarayı bittiği için, Sultan Murad oraya indi. Kazasker Kara Halil'i fevkalâde değerinden dolayı sadrazam tayin etti. Ve kendisine (Hayreddin Paşa) lâkabını taktı. Yerine de oğlu (Mevlâna Ali)'yi kazasker tayin etti. Çok mükemmel kanunlar yapılarak, askere bir kat daha nizam verildi. Ve ordu kuvvet buldu.

İlkbaharda Sultan Murad, ordusuyla hareket ederek Kırkkilise'yi ve Pınarhisarını aldı. Kırkkilise sarıldığı zaman Mihaloğlu da Vize kalesini kuşatmıştı. Kırkkilise ile Pınarhisar'ın alınmasından sonra Sultan Murad ordusuyla Vize üzerine gitti. Bir ay kadar süren muhasaradan sonra aman ile alındı, İstanbul'a yakın olduğundan korunması için bir miktar askerle (Şirmert) adındaki kumandan tayin edildi.

Sultan Murad Rumeli'de beş sene kaldıktan sonra Anadolu tarafının işlerini düzeltmek için, 772

senesinde Bursa'ya döndü. Lala Paşa'ya ihtiman ve Samako şehirlerinin alınmasını havale etmişti. Şahin Paşa kapılı Derbend'i geçip ihtiman üzerine yürüdü. Ahalisi vergi vermeyi taahhüt ettikleri için onlarla andlaşma yaparak, Samako tarafına yürüdü. Fakat Çamurlu Sahra denen yerde Sırplar'ın bir fırka askeriyle karşılaştı. Muharebe sonunda galebe çalarak, Samako taraflarını ele geçirdi. Ve Filibe'ye döndü.

Sultan Murad'ın Anadolu'da bulunduğu zamanlar, Anadolu hududunun emniyeti sağlanmış oluyordu. Rumeli'ye geçtiği zaman, kumandanlara gayret gelerek zaferler kazanılıyordu. Bundan dolayı Hüdavendigâr zaman zaman Bursa'dan Rumeli'ye, Rumeli'den de Bursa'ya gelip göçmekte idi.

773 senesinde Murad Hüdavendigâr yine Rumeli'ye geçerek, Köstendil üzerine yürüdü. Oranın mutasarrıfı olan (Kostantin) adındaki Bulgar prensi padişah'ı hediyelerle karşıladı ve vergi vermeyi taahhüt etti. Bunun üzerine padişah Bursa'ya döndü. 774 senesinde Kayser tarafından Vize'ye asker gönderilip, sıkıştırılmağa başlandı. Vize muhafızı Şirmert Bey işi padişah'a bildirdi. Padişah hiddete gelerek hemen Rumeli yakasına geçti. Ve Malkara'da durdu. Şahin Paşa ile Evrenos Bey de orduya geldiler. Sultan Murad Şahin Paşa'yı yeteri kadar askerle Firecig'i almağa gönderdi. Kendisi de ordusuyla İstanbul tarafına döndü. İstanbul'a on saat arası olan İnceğiz adındaki kaleyi üç gün sardıktan sonra ele geçirdi. İçindekilerden o güne kadar adet olduğu gibi muharebe edecek kudrette olanlarını öldürdü, çocuklarla kadınları esir etti.

Sonra hünkârın ordusu, İnceğiz'den kalıp Çatalca'ya gitti. Ahali İnceğiz'den ibret aldıkları için karşı durmadılar, eman alarak teslim oldular. O sırada Şahin Paşa'nın Firecig'i aldığı müjdesi geldi. Sonra Karaburun, Kilyos ve Belgrad köyleri yağma edildi. O civardaki kasabaların ahalişi mallarını Kayser'in yazlığı olan (Apolonya) kalesine götürdüler. Padişah'ın ordusu bu kaleyi sardı. Kale kuvvetli olduğundan onbeş gün dayandı.

Sultan Murad, orada bağlanıp kalmaktan can sıkıldı. (Bu yıkılacak yerde beklemek asıl almak istediğimiz yerlere gitmemize engel olacaktır. O ki Allah bunu yıka) diyerek deniz kenarında bir ağaç altında oturmakta iken bir müjdecî gelip kalenin bir tarafının yıkıldığını ve gazilerin içeri girdiğini haber verince, hemen Şahin Paşa'yı gönderip kaleyi zaptettirdi. Ve altında oturduğu ağaca (Devletli Kavak) dedi. O kale de (Tanrı yıktığı) adı ile şöhret buldu. Yukarıda geçtiği gibi bir duvarının Allah tarafından yıkılması, Sultan Murad'ın kerametine verildi.

Bunun üzerine Kostantaniye Kayser'i andlaşma teklifinde bulundu. Padişah da kabul ederek Edirne'ye gitti ve orada kışı geçirdi. 775 senesinde Sadrazam Halil Hayreddin Paşa'yı Rumeli'nin batı tarafına gönderdi. Oraları iyi bilen Evrenos Bey'i de yanına kattı.

Hacı İlbey hadîsesi Evrenos Bey'in neşesini kaçırmış olduğu Hayreddin Paşa tarafından anlaşılmış olduğundan Evrenos Bey'e kuvvetli teminat verdi. Ve zafer şöhretinin daima kendisinde kala-

cağını temin etti. Gümülcüne'ye geldikleri zaman, Hayreddin Paşa Evrenos Bey'i ileri gönderdi.

Evrenos Bey sahilde bulunan Yorlu ve İskete kalelerini güzel tedbirlerle ele geçirdikten sonra, Avrathisarını yani (Marulya) adındaki kadının elinde bulunan kaleyi kuşattı. Marulya akrabasından olan Serez Tekfuru'ndan yardım gelir diye biraz dayandı. Halbuki daha evvel (Balaban) Serez kalesini sarmak için gönderilmişti. Serez Tekfur'u kendi başının derdine düştüğünden Marulya'ya yardım edemedi. O da ümidini kesince aman isteyerek kaleyi teslim etti. Evrenos Bey ise fetihlerine devam etti.

Hayreddin Paşa'nın padişah'a arz ederek uygun cevabını aldıktan sonra Şahin Paşa'yı Balaban Bey'in imdadına göndermişti. Şahin Paşa önce Kavala kalesini sardı. Kavala etrafını dolaşırken duvar dibinde bir delik gördü. Meğerse kalenin içinden çıkan bir su oradan akarmış. Hayreddin Paşa'nın adaleti ve kadirbilirliği ordu içinde birçok fedâileri meydana çıkarmıştı. Bunlar birer birer seçildi. Gece yarısında nöbetçiler uykuda iken birkaç fedâi o delikten içeri girdi ve kale kapısını açtılar. Gaziler de hücumla kaleyi ele geçirdiler.

776 senesinde Hayreddin ve Şahin Paşalar ele geçen birçok ganimet mallarını padişahın huzuruna getirmişler ve iltifat kazanmışlardır. Bunun üzerine Murad Hüdavendigâr Bursa'ya döndü.

Aman ile alınan yerlerin ahalisi adaletle ve merhametle karşılaştıklarından Drama, Serez, Zihne ve Karaferiye ahalisi de Evrenos Bey'den aman alarak, kalelerini teslim etmişlerdir.

Sırp kralı, evvelce senelik bir vergi vermek üzere bir andlaşma yapmıştı. Sonraları vergi vermediği gibi Osmanlı ülkesine de saldırmağa başlamıştı. 777 senesinde Sultan Murad büyük oğlu Bayezid'i Bursa'da yerine bırakıp kendisi ordu ile Sırbistan üzerine yürüdü. Sırp kralı padişah ordusuna karşı koyamayacağını anladığından hazinesini ve kıymetli eşyasını Sırbistan'ın ikinci başşehri yerinde olan Niş kalesine bıraktı. Halkı dağlara çıkararak şehirleri boşalttı. Sultan Murad dört ay kadar bomboş şehirlerde dolaştı. İslâm askerleri yiyecek sıkıntısı çekmeğe başladılar. Bunun üzerine Sultan Murad Niş kalesini sardı, iki taraftan çok telefât oldu. Nihayet yürüyüşle Niş kalesi alındı. Askerler de pek çok garimet malı elde ettiler.

Sırp kralı dağlarda dolaşmaktan yorgun düşmüştü. Niş'in elden gittiğini haber alınca içten yaralandı. Üç senelik birikiniş vergiyi verdi. Her sene de elli okka gümüş vermek üzere andlaşmak istedi. Murad Hüdavendigâr da bu teklifi uygun bulduğu için andlaşma yapıldı. Niş kalesinin korunması için tedbir alındıktan sonra Bursa'ya döndü.

778 senesinde Sultan Murad Silistre ve Niğbolu'yu almak için yine Rumeli tarafına geçti. Ve Bulgaristan'a doğru yürümeğe başladı. Bulgar kralı (Sosmanos) lâzım gelen hediyelerle padişah'ı karşıladı. Ve vergi vereceğini taahhüt etti. Sultan Murad onun bu itaatinden dolayı memnun kalarak, kendisini Bulgaristan valisi tayin ederek Bursa'ya döndü.

O sene Rumeli Beylerbeyliği Timurtaş Bey'e verildi. Timurtaş Paşa harb işlerini iyi bilen ve

muharebelerde kumandanlığa lâayık olduğunu gösteren akıllı ve tedbirli bir başbuğdu. Onun arzı ve hatırlatması üzerine o sırada bazı askeri kanunlar yapılmıştır.

Hıristiyanlar'dan "Harbende ve At oğlanları" (seyis) demek olan (Voynuk) takımı icad edilmişti.

Tımar sahipleri ellerinde bulunan köylerin koruyucusu idiler. İdaresi onlara aitti. Köylerin öşrü ve boşalan yerlerin bedelleri kendilerinin idi. Köyler iyi bakılırsa geliri de artacağından harb olmadığı zamanlar köylerin bakımına çalışırlar, muharebe çıkınca da vilâyet merkezine giderlerdi. Çocukları da böyle terbiye görürlerdi. Bundan dolayı bu sefer tımarlı süvarilerden kalan yerlerin oğullarına tımar olarak verilmesi nizama bağlandı.

Osmanlı ülkesi büyüdükçe tımar da çoğalıyor ve bu suretle süvari askeri de artıyordu. Tımarlı sipahiler ise, tımarları içinde oturuyorlardı. Kumandanların yanına gitmeleri ancak bir haftada mümkün olabiliyordu. Yeniçeri ise emir akılları gün, hareket edeceklerinden onlar gibi vazifeli ve kışlada oturan süvariler tarzında hareket etmeleri lâzım geldiğinden (Sipahi çocukları bölüğü) adında bir bölük teşkil edildi ki, bu Yeniçerinin süvarisi demektir. Bunlar da devşirme çocuklarının seçmelerinden ve muharebelerde alınıp sarayda yahut vezirlerin hizmetlerinde terbiye edilmiş esirlerden idiler.

Sultan Murad uzun seneler muharebelere araverip kâh Edirne'de kâh Bursa'da oturarak devletin işleriyle meşgul bulunuyordu.

PADİŞAH DÜĞÜNÜ

Osmanlı devletinin şâni, şöhreti etrafı kaplamıştı. Hükümdarlar bilhassa Anadolu'daki beylikler, Osmanlılar'la iyi geçinmek için çalışmakta idiler.

Germiyanoglu (Ali Bey) çok ihtiyardı. Oğlu (Yakub Bey'i) huzuruna getirterek "Oğlum, Osmanogullarının talî'lerini çok yüksek görüyorum. Bunların eteklerine yapışmaktan başka bizim için kuruluş yolu yoktur. Benim ömrüm sona erdi. Osmanlı hanedanı ile aramızda bir akrabalık kurmak istiyorum. Benim sana vasiyetim olsun. Benden sonra onlara hiçbir suretle karşı gelmeyesin;" dedi. Kızı (Devletşah Hatun'u) Sultan Murad'ın oğlu Bayezid Bey'le evlendirmek ve çeyiz olarak Kütahya, Simav, Egrigöz ve Tavşanlı kalelerini vermek üzere (İshak Fakih) adındaki âlimi sefir olarak Sultan Murad'a gönderdi. O da bu teklifi iyi karşıladı.

Bunun üzerine 783 senesinde Bursa'da bir büyük düğün yapıldı. Nikâhlayıp gelini getirmek ve çeyiz olarak verilen dört kaleyi teslim almak üzere Bursa kadısı (Koca Efendi) ve padişah'ın adamlarından (Bayrak Bey'i Aksungur Ağa) ve sarayın haremünde bulunan kadınlardan bir kalabalık ve bin kişiyi geçen heybetli bir toplulukla Kütahya'ya gönderildi.

Devletşah Hatun pek tantanatı bir alayla Bursa'ya getirildi. Bayazid Bey'le düğünü yapıldı. Germiyan Beyliği de Osmanlı devletiyle birleşmiş oldu. Arası çok geçmeden Germiyan oğlu Ali Bey ölünce, Yakub Bey onun yerine geçti.

Bu düğün münasebetiyle Beyliklerden Osmanlı devletinin kumandanlarından büyük hediyeler geldi. Evrenos Bey'in hediyeleri hepsinin üstünde idi. Yüz kadar peri gibi güzel carîye, yüz de delikanlı köle, bu kölelerden en gösterişli olan on kişinin ellerinde altın dolu gümüş tabaklar ve arkalarından gelen on kişinin ellerinde halis gümüşle dolu altın tabaklar, geri kalan seksen kölenin ellerinde de gümüş şamdanlar, maşrabalar, leğenler, ibrikler ve başkaca altın ve gümüşten yapılmış eşya vardı.

Hükümdarlardan gelen elçiler padişah'ın bir Paşasının o suretle hükümdarlığa lâyık hediyeler gönderdiğini görünce, kendi getirdikleri hediyelerden mahcup oldular. Harb meydanlarında nasıl kahraman askerler bulunduğunu gören Anadolu Beyleri bu sefer de Osmanlı kumandanlarının mallarının mülklerinin çokluğunu görerek artık Osmanlı devleti ile hoş geçinmekten başka çare kalmadığını anladılar.

Sultan Murad, gelen hediyelerden bir şey alıkoymayıp Evrenos Bey'in hediyesini Mısır Sultanı'na, onun hediyesini de Evrenos Bey'e verdi.

Bu düğün dolayısıyla Sultan Murad kızı (Nefise Sultan'ı) Konya'da bulunan Karamanoğlu (Ali Bey'e) nişanlamıştır.

O sırada yeni memleketlerini görmek üzere padişah Kütahya'ya gittiği zaman (Hamid oğlu Hüseyin Bey'e) elçi gönderip "Karaman tarafından ara sıra memleketlerimize tecavüzler oluyor, hududumuzu korumak için Hamid elinden Isparta, Karaağaç, Yalvaç, Beyşehir ve Seydişehir kalelerinin bize pek lüzumu vardır." diyerek bu beş kazanın belli

bir bedel karşılığında kendisine verilmesini teklif etti. Hüseyin Bey önce bu teklife hayretle bakmış ise de padişah'ın heybetinden korktuğu için kabul edeceğini söylemişse de sonradan pişman olmuştur. Fakat verdiği sözden dönmeyip, verilen para karşılığı bu beş kaleyi Hüdavendigâr'a satmıştır. Ve kalelerin teslim alınması için padişah tarafından memurlar gönderilmiştir.

PIRLEPE, MANASTIR, KARLIELİ, İŞTİP VE SOFYA'NIN FETHİ

Sultan Murad tarafından verilen emir üzerine Rumeli Beylerbeyi Timurtaş Paşa 784 senesinde ordusuyla hareket etti. Pirlepe'yi amanla, Manastır'ı hücumla aldıktan sonra Karheli ve İştıp üzerine yürüdü. Oralarını da sulh yolu ile amanla aldıktan sonra Selânik'i sardı. Fakat Selânik kalesi çok kuvvetli olduğundan uzun müddet kuşatma sürecekti. Asker yorgun olduğu için, Selânik'in etrafı ele geçirilmekle yetinilip dönüldü.

Sultan Murad 785 senesinde büyük oğlu Bayazid Bey'i Anadolu hududunun korunmasına bakmak için Kütahya'ya gönderdi. İkinci oğlu Yakub Bey'i de Karasi valiliğine tayin etti. Küçük oğlu Savcı Bey'i Bursa kaymakamlığına tayin ederek, kendisi de Edirne'ye gitti.

Arnavutluk'la, Bosna şehirlerinin alınmasını istiyordu. Önce oraların ahvalini iyice öğrenmek için Rumeli Beylerbeyi Timurtaş Paşa'yı ordu ile Arnavutluk tarafına gönderdi.

Timurtaş Paşa Arnavutluğa doğru giderken, yolda bazı kaleleri aldı. İçerilere doğru fırkalar gönderip, birçok yerleri yağma ettirdi. Kış geldiği için Edirne'ye döndü.

İlkbaharda yine Edirne'den kalkarak Bosna-Hersek taraflarına gitti. Bu seferlerinde de pek çok esir ve birçok ganimet malı ele geçirdi. Aynı zamanda o tarafların yollarını, geçitlerini, giriş ve çıkış yerlerini öğrendi. O taraftaki beyler "Haraç veririz" diye Hünkâr'a arızalar göndererek boyun eğdiler.

Lala Şahin Paşa Sofya'nın etrafını ele geçirmişse de Sofya kalesi çok kuvvetli olduğundan zaptedilememişti. Bu kalenin zaptı şöyle olmuştur.

Filibe muhafazasında bulunan İnce Balaban Bey'in askerlerinden ve Müslümanlığı "Müellefe'ikulub" cinsinden olan (İnce Sündük) denen doğancı Hristiyanlığa dönmüş ve Filibe'den kaçıp Sofya Tekfurı (Panökeban)ın yanına gitmişti. Onun sevgisini kazandı ve doğancıbaşı oldu. 787 senesi başında avlanmak için Tatar Pazarı tarafına giderek, sürgün yoluyla adamlarından uzaklaşmışlardır. Akşam karanlığı basınca Osmanlı hududuna yakın bir köye gelmişler. Doğancıbaşı İnce Sündük atından inip "Köye gideyim, yiyecek alıp getireyim" der. Tekfur da atından inerek beklemeğe başlar. Sündük köye gelince orada Deli Balaban ile Ahmed Gazi'yi bulur. İş anlatır ve yiyecek alır. Dönüp Tekfur'a götürür. "Türkler bizim burda olduğumuzu anladılar." deyince Tekfur telâş ederek "Beni nasıl kurtarabilirsin" diye sorunca; o da "Ben seni birtakım abalar, kebeler içine sarıp bağlarım ve bir ormana bırakırım,

iki beygir ile dönüp Sofya'dan asker getirerek seni kurtarırım." Demesi üzerine Sofya Tekfuru da bu tedbiri uygun gördü. Onu sarıp sarmalayıp ormana bıraktıktan sonra tekrar köye gelip Deli Balaban ile Ahmed Gazî'yi beraber alarak ormana gider. "Türkler beni tuttular." diyerek onu aldatır. Sonra hep beraber Filibe'ye giderler. İnce Balaban Bey Doğancı'ya çok hürmet gösterir. Onu kılavuz yapar ve Sofya'ya giderler. Muhafızların Tekfuru bağlı görünce kendisine Sofya kalasını teslim etmiş olduğuna dair yazılmış olan mektubu Doğancı ve Gazi Ahmed ile padişaha göndermiştir. Böyle bir hile ile alınan Sofya kalesi İnce Balaban Bey'e verilmiş Doğancı Sündük'e de zaamet ve Gazi Ahmed'e de Yiğitbaşılık verilmiştir.

NEFİSE SULTAN'IN KARAMANOĞLU İLE EVLENDİRİLMESİ

Sultan Murad'ın kızı Nefise Sultan Konya'da Beylik yapmakta olan Karamanoğlu Ali Bey'e nişanlanmıştı. Ali Bey tarafından vekâlet suretiyle nikâhın kıyılması için Karaman da Şeyhü'l-İslâm olan (Mevlâna Muslihiddin) Sultan Hüdavendigâr'ın huzuruna çıkınca Nefise Sultan'ın "Mihri-müsemma" sı yani başlık denen nikâhı olarak, Akşehir, Ilgın, Aksaray ve onlara bağlı olan kasaba ve köyleri ile beraber kendisine verildiğini, bundan başka elmas, yakut, laal, firuze, zümrüt ve zeberced gibi kıymetli cevherlerin her türlüşünden, ayrıca "Rıtlı-Bağdadi" denen ölçekle ve misk, amber ve ipekten yüz katar deve yükü hediyeleri bütün kumandanların ve ulemanın önünde takdim ederek 787 se-

nesi Ramazanında Karamanoğlu Ali Bey'e nikâhı yapılmış ve hüccet'i-Şeriiyeye bağlanmış ve Nefise Sultan Konya'ya gönderilmiştir.

SAVCI BEY VAKASI

Sultan Hüdavendigâr 787 senesinde Macaristan'a sefer etmek için Edirne'de büyük hazırlıklarla meşgul iken Bursa'dan soğuk bir haber geldi.

Bursa'da padişah'ın küçük oğlu ve kaymakamı olan Savcı Bey ve Kostantaniye Kayser'i Yani Paleolog'un oğlu Andernikos birbiriyle gizlice haberleşerek, ihtiyar olan babalarının elinden hükümetleri almağa aralarında karar vermişler. Marınara denizi kıyısında ordu hazırlamağa başlamışlar. Sultan Hüdavendigâr bunu işitince, hemen Anadolu yakasına şimşek gibi geçti. Aydıncık yakınında bulunan Dimetokacık ile Güvercinlik kalesi arasında baş kaldıran eşkiya güruhu ile karşılaştı. Onlar padişah'ı görünce ayağına kapandılar, iki cahil ve aciz çocuk yalnız kalınca kaçtılar. Fakat hemen tutuldular, Savcı Bey'in gözlerine mil çekildi. Andernikos ise İstanbul'a gönderildi. Babası Kayser de onun gözlerini kızgın sirke ile yakıp kör etti. Sultan Murad ile Kayser arasındaki soğukluk da bu suretle ortadan kalktı.

Kayser'in Selânik valisi olan öteki oğlu Manuel bundan ibret alması gerekirken Serez'e hücum etti. Sadrazam Hayreddin Paşa onun üzerine gidince, babasının yanına kaçtı ise de babası kendisini kabul etmediği gibi etrafta bulunan hükümdarlar da

padişah'ın gazabından korkarak kabul etmediler. Manuel dönüp dolaşıp sonunda Sultan Hüdavendigâr'ın ayağına düşerek suçunu affettirmiştir.

Sultan Murad Savcı Bey vakasını kendisine yeni damad olan Karamanoğlu Ali Bey'e 787 senesi Şevval'inin sonunda yazılmış bir kıta name'i-Hümayun ile bildirmiştir. O zaman Rum hükümdarlarına ve İran'a gönderilen nameler hep Farsça yazılmakta iken bu mektubu Türkçe yazdırmıştır. Bu mektupta Savcı Bey vakasını anlattıktan sonra (Saltanat işlerinde "Ekârib, akârib gibidir." yani akraba akrebe benzer. Zararı başkalarından daha çok olur. Hükümdar'ın kendinden başkasına inancı doğru değilmiş, inşallah bundan sonra çok iyi bir hazırlıkla derecesi yüksek gazveler, cihadlar yapmağa kararlıyız. Saltanat tahtından uzak olduğumuz zamanlarda İslâm adetlerinin iktizası olan yardım unutulmayıp, devamlı birbirine dayanarak bir vücut halinde kuvvetli kollarla birliğin korunması ve dönüşümüze kadar Allah korusun din düşmanına fırsat verecek hallerden sakınılması gerektir.) diye nasihat etmiş ve 788 senesi içinde Edirne'ye gitmiştir.

Karamanoğlu Ali Bey ise akrabalığa ve insanlık vefasına kıymet verir kimselerden değildi. Osmanlı devletinin yükselmesine hased ediyordu. Ve bir fırsat kolluyordu.

Sultan Murad Edirne'ye gittikten sonra Yenişehir'le etrafını almaları için Sadrazam ve Başkumandan Hayreddin Paşa ile Evrenos Bey'i gönderdi. Fakat Hayreddin Paşa Yenişehir'e doğru giderken Yenice'de eceli gelerek vefat etti. Yerine oğlu

(Mevlâna Kazasker Ali) Sadrazam oldu. Babasından kalan eşyayı ve emlâkı almak ve orduya kumanda etmek üzere Yenice'ye gönderildi.

Hayreddin Paşa Sultan Osman devrinden kalma zeki, âlim ve fazıl bir zattı. Sultan Orhan zamanında İznik ve Bursa başkadısı idi. Alâaddin Paşa ile beraber devletin mülki ve askeri nizamlarının temelini atmıştı. Sultan Murad zamanında da Kazasker ve sonra Başvezir oldu. Yine mülki ve askeri birçok kanunlar ve nizamlar yaptı. Şöhreti afakı tuttu. Kahraman bir vezir ve derin görüşlü bir devlet adamı idi. Düşmanları onun vefatını işitince bahtlarının açıldığına inanmışlardı.

KARAMANOĞLU'NUN İSYANI VE BOZGUNU

Sultan Murad'ın damadı olan Karamanoğlu Ali Bey öteden beri Osmanlılar'ın gelişmesine hased ederdi. O sırada bir fırsat bularak, Varsak ve Turgutlu aşiretlerini Osmanlı hududuna gönderdi. Hüdavendigâr'ın yukarıda geçtiği gibi Hamidoğlundan satın aldığı kasabalara saldırdı. Bu haber Sultan Murad'a gidince yeni sadrazam olan Ali Paşa ile Rumeli Beylerbeyi Timurtaş Paşa'nın Anadolu yakasına geçmelerini, asker toplayarak ve bütün ihtiyaçları tedarik ederek hazırlık yapılması için de her tarafa emirler gönderdi. Kendisi de 788 senesi içinde Anadolu'ya geçerek Kütahya'ya gitti.

Kütahya'da ellibin kadar asker toplandı. Ordu kuruldu. İşte o sırada Mısır Sultan'ı olan Çerkes

(Berkuk) hükümetini tasdik ettirmek için Sultan Murad'a (Gaziler ve mücahidlerin Sultanı) başlıklı yazmış olduğu mektupla büyük bir elçi gönderdi. Kütahya'da pek çok kıymetli hediyelerle mektubu takdim etti. Ve padişah'ın iltifatına nail oldu. Mısır Sultanı'na münasip hediyelerle elçi geri gönderildi. Sonra padişah'ın ordusu ileri doğru yürüdü.

Rumeli Beylerbeyi Timurtaş Paşa Rumeli askerleriyle Eskişehir taraflarında orduya ulaştı. İki bin kadar da Sırp askeri vardı. Sadrazam Ali Paşa da bir miktar Rumeli askeriyle orduya katıldı. Bulgar prenslerinden Köstendil mutasarrıfı (Kostantin Bey) yardımcı olarak bir miktar asker göndermişti. O sırada Kastamonu'dan da bir miktar yardımcı geldi. Karamanoğlu ise Türkmen ve Katar aşiretlerinden birçok asker toplayarak harbe hazırlanmıştı.

788 senesi Şevval'inin yirmibeşinci çarşamba günü Konya'ya altı mil kadar yaklaşıldı. Askerler saflara bölündü. Hüdavendigâr ortada durup hassa askeri olan Yenigeri onun önüne dizildi. Şehzade Bayezid Bey sol kola, ikinci şehzade Yakub Çelebi sağ kola memur edildi. Yanlarına Firuz Bey ve Hoca Bey gibi kahramanlar verildi. Sarıca, Balaban ve Elmas Beyler ve Müstecab Subaşı gibi bahadırlar da Timurtaş Paşa'nın yanında idi. Bunlar her iki tarafa yardım için ordu ağırlığının korunmasına memur oldular. Sırp askeriyle Kastamonu askeri sol kola, Bulgar askeriyle Karasi Subaşı sağ kola yerleştiler.

Karamanoğlu da ordusunun ortasında durup, sağ ve sol kollara büyük aşiret Beylerini memur

ederek cenge hazırlanmıştı. Zurnalar çalmağa, ve büyük harb davulu dövölmeğe başladı. Bayraklar açıldı, kanlı bir muharebeye girişildi.

Karaman ordusunun sağ kolunda, yani şehzade Bayezid Bey'in karşısında bulunan Tatar ve Varsak aşiretlerinin okçuları çoktu. Okları yağmur gibi yağıyordu. Bayezid Bey, Yıldırım gibi hücum ederek Karaman ordusunun sağ kolundaki askerleri birbirine kattı. Yıldırım lâkabına hak kazandı.

Şehzade'nin bu kahramanlığını gören Osmanlı yiğitleri hemen onun yardımına koştular. Timurtaş Paşa Rumeli dilâverleriyle şiddetli bir hücum yaptı. Ve karşılarına gelen Karamanoğlu bu kılıç şakırtısına dayanamayıp, dolu dizgin kaçmağa başladı. Ve atının dizginini Konya kalesinde çekti. Ordusu perişan oldu, ileri gelen kumandanları tutuldu. Muharebe meydanı Sultan Hüdavendigâr'da kaldı. Konya kalesi kuşatıldı.

Timurtaş Paşa'nın bu muharebede çok yararlığı görüldüğü için Rumeli Beylerbeyliğine ek olarak vezirlik rütbesi kendisine verildi.

Karamanlılar'a iyi muamele edildi adaletle halk hoş tutuldu. Halkın malına saldırmak kati surette yasaklanmışken birkaç Sırlı'nın buna aldırmadığı görüldüğü için Osmanlı kanunlarına göre cezalandırılmışlardır.

Karamanoğlu Hüdavendigâr'ın affına sığınmaktan başka çare kalmadığını görünce zevcesi Nefise Sultan'la, şeyhleri ve ulemayı padişah'ın huzuruna gönderdi. Nefise Sultan ağlayarak babasının ayağına kapandı. Kocasını affettirdi.

Karamanoğlu da padişah'ın eşiğine yüz sürdü ve bundan sonra ahdini bozmayacağına ve sözünden dönmeyeceğine dair teminat verdi. Padişah da kendisini affederek Beyliğinde bıraktı. Ve Bursa'ya döndü.

Hamidoğlu Hüseyin Bey'in Karamanoğlu'nu kıskırttığı Murad Hüdavendigâr'a bildirilerek onun elinde kalan memleketlerin de alınması padişah'a arzedildi. Sultan Murad "Hamidoğlu'nun en iyi memleketlerini biz satın aldık. Elinde kalan birkaç çürük kale ne işe yarar. Ali Bey'in aldığı ders ona da yeter." demiş olduğu söylenir.

Evrenos Bey'in kılıcı ile Rumeli'de aldığı Gülmülcüne, Serez kaleleriyle Hanastır ve Behişt'e, Horpeşt'e varıncaya kadar olan yerlerin, bir sancak sayılarak bir milyon akçe ile Evrenos Bey'e verilmesine; o vilâyetlere eskisi gibi sahip olduğu gibi o sancakta bulunan bütün gazilerin ve mücahidlerin üzerine de Beylerbeyi tayin edildiğine ve kendisine Tuğ, davul ve bayrak ihsan edildiğine dair 788 senesi Şevval'inin başı tarihiyle bir berat verilmiştir. Beratın içinde Padişah'ın kendisine birçok nasihatları yazıldığı sırada "Sakin Rumeli vilâyetlerini kendi kılıcımla fethettim diye sana gurur gelmesin. Şunu iyi bil ki, onların hepsi Allah'ındır. Ondan sonra Resûlünüdür, daha sonra Allah'ın emriyle Aleyhiselâmın Halifesinindir." fıkrası da yazılmıştır. Daha sonra bütün Rumeli vilâyetlerine Şeyh'ül-İslâm tayin olunan (Elvan Fakih'e) hürmet gösterilmesi tavsiye edilerek Selânik'in fethi de emredilmişti. Evrenos Bey bazı köyleri vakfetmek için müsaade isteyince "Fethettiğin

vilâyetlerde ne kadar arazi vakfedersen makbulumdür. Hemen Allah uğurunu açık ve kılıcını keskin etsin." demiştir.

Bunun üzerine Evrenos Bey oralarda birçok binalar yaptırıp, onlara da pek çok arazi vakfetmiştir. Oğulları ve torunları bugüne kadar bu vakıfların mütevellisi olmuşlardır.

SIRP VE BOSNA KRALLARININ ANDLAŞMALARINI BOZMALARI

Konya üzerine gönderilen ordu içindeki Sırp-lar'dan bazıları bir bağa girdikleri için haklarında Osmanlı kanunlarının tatbik edildiği yazılmıştı. Sırp serkerdesi bunu Sırplar'a yapılan bir hakarettir diye Sırbistan'a gittiği zaman şikâyet etmişti. Sırp kralı hiddetlenerek komşusu bulunan Hristiyan hükümdarını Osmanlı devleti aleyhine birleşmeğe çağırdı. Timurtaş Paşa'nın yaptığı hücumla senelik bir vergi vermeyi kabul etmiş olan Bosna kralı, Sırp kralı ile beraber düşmanlığını açıklayarak 789 senesinde Osmanlı sınırına tecavüz etmeğe başladılar. Bulgar kralı Sosmanus da bu andlaşmaya girmiş ise de gizli tuttu.

Sultan Murad, Sırp ve Bosna krallarını verdikleri sözü ve andlaşmayı bozduklarını öğrenince Şahin Paşa'yı yirmibin askerle Bosna'ya gönderdi. İşkodra prensi bağlılık göstererek, Şahin Paşa fırkasına gelip kılavuzluk yolu ile Osmanlı askerlerini yağmaya teşvik etti. Asker de takım takım ayrılarak yağmacılığa başladı. O sırada İşkodra prensi

gizlice Bosna kralına durumu bildirdi. O da otuzbin kişilik bir ordu ile hücum edip boğazları kapatınca Şahin Paşa yanında kalan bir ikibin askerle kaçıp canının kurtarabildi. Dağınık bulunan diğer askerler de toplanamadılar. Her biri kendi başının kaygısına düşerek kaçtı. Ancak dörtte biri kurtulabildi. Geri kalan onbeşbin kadar Osmanlı askeri şehit oldu. O güne kadar Osmanlılar'ın böyle bir bozguna uğradıkları görülmemiştir.

Bazı muteber tarih kitaplarında böylece yazılıdır. Bazı tarihler ise (Şahin Paşa daha evvel ölmüştü. Bu bozguna bulunan Timurtaş Paşa olması lâzımdır.) derler. Fakat Şahin Paşa'nın ölüm tarihi iyice belli değildir. Çünkü Hacı İlbey vakası üstüne Şahir'in halk nazarında kanadı kırılmıştı, itibarsız kalmıştı. Şöhret ufuklarında uçamaz olmuştu.

Kostantaniye imparatoru Yani, bu sıralarda Sultan Murad'la akrabalık kurmak fikrine düşmüştü. Sultan Murad, imparator'un kızını almak, öteki iki kızından birini şehzade Yıldırım Bayezid'e diğerini de şehzade Yakub Çelebi'ye almak istiyordu. Yıldırım Bayezid'in (Ertuğrul, Emir Süleyman ve Mustafa Çelebi) adındaki çocuklarının sünnet düğünlerini yapmak ve Yenişehir'de düğün hazırlıklarıyla uğraşmakta iken askerinin Bosna'da bozulduğu haberini alınca canı çok sıkıldı. Ve düğün yapmaktan vazgeçerek hemen ordusunu hazırlamağa başladı. Ve bütün kumandanlara fermanlar göndererek emri altındaki Hristiyan Beyler'ini orduya davet etti. O zaman Bulgar kralı evvelce gizlediği ittifakı açıkladı. Bunun üzerine Sadrazam Ali Paşa Bulgaristan'a gönderildi.

PRAVADI, TIRNOVA, ŞUMNU, NİGBOLU VE BAŞKA KALELERİN ALINMASI VE BULGAR KRALLIĞI'NIN ORTADAN KALDIRILMASI

Sadrazam Ali Paşa otuz bin süvari ile 790 senesinde Edirne'ye gitti. Timurtaş Paşa'nın oğlu Yahşi Bey'i bir miktar askerle Pravadı üzerine gönderdi. Yahşi Bey hızlı yürüyüşlü gidip gece Pravadı'ya geldi. Osmanlı kahramanları örünecek gibi Pravadı kalesinin duvarlarına çıkıp kaleye girdiler. Ve düşmana göz açtırmayıp o gece kaleyi aldılar. Sonra sadrazam arkadan gelip Pravadı'nın korunmasını temin etti. Oradan Tırnava üzerine gidildi, az vakit içinde Tırnova kalesi de alındı. Daha sonra Şumnu ve Kızılhisar yani Hezargrad kaleleri alındı. O sırada Sultan Murad'ın Gelibolu'dan Edirne'ye doğru geldiği haberi alındı. Sadrazam Ali Paşa Edirne'ye dönerek padişah'la buluştu. Sultan Murad hemen Niğbolu'ya gidip sarması için onu geri gönderdi.

Bulgar kralı Sosmanus Sadrazam'ın büyük bir ordu ile Tuna yalısına geldiğini işitince Niğbolu kalesine kapandı. Sadrazam da onu sardı. Sonra Padişah da ordu ile Niğbolu üzerine yürüdü. Sosmanus'u da telâş ve korku sürüdü. Suçunu affettirmek için Sadrazam'ın şefaatinı istedi. Ali Paşa da onu yanına alıp Padişah'ın huzuruna çıkardı. Bundan sonra itaatten çıkmamak ve Silistre kalesini Osmanlı devletine bırakmak şartıyla suçunu affettirdi.

Sosmanus sonradan Silistreyi vermek istemeyince Sadrazam Ali Paşa tekrar ordusuyla hareket

etti. Ve yaralı Doğan Bey'i yeteri kadar akıncı ile gönderdi. Etrafı yağma ederek Tuna kıyısındaki kalelerini aldı. Niğbolu kalesini de sardı. Sosmanus çaresiz kalınca çoluk çocuğu ile beraber aman istedi ve Niğbolu kalesini teslim etti. Bu sefer bazı malları kendisine verildiyse de Niğbolu ve Silistre kaleleri de diğer yerler Osmanlı ülkesine katıldı. Ve Bulgar krallığı ortadan kalktı.

KOSOVA ZAFERİ VE MURAD HÜDAVENDİGAR'IN ŞEHİD OLMASI

Sultan Murad'ın 791 senesinde Sırp ve Bosna krallarından intikam almak için kışı Filibe'de geçirmek kararında olduğunu Sırp kralı haber alınca Bosna - Hersek, Arnavut, Frenk, Macar, Çek, Leh, Eflak ve Boğdan hükümdarlarından yardım istedi. İkiyüzbin kadar asker topladılar. Hüdavendigar da komşu bulunan Kastamonu, Germiyan, Hamideli, Aydın ve Saruhan Beyleri gibi hükümetlerden yardım isteyerek büyük hazırlıklara girişti.

Bahar gelince Anadolu'dan Şehzade Yıldırım ile Yakub Çelebi Filibe'ye geldiler. Kastamonu Beyi İsfendiyar Bey, Germiyanolu Yakub Bey, Saruhan, Menteşeli, Hamideli Beyleri de hallerine göre asker göndermişlerdir. Fakat Meriç nehrinin taşma zamanı olduğundan birkaç gün Filibe'de kalmak lâzım geliyordu. Yahşi Bey beşbin akıncı ile keşfe gönderildi. Yahşi Bey Şehirköyü taraflarını yağma ederek düşmanın durumunu öğrendi. Ve pek çok esir getirdi. Meriç nehri geçit verince ordu hemen

öte tarafa geçebildi. İhtiman'a oradan da Alâaddin ovasına, ertesi gün de Köstendil'e varıldı.

Alâaddin ovası denilen yer İmparator Kantakuzen'in aracılığı ile Sultan Orhan'ın kardeşi Alâaddin Paşa Sırplar üzerine gittiği zaman ordusunu kurduğu yerdir. Kosova sahrası savaş yeri yapılması karar altına alınmıştı. Köstendil'den Kosova'ya doğru ordu yöneldi. Köstendil prensi Kostantin Bey Hüdavendigâr'a bağlı olduğu için o da aske-riyle Padişah'ın ordusuna katıldı.

Kosova'ya yaklaşıncı devletin büyükleri ve kumandanlar Padişah'ın huzuruna çıkarılarak meş-veret meclisi kuruldu. Evrenos Bey Rumeli'ye geçen ilk kumandanlardandı. Pek çok muharebelerde bulunmuş ve Hristiyan devletleri ordusunun hal ve hareketlerini iyice bildiği için Sultan Murad onun reyini sorunca: "Efendimiz daha iyi bilir, fakat bana kalırsa çarpışılacak yere daha evvel gidilip güzel bir yer seçilmelidir. Ve karşılaşıncı acele edilmeyip düşmanın muharebeye başlamasını beklemelidir. Çünkü bu düşmanların askeri demir kale gibi sağlamdır. Alayları sıraya girmiş ve saf-ları dizilmiş iken üzerlerine gitmek soğuk demir döğmek gibidir. Fakat saftan çıkan düşmanla çarpışmak kolaydır. Bize hücum etmek ve bulunduğumuz yeri sarmak üzere onların toplulukları dağıldığı zaman üzerlerine gidilirse, artık toplanamazlar. Bu suretle düşmana galebe çalmak daha kolay olur zannederim." deyince Timurtaş Paşa ile Yahşi Bey de onun sözünü tasdik ettiler. Şehzade Yıldırım Bayezid de, "Söz, Evrenos'un sözüdür." dedi. Sadrazam Ali Paşa da Evrenos'un fikrini kabul ettiğın-

den Padişah da: "Benim de fikrim budur. İnşallah harb meydanında da öylece yapılır." dedi ve Koso-va'ya gidilerek ordu kuruldu.

Sultan Murad, büyük oğlu Yıldırım Bayezid ile yakınlarından bazı kimseleri beraberine alarak orduyu dolaşmağa başladı. Harb meydanını görmek üzere yüksek bir tepeye çıkınca düşmanın ordusunu gördü. Ovanın her tarafını demirler içinde askerle kaplı olduğunu, bir ucunun da dağların öte tarafına geçmiş olduğunu görünce "Ömrümde bu kadar asker görmedim. Bizim askerimiz bunların yanında pek küçük kalıyordu." dedi.

Hakikatte de müttefik devletlerin ordusu Müslüman ordusundan beş kat fazla idi. İçlerinde yirmibin zırhlı (Şövalye) süvarisi vardı. Bütün ordunun sayısı beşyüzbin olduğu söylenir. Sultan Murad bundan ürktü. Düşman askerinin bu kadar çok olacağını tahmin etmiyordu. Hemen çadırına döndü vezirler ve kumandanları çağırarak bir harb divanı kurdu. "Acaba açıktan açığa vuruşmak mı yoksa yük develerini metris gibi dizip de arkalarında gizlenerek harbetmek mi daha doğru olur?" diye sordu.

Şehzade Yıldırım Bayezid "Şimdiye kadar Anadolu'da ve Rumeli'de bu kadar harb ettik ve bu kadar fetihler kazandık önümüze deve koymadık. Şimdi de uygun olmaz zannederim." dedi. Sadrazam Ali Paşa: "Muharebede çokluğa bakılmaz, yardım ve zafer ancak Allah'ın tevfidir." dedi. Evrenos Bey de: "Develeri önümüze dizsek her ne kadar bize kale gibi olursa da düşmanın hücumundan develerin ürküp de geri dönecekleri tutarsa hepimizi perişan ederler." dedi. Bunun üzerine as-

kerin önüne deve yerine okçular dizip de düşmana demirli oklar yağdırmağa karar verildi.

Tesadüfen o gece düşman ordusu tarafından şiddetli bir rüzgâr geldi. Orduyu yoğun bir duman kapladı. Göz gözü görmez oldu. Her taraf karanlıklar içinde kaldı. Geceyarısı Sultan Murad secdeye kapanıp, “Ya Rabbi! Din düşmanı Müslümanlar üzerine gök yüzünden inen bir belâ gibi çöktü. Bunda benim bir suçum varsa affet. Senin şânına lâayık olanı yap, bu belâyı kaldırmak için canım feda olsun, elverir ki Müslüman ordusu zafer kazanarak bayram etsin. O bayram günü beni de kurban et.” diyerek Allah’a yalvardı. Duasının Allah yanında kabul edildiğine bir işaret gibi hemen fırtına durdu. Yer yüzüne rahmet yağmurları yağmağa başladı, hava açıldı, tozlar basıldı.

Müttefik orduların askerlerinin çoğu sarhoş bir halde gece baskın yapmağı düşünüyorlar, bir kısmı da “Bu ordu yarın bizimdir, gece baskın yaparsak Türkler dağılıp kaçarlar. Tuzaga düşmüş olan avı kaçırmış oluruz” dediler. Bir kısım kumandanlar da kendi topluluklarına göre İslâm ordusunu pek az olduğuna mağrur olarak ertesi gün yapacakları manevraları düşünüyorlardı. Düşmanı küçük görmek daima yanlışır.

791 senesi Şaban’ının onbeşinci günü sabahleyin erkenden savaş davulu çalınmağa başladı. Bayraklar açıldı, alaylar bağlandı. saflar düzüldü. Murad Hüdavendigâr askere: “Bugün gayret ve hamiyet günüdür. Erlik ve mertlik günüdür. Bunca zamandır ki Osmanoğulları sizinle övünüyor. Bugün de sizden eski şöhretinizi artıracak fedakâr-

lıklar bekliyor.” dedi. Ve cesetteki ruh gibi asker-in ortasında durdu. Yeniçeri Hüdavendigâr’ın önüne dizildi. Şehzade Yıldırım Bayezid de sağ kola memur edildi. Ondan sonra Rumeli askeriyle Rumeli Beylerbeyi Timurtaş Paşa Evrenos Bey, İnce Balaban, Turgutça Balaban Beyler ve Lala Şahin ve Evrenos Bey’in oğlu İsa Bey ve Timurtaş’ın oğlu Yahşi Bey ve Müstecab Subaşı saf tutarak durdular.

Şehzade Yakub Çelebi de sol kola memur edildi. Onun yanında da Anadolu Beylerbeyi Sarıca Paşa, Karaman gönüllüleri, Kastamonu, Hamid, Menteşe ve Teke Beyzadeleri, Germiyan sipahileriyle, İnce Subaşı ve Kara Mukbil Bey askerleriyle durdular.

Müttefik devletler ordusu da şöyle tertib olunmuştu. Sırp kralı Lazar, ordunun ortasında bulunuyordu. Önüne zırhlı askerler dizilmişti. Kızkardeşinin oğlu Brankoviç adındaki meşhur general Sırp ve Arnavut askerleriyle sağ kolda, Bosna kralı Boşnak ve Bulgar askerleriyle sol kolda durdular. Eflak, Leh, Çek ve Macar Beyleri ile Venedik alayları da her iki tarafa taksim edildi. İki ordu arasındaki harb meydanının genişliği beşbin adım, uzunluğu da yirmibin adım kadardı. Ve Osmanlı ordusu bu meydana bakan biraz yüksek bir dağ üzerindeydi.

Evrenos Bey’in tertibi üzerine ikibin okçu ayrılıp bini ok atmakta usta olan Hamidoğlu Hüseyin Bey’in idaresi altında sağ kolun önüne; bin kişisi de Yıldırım Bayezid’in oğlu Mustafa Bey’in idaresi altında sol kolun önüne dizildi. Ve hepsine birden

düşmana ok atmaları için emir verildi. Okçular birkaç yaylım ok attılar. Birçok düşmanı yere serdiler. Bosna kralı Yıldırım Bayezid koluna hücum ettiyse de geri püskürtüldü. Sırp kralı Sultan Murad'la karşı karşıya gelip ordunun ortasında şiddetli bir muharebeye tutuştular. Hüdavendigâr'ın altındaki ata bir ok değerek yere düştü. Sultan Murad hemen at değiştirip askerın gözü önünden ayrılmadı. General Brankoviç, Yakub Çelebi koluna çok şiddetli bir hücum yaptı. Anadolu askeri bu hücumu dayanamayıp bozuldu. Fakat arkadaki meşelik, yük develeri ve ağırlıklar ile dolmuş olduğundan asker kaçamadı ve süngü süngüye çatışma başladı.

Düşmanın ilk hücumunu defetmiş olan Yıldırım Bazeyid Bey, sol kolun bozulduğunu öğrenince sol kolu kuvvetlendirmek için Rumeli askerini cesaretlendirdi. Adeti olduğu gibi ağır gürzünü eline alarak şimşek gibi sol kolun imdadına koştu. Düşman alaylarını birbirine kattı. Evrenos Bey, oğlu İsa Bey, Sarıca Paşa, Yahşi Bey, Kara Mukbil Bey, Müstecab Subaşı ve Balaban Bey yanlarındaki askerle onun imdadına gittiler. Sol kolda bulunan bazı kumandanlar "Düşman bozuldu, ne duruyorsunuz?" diye seslenince bozgun asker de dönüp düşman üzerine hücum ettiler.

Birleşmiş Hristiyan ordusu kumandanlarından bazıları da Brankoviç'in imdadına koşular. Artık o kol büyük bir savaşa geçti. Can verip şan alacak yiğitler belli oldu. Muharebe gittikçe kızıştı, sekiz saat kadar uzadı. Sırp kralı ve oğlu ve Prenslerden bazıları öldü. Müslüman ordusundan da birçok kişi şehit oldu. Fakat düşman askerinin telâfatı sayısız-

dı. Geri kalan da darmadağın oldu, birçoğu da esir edildi.

Sultan Murad ise Allah'ın bu lütfuna teşekkür için yanındaki adamlarla muharebe meydanını gezdi. Fani olan dünyanın ne kadar çabuk değiştiğini düşündü, birçok gencin yerlere serilip yattıklarına üzülmekte iken ansızın ölümler içinden yaralı ve hal-siz bir sırpılı sıçrayıp hançerle Padişah'ı vurdu, yere düşürdü. Meğer bu bir fedâi imiş. Hemen Padişah'ın yanındaki hususi adamlar koşup onu parçaladılar. Fakat Sultan Murad da hemen ruhunu teslim etti.

Şehzadeler ve kumandanlar bozulanların peşinden gitmekteydiler. Veliahd olan Yıldırım Bayezid'e haber gitti. O da gelip Padişah'a mahsus olan ak sancak altında oturdu. Bu büyük sancak Selçuklu Sultan'ı tarafından Sultan Osman'a verilmiş olan sancaktır. Sonraları ak sancağa "Yüğrük Sancağı" denildi. O zaman ak sancak altında Padişah'tan başka kimse oturamazdı. Yıldırım Bayezid Han o ak sancak altında oturmakla saltanatını ilân etmiş oldu. Hemen orada kendisine biat edildi.

Daha sonra Yakub Çelebi vakadan hiç haber almadan gelmişti. Evvelce kardeşi Savcı Bey vaktinde evvel Padişah olmak hırsına düşerek babasına asi olduğu gibi, Yakub Çelebi'nin de babasının hayatında Karasi eyaleti Bey'i olarak hükümet sürmekten lezzet almış ve birkaç muharebede mu-zaffer olmuş bir şehzadenin kardeşine isyan ederek bir fitne çıkarabileceği düşünüldüğünden ordu-gâha gelince bir çadır içinde boğduruldu. Ve cenazesi babasının cenazesiyle beraber Bursa'ya gönderildi.

Osmanlı devletinde saltanat için kardeş öldürmek ilk olarak vuku buluyordu. Ve bundan sonra kardeş ve kardeş çocuğu öldürmek adet oldu. Fakat günahsız bir Gazi Şehzadenin öldürülmesi halkın kalbine çok tesir etti. Askerler arasında da çok dedikodu oldu. Yıldırım Bayezid de yaptığına pişman oldu.

Birçok tarihçiler bundan dolayı Yıldırım Bayezid'in aleyhinde bulunurlar. Bazıları da Yakub Çelebi bir fitne çıkardığı takdirde birçok kan dökülecekti. Bunu önlemek ve halkın huzurunu korumak için **Sultan Bayezid kendi kardeşini feda etmiştir; derler.** Hakikat halde bu gibi facialar zamanın icaplarına göre yapılmış şeylerdir. Çünkü bir millette zenginlik ve medeniyet artınca refah çoğalır, ihtiyaçlar da ona göre artar. Rekabetler meydana çıkar ve bu uğurda yakın ve akrabalar feda edilir.

Sultan Murad devrinde Osmanlı devleti çok genişledi. Osmanlılar zengin oldu. Zenginlik artınca ihtiyaçlar çoğaldı. Medeniyetin tabii icabı olarak devletin hali değişti. Halk rahatına düşmeğe başladı. Savcı Bey'in babasına isyan etmesi de bu inkılâbların, bu dünya değişikliğinin tesiri dolayısıyledir. Artık kardeşin kardeşe tamamiyle emniyet edeceği zaman geçmiştir.

HAL TERCÜMESİ

Sultan Murad Hüdavendigâr Osmanlı Padişahlarının üçüncüsüdür. Halkı çok seven adil bir Padişaktır. Harb meydanlarında da eşsiz bir kahramandı. Savcı Bey'in ve damadı Karamanoğlu Ali Bey'in isyanları olmasaydı bütün Rumeli'yi aldıktan

sonra İstanbul'u da fethederdi. Altmış yaşında şehid oldu. Şehid olduğu yerde iç organları gömülüp üzerine kubbe yapıldı. Naşı da Bursa'da Çekirge denen yerde defnedildi. Lâkabı olan (Hüdavendigâr) kelimesi kendinden sonra gelenlere ünvan kaldı. Büyük Padişahlara Hüdavendigâr denir. Güzel ahlâkı dillerde destandır. Kerametleri halâ halk arasında söylenir. (Allah rahmet eylesin).

Birçok uleması ve kumandanları babasının zamanından kalmadır. Kendisi onlarla çok iyi bir tarzda geçinerek, onları çok iyi vazifelerde kullanmıştır. Büyük kardeşi Süleyman Paşa ile beraber Rumeliye geçmiş olan kumandanlardan Hacı İlbey ve Evrenos Bey'i yaptıkları muharebelerde çok işe yaradıkları için Süleyman Paşa'nın vefatında bu iki kahraman Rumeli'deki yerlerini muhafaza etmişlerdi

Sultan Murad tahta çıktıktan sonra Bursa kadısı Kara Halil'i Kazasker ve şehzadeliği zamanında Lalası olan Şahin Bey'i Beylerbeyi yapmış Hacı İlbey ile Evrenos Bey'i de birer fırkanın başına geçirerek ikisine de lâzım gelen kadirbilirliği göstermiştir.

Lala Şahin Paşa saraydan yetişme, çalışkan, gayretli ve cesur bir zattı. Birçok fetihler elde etmiştir. Fakat Hacı İlbey'in şöhretine hased ederek onu zehirlettiği için, öteki kumandanlar kendisinden nefret etmişlerdi. Hususivle Evrenos Bey çok üzül-müştü. Çünkü Hacı İlbey Karasi Beyliğinde vezir iken o da bir emir idi. Karasi vilâyeti Osmanlı ülkesine geçince ikisi de Osmanlı kumandanı olarak çok sadıkane ve fedakârlıkla hizmet etmekteydiler. Hâsılı ikisi eskidenberi silâh arkadaşıydı.

Sonra Kara Halil (Hayreddin Paşa) adıyla vezir olunca Evrenos Bey'i temin etmek ve gönlünü almak suretiyle onun birçok işler yapmasına sebep oldu. Sonra Şahin Paşa yerine Rumeli Beylerbeyi olan Timurtaş Paşa asker sınıfından, yani üçbin akçe aylık alan tımarlılardan yetişme kahraman ve tedbirli bir zat olduğu için, büyük başarılar elde etmiştir. Umur Bey, Oruç Bey, Ali Bey adındaki oğulları da meşhur mücahidlerden idiler.

Hayreddin Paşa'nın vefatında Kazasker olan oğlu Mevlâna Ali, babasının yerine Vezir'i-Azam oldu. O da değerli bir zattı. Fakat zevke ve eğlenceye düşküncü. Debdebeyi çok severdi. Süslü iç ağaları, harem ağalarıyla dairesini tantanalı bir surette düzmüştü. Bu hal o zamana kadar Osmanlı kumandanları arasında görülmediği için bu kadar ihtişamlı bir hayat sürmesi Ali Paşa'nın aleyhine birçok söz söylenmesine sebep olmuştur. Sonra bu hal de adet oldu. Vezirler, Sadrazamlar o hayatı sürmeğe başladılar. Osmanlı devletinde debdebenin, tantananın kurucusu Ali Paşa'dır.

Anadolu Beylerbeyisi olan Sarıca Paşa güzel ahlâklı ve kahraman bir zattı. Yine o devrin kumandanlarından İne Bey, Firuz Bey, Paşa Yiğit, Müstecab Subaşı, İnce Balaban, Yaralı Doğan ve Kutlu Boğa da tedbirli, bahadır, kahraman Beyler idiler.

Bursa kadısı Mevlâna Mahmud ki (Koca Efendi) diye tanınır. Arapçada ve din ilimlerinde üstad idi. Oğlu Mehmed genç iken ölmüştü. Mehmed'in oğlu Musa Koca Efendi'nin torunu idi. (Kadıze) diye tanınmıştır. Bursa'da tahsilini bitirdikten son-

ra akli ilimleri tamamlamak için Horasan'a gitti. Horasan'da Maverâünnehir'de tahsil ederek matematik ilimlerinde çok iyi bilgi sahibi oldu. Semerkant'ta yerleşti. Oralarda kendisine (Anadolu Kadizadesi) derler. Kozmoğrafya ve Hendese üzerine yazdığı şerhler erbabınca çok makbuldür. Seyyid Şerif Cürcânî'den de okudu. Sonra araları bozulduğu için onun dersini bıraktı. Seyyid Şerif için "Matematik ilimlerinde ders anlatamaz." dermiş. Seyyid Şerif de, onun için: "Lâfif tab'ı matemetiğe mağlûp olmuştur ve felsefe ile de boğulmuştur." dermiş.

O devrin meşhur âlimlerinden biri de Karamanlı Aksaray müderrisi olan Fahri Râzî'nin torunu Şeyh Cemalüddin'dir. Seyyid Şerif Cürcânî onun şöhretini işitip kendisinden ders almak için Karaman'a geldiği zaman, Şeyh Cemaleddin vefat etti. Seyyid Şerif (Molla Fenâî) ile görüşüp ikisi beraber (Şeyh Ekmelüddin'den) ders almak için Mısır'a gitmişlerdi.

İran'dan gelip Bursa'da yerleşmiş olan (Şeyh Mehmed Küşteri) meczup bir zat idi.

Yine İran'dan (Postinpuş) yani Postlu diye tanınan hal ehli bir zat vardı ki, Sultan Murad kendisine Yenişehir'de bir zaviye yapmıştır. Devletlerin umumi durumu yukarıda geçtiği gibi Konya'da hüküm süren Selçuklu kolu ortadan kalkınca Anadolu kıtası Beyliklere ayrılmıştır. İlhanlılar devletinin mahvolmasından sonra da İran ülkesi müstakil emirliklere ayrıldı. Fakat Cengiz kolundan Azerbaycan'da ve Irak'ta hüküm süren (Sultan Ahmed Celairi) oldukça kuvvetli bir hükümdardı. İran taraflarında konup göçen Türkmen aşiretlerinden

(Karakoyunlu) ve (Akkoyunlu) aşiretleri birbirine düşmandılar. Karakoyunlu Bey'i (Kara Yusuf) Sultan Ahmed'in kumandanlarından Kahraman bir adamdı. Adeta bir hükümdar taslağı gibi Akkoyunlu aşiretini çok sıkıştırıyordu. Fakat Akkoyunlu Beylerinden (Kara Osman Bayındırı) de çok cesur bir adamdı. Bir aralık Kara Yusuf'a galebe çalmıştı. Cengiz torunlarından Kırım ve Deşt-i-Kıpçak Han'ı olan (Toktamış Han) o zaman çok kuvvetli bir Padişah'tı. Ve askeri çoktu. Fakat hepsi Tatar süvarisiydi. Mısır Kölemenleri ise o asrın birinci süvarileriydi. Mısır'da bir Abbasi Halifesi bulunuyordu. Her ne kadar elinde bir kuvvet yoksa da onun Mısır'da bulunması Mısır Sultanları için bir şerefti. Bundan dolayı Anadolu ve İran hükümdarları Mısır Sultanlarına hoş görünmek isterlerdi.

Osmanlı devleti ordusunu emsali görülmedik bir surette düzene koyup adliyesini ve sivil idaresini nizamlarla düzelttikten sonra büyük fetihler elde etmiş ve memleketi genişleterek şöhreti cihanı tutmuştur. Eyyûbiler saltanatının sona ermesinden beri Mısır tahtına çıkanlar, hep Türk kölelerindendi. Çerkes Berkuk Mısır'a Sultan olunca saltanat Türklerden Çerkeslere geçti. Berkuk da hükümetini tasdik ettirmek için tantanalı elçiler göndererek Sultan Murad'a güler yüz gösteriyordu.

İran'ın karışıklığı sırasında Maveraünnehir'in durumu da karışık'tı. Fakat o zaman meydana çıkan meşhur (Emir Timur) az vakitte birçok memleketleri ele geçirmiş ve şarktaki hükümdarlıkları ortadan kaldırıp bütün aleme dehşet vermişti. Şimdi onu göreceğiz.

TİMUR'UN MEYDANA ÇIKMASI

Meşhur Timur'un babası (Torağay) dır. Ecdadı Cengiz'in ve o sülâleden gelenlerin hizmetinde bulunmuş olan Mogol Beylerindendir. (Keş) memleketinde hüküm sürüyorlardı. Torağay da onlar gibi Keş'i idare ederken memlekette bir karışıklık çıktı. Kendisi bir köye çekildi. 736 senesi Şaban'ının yirmiyedinci Salı gecesı oğlu Timur dünyaya geldi. Yirmibeş sene sonra da Torağay öldü. Timur çok cesur ve cerbezeli bir Bey'di. Maverâünnehir Han'ı (Emir Hüseyin'in) kızkardeşi ile evlenerek şeref kazanmıştır. Mogol dilinde damada (Gürkan) derler. Ondan dolayı Timur (Timur Gürkan) diye şöhret buldu. Emir Hüseyin ise ondan çok faydalandı.

Sonra Timur Bey ecdadının memleketi olan Keş vilâyetine çekildi. Fakat Emir Hüseyin'in yaptığı muharebelerde daima ona yardımcı oldu. Ve bir muharebede bir eliyle bir ayağına ok geldiğinden çolak ve topal kaldı. Ondan sonra (Timurlenk) diye şöhret aldı. Tek durmaz bir adamdı. Beyler'den bazıları ile iyi geçinir, bazılarıyla da döğüşür olduğundan başına birçok felâketler geldi. Çok sıkıntıları çekti. Emir Hüseyin ile araları bozuldu. Birkaç defa muharebe ettiler. Karısı öldüğünden aralarında akrabalık da kalmadı. Emir Hüseyin iyi bir idareci olmadığından Timur ona galebe çaldı. 771 senesinde Emir Hüseyin'in hükümet merkezi olan Belh şehrinde tahta çıktı.

Timurlenk böylece saltanata kavuştuktan sonra Belh'in bütün kumandanları ona biat ettiler. Fa-

kat o tarafların halkı ile karışmış olan Moğollar'ın Cengiz soyundan başkasına istenildiği gibi bağlanmayacaklarını biliyordu. Bunun üzerine (Oketay) evlâdından (Danişmentlice) adındaki Sultan'ı hanlık tahtına oturttu. Adına Sultan dedi, kendisi de eskisi gibi Bey ve emir sıfatlarıyla kaldı. Bütün işler elinde idi. Sultan ünvanı kendisine az görü-lüyordu. Kumandanları ona (Sahip Kıran) demeğe başladılar. Az vakitte şöhreti etrafa yayıldı.

Ulemadan birine Timur'un çıkışı için bir tarih söylemesini istediler. O da (Azab) diye cevap verdi. Azab kelimesinin ebced hesabıyla tutarı (773) tür.

Timurlenk Belh'te yerleşip kendisine çeki düzen verdikten sonra gidip Semerkant'ı ele geçirdi. Ve orasını payitaht yaptı. Sonra Harezm'i aldı. Ve yakıp yıktı. 778 senesinde Herat'ı, sonra da Esfereyin'i ele geçirdi. 784 senesinde bütün Horasan Beylerini ortadan kaldırdı. Sicistan'ı alarak ahalisini öldürdü. 785 senesinde Kandehar'ı aldı. O taraflarda bulunan Efganlılar'ı kılıçtan geçirdi. Sonra Belh'e gelip oğlu (Pır Mehmed)e Şah Şüca'nın kızını aldı. Oradan Mazenderan'a gitti. Ve muharebe ederek Mazenderan hükümdarına galebe çaldı. Estera-bad'ı ele geçirdikten sonra (Rey) şehrine gitti. Sultan Ahmed Celairi, Sultaniye'den Tebriz'e kaçtı. Timur daha sonra bütün Azerbaycan'ı ele geçirin-ce Sultan Ahmed Bağdat'a kaçtı.

Emir Timur Azerbaycan'ı aldıktan sonra Nahcevan, Kars ve Tiflis ülkelerini de ele geçirdi. Tiflis o zaman Gürcüler'in elinde idi. Hükümdarları (Bukrat) Müslüman olduğu için hükümet reisliğin-

de bırakıldı. Sonra Timur Karabağ'a gelince Şirvan Şah'ı itaat etti. Timur onu da yerinde bıraktı. Daha sonra yirmi gün kuşattıktan sonra Van kale-sini ele geçirdi. Şah Şüca'nın oğlu Şah Zeynel Abidin'i ordusuna davet etmişken geimekte geciktiği için 789 senesinde Fars üzerine yürüdü. İsfahan'a girip ahalisini kılıçtan geçirerek şehri baştan aşağı harabeye çevirdi. Ordan Şiraz'a gitti. Şah Zeynel Abidin kaçınca, Şiraz ahalisi de aman isteyip can-larını kurtardılar. O tarafta bulunan bütün Beyler gelerek itaat edeceklerini bildirdikleri için hükü-metlerinde bırakıldılar. O sırada Erzincan hüküm-darı olan (Tahortan) Tahirüddin'in elçisi gelip itaa-tini bildirdi. O da yerinde bırakıldı.

Timur'un işleri tıpkı Cengiz gibi gittiği yerler-de halkı öldürmek ve memleketleri yakıp yıkip, so-yu sopu yok etmekten ibaretti. Aradaki fark Cen-giz'in müşrik, Timur'un ise Müslüman olmasıydı. Timur'un yanında zamarın en büyük âlimi olan (Sadettin Teftazani) gibi derin âlimler vardı. Şi-raz'dan (Seyyid Şerif Cürcânî'yi de) çoluk çocuğu ile beraber alıp Semerkant'a götürdü. Ve Sadettin ile ilmi mübaheseler yaptırdı. Sadettin daha eski olduğu halde Seyyid ona rakip oldu. Ve Timur'un yanında itibar kazandı. Bu iki büyük âlim sonradan gelen ulemanın en seçkinlerindendir. Timur'un hu-zurunda yaptıkları ilmi mübaheseler halk arasında meşhurdur.

Timur 792 senesinde şarka gidip Mogolistan'ı yağma etti. Ve şarkta kendisine karşı duracak kim-se kalmadı. Fakat Deşt-i Kıpçak ve kuzey memle-ketleri hükümdarı olan Toktamış Han, onun çok

kuvvetli muarızıydı. Cengiz soyundandı. Moğolların yanında çok itibarı vardı. Ordusu da kuvvetli idi.

793 senesinde Timur büyük bir ordu ile Kıpçak sahrasına gitti. Altı ay kadar Heyhat çölünde dolaşarak Toktamış Han'ı bozup, sürdükten sonra dönüp Semerkand'a geldi.

Daha sonra Horasan taraflarında çıkan karışıklığı bastırmak için Sicistan'a kadar gitti. Ve oralarını tekrar idaresi altına aldı. İşte bu seferinde 795 senesinde (Al-i Muzaffer) vakası çıktı.

Timurlenk otuzbin kadar seçkin askerle Şiraz üzerine yürüdü. O zaman Faris emiri olan (Mubarizüddin'in torunu ve Muzafferüddin'in oğlu Şah Mansûr) beşbin süvari ile Timur'u karşıladı. O kadar şiddetli ve dehşetli bir muharebe yapıldı ki dillere destan oldu. Kılıcını çekerek Timur ordusunun saflarını yarıp sancak altına ulaştı. Ve iki defa Timur'un üzerine kılıç salıdı. Fakat Timur'un Mirahur'u kılıca karşı siper tuttu. Ve Timur'u kurtardı. Şah Mansûr öteki tarafa hücumla geçerek Tatar ordusunu perişan ediyordu. Fakat boynuna ve omuzuna birer ok yiyerek yaralandı. Yüzünden de yara alarak halsiz kaldı. Şiraz'a doğru giderken Şah Ruh Mirza'nın adamlarından birkaçı onu tanıyıp öldürdüler. Kesik başı Timur'a götürülünce çok üzüldü. Çünkü ömründe öyle bir kahraman görmemişti.

Timur bu suretle Faris ülkesini ele geçirdikten sonra Bağdat üzerine yürüdü. Irak-ı Arap emiri Sultan Ahmed Celairi, Azerbaycan hükümdarı ve Karakoyunlu aşireti Bey'i olan Kara Yusuf ile birlikte kaçıp Mısır'a gitti. Timur da Bağdat'a gitti.

Bütün şarapları ve içkileri döktürdü. Sazları ve eğlence âletlerini kırdırdı. Bağdat halkına dindarlık gösterdi. Sonra Bağdat'da bulduğu bilgin kimselerle sanatkârları alıp Semerkand'a götürdü.

796 senesinde Musul'u ele geçirdikten sonra Urfa'ya geldi. O tarafta bulunan Beyler'in hepsi itaat ettiler. O da onları yerlerinde bıraktı. Hasılı El-Cezire ülkesini ele geçirdikten sonra sağlamlığıyla meşhur olan Amid kalesini dört gün sararak teslim aldı. O sırada Erzincan hükümdarı Tahirüddin geldi, Timur ona ikramda bulundu.

Sultan Ahmed Mısır'a gidip Mısır Sultan'ı olan Berkuk'a Timur'dan şikâyet ederek yardım istedi. O da yardım vadederek ikramda bulunmuştu. Timur ise Berkuk'a sert haberler gönderip Sultan Ahmed'in kendisine teslimini istedi. Timur'un sözle yaptığı tehdide, işle karşılık vermek için Berkuk Halifeyi ve kumandanlarını alarak Şam'a geldi.

O sırada Toktamış Han'ın elçisi gidip Timur aleyhine ittifak yapılmasını istedi. Berkuk da onu uygun buldu. O sırada Yıldırım Bayezid Han'ın elçisi de Şam'a gitmişti. Berkuk ona da ikram ederek icap ederse Timur aleyhine kendisine yardım edeceğini vadetti. O sırada Toktamış Han Timur'un memlekedlerine tecavüz etmiş olduğundan Timur 798 senesinde Derbend yoluyla Toktamış Han'ın üzerine gitti. Ve ordusunu bozdu. Toktamış Han eğer daha evvel Derbend yoluyla gidip, Azerbaycan'ı ele geçirseydi, ve Mısır'la Anadolu askerleri ona yardım etseydiler üç kuvvet birleşip Timur'un hakkından gelebilirlerdi. Fakat Timur daha evvel davranıp Derbendin öte tarafına geçti. Deşt-i Kıp-

çak'ta ise ne Türkmenler at oynatabilir, ne de Ye- niçeri askeri oraya gidebilirdi. Timur'un ordusu ha- fif yüklü Tatar atlılarından meydana gelmiş oldu- ğundan hemen Deşt-i Kıpçak'a gitti. Berkuk kendi tarafından ağırlığın gitmesi üzerine Sultan Ahmed'i hürmet ve itibar göstererek Bağdat'a gönderdi. Ken- disini de Mısır'a döndü.

Timur ise Toktamış'ı bozduktan sonra Kuzey şehirlerini sonuna kadar aldı. Ve bütün Kıp- çak şehirlerini ve Kırım'ın merkezi olan Bahçesa- ray'ı harabeye çevirdikten sonra Rus ve Çerkes şe- hirlerini yağma etti. Elbürüz dağını ve etrafını ele geçirerek sayısız ganimet malı aldı. 798 ve 799 se- nelerinde oğlu Cihangir de Faris denizi kıyılarını ele geçirdi.

Timur'un öteki oğlunu Gazne ve Kandehar va- lisi olan (Pir Mehmed'in) de bu sırada Hint neh- rini geçerek Multan'ı sardığı haberi gelince Timur Hindistan'a sefer etti. Oğlu Mirza Rüstem'i onbin askerle (Siyah Puşan) kara gömlekliler adındaki müşrikler üzerine, öteki oğlu Şah Ruh Mirza'yı da Horasan'ı korumak için gönderdi. Kendisi de yüz- bin askerle Hindistan'a gitti. Ve yaptığı muhare- bede Delhi şehrini aldı. Ve sayısız mal ve ganimet- lerle Semerkand'a döndü.

YILDIRIM BAYEZİD HAN DEVRİ

Murad Hüdavendigâr'ın Kosova'da şehid olma- sından sonra büyük oğlu Yıldırım Bayezid, 791 se- nesinde tahta çıkmıştı.

Yıldırım Bayezid, koç burunlu, aslan simalı, ela gözlü, kumral sakallı, derisi kırmızıya bakar, beyaz ve yuvarlak yüzlü, vücudu kuvvetli harb meydanında pervasız, cesur, heybetli, öfkeli, çabuk tedbirli ve hareketli bir hükümdardı. Düşman onu memleketin bir ucunda zannederken şimşek gibi öbür ucunda görünürdü. Bundan dolayı kumandanlar kendisine (Yıldırım) demişlerdi.

Kosova zaferi Avrupa seferleri için bir yol açmıştı. Fakat Sava nehrinden öteye geçilince, yıllarca Avrupalılar'la muharebe etmek lâzım gelirdi. Anadolu'da başlı başına hükümet süren Türkmen Beyleri hususiyle Selçuklu devleti yerine geçen Karamanoğulları, Osmanlı devleti aleyhine fırsat gözetliyorlardı. Ondan dolayı Avrupa içerlerinedalmak uygun değildi. Yıldırım Bayezid, ordugâhta tahta çıkınca Sadrazam Ali Paşa'yı yerinde bıraktı. Timurtaş Paşa'yı da Sırbistan hududuna, Firuz Bey'i Vidin tarafına gönderdi. Paşa Yiğit Bey'e Üsküpeyaletini verdi. Evrenos Bey'i de kendi yeri olan Serez'e gönderdi.

Paşa Yiğit o vaktin meşhur kumandanlarından olup sonradan Rumeli'nde pek çok şöhret alan (İshak Paşa) kullarındandır.

Karamanoğlu'nun Aydın, Saruhan, Menteşeoğullarıyla Osmanlı devletin aleyhine birleşip, Hamideli'ne tecavüz ettiği Padişah'a arz edilince Sultan Bayezid, bütün kumandanlara vazifelerini dağıttıktan sonra huzura gelmelerini yazdı. Kendisi de Edirne'ye, oradan da Bursa'ya giderek kumandanların Rumeli'nden gelmelerini beklemeye başladı.

Bursa'da cami, medrese, imaret, misafirhane, Darü'l-şifa denen hastahane yaptırdı.

O sırada Timurtaş Paşa Sırbistan'a bağlı olan Karatova madenlerini ele geçirdikten başka, Sırbistan'ın birçok şehirlerine de akın etti. Sayıya, hesaba gelmeyen pek çok ganimet malı ele geçirdi. Yeni Sırp kralı olan İstafan, senelik bir vergi vermek üzere itaat etti. Kızkardeşi Melica'yı da Yıldırım Bayezid'e gönderdi. Yıldırım onunla evlendi.

Yine o sırada Paşa Yiğit Bosna taraflarına akın etti. Firuz Bey de Vidin'i alarak Tunayı geçti. Eflak'ın birçok yerlerini yağmaladı. Timurtaş Bey gibi bu ikisi de sayısız ganimet mallarıyla Yıldırım Bayezid'in sarayına gittiler. Bayezid bu ganimet mallarını, başlatmış olduğu hayır işlerine sarfetmiştir.

Alaşehir kalesi ki Aydın eyaletine tabi iken Rumlar'ın elinde bulunuyordu. Yıldırım Bayezid 792 senesinde ordu ile gidip orasını fethetti. Ve içinde cami, medrese ve hamam yaptıрмаğa başladı. O sırada Kostantaniye Kayseri Yani Paleolog'un oğlu Andronikos İstanbul'da mahbus bulunuyordu. Andronikos el altından senevi kesin bir vergi vadettiği için Yıldırım Bayezid İstanbul'a bir fırka asker gönderip Yuvan Yani'yı kırk yıllık tahtından indirerek yerine oğlu Andronikos'u çıkardı. Yani ise, Sultan Orhan zamanından beri Osmanlı hanedanı ile olan hukukunu hatırlatarak o da vergi vereceğini taahhüt edince tekrar yerine oturtuldu. Andronikos'a da Silivri, Ereğli ve Selânik şehirleri verildi.

Yıldırım Bayezid Alaşehir'i aldıktan sonra ordusuyla Aydıneli'ne doğru yürüdü. Aydınoğlu Ayas-

loğu bırakarak Padişah'ın ordusunu karşılamaya çıktı. Ve Osmanlı devletine bağlı kaldığı için İzmir şehri kendisine verildi. Öteki memleketleri de Şehzade Ertuğrul Bey'e verildi.

Oradan Manisa üzerine gitti. Saruhanoğlu meşhur İshak Bey daha önce ölmüştü. Yerine geçen oğlu Hızır Şah zevkine düşkün bir adamdı. Ahali kendisinden nefret ettiği için kaçıp, Timurlenk'e sığındı. Memleketi de Şehzade Süleyman Bey'in eyaleti olan Karasi'ye bağlandı.

Menteşeoğlu İlyas Bey nöbet kendisine geldiğini anlayınca hemen Kastamonu emiri kötürüm Bayezid'in yanına kaçtı. Onun memleketi de zahmetsizce alındı. Yıldırım Bazeyid, ondan sonra Teke üzerine giderken kendisinin kayınbiraderi olan Germiyanoglu Yakub Bey, Padişah'ın ordusuna gelerek hediyelerini verdi. Fakat bir meseleden dolayı Bayezid ona kırgın olduğu için hapsetti. O da bir müddet sonra hapisten kaçarak Timur'un yanına gitmiştir.

Sonra Yıldırım Teke elini zaptederek Firuz Bey'e verdi. Oradan Karaman diyarına gitti. Karamanoğlu Ali Bey içel tarafına kaçtığı için, Konya sarıldı. Mevsim harman mevsimi olduğundan sahralar ekinlerle doluydu. Askerden her kim ahalinin bir habbesine dokunacak olursa idam edilecekti. Tellâlar o yolda bağırdılar. Askerin itaat ve disiplini ise çok mükemmeldi. Bundan dolayı bir kimse bir buğday tanesine dokunamadı. Ve hiçbir kimse bir yaprağa el uzatamadı. Asker ise yiyecek sıkıntısı çekmekte idi. İçlerinden bazı akıllı kimseler kaleye yaklaşp içerdekilere "Ekinlerinizi kurtlar,

kuşlar yok ediyor. Biz yiyecek istiyoruz, çıkın da bize zahirelerinizi satınız.” diye rica ettiler. Halbuki o güne kadar ordu kurulan yerlerde mahsulden eser kalmazdı. Bundan dolayı ahali önce Osmanlı askerlerinin bu sözlerini alay zannettilerse de içlerinden birkaç ihtiyar dışarı çıkarak zahirelerini istedikleri fiyatla satıp parasını kaleye götürünce Konya ahali: Sultan Bayezid’in adaletine hayran kalarak kale kapılarını açıp Konya’yı teslim ettiler.

Darende, Aksaray ve öteki Karaman şehirleri de kolaylıkla ele geçti. Timurtaş Paşa Konya valisi tayin olundu.

Fakat Karamanoğlu yalvararak af istediği için Çarşamba suyu sınır olmak üzere Darende ve Taşeli tarafları kendisine ihsan edilerek Bursa’ya döndü.

Bu memleketler her ne kadar kolaylıkla ele geçmiş ise de oralardan ümidi kesilen kumandanların hepsi Timur’un yanına kaçmışlar ve onu Osmanlı ülkesi üzerine yürümek için teşvik etmişlerdir.

Bu sırada İstanbul’un burçlarına yeniden kaleler eklendiği öğrenildi. Yıldırım Bayezid yapılan bu ekleri, imparator’un kendisine yıktırdı. Sonra imparator Yani Yuvan ölünce oğlu Manuel Paleologos ordudan kaçarak imparatorluğu zaptetti. Bir miktar Osmanlı askeri de gidip İstanbul’u kuşattı.

Kastamonu Bey’i Kızıl Ahmedli kötürüm Bayezid nöbet kendisine geldiğini anladı. Bayezid’e karşı da duramayacağını bildiğinden onu meşgul edecek bir vaka çıkarmak istedi. Eflak Bey’ini harekete geçirdi. O da geçen sene Firuz Bey’in Vidin’-

den Tuna'yı geçerek Ulah merâketlerini yağma etmiş olmasına karşılık yapmak için 798 senesinde Tuna'yı geçerek bazı Osmanlı şehirlerine saldırdı. Yıldırım Bayezid, yıldırım gibi Tuna yalısına koştu. Oradan Eflak yakasına geçerek bir hamlede Eflak ordusunu bozup Bükreş'e girdi. Eflak Bey'i de kendisini kötürüm Bayezid'in bu işe teşvik ettiğini söyleyerek özür diledi. Ve o güne kadar verdiği verdiğinin iki katını vermek ve devlet tebaası gibi her hizmeti yapmayı taahhüt etmek üzere yalvardı. Padişah da bu şartlarla onu affederek imtiyazlı Beyleri arasına geçti. Sonra Sultan Bayezid, Anadolu yakasına geçti. Çünkü Karamanoğlu Ali Bey eniştesi olduğu halde yine bir düzenbazlık yapmak istediği haberi gelmişti.

Karamanoğlu Ali Bey, Bayezid'in Eflak yakasına geçtiğini fırsat bilerek, ansızın Ankara'yı basmış orada bulunan Timurtaş Paşa'yı ve yanındaki kumandanları tutarak hapsedmiş, birçok adamları da öldürmüştür. Padişah'ın Anadolu'ya geçip kendi üzerine hiddetle gelmekte olduğunu işitince telaş ederek Timurtaş Paşa ile beraberindeki kumandanları hapisten çıkarmış, kendilerine birçok hediyeler vererek Padişah'ın gazabını dindirip şefaathat etmeleri için Timurtaş Paşa'yı birkaç elçi ile Padişah'a göndermiştir.

Ali Bey'in birkaç defa yaptığı bu isyanlar affolunmuştu. Fakat artık bu alçaklığı affedilir boydan değildi. Elçileri acı ve sert sözlerle geri gönderdi. Ve ordusuyla Akçay sahrasına yürüdü. Ali Bey zor durumda kalarak harb meydanına girdi. Fakat ilk hamlede topluluğu dağıldı. Kendisi ve oğ-

lu Mehmed Bey tutuldu. Ve Padişah'ın kızkardeşi Nefise Sultan'ın ricalarına bakılmayıp Ali Bey Timurtaş Paşa'ya gönderildi.

Timurtaş Paşa Karımanoğlu'na esir edildiği zaman çok hakaret görmüştü. Çok da eziyet çekmişti. Ondan dolayı Padişah'a sormadan Ali Bey'i öldürdü. Sultan Bayezid niçin öldürdün diye ona sual sorunca Timurtaş Paşa: "Babalarınız ve dedeleriniz bu talihsizlere ne kadar iyi muamele ettilerse, onlar da o kadar kötülük ettiler. Verdikleri sözü bozdular. Ben de bu Ali Bey'i affedersiniz, o da sonradan cibilletini tekrar ortaya kor diye korktum, ondan dolayı işini bitirdim." diye özür dilemiş, kendisini cezadan kurtarmıştır. Yıldırım da Karaman şehirlerini gezip dolaştıktan sonra onları emniyet altına alarak Bursa'ya dönmüştür.

İran'ın karışıklığı sırasında Erzincan kadısı diye bilinen (Kadı Burhaneddin) Sivas tahtına çıkmıştı. Büyük âlim ve birçok eseri bulunan bu zat, aynı zamanda memleketi de çok iyi idare ediyordu. Otuzbin kadar süvarisi vardı. Mısır Sultan'ı ile birleşmişti. Ona dayanarak Osmanlı devletini tanımak istemiyor gibi haller takınmıştı. Ondan canı sıkılan Sultan Bayezid Anadolu derebeyliklerini ortadan kaldırıp, Osmanlı ülkesine kattığı gibi, Sivas hükümetini de ele geçirmek için 794 senesinde o tarafa doğru yürüdü. Fakat o sırada garip bir hadise oldu. Burhaneddin'in ölümüne ve hükümetinin ortadan kalkmasına sebep oldu.

Akkoyunlu Beylerinden büyük cesareti ile tanıyan (Kara Osman Bayındır) kardeşleriyle bozuşup onlardan ayrılarak Kadı Burhaneddin'in yanına git-

mişti. Birçok beğenilen hizmetlerde bulunduktan sonra, bir meseleden dolayı onunla da bozuştı. Altıyüz kadar süvari ile Sivas'tan ayrıldı. Ve Harput dağlarına doğru gitti. Burhaneddin onun arkasına düşüp yetişti. Yapılan döğüşte Burhaneddin öldü. Kara Osman da Sivas'a gidip kaleyi sardı. Yıldırım Bayezid'in oğlu Süleyman Çelebi ordu ile Sivas'a gidince, Kara Osman kaçmış ve Karakoyunlu aşiretiyle arasında düşmanlık olduğu için oralarda barınamayıp Erzincan hükümdarı olan Tahirüddin'e sığınmıştır.

İşte bu suretle Sivas hükümeti de başsız kaldığı için Sivas, Kayseri ve Tokat ile oralara bağlı olan yerler Osmanlı ülkesine katılmıştır.

Yıldırım Bayezid daha sonra Kastamonu üzerine yürümek için hazırlık yaparken, Kastamonu Bey'i olan kötürüm Bayezid'in ölüm haberi geldi. 795 senesinde ordu gönderilerek Kastamonu, Amasya, Osmancık ve Canik ve etrafı ele geçirildi. Fakat kötürüm Bayezid'in oğlu İsfendiyar Bey Sinop kalesine kapanıp Sinop'un kendisine verilmesini rica etmişti. İsteddiği yapıldıysa da sonradan o da Timur'un yanına kaçtı.

Hasılı Sultan Yıldırım Bayezid, her ne tarafa döndüyse zafer kazandı. Az vakitte Anadolu kıtasını tamamiyle eline geçirdi. Fakat bu kadar büyük fetihlerden dolayı kendisine gurur geldi. Türölü zevke, eğlenceye ve işrete daldı. Evvelce evlenmiş olduğu Sırp kızı Məlica ise güzelliği dünyayı tutan bir afet olduğu için, Padişah ona aşık olarak devlet işinden elini çekti. İç işleri aşağıda görüleceği gibi bozuldu.

MALİYENİN DURUMU

Önceleri devlet geliri, gümrük resmi, davar vergisi ve Müslüman olmayan tebaadan alınan haraç ve bazı Hıristiyan hükümdarlardan alınmakta olan belli bir vergi ve ganimet mallarının beşte biri ile arazi hasılâtından ibaretti. Arazi hasılâtı da öşür, veya öşürün bedeli, yaylak ve kışlak vergilerinden ibaretti.

Arazinin çoğu (Tımarlı Sipahi) denilen süvariye tahsis edilmişti. Bir kısmı da kumandanlara verildiği için, arazi hasılâtından onlar da alırlardı. Arazinin küçük bir kısmı da Padişah'a mahsus diye yazılarak geliri hazineye verilirdi.

O zaman her sancakta bir mîr-i liva yani sancakbeyi, her kazada da bir kadı vardı. Şehzadeler Anadolu sancaklarından bir sancağın Bey'i idi. Onların maaşları da kendilerine ait olan köylerin geliri idi. Sancak-beyleri sulh zamanında memleketin emniyetini korurlardı. Seferberlik olduğu zaman da kendi tebaaları ve sancaklarının tımarlı süvarileriyle harbe giderlerdi. Kadılar da günlük işlere bakarlar, davaları görürlerdi.

Köylerin bakımı arttıkça tımarların ve Beylerin geliri de artardı. Fakat kadılar, âlimler ve Peygamber sülâlesinden gelenleri ile (Kapı kulu) denilen Yeniçeriler ve onların süvarisi olan Sipahi çocukları bölüğü (Yevmiye) yani gündelik adıyla devlet hazinesinden ulûfe yani para alırlardı.

Bu suretle kapıkulu tahsisatı kararlaştırılmış bir haldeydi. Devletin harb işlerine çok dikkat etmesi

yüzünden hizmeti görülenler de derecesine göre hak alırlardı. Bundan dolayı asker kumandanların içinde pek usta başbuğlar yetişirdi.

Askerin büyük kısmı tımarlı sipahilerdi Hazine den onlara verilen para ve askerin başka masrafları, hazinenin gelirine nazaran çok azdı. Sade ve külfetsiz idare edildiği için devletin masrafı da yoktu. Bundan dolayı gelirden kalan kısım cami, medrese, köprü, imaret ve başka hayırlı binalara ve işlere sarfedilirdi. Bundan dolayıdır ki az zamanda Osmanlı ülkesi âlimlerin, fazılların, bilginlerin toplandığı yer olmuştur.

Osmanlı devletinin ilk zamanları böyle olduğu için, Padişahlar'la vezirleri ve kumandanları da debdebeden, ihtişamdan uzak yaşıyorlardı. Fakat Yıldırım Bayezid zamanında, Sadrazam olan Ali Paşa ki, yakın zamana kadar devam eden debdebenin, ihtişamın kurucusudur. Süslü püslü iç oğlanları, harem ağaları, altın ve gümüş takımları kullanmak yollarını açtı. Devletin refah, bol yaşama zamanı gelmiş olduğundan, Yıldırım Beyazid de altın düğmeli ve altın tellerle işlenmiş elbiseler giyer, altın ve gümüşten yapılmış yemek takımları ve ev eşyası kullanırdı. Başkaca yapılan süsler ve israflar da bunun gibiydi. Hazinenin geliri masrafını karşılayamadı. Bayezid'in son saltanat günlerinde askerin masrafı eksiltilmiş, hassa askeri yerinde olan kapı kulu maaşı da azaltılmıştı. Fakat ordunun çoğunluğunu teşkil eden tımarla süvari ile kumandanların tahsisatı araziden olduğu için eksilmemişti. Kadınların gündelikleri ise zaten pek az olduğu için kısılacak halde değildi.

SİYASİ VE ADLİ DURUM

Mâlumdur ki, servetle medeniyet biribirinin eşidir. Medeniyet nehri ne kadar saf aksa yine birçok çürü çöpü de sürükleyip beraberinde getirir. Ve bu suretle insan zayıf düşer ve fıtratın tabii ve güzel olan ahlâkı bozulur. Osmanlılar da bu tecrübe yolundan geçtiler. Az zamanda çok yer kazandılar. Ganimetlerin çokluğuyla çok zengin oldular. Kebe-ler ve abalar içinde hoş geçinen Türkmenler kabalara büründüler. Medeniyet sofrasından lezzet aldılar.

Kazaskerlikten Başvezir olan Ali Paşa yalnız debdebe ve ihtişama düşkünlükle kalmamıştı. Tarihçi (Solakzade'nin) yazdığına göre Ali Paşa zevke, sefaya, işrete ve eğlenceye kendisini kaptırıp heva ve hevesi uğrunda yapılmayacak lâıyız yollara sapmış, gece gündüz sefahetten, eğlenceden başını alamamıştı. Padişah'ı da kendisine uydurmak için zevke, eğlenceye teşvik eder ve: "Padişahlara lâzım olan tam itikad üzerinde bulunmak, bir de adaletle iş görmektir. İçki ve eğlence gibi günahlar tövbe ile affedilir." dermiş.

Dıştan Vezir'i-azam Padişah'ı böyle eğlenceye sürüklerken, saray içinde zevcesi olan Sırp kızı Melica da zevk ve sefa âlemini körüklemekten geri durmuyordu. Padişah Melica'ya gönlünü kaptırmış olduğundan onun gül renk elinden içtiği gül renkli şarapla kendinden geçerek devlet işlerini büsbütün unutmuştu. Kendinden evvel gelen hükümdarlarda görülmeyen bu içki düşkünlüğü halk arasında çok çirkin görünüyordu. Kendisi hakkında halkın gös-

terdiği sevgi sarsıldı. Fakat bu sefahet ve eğlence halk arasında da gitgide çoğalmağa başladı. Sadrazam onlara peşrevlik ediyordu. İşler yüz üstü kalmıştı.

Sadrazam, Kazasker ve bazı kumandanlar başkent olan payitahtta, sancakbeyleri kendi sancaklarında, oturuyorlardı. Kazalarda hüküm ve hükümet kadılar ellerindeydi. Fakat gündelikleri az olduğu için masraflarına yetişmiyordu. Onlar da ahaliye zulmetmeğe başladılar. Kadıların hepsi Sadrazam'a bağlıydı. Zulüm görenler devlet kapısına gittikleri zaman "Siz âlimlerden mi şikâyet ediyorsunuz?" diye hakaretle kovulurlardı. Eski ve yeni âlimler aza kanaatle yaşarlar ve ilim tahsili ile meşgul olurlardı. Kendilerinde makam hırsı yoktu. Bir kadılık açılınca aylarca boş kalırdı. Âlimler kadılığa heves etmezlerdi. Sonradan Yıldırım zamanında onlarda da makam hırsı peyda olarak rüşvet verip kadılık almak isterlerdi.

Nihayet iş bir dereceye vardı ki kadıların yaptığı haksızlıklar herkesin canına tak dedi. Asker ve halk beraberce saraya döküldüler. Zalim kadılardan şikâyet ettiler. Yıldırım Bayezid gaflet uykusundan uyanarak kendine gelip kadıların hallerini araştırmak için memleketlere güvendiği adamları gönderdi. Kısa zamanda zalim olan kadılardan bir güruhu tutup zincire bağlayarak saraya götürdüler. İçlerinden seksen kadar kadının hainlikleri anlaşıldı. Mazlumların hakkı kendilerinden alındıktan sonra Yenişehir'de bir ahırda yakılarak öldürülmeleri için Padişah tarafından ferman çıktı.

Sadrazam Ali Paşa onları kurtarmak istiyordu. Fakat işin ucu kendine dokunacağından şefaate cesaret edemedi. Padişah'ın yakınlarından Habeş bir soytarı vardı. Or'a yirmibin dirhem vadetti. O da yol elbisesi giyerek Padişah'ın huzuruna çıktı. Yüldırım ne var diye sorunca: "Padişahım İstanbul'a gidiyorum yakılacak olan kadıların yerine tayin edilmek üzere seksen papaz getireceğim." diye cevap verdi. Padişah: "Benim tebaam arasında o kadıların yerini tutacak kimse yok mu??" deyince Habeş maskara: "Hünkârım senin kulların ümmidir, kadılık ise âlimlerden başkasına verilemez." deyince, Padişah: "Onlar âlim olsalardı ilimleriyle amil olurlardı." dedi. Söz sözü açarak Padişah'ın gazabı geçti ve kadıların affı için emir verdi. İş Sadrazam Ali Paşa'ya bildirildi. Ali Paşa bundan faydalananak kadıların gündelikleri az olduğundan hazinein sıkışık zamanlarında da kadıların ücret almaları sonradan gelen fakihlerce caız görüldüğünden bahsederek 795 senesi içinde kadıların hüccet için yirmibeş akçe, sicil defteri için yedi akçe, nikâh izni için oniki akçe ve kıymet ücreti olarak da binde yirmibeş akçe almaları için Padişah'tan irade aldı. Ve bu irade ondan sonra kanun oldu.

DIŞ DURUMLAR

Sultan Bayezid Eflak Beyi'ni bağladıktan sonra Avrupa'ya karşı yapılması lâzım gelen hazırlığı tamamlamak için biraz Edirne'de oturması lâzım gelirken Karamanoğlu'nun ansızın yaptığı baskınla Timurtaş Paşa'yı tutup hapsedmesi üzerine Ana-

dolu'ya koşmuş, Konya, Sivas, Kastamonu Beyliklerini ortadan kaldırarak, devleti genişletip kuvvetlendirmişti. Fakat Rumeli tarafı ehemmiyet kazanmıştı.

Osmanlılar'ın Rumeli'de büyüyerek kuvvetli bir hükümet kurmaları Doğu Avrupa hükümdarlarını telâşa düşürmüştü. Hepsi Lüksemburg hanedanından Alman imparatoru dördüncü Şarl'ın oğlu Sicismond'un idaresi altında birleşmişlerdir. Sicismond ana tarafından (Brandenburg) yani Prusya dükalığına varisti. Macar kralı, Büyük Lui'nin kızını aldığı için, kayınbabasının ölümünde Macar krallığına seçilmişti. Bosna, Erdel, Eflak ve Boğdan Beyleri de ona boyun keserek tâbi olmuşlardı. Aradan çok geçmeden Alman imparatorluğuna da seçildi.

Hasılı Baltık denizi kıyısı ile Ren nehrinin döküldüğü yerden Tuna'nın döküldüğü yere kadar olan memleketler Sicismond'un idaresi altına girdi. Papa ise Osmanlıları Rumeli'nden çıkarmak için, Sicismond'u bir Haçlı seferine teşvik ediyordu. O da Kosova'nın intikamını alacağını açıkça söylüyordu. Kostantaniye Kayseri de Avrupa'ya feryad mektupları gönderiyordu.

Öte taraftan uzak doğuda meydana çıkan Timurlenk, büyük bir ordu ile belâ seli gibi ilerliyordu. Fakat onun Anadolu'ya gelmesi zamana muhtaç olduğundan Osmanlı devletince Avrupa tarafı daha acele bir işti.

Durum bu merkezde iken Yıldırım Bayezid, zevke dalarak devlet işinden elini çekmişti. Ancak kâdıların zulmünden dolayı bütün memleketin şikâyeti yükselince onların işini yoluna koymağa başladığı

sırada, Haçlı muharebesi sesleri kendisini gaflet uykusundan uyandırmıştı.

SELÂNİK VE YENİŞEHİR'İN ALINMASI

İstanbul Kayseri'nin şikâyetleri ve Papa'nın teşvikleri sonunda Venedik, Ceneviz ve Rodos şövalyeleri ile diğer Haçlılar'dan kurulu bir ordu 796 senesinde büyük bir donanma ile Selânık limanına geldi. Etrafa saldıрмаğa başladı. Bunu işiten Yıldırım Bayezid, orduyla Selânık'e giderek Selânık kalesiyle etrafındaki kaleleri ve Yenişehir'i alarak döndü.

GELİBOLU ZAFERİ

Haçlılar'ın denizden gelen ordusu bir iş göremedikten başka, Selânık ile Yenişehir'in de Osmanlılar'ın eline geçmesine sebep olmuştur. Fakat Haçlılar'ın büyük kuvveti karadan geliyordu. Sicismond, Almanya ile öteki büyük memleketlerin askerlerinden topladığı ordusundan başka Fransa'dan da yardım alarak pek büyük bir kalabalıkla, Rumeli'ye gelmek üzereydi.

Yıldırım Bayezid, çok zamandan beri Sicismond'un düşüncelerini biliyordu. Ona göre münasip yerlere asker yerleştirmişti. 797 senesinde Edirne'ye gidip, durumu gözden geçirdi. O sırada Kayseri'nin bir casusu tutuldu. Casusun yanında Sicismond'u Osmanlılar aleyhine teşvik eden bir yazı çıktı. Padişah ateş kesilerek hemen İstanbul üzerine

yürüdü. Ve mancınklar kurup İstanbul kalesini döğmeğe başladı.

Sicismond'un o büyük ordu ile Tuna nehrini geçip Vidin'i aldığı ve Niğbolu'yu sardığı bir koldusunun da Sofya tarafına gitmiş olduğu haberi gelince, Yıldırım Bayezid mancınkları ateşe attı ve İstanbul üstünden muhasarayı kaldırıp Tuna yalısına koştu. Rumeli'deki askerler daha evvel Tuna yalısına gönderilebilecek yerlere yerleştirilmiş olduğundan kısa zamanda birçok asker toplanıp, ansızın Niğbolu'yu saran Haçlı ordusuyla çatıştılar.

Fransız askeri, çok şiddetli bir hücum yaparak akıncı ile başıbozuk askeri bozdular. Aman ile tuttuklarını bile, haince boğazladılar. Fakat ilerleyip de Osmanlılar'ın kapıkulu dedikleri muntazam Yeniçeri askeriyle karşılaştıkları zaman o demir seddi kıramadılar. Kendileri fena halde bozuldu. Kılıç ve mızrakla öldürüldüler. Bir kısmı da Tuna nehrinde boğuldu. Alman Prensleri Fransa'nın ileri gelen generalleri de öldürüldü. Ve bir kısmı da esir alındı. Birçok tarihçilerin söylediklerine göre bu Niğbolu vakasında seksenbin adam telef olmuştur. Sicismond bir kayığa atlayıp Tuna yoluyla Venedik gemilerine sığınarak Karadeniz ve Akdeniz yolundan güç hal ile kendini kurtarabilmiştir.

Bu büyük zafer üzerine bütün hükümdarlara zafernameler gönderildi. Mısır'da oturan Abbasi Halifesi (Mütevekkil alellah) Yıldırım Bayezid'e (Sultan-ı iklim-i Rum) yani Anadolu ülkesinin Sultan ünvanını verdi. Ve ehlüllahtan (Emir Sultan) diye bilinen Buharalı (Muhammed Hüseyin'in oğlu Şemseddin) hazretleri Yıldırım Bayezid'e kılıç ku-

şattı ve devletin işlerine bakıp yurdun imarına çalışması için nasihatte bulundu.

Bu emir Buhari Buhara'da doğmuştur. Büyük zatlarla karşılaşmış onlardan faydalanmış ve feyz almıştır. Anadolu'ya gelerek Bursa'da yerleşmiştir. (Konyalı Sadreddin'in) tasavvuftan (Miftah'ül-Gayb) adındaki kitabını Molla Fenâri'den okumuştur. Hasılı içi dışı mamur ve kerametleri söylenir bir zattı. Bursa ahalisi onu çok sevdi. (Emir Sultan) diye şöhret buldu. Osmanlı Padişahları da onun kerametlerini görüp kendisine çok riayet ettiler. Ve onun kendilerine söyledikleri sözü uğur saydılar. Ve yola çıkarlarken duasını almak için ziyaret ettiler. O da onlara kılıç kuşatırdı. Yıldırım Bayezid'in Germiyanoglu'nun kızı olan Devletşah hatundan doğan ve Çelebi Sultan Mehmed'in baba bir büyük hemşiresi bulunan (Hondi Hatun) ile evlenmiştir.

ULUCAMI'NIN YAPILMASI

Yıldırım Bayezid, Bursa'ya döndüğü zaman, Niğbolu büyük zaferine teşekkür makamında 797 senesi içinde bir cami yaptıрмаğa başladı. Bugün (Ulucami) diye meşhur olan cami odur.

Rivayet ederler ki, Sultan Bayezid yukarıda adı geçen Şemseddin Muhammed Buhari ile cami-i şerifin yapılışını görmek için dolaştıkları sırada Emir Sultan "Pek güzel bir yer seçilmiş, fakat dört köşesine birer meyhane yapılsa daha uygun olurdu." diyince, Padişah'ın çehresi değişip: "Cami-i şerif Allah'ın evidir. Etrafında iyş ü işret ve eğlence yer-

lerinin ne münasebeti var?" demesi üzerine Emir Sultan: "Padişahım Allah'ın evi hakikatte müminin kalbidir. Niçin mübarek kalbinizi öyle menedilen şeylerle ve eğlencelerle bulaştırıyorsunuz." demekle Padişah uyanıp, bütün yaptığı kötülüklerden tövbe ve istiğfar etmiştir.

O sıralarda Salih ve âlimlerden (Şeyh Ramazan Efendi)ye kazaskerlik verilip kadılar arasında zalim ve cahil olanların işten alınması kendisine tenbih edilmiştir.

İSTANBUL'DA BİR İSLÂM MAHALLESİNİN YAPILMASI

Yıldırım Bayezid, Timurtaş Paşa'nın oğlu Yahşi Bey'i Karadeniz sahillerine gönderdi. Ve Şile kalesini zaptettirdi. Kendisi de İstanbul'u almağa giderek İskender boğazı denen yere geldi. Deniz kenarında ve Göksu mesiresinin üst tarafında bugün Anadoluhisarı denilen Güzelcehisarı 798 senesinde yaptırdı. Her taraftan İstanbul'u sardı ve İstanbul kalesinin teslim edilmesi için Kayser'e haber gönderdi.

Kayser aman istedi ve senelik kesilecek bir vergiyi de vereceğini taahhüt etti. Vükelâya da halilerine göre hediyeler gönderdi. Rivayet edilir ki, Başvezir Sadrazam Ali Paşa'ya gönderdiği on büyük balığın içi altınla doluymuş. Ali Paşa aldığı tedbirle bir sulh yolu buldu.

İstanbul'da bir İslâm mahallesiyle bir cami yapılacaktı. İmam, hatib ve kadı tayin edilecek ve Padişah adına hutbe okunacaktı. Ali Paşa'nın ha-

zırladığı bu şartlı sulhnameye Sultan Bayezid'in iradesini aldı. Göynük ve Taraklı Yenice'sinden birçok Müslüman ailesi getirilerek bu mahallede yerleştirildi. Böylece Sulh kararlaştırıldı. Hünkâr yeniden yaptırılan Güzelcehisar'a muhafızlar tayin etti ve sonra Bursa'ya döndü.

Andlaşma mucibince İstanbul'da kurulan İslâm mahallesi Timur vakasına kadar kaldı. Ondan sonra Kayser bu camiye yıktı ve Müslümanları da İstanbul'dan çıkardı.

Vakti gelmişken İstanbul'un alınmasına çalışılmayıp da aman alınması ve sulh yapılması Ali Paşa aleyhinde birçok sözlerin söylenmesine sebep olmuştur.

Her ne kadar Niğbolu vakası, Avrupa'ya bir ders olmuştu ve Osmanlı devleti o taraflardan emin kalmıştı. Fakat Timurleng'in şarktan garba doğru geçtiği yerleri yıkıp yakarak ilerlemesi, devleti düşündürüyordu. Ancak Timur deniz geçmek istemezdi. Nedense meşrebine uygun değildi. Şayet o zaman İstanbul alınıp başşehir yapılmış olsaydı, Timur'un Anadolu'ya hücumu sırasında askerin ricat hattı yani dönüşü emniyet altına girmiş olurdu.

BAZI FETİHLER

Yıldırım'ın İstanbul'u muhasara ettiği sırada bir ordusu da Bosna'ya gidip bazı yerleri almıştı. İsklavon ve Macar şehirlerini de basıp binlerce esir almıştı.

799 senesinde Timurtaş Paşa Çankırı'yı etrafı ile beraber zabtetti. Yıldırım Bayezid de Rumeli

tarafına asker göndererek Tırhala ve etrafını aldı. 800 tarihinde Timurtaş Paşa Türkmeneli'nden Besni ve Malatya vilâyetlerini kürtlerden de Divriği'yi aldı. O sırada Darende ve Kemah kalesi de zabtedilerek Osmanlı ülkesine katıldı. Rumeli tarafında da (Medinetü'l-Hükema) yani Feylesoflar şehri denilen Atina ele geçti. Ve Mora yarımadasına girildi.

İ L Â V E

Meşhur tarihçi (İbni Haldun) Anadolu'nun kuzey memleketlerindeki Türkmen devletlerini anlatırken der ki; Anadolu'da Tatarlar'ın hükümeti yıkıldıktan sonra Türkmenler İstanbul Halicine kadar Anadolu'yu zabtettiler. Padişahları olan (Osman'ın oğlu Orhan) Bursa'yı hükümet merkezi yaptı. Fakat çadırlardan çıkıp da köşklere girmedi. Ancak çadırlariyle Anadolu'nun düz ve açık yerlerinde konar, göçerdi. Kendisinden sonra oğlu Murad Bey İstanbul Halici'nin arkasında bulunan Hıristiyan şehirlerinin içine girdi. Venedik körfezi ve Cenova dağları yakınlarına kadar birçok şehirler aldı. Avrupa ülkesinde kimsenin ulaşamadığı zaferlere kavuştu. Her taraftan Konstantaniye'yi sararak Kayser'i cizye vermeğe mecbur etti. Ölümünden sonra oğlu Ebû Zeyd onun yerine geçti (Bayezid) Şimdi Türkmenlerin Padişahı odur. Doğrusu onların memleketi muharebe ile yenilendi. Ve çok büyüdü. Bilmem ki Moğol devletinin başına geçen şu Timur'dan sonra Allah ne gösterecek; Osmanoğlunun devleti ve kuvveti büyük ve geniştir. Ve Hıristiyan devletleri de ondan heybetlenir ve korkarlar. (Allah her işinde galiptir.)

TİMUR'UN ANADOLU VE ŞAM TARAFINA YÜRÜYÜŞÜ

Yukarıda geçtiği gibi Irak-ı Arap hükümdarı olan Sultan Ahmed Celairi Mısır'a gidip, Sultan Berkuk'a sığınınca, Timurlenk onun kendisine teslim edilmesini istemiş ve o yolda bir tehdit mektubu göndermişti. Sultan Berkuk da ona sert bir cevap yazmış olduğundan Timur o zaman Suriye üzerine gitmek niyetinde iken Deşt'i-Kıpçak hükümdarı Toktamış Han'ın elçisi Suriye'ye gidip, Sultan Berkuk'la görüşünce Berkuk ona ikram etmiş ve Timur'un aleyhine Toktamış Han'a yardım edeceğini vadetmişti. O sırada Yıldırım Bayezid'in elçisi de Suriye'ye gidip Berkuk ona da o yolda hürmet gösterip Timur'un aleyhine kendisine imdat edeceğini vadetmişti.

Bu üç devlet Timur aleyhine ittifak edince, Timur hemen Deş-i Kıpçak'a girerek Toktamış Han'ı bozguna uğratmıştı. Fakat o sırada Sultan Ahmed Bağdat'a gidip tahtına oturdu. Timur ise Kıpçak'ı, Kırım'ı ezip çiğnedikten sonra dönüp Hindistan'a gitti.

O sırada Yani 799 senesinde Timur'un oğlu ve Horasan valisi olan Miran Şah, Bağdat üzerine gidip Sultan Ahmed Celairi ile harb etti. Fena halde bozularak döndü. Timur o zaman Hindistan seferiyle meşgul olduğundan, Bağdat işini geri bırakmıştı. Hindistan'ın mühim yerlerini ele geçirdikten sonra Semerkand'a döndü.

Timur'un Hindistan'dan dönüşü sırasında yani 801 senesi içinde Mısır Sultan'ı Berkuk öldü. Oniki

yaşında bulunan oğlu (Melik Nâsır Ferec) Mısır tahtına oturtuldu. Mısır hükümeti Atabey elinde kaldı. Kumandanlar arasında anlaşmazlıklar çıktı. Suriye'de isyanlar peyda oldu. Hasılı Timur'un aradığı fırsat geldi. Timur esasen hiçbir fırsatı kaçırmazdı. Semerkand'dan kalkarak (Rey) şehrine geldi. Irak-ı Arab'ın emîri olan (Sultan Üveys Celâiri'nin oğlu Sultan Ahmed) Bağdat'ta yerine bir kaymakam bırakıp, kendisi Diyarbekir hükümdarı olan Karakoyunlu Kara Yusuf'la beraber Timur'un önünden kaçıp 802 senesinde Yıldırım Bayezid Han'a sığındılar ve Timur'dan şikâyet ettiler.

Murad Hüdavendigâr ile Sultan Üveys arasında, iyi bir dostluk vardı. Bu dostluk oğullarına da geçince Sultan Bayezid, Sultan Ahmed'e ve arkadaşına çok iyi muamele etti. Ve onlara yardım vadetti.

Bunun arkasından Timur'un elçileri Sultan Bayezid'e Timur'dan Arapça bir mektup getirdiler. Hülâsatan tercemesi şöyledir:

(Ey Anadolu'nun hükümdarı olan Yıldırım Beyazid, biz Allah'ın bütün şehirlerinde yeni bir Sultanız. Bütün Beylere ve hükümdarlara galebe çalmışız. Bütün halk bizim kullarımızdır. Kara Yusuf ve Sultan Ahmed bizim kılıcımızın korkusundan ve askerimizin heybetinden kaçtılar. Bunlar bir fesad tohumudur. Bütün şehirlerin ve ahalinin baş belâsıdır. Bunların tasladığı büyüklük Firavun'a ve Haman'a benzer. Eğer sen işinin sonu kötü olmasını istemezsen onları kabul etme, onlar nereye gitseler uğursuzluk getirirler, bu makule kimselerin Anadolu'nun kanadı altında bulunması yakışmaz. Sakın

onlara sahip çıkma, onları tut ve hapsed. Veya kov, memleketinden çıkar. Bizim emirlerimize karşı gelmekten sakınınız. Bize karşı gelenlerin başına gelenleri işitmişsinizdir. Onlara nasıl davrandığımızı öğrenmişsinizdir. Artık birbirimizle döğüşmek ve savaşmak şöyle dursun, dedikoduyu bile uzatmayınız. Allah'ın doğru yola ilettiğine selâm olsun. Hergün olduğu gibi bugün de iş Allah'ın elindedir.)

Osmanoğulları'nı şimdiye kadar hiçbir hükümdardan işitmedikleri böyle zorba ve azametli sözlerden Yıldırım Bayezid gibi şiddetli bir Padişah'ın ne kadar duyulanacağı söz götürmez. Bu mektubu okur okumaz gazabtan ateş kesildi. Resmi yazılarda eşine tesadüf edilmeyen çok şiddetli ve nezaketten çok uzak en ağır kelimelerle Arapça bir cevap verdi.:

(Ey Timur adıyla anılan kuduz köpek, mektubunu okudum. Yazdığın saçmalarla beni korkutmak mı istiyorsun. Yoksa beni Acem hükümdarları gibi mi şaniyorsun? Senin yaptığın işler, verdiğin sözü bozmak, ahdini çiğnemek, kan dökmek ve ırza geçmektir. Biz ise doğuda ve batıda gelen Sultanların en efdali, yakın ve uzak bütün Hakanların en şerefliyiz. Sen bizim askerimizi ve onun nizamını bilirsin. Asileri himayesinde tutanla, gazilerin işlerine bakanların arasında ne kadar fark olduğunu bilir misin? Döğüş bizim milli adetimiz, savaş bizim sanatımızdır. Allah uğrunda gaza edenlerin mesleki bizim meslekimizdir. Biz ancak Allah'ın dinini yüceltmek için çarpışırız. Erkeklerimiz yaptıkları bu cihatla, nefislerini ve mallarını cenneti almak için satmışlardır. Hasılı bizim bütün işleri-

miz din düşmanlarıyla döğüşmektir. Eğer sen bizim memleketimize gelmezsen, karıların üç talak ile boş olsun. Eğer sen gelip de ben de senden kaçar ve seninle döğüşmezsem benim kadınlarım da üç talak ile boş olsunlar. Müslümanlar'a selâm olsun. Allah'ın laneti de kıyamete kadar sana ve sana bağlı olanlar üzerine olsun.) Bu mektubu Timur'un elçilerine vererek gönderdi. Ve Timur hakkında onlara "Müslüman şehirlerinden bu kan dökücü zalimin zararını kaldırmak bize vacip olmuştur. Eğer o bu tarafa gelmeğe üşenirse, biz Tebriz ve Sultaniye'ye gitmeğe üşenmeyiz." dedi. Ve Timur'a karşı gitmek için manevî bir hak kazanmış oldu. Bayezid'in yazdığı bu şiddetli mektubun içinde geçen ağır sözlerden, Sadrazam ve öteki Nazırların tasvibleri yoktu. Yıldırım Bayezid büyük fetihlerin verdiği gururla, iyi niyetle yapılan hatırlatmaları dinlemez olmuştu.

Asker kumandanları da bu işin sonunun korkulu olduğuna inanıyorlardı. Vakıa, Yıldırım'ın kahramanlığına ve askerin intizamına diyecek yoktu. Fakat Timur'un eli altındaki geniş ülkeler ve askerinin çokluğu düşünülecek şeydi. Timurlenk o zaman Çin hududundan Anadolu hududuna ve Şam'a, Volga ve Ren nehirleri kaynaklarından Sind ve Ganj nehirlerinin döküldüğü yerlere kadar olan geniş ülkede hüküm süren birçok hükümetleri, hükümdarlarıyla beraber ortadan kaldırmıştı. Büyük bir devlet kurmuş ve cihanı korku içinde bırakmıştı.

Yıldırım Bayezid Timur'un elçilerini gönderdikten sonra, İstanbul'un muhasarasına gitmiş ve şeh-

re karşı yapılacak son hücumu hazırlamakta iken, Timur'un Sivas'a gelerek Sivas'ı al kana boyadığı haberi gelince Sultan Bayezid Anadolu'ya döndü.

Bayezid Sivas'ı, sonra da Malatya'yı ele geçirdikten sonra Erzincan emiri Tahirüddin'den vergi istemişti. O ise Timur'un himayesinde olduğu için, ona şikâyet etmişti. Ve Timur bundan dolayı kızmıştı. Bu sefer dönüp, Sivas üzerine yürüdü. 803 senesi Muharrem'inde Sivas'ı sardı. Sivas valisi ve doğu hududunun muhafızı olan büyük şehzade Ertuğrul Bey o sırada vefat etmişti. Kale muhafızları şaşırıldılar. Timur Sivas'a girdi ve muhafızlarını öldürdü. Kazdırdığı hendek ve çukurlara dörtbin kadar Osmanlı askerini diri diri doldurup üzerlerine taş, toprak çekti. Kaleyi de yıkarak yerle bir etti. Kale muhafızı olan Malkoç Bey'i öldürmeyip "Git gördüğünü efendine söyle." diye salıverdi. Ayrıca "Bizim Sivas'a gelişimiz namusumuzu korumak içindi, bunu da elde ettik. Eğer sulh yapmak isterseniz, özür dileyerek bir mektup yazın ve bir elçiyle gönderin. Biz Sivas'ı bırakır ve dönüp gideriz. İki tarafın şerefine de uygun düşer." diye devlet diline uygun nazik tabirlerle Yıldırım Bayezid'e bir mektup gönderdi.

Bayezid Han da ağır tabirler kullanmayarak devlet ağzına yakışır, yumuşak kelimelerle cevap yazdı. Fakat Timur'un kibir ve azametini okşayacak yerde, yine üst perdeden attı, tuttu ve bu cümlelerle adeta Timur'a meydan okudu.

Malkoç Bey, Timur'un kuvvetinden ehemmiyetle bahsetti. Ve sulh edilmesini tavsiye etti. Sultan Bayezid "Malkoç Bey, sen galiba Timur'dan çok

korkmuşsun, bu kadar Müslümanlar'ı diri diri gömüp öldüren Timur gibi zalim bir adamla benim sulh etmem kabil mi?" dedi.

Sivas vakası Padişaha çok dokunmuştu. Hatta bir gün bir çoban Bursa şehri dışında koyunları otlağa salıverdikten sonra bir ağaç gölgesine çekilmiş kavalını çalıyordu. Bunu işiten Yıldırım "Çal bre çoban çal, ne canın yandı ne ciğerin yakıldı. Ertuğrul gibi oğlun mu öldü. Sivas gibi kalen mi yıkıldı." diyerek gözlerinden yaş geldiği söylenir.

Sultan Bayezid, Ertuğrul'un vefatından o kadar çok yaralandı ki, hemen saltanattan çekilip ikinci şehzadesi Süleyman Çelebi'yi tahta geçirmeyi düşünüyordu. Fakat halk Timur'dan korktu da şehzadenin ölümünü bahane ederek saltanatı bıraktı derler diye bu fikrinden vazgeçti. Ve çaresiz askerini toplayarak Timur'dan intikam almak için hareket etti. Timur ise Halep üzerine yürüdüğü için, ordu geri çevrildi.

Timurlenk Sivas'ı yakıp yıktıktan sonra Malatya'ya giderek orasını da almıştı. Ordusunun öncüsü olan Akkoyunlu Kara Osman Bayındırî'yi de Malatya'ya vali yapmıştı.

Mısır Sultan'ı olan Melik Nâsır Ferec'in babası Berkuk, Timur tarafından kendisine elçiler gönderildiği zaman, yollara adam çıkararak Milletler hukuku kaidesine aykırı ve elçiye zeval olmaz kaidesinin dışında hareket ederek Timur'un elçilerini öldürmüştü. Bu sefer oğlu Sultan Ferec de Timur tarafından gönderilen elçilere hor bakarak hapsetti. Ayrıca Timur'un Sivas üzerine hareketi sırasında

Suriye tarafından asker topladı. Şam valisiyle başka valileri de Haleb'e gönderdi. Bu hareket Timur'a meydan okunak demekti. Timur Malatya'dan yürüyerek 803 senesi Rebiülevvel'inin dokuzuncu günü Halep sahrasına gelerek Haleb'i baştan başa kuşattı. Halep valisiyle ona yardıma gelen vali ve kumandanlar müdafaa etmek istedilerse de, bozuldular, şehre dönerken birbirlerini çiğneyip öldürdüler. Arkalarından Moğol ordusu şehre girdi. Yaktı, yıktı, kesti, biçti. Hatta Camilere sığınanları bile öldürdü. Camiler al kana boyandı, kanaraya yani mezbahaya benzedi. Timur Halep kalesini alıp, Halep ve Şam valilerini ve diğer kumandanları esir ettikten sonra Timur'un kumandanlarından (Öynük) kalesi muhafızı olan ve evvelce Kara Yusuf'la yapılan bir muharebede tutulup Mısır'a gönderilen ve orada hapsedilen (Ütölmüş Koçi)yi salıverirseniz, ben de Haleb'ten aldığım esir kumandanları salıveririm diye Sultan Ferec'e haber gönderdi.

Timur kaleye girip, Halep âlimlerini çağır-
dı. Timur'un yanında (Allame Numanüddin'i-Hanefi'nin oğlu Abdulcebbar) bulunuyordu. Timur ona dönerek: "Bu âlimlere söyle, ben küçük yaşından beri ulema ile düşer kalkarım. Birçok din bahislerini bilirim. Bunların içinde hepsinin âlimi kim ise, o bana cevap versin ve sözünü bilerek söylesin." deyince, Abdulcebbar bu sözü tercüme ederek anlattı. Bunun üzerine Kadı (Şerefüddin Musa El-Ensari) söz alarak: "Hepimizin en âlimi ve bu şehrin müderris ve müftisi bu zattır." diyerek (İbni Şahne)yi gösterdi. Ve (Her ne isterseniz ondan sorun) dedi.

Timur “Bir sualim vardır. Bu soruyu Semerkant, Buhara ve Herat ulemasından sordum. Beni doyuracak cevap veremediler. Sual budur. Dün sizin askerlerinizle çarpıştık, iki taraftan birçok adamlar öldü. Bunların hangisi şehittir.”

Abdulcebbar bu sözü İbni Şehna'ya anlatınca, dedi ki: “Bu sualin cevabını Fahr'ı-Alem Efendimiz vermiştir.” deyince Timur onu alaya alırcasına “Acaba bu suale Peygamberimiz ne cevap vermişler?” demesi üzerine, Şehna oğlu: “Bir gün arabinin biri Peygamber'in huzuruna gelip, Ey Allah'ın Resulü, bizlerden bazıları gayret ve hamiyyetinden dolayı savaşır, cenk eder, bazımız da şecaatimizi, cesaretimizi ve kuvvet derecemizi göstermek için döğüşür ve ölürüz. Bu iki kısımdan hangisi şehiddir. Deyince, Resûl'ü-Ekrem, her kim Allah'ın dinini yaşatmak için döğüşür ise şehid odur. Buyurdu.” Bunun üzerine Timur: “Çok güzel cevap” diyerek memnun oldu ve sohbete koyuldu. Sohbet sırasında vücudunun zayıflığından şikâyet etti. Böyle hastalıklı ve sakat bir halde olmasına rağmen Allah'ın verdiği bu fütuhatin şükrünü eda edince, Şehna oğlu “Bu nimetlerin şükrü, Müslümanlar'ı emniyet altına almak ve onları öldürmekten çekinmekle olur.” deyince Timur “Allah'a yemin ederim ki, ben bunları isteyerek öldürmedim. Onlar bozulup şehir kapısından girerken birbirini ezerek öldürdüler. Bundan sonra canınızdan, malınızdan emin olunuz.” dedi. Sonra daha başka sualler sordu. Ulema da cevap verdiler. Nihayet Hz. Ali ile Muaviye arasındaki hususu sordu. Kadı Alemüddin Maliki cevapta acele ederek, “Onların hepsi müctehiddi-

ler.” deyiverdi. Timur gazaba gelerek hak Hz. Ali’nindir, Muaviye zalimdir, Yezid fasıktır, siz Halep halkı Şamlılara bağlısınız. Onlar Yezididir. Hz. Hüseyin’i şehid etmişlerdir.” deyince Şehna’nın oğlu işi lâtifeye boğup özür dileyerek: “Mazur görün Sultanım, bu maliki mezhebindendir. Bazı kitaplarda okuduğunun manasını anlamadan söylemiştir, affedin”. deyince, Timur’un hiddeti hafifledi. Fakat evvelki kadar memnun olmadı. Biraz daha sohbet edildikten sonra Abdulcebbar Şehna oğlu için, iyi bir adamdır. Şerafeddin de edip bir kimsedir. Diye onların hakkında takdirlerini bildirdi. Akşam olduğu için meclis de dağıldı.

Timur sonra kaledeki hazineleri ve cephaneyi zabtedip aşağıya indi. Vali sarayına gelerek Moğol adeti üzere bir ziyafet verdi. Hoca Şehna oğlu ile Şerafeddin’i davet etti. Sohbet sırasında yine Hz. Ali ve Muaviye bahsini açtı. Şehna oğlu “Hak Hz. Ali’nin olduğunda şüphe yoktur. Muaviye Halife değildir. Çünkü Resûl’ü-Ekrem, benden sonra hilâfet otuz senedir.” buyurmuşlardır. Bu müddet Hz. Ali’de tamam olur.” diye cevap verdi. Timur tekrar “Hz. Ali haklıdır, Muaviye zalimdir.” de deyince, Şehna oğlu “Hidaye kitabının sahibi, zalim olan valilerden kadılık almak caizdir. Bununla beraber hak Hz. Ali’nindir diye Hidaye kitabında açıklamıştır.” diye cevap verdi. Timur çok memnun kaldı. Haleb’in alınmasına memur ettiği Beyleri yanına çağırdı. İbni Şehna ile arkadaşına işaret ederek: “Bu iki zatı iyice koruyunuz, bunlara gerektiği kadar tayinat veriniz. Onlara hiçbir zarar gelmezsin.” dedi.

Haleb’in alınmasından onbeş gün sonra Şam

tarafına gitti. Hama'yı harbederek, Humus'u sulh yoluyla aldı. Baalbek'i ele geçirdi, oradan da Şam'a yürüdü. Beyrud ve Sayda taraflarına akıncı gönderdi. Şam'a gelince Şamlılar Timur ordusuna gittiler, birçok mal götürdüler.

Mısır ve Şam hükümdarı olan Sultan Nâsîrüd-din Ferec o sırada Halife ile beraber Mısır'dan çıkıp o sene Cemaziyelevvel'inin altıncı günü Şam'a gelmiş ve üç gün sonra şehir dışındaki ordusuna gitmişti. Timur gelince muharebeye başladı. Fakat Mısır kumandanları arasında birlik olmadığından, ilk çatışmada bozuldular, Sultan Ferec de, Halifeyle beraber Mısır'a kaçıp kurtuldular.

Timur Şabanın başında Şam'a giderek yakıp yıktı, malları yağma ederek pek çok kan döktü. Bununla yetinmeyerek şehri yaktı. Meşhur büyük Emevi camiini ve birçok hayır binalarını ve büyük binaları yok etti. Ondan sonra cehennem olup Mardin tarafına gitti. Mardin'i de ele geçirdikten sonra Bağdat üzerine yürüdü. Sultan Ahmed'in kaymakamı dayanmak istedi. Timur arkadan kendisi de yetişerek, mancınıklar kurarak zorlayıp Bağdat'ı aldı. Ahalisini de kılıçtan geçirdi. Şehri öyle harapetti ki, taş taş üstünde kalmadı. Ölüler kokmağa başladığından kendisi de Bağdat'da duramayıp Azerbaycan tarafına gitti.

ERZİNCAN'IN FETHİ VE TİMUR'UN MEKTUPLARI

Timur'un Şam tarafına yürümesi üzerine Sultan Ahmed Celairi ve Kara Yusuf'un kışkırtmaları

ile Sultan Bayezid, askerini toplayarak Sivas vakasına sebep olan Tahirüddin üzerine yürüdü. Ve Erzincan kalesini aldı. Erzincan Beyliğini, Kara Yusuf'a verdi. Fakat Erzincan halkı Kara Yusuf'a ısınamadıkları için Sultan Ahmed'in şefaatiyle Erzincan tekrar Tahirüddin'e verildi. Fakat çoluk çocuğu, rehin olarak Bursa'ya gönderildi. Kara Yusuf da Irak'a gitti.

Sonra Yıldırım Han, Bursa'ya döndü. Kayseri'ye gelince, Sultan Ahmed de izin alarak Padişah'a veda edip Bağdat'a gitti. Orasını harabeye dönmüş bir yangın yeri halinde elemle gördü. Etraftaki adamlarını toplayıp Bağdat'ı yeniden kurmak düşüncesindeyken Karabağ'da bulunan Timur'un bir fırka askeri gelince, Sultan Ahmed oğlu (Sultan Tahir'le) beraber Halep tarafına kaçtı.

Tahirüddin ise Yıldırım Bayezid'in kendine yaptığı muameleden Timur'a şikâyet etmişti. Germiyan, Aydın, Saruhan, Mentешеoğulları da babalarından, dedelerinden kendilerine miras kalan memleketlerinin Yıldırım Bayezid tarafından ellerinden alındığını, Timur'a şikâyet yoluyla bildirerek Sultan Bayezid aleyhine harekete geçirmek istiyorlardı.

Yıldırım Bayezid her ne kadar Timur'un kuvvet ve kudretini ve onunla uğraşmanın tehlikeli bir iş olduğunu biliyor idiyse de, mizacı dolayısıyla çok sert ve hiddetli bir Padişah olduğundan kimseye boyun eğmek istemezdi. Yaşlı devlet adamlarıyla hiçbir danışma yapmaz ve emektar kumandanlarının sulh yolunda yaptıkları naşihati de dinlemezdi.

Timur'un çok yakınlarından bir kısmı da Yıldırım'ın kuvvetinden, heybetinden, ne tarafa gittiy-

se muzaffer olduğundan bahsederek, “Zafer ve galebe bizim tarafa yüz gösterse de, Allah uğrunda cihadla meşgul olan bir Padişah’ın kuvvetini kırmak, din düşmanlarının hareketine sebebiyet verir.” diye sulh yoluyla iş görmesi için kendisine ihtarlar da bulunuyorlardı.

Timur da Sulh yolundan gitmeye meyletti. Fakat kendisi bu yolda yürüdükçe şiddetli red cevabı alıyordu. Nazikçe şikâyetler ederek Yıldırım Bayezid’le yumuşak yazışmaya girişti. Fakat teklif ettiği şartlardan birincisi Sultan Ahmed ile Kara Yusuf’un kendisine teslim edilmesi, yahud kovulup çıkartılmalarıydı. Her ne kadar ikisi de Bayezid’den ayrılmışlar ise de tekrar gelip de himaye isteyecek olurlarsa geri çevrilmeleri saltanatın şiarına uygun düşmeyeceğinden Bayezid bu hususta özür diledi.

Sonunda Timur tarafından Sultan Bayezid’e (Eğer Fitne’nin kaldırılmasını ve halkın rahata kavuşmasını istiyorsanız özür beyan ederek bendele-
rinizden birini bizim tarafa gönderin. Ahmed Celairi ve Kara Yusuf ile adamları o taraftan giderilmeli, bizim tarafımızda burada bulunan garazkârların sözlerine ehemmiyet verilmeyecektir. Ve bundan evvel kahraman Tahirüddin, Cercis ve Yelman ve Hacı Paşa ve onların evlâdı elinde bulunan yerler bizim olduğu için sizin tarafınızdan onlara el atılmaya. Sivas, Malatya ve Elbistan gibi size ait olan yerlere de bizim tarafımızdan karışılmayacaktır. Kemah’a göndermiş olduğunuz adamlarınızı da çekiniz. Aramızda kararlaşacak bu andlaşmanın bir sureti Mekke’i-Mükerreme’ye gönderilerek Kâbe du-

varına asılmasını temin ediniz.) diye bir mektup geldi.

Yıldırım Bayezid tarafından da (Eğer ağır sözler kavgaya bahane tutuluyorsa o ağırlık önce sizin tarafınızdan geldi. Buna rağmen bizden yaltaklık bekleniyorsa, hanedanımız bugüne kadar Allah'ın dergâhından başka hiçbir yere yalvarmadılar. Söz uzadı, fitne çıkarmak için bahane arayanların önüne geçmekse mümkün değildir. Her iki taraftan her kim fitne çıkarmak isterse vebali onun boynuna olsun. "Allah bize yeter, o ne güzel bir vekildir.") diye cevap yazıldı.

Bunun üzerine artık iki tarafın da hazırlığı başladı. Yıldırım Bayezid'den başka bütün hükümdarlar ve Padişahlar Timur Gürkan'a boyun eğmişlerdi. Bütün cihan bu ikisinin arasında çıkacak büyük muharebeyi bekliyorlardı.

ANKARA MUHAREBESİNİN AĞIR SONUCU

804 senesi kış mevsiminde Timurlenk Karabağ'da kışladıktan sonra, baharda yediyüzbin kadar askerle Anadolu'ya yürüdü. Yıldırım Bayezid'de ona karşı üçyüzbin asker topladı.

Timur, askerinin çokluğuna güveniyordu. Yıldırım'da ordunun kahramanlığına, intizamına ve Osmanlı şecaatine güveniyordu. Bu üçyüzbin askerin yüz onbini Tatar boyundandı. Bir kısmı da Cengiz kalıntılarından olup Anadolu sınırlarında konup göçen ve Kara Tatar denilen yüzüç bin kadar Oba

halkından toplanmıştı. Ve bir kısmı da Timur'un Deşt'i-Kıpçak'ı vurduktan sonra kaçan ve Eflak'tan ve Tuna'dan geçip Balkan boyunda karar kılan yüz-bine yakın Tatar Obalarından alınmış hafif Tatar atlıları idi. Ve hepsi kuru bir kalabalıktan ibaretti. Kırk bini Germiyan, Aydın, Saruhan, Menteşe, Hamideli başıbozukları idi. Bunlar her ne kadar Türkmen iseler de yeni alınan yerlerin halkından olup, henüz Osmanlı hamuruna iyice karışmamıştılar. Bunların Beyleri ise Timur ordusunda bulunuyordu. Yirmibini de Sırp askeri idi. Asıl Osmanlı askeri yüzotuzbin kişiydi.

O devrin en muntazam ve talim görmüş askeri Osmanlı askerleriydi. Hususiyle Kapıkulu denen kısımdı. Fakat Timur'un askeri de baştan başa adi, başı bozuk asker değildi. Birçok muharebede bulunmuşlardı. Bin belâdan arta kalmış pişkin ve tecrübeli adamlardı. Her on nefere bir onbaşı, her on onbaşıya bir yüzbaşı ve her on yüzbaşına bir binbaşı, ve her on binbaşıya iki alay olarak bir dizi sayılıp bir kumandanın emrine ve her beş kumandan da bir başkumandanın idaresi altındaydı. Yani kumandan onbin kişilik bir fırkaya ve Emîr'ül-ümera dedikleri başkumandandan ellibin kişilik bir korduya kumanda ediyordu. Bu sefer Anadolu üzerine yürüdüğü sırada Şirvan, Geylan, Sistan, Bedehşan hükümdar, Sultan ve Hanları Türkistan'dan başka Diyarbekir valisi olan Kara Osman Bayındırı, Erzincan emîri Tahirüddin gibi müstakil hükümdar taslağı olan Beyler de Timur'un ordusunda idi. Bununla beraber Yıldırım Bayezid'in çabukluğu, şiddeti, hücumu, herkesin gözünü o kadar

korkutmuştu ki Timurlenk bile konak yerlerinde ordusunun etrafına hendek kazdırırdı.

Timurlenk öyle büyük bir orduyla Erzincan'a gelince, İsfendiyar Bey Sinop'tan kalkarak Timur'yanına geldi. Ve öteki Türkmen Beyleriyle Timur'u Yıldırım Bayezid aleyhine kışkırttı. Timur hemen bir fırka ile Kemah kalesini ele geçirdi; o aradaki Osmanlı memurlarını idam ettirdi. Kalesinin mataretiyle meşhur olan Kemah'ı dolaşmak için oraya giden Timur, Bayezid tarafından son cevap ile gönderilmiş olan elçileri orada huzuruna kabul etti. Onlara (Yıldırım Han bizim küçük dileklerimizi kabul etmedi, biz onun gibi adil ve gaza ile meşhur bir Padişaha kılıç çekmek istemedik, yumuşak ve güleryüz gösterdik. Sert, keskin ve öfkeli haberler gönderdi. Bizim üç istediğimizden biri de Kemah kalesiydi. İşte kolaylıkla elimize geçti. Ötekileri artık konuşmağa deymez. Eğer şehzadelerden birini özür dilemek için tarafımıza gönderirse düşmanlığın ortadan kalkması yine kabildir.) dedi. Kemah kalesinin alınmasıyla muharebe başlamış olduğundan askeri yürüyüşe devam etti.

Sultan Bayezid Tokat'a gidip Timur'un yollarını kesmek için derbendleri tutmuştu. Timur ise daha geniş olan Kayseri yolundan dolaşıp, Ankara'nın batısında (Çubukovası) denilen geniş sahrada ordusunu kurdu. Ankara kalesini sararak, teslim edilmesi için muhafızı olan Yakub Bey'e haber gönderdi.

Yıldırım Han ise doksanbin kadar seçkin askerle koşup Ankara'ya geldi. Ve Timur'un karşısında ordusunu kurdu. Fakat Timur'un askeri Çubuk

nehrini tutmuş olduğundan Osmanlı askeri su sıkıntısı çektiler. Karakollar geceleri titizlikle gözetlemekteydiler.

Ertesi gün, yani 804 senesi Zilhicce'sinin ondokuzuncu Cuma günü sabahleyin Timurlenk sayısız askerini tabyaladı. Çocuklarını ve torunlarını sağ ve sol kumandanlıklarına tayin etti. Kendisi de ordunun ortasında kaldı. Önüne otuziki fil ve onbin kadar da zırhlı asker dizildi.

Yıldırım Bayezid de kapıkulu ve yakınlarıyla ordunun ortasında bulunuyordu. Önüne de çok iyi atıcı tır endazlar dizildi. Sırp kralı ve Yıldırım Han'ın kayını olan İsfehan da yirmibin Sırp askeriyle Padişah'ın yanbaşıdaydı. Muharebe Anadolu'da yapılyorken, Anadolu askerinin sağ kolda bulunması kanundu. Ondan dolayı Anadolu askeri sağ kola ve Rumeli askerinin bir kısmı da sol kola verildi.

Şehzadelerin en küçüğü olan Kasım Çelebi, harem halkıyla beraber Bursa'da kalmıştı. Ötekiler, yani Süleyman, Mehmed, Musa, İsa ve Mustafa Çelebiler hep vazifeli oldukları fırkalarla orduda bulunuyorlardı. En büyükleri olan Emir Süleyman Çelebi, Saruhan ve Aydın valisi ve Çelebi Sultan Mehmed, Amasya ve Tokat valisi ve küçükleri olan Mustafa Çelebi, Teke ve Hamideli valisi Musa, İsa ve Mustafa Çelebiler arkada durup, ordunun ortasını besliyorlardı. Süleyman Çelebi bir kola kumandanı oldu. Çelebi Sultan Mehmed de çarhacılar kumandanı idi. Timurtaş Paşa, ve Evrenos Bey ile diğer bazı Rumeli Beyleri onun maiyetine tayin edildiler.

Davul, zurnanın akılları baştan alan şiddetli sesleri ve muharebe meydanı aslanlarının korkunç naraları ufuklara velvele veriyordu. Kahramanlar gayrete geldi. Çarhacılar elleşmeğe başladı. İki taraf da hırslandı. Eşi görülmemiş dehşetli kanlı bir muharebe başladı. Atların ayakları altından kalkan tozlar gökyüzüne baş çekti. Göz gözü görmez oldu. Çubuk ovası büyük bir dehşet içinde kaldı. Çekirge alayı gibi havada uçan okların belâ arısı gibi vızıltıları, işitenlere dehşet veriyordu, yer yer kılıç parıltıları gözleri kamaştırıyordu. Timur askerinin çokluğuna karşı Yıldırım'ın şiddeti ve askerinin intizamı ve kahramanlığı karşı geldiğinden, muharebe uzun sürdü. Bu savaş pazarında candan ucuz ve galebeden pahalı bir şey yoktu. Zafer rüzgârı ise Osmanlılar tarafına doğru esiyordu.

Timur ordusunun sağ kolundan Osmanlı ordusunun sol kolu üstüne şiddetli bir hücum yapıldı. Fakat Rumeli askeri çok kuvvetle karşı koydukları için bu hücumu geri püskürttüler. Sonra Timur tarafından Osmanlı ordusunun kalbine hücum edildi. Bu hücum daha şiddetliydi. Fakat müdafaa da o kadar şiddetli yapıldı. Timur'un askeri doğrudan doğruya geri dönmeyip bozularak sol tarafa döndüler. Anadolu askeri ise işin hakikatini öğrenemedikleri için telâşa düştüler.

İşte bu sırada kaçmağa bahane arayan Kara Tatarlar hıyanetle yerlerini terkedip kaçtılar. Ve eski Beyleri olan Ertena Bey'in kardeşinin oğlu Tahirüddin koluna geçtiler. Ve Osmanlı askeri üzerine ok atmağa başladılar. Germiyan, Aydın, Saruhan gibi yeni alınmış olan sancakların başıbozuk-

ları da kaçıp eski Beylerinin yanlarına giderek Timur'un ordusuna katıldılar.

Bunun üzerine büyük Şehzade Süleyman Çelebi ne yapacağını şaşırarak, Sadrazam Ali Paşa'ya: "Paşa, ne yapmak lâzımdır?" deyince, Ali Paşa da "Sultanım kaçmak selâmettir, gidelim." diyerek atını sürdü. Süleyman Çelebi de onun ardından bazı kumandanlarla beraber Osmanlı namusunu Moğol atlarının ayakları altında bırakıp, Bursa'ya gittiler. Galip gelmeğe yüz tutmuş olan Osmanlı ordusunda büyük perişanlık çıktı.

Padîşah'ın beraberindeki silâhşörlerden Solak Karaca Yıldırım Han'ın üzengisinden tutup "Gördün mü o sarhoş vezirin yaptıklarını, sana ne işler işledi? Saltanatını yıktı, Osmanlı namusunu koruyan askerin tahsisatını, devlete zarar verecek yerlerde sarfettirdi. Devlet hazinesini yok etti. Askeri de, ahaliyi de senden soğuttu." deyince, Yıldırım Bazezid etrafına şöyle bir göz gezdirerek, işin hakikatini gördü. Ve etrafındaki askerle beraber düşman ordusunun kalbine hücum etti. Halbuki Anadolu askerleri dağılmıştı, sağ ko! bütün bütün boştu. Sırp-lar çok fedakârca cenk edip dayandılarsa da çok fazla olan düşmanın hücumlarına dayanamayarak dağıldılar.

Yıldırım Bayezid kapı kulu ve Rumeli askeriy-le akşama kadar dayanıp durdu. Ve o zamana kadar düşman askerinden yüzbin kişiyi yere serdi. Timur ise her taraftan hücum kumandası verdi. Osmanlı kahramanlarının kılıç sallamaktan kollarında kuvvet kalmadı. Rumeli alayları da birer birer çözü-lüp geri çekildiler.

O sırada Çelebi Sultan Mehmed sağa, sola saldırıp kılıcından kan damlıyordu. Osmanlı namusunu korumak için canını vererek çalışıyordu. Dost ve yabancı onun kaplan gibi hücumuna hayran kalıyorlardı. Hatta Tinnur'un müساهiplerinden yani her gün yanı başında kendisiyle sohbet eden adamlarından bulunan (Müverrih Şerafeddin Ali Yezdi) Çelebi Sultan Mehmed'in, bu aslan gibi şecaati ve gayreti karşısında demiştir ki, Çelebi El-hakk Anadolu ülkesinde erlik meydanının hakimi olmuştur.

Hakikatte de Çelebi Sultan Mehmed üzerine gelen Mirza Hüseyin, Mirza Cihanşah ve Kara Osman Bayındırı fırkalarını birbirine katıp, dağıtmıştı. Fakat Timur tarafından yardım için üst üste asker gönderiliyordu. Ve Şehzadenin kaybı geriden tamamlanamıyordu. Daha fazla dayanmağa kalkışmak artık kahramanlık demek olmayacaktı. Bunun üzerine Lalası Bayezid Bey ile diğer kendini seven kumandanlar Sultan Mehmed'i geri çekip sekizyüz kadar süvari ile vazifeli bulunduğu Tokat ve Amasya tarafına götürdüler.

Hasılı ordunun sağ ve sol kolları bütün bütün bozuldu. Yıldırım Bayezid ordunun ortasında yalnız kapıkulları ve hususi adamlarıyla baş başa kaldı. Moğollar her taraftan ordugâhı sardı. Bu karışalıkta Mustafa Çelebi kayboldu. İsa Çelebi savuşup Bursa'ya gitti. Yıldırım'ın yanında Şehzadelerinden yalnız Musa Çelebi kaldı. Bayezid için dahi, muharebe meydanını bırakarak, bir selâmet yolu aramaktan başka çare kalmadı.

İş bu pereseye gelince, Minnet Bey, Padişah'ın huzuruna çıkıp: "Hünkârım artık kazanma ümidî

kalmadı, harb meydanını terkediniz. Siz selâmete çıkıncaya kadar ben sancak altında durayım. Ve geri kalan askerle düşmanı oyalıyayım.” demiş ise de, Yıldırım Han harb meydanını bırakıp kaçmayı büyüklüğüne yediremeyerek, geri kalan askerle düşman ordusunun kalbine süratle saldırdı. Ve etrafa hücum emrini verdi. Fedakâr adamları kendisinden ayrılmayarak Moğollarla çarpıştılar. Fakat çoğu şehid oldu, birazı da esir gitti. Bunun üzerine kendisi de Timur’un bulunduğu yere sancağa doğru ne olursa olsun diyerek hücum etti.

Osmanlı Sultanları içinde Yıldırım Bayezid şecaati ve cesareti ile meşhurdur. Ve Osmanlı hanedanında Zaloğlu Rüstem gibi kuvvetli, gazablı, hiddetli bir kahraman olduğunu tarih kitapları yazar.

Timurnameyi yazan ve Molla Cami'nin kızkardeşinin oğlu olan (Mevlâna Hatifi) Şehnamesinde diyor ki: Yıldırım Bayezid, o kıyamete benzeyen günde hiç düşünmeden Tatar askeri üzerine atını salıp aç kurt koyun sürüsünü nasıl darmadağın ederse, o da öyle yapardı. Elindeki kılıcını bir salladı mı, ikinciye hacet bırakmazdı. Önündeki bir hamlede yok ederdi. Zaman zaman gök gürültüsü gibi nara atar, şimşek gibi parlayan kılıcını vurduğu gibi Tatarı cansız bırakırdı. Zaman zaman mızrağı ile şimşek gibi hücum ettiği zaman süvarinin boynunu bindiği atın boynuna sarkıtırdı. Yıldırım kana batıp canını kurban etmek arzusuyla askerin kalbinde bayrakların dikildiği yere doğru koşup bizzat Timur’un üzerine saldırdı. Oraya gelinceye kadar birçok Moğol askerini birer darbeye yere serdi. Ve pek çoklarının kellesini keskin kılıcıyla uçurdu

ve kimse önüne geçemedi. Timur bulunduğu yerde Yıldırım'ın tek başına pervasızca safları birbirine katarak kendine doğru gelmekte olduğunu görünce canı ağzına geldi, hazan yaprağı gibi titremeğe başladı. Germiyanoglu o sırada Timur'un yanında bulunuyordu. Timur'a dedi ki; "Ey benim hükümdarım, gafil bulunma, bu fırsat bir daha ele geçmez. Ciğerini almağa koşup gelen Yıldırım Han'ın kendisidir." deyince, Timur kemend atanlara "Sakın Yıldırım'ın vücuduna bir zarar vermeyin, diri olarak ele geçirmeğe çalışın." dedi. Onlar da dört taraftan kemend üşürdüler ve onu atından aşağı düşürdüler.

Cengiz'in çocuklarından Mahmud Han o kolda bulunuyordu. Yıldırım'ın yaya kaldığını görünce etrafını sardılar. Yıldırım Han hançere davranıp pek çoklarını hançerleyip yere düşürdü. Nihayet bir kalabalık kendisine hücum etti, elinde hançer olduğu halde tuttular ve Timur'un çadırına getirdiler. Timur çadırından çıkıp birkaç adım ilerleyerek karşıladı. Selâmlaştıktan sonra Timur Bayezid'in elinden hürmetle tutarak çadırının içine götürdü. Baş köşeye geçirip yanı başına oturttu. Gönül okşayıcı sözlerle aradaki soğukluğu kaldırmağa çalıştı. "Hatırınızı hoş tutunuz, birkaç gün hoşunuza gitmeyen zamanlar için üzülmeyiniz. Babanızdan miras kalan mülkünüz bugünden sonra yine sizin elinizdedir." dedi. Güzel elbiseler giydirdi. Ve büyük çadırlar kurdurdu. Musa Çelebi de babası ile beraber esir olmuştu. Onu da getirdiler. Timur, Ona da evlâdı gibi şefkatli davrandı. Onun için de ayrıca babasının çadırı yanında büyük çadırlar kurdurdu. Her nereye

gittiyse onlara da öyle ikram ve iltifat ederek beraber götürdü. Arasıra Yıldırım Bayezid'i yanına davet eder, onunla yan yana oturur tatlı sohbetler yaparak üzüntüsünü gidermeğe çalışırdı. Kütahya'ya gidildiği zaman büyük bir ziyafet hazırlattı. Yıldırım'ı da davet etti. Ve Padişahların adeti üzere, onunla yan yana oturdu. Mecliste saz çaldırıp Yıldırım'a dinletti. Torunu Miranşah'ın oğlu Ebû Bekir'e Yıldırım'ın kızlarından birini nişanladı.

(Timurlenk Yıldırım Han'ı demir kafese koymuş) diye halk arasında yayılmış olan sözün aslı yoktur. Büyük adamlar öyle küçüklük yapmazlar. Büyüklüğün kadrini bilirler. Fakat Yıldırım Han Moğollar'ın göz hapsinde olduğunu bildiği için ata binmek istemezdi. Ondan dolayı tahtıra vanla gitmek isterdi. İşte kafesle tahtıra vanı ayıramayanlar bu uydurma söze inanmışlardı. Her ne kadar Timurlenk katı yürekli, kan dökücü, zalim bir adam 'idiyse de hükümdarlara yakışan resmi işlerde hiç kusur etmezdi. Fakat memleketler harap olmuş, fukara ayaklar altında kalmış, binlerce kişi aç, çıplak, oralarını hiç düşünmezdi.

Timur'un birçok askeri vahşi Moğollar'dı. Onlara yapılacak mükâfat, girdikleri yeri yağma etmelerine izin vermekten ibaretti. Bundan dolayı Anadolu'da yapmadıkları vahşet kalmadı. Cengiz'in askeri ne yaptıysa Timur'un askeri de onu yaptı.

Timur'un torunu olan Miranşah'ın oğlu Mirza Mehmed Sultan, bir ordu ile Bursa'ya hareket edince, Bursa'da bulunan Süleyman Çelebi harem halkını, Kasım Çelebi'yi, hazinede bulunan paralarla kıymetli eşyayı beraberine alarak Sadrazam Ali Pa-

şa, Yeniçeri Ağası Hasan Ağa ve başka kumandanlarla birlikte Rumeli yakasına geçerek Edirne'ye gitti, ve orada saltanat tahtına oturup Ali Paşa'yı Sadrazamlıkta bıraktı.

İstanbul Kayseri Manuel'i elde etmek lâzım geldiğinden Süleyman Çelebi Akdeniz'de Selânik'i ve daha başka yerleri, Karadeniz kıyılarında da bir kısım yerleri, Kayser'e vermiş, Kasım Çelebi'yi de rehin olarak İstanbul'a göndermişti.

Mirza Mehmed Sultan, Bursa hazinesinde umduğu kadar para bulamadı. Fakat Timur'un kumandanlarından malları zaptetmeğe memur olan Emir Şeyh Nureddin Bursa'nın ileri gelenleriyle, zenginlerini sıkıştırarak paralarını aldı. Fukarasını da soyup soğana çevirdi. Ve etrafta bulunan kasabaları ve köyleri de viraneye döndürdü. Bu suretle pek çok mal topladı. İznik'e gitti. Taraklı Yenice'sine gidinceye kadar ahaliye yapmadığı zulüm ve tecavüz kalmadı. Moğol ve Tatarlar'ın bir kısmı da Mihaliç ve Karasi taraflarını hakladı.

Keramet sahiplerinden olan meşhur Emir Buhari ve zamanın en büyük âlimi Molla Fenari, Kurra'nın ve hadis âlimlerinin iftihar ettiği Şeyh Mehmed Cezeri, bu musibet ve felâket tufanı içinde tutulup bağlanarak Emir Nureddin'in huzuruna götürüldüler. Nureddin onların derecelerini anlayınca Kütahya'ya gönderdi. Timurlenk onlara pek çok hürmet gösterdi. Ve beraberinde Türkistan'a götürmek istedi. Emir Buhari ile Molla Fenâri özür dilediler. Ve Bursa'ya gitmek için izin istediler. Mehmed Cezeri ise orduda kaldı ve Timur onu Semerkand'a götürdü.

Tarihin sahifelerini süsleyen vakalardandır. Timurlenk Seyyid Şerif'i, Şiraz'dan Horasan ve Maveraünnehir'e götürdüğü zaman, Sadeddin Teftazani ile görüşmüşlerdi. Bir gün Timur'un huzurunda edebiyattan (Istiare-i Tebaiye)ye dair bir bahis geçmişti. Aralarında (Numanüddin'i-Mutezili) hakem bulunuyordu. Bahsin sonunda Numan Seyyid Şerif'i Sadeddin'e tercih etti. Onun hükmünü beğendi. Bunun üzerine Timur'un hazırladığı bir toplulukta Seyyid Şerif Cürcani'yi, Sadeddin Teftazaninin önüne geçirince, Sadeddin'in canı sıkıldı. Timur "Diyelim ki, ikisinin de ilmi, fazlı birdir. O bakımdan aralarında fark yoktur. Fakat Seyyid Şerif'in nesebi bakımından öne geçmek şerefi ona aittir." demiştir. Sadeddin bu sözden ve bu hareketten çok üzüldü, az zaman içinde kahrından öldü. Bu sefer Cezeri'yi Semerkand'a götürdüğü zaman yine bir resmi toplulukta Cezeri'yi Seyyid Şerif'in üzerine geçirmekle Seyyid Şerif'in gönlü kırılmıştır. Her ne kadar Cezeri kıraat ilminde ve tecvidte zamanının imamı idi. Hadis ve tarih ilimlerinde de çok bilgisi vardı. Fakat akli ilimlerde Seyyid Şerif'in derecesine çıkamazdı. Hasılı menhus Timur birçok memleketleri yakıp yıktıktan ve yüzbinlerce Allah'ın kuluna cehennem azabı çektiirdikten başka tahkik ashabı ulemanın yüzsuu ve sonradan gelen âlimlerin önderi olan Seyyid Şerif ile Sadeddin'i kırıp gücendirmiştir.

Mal toplamak için Timur'un çocuklarından Sultan Hüseyin bir ordu ile Karaman, Teke ve Hamideli taraflarına, Harezm valisi olan Emir Şah Melik de başka bir ordu ile Mentеше ve Aydın tarafı-

na gittiler. O kadar çok zulümler yaptılar ki mazlumlardan çıkardıkları ahlâk, feryadlar gök kubbesine ulaştı.

Karamanoğlu Mehmed Bey on seneden fazla Bursa'da hapisteydi. Ve kurtulmaktan artık ümidini kesmişti. Sultan Mehmed Mirza Bursa'ya gittiği zaman onu hapisten çıkarıp Timur'a gönderdi. Germiyanolu Yakub Bey de evvelce Yıldırım'ın hapsinden kaçarak Şam'a, oradan da Timur'un yanına gitmişti. Timur hem onları, hem de ordusunda, bulunan Aydınoğlu Cüneyd Bey'i, Saruhanlı Hızır Şah Bey'i, Menteşoğlu İlyas Bey'i, Kızıl Ahmed oğlu İsfendiyar Bey'i babalarından kendilerine miras kalan vilâyetlere vali tayin etti. Anadolu kıtası bu suretle yine birçok Beyliklere taksim edilmiş oldu.

Başlı yukarda, mağrur Timur'un maksadı Osmanlı ülkesini taksim etmek ve birbirinden ayırmak ve Osmanlıları bir daha kendisine karşı koyabilecek bir hale gelmemeleri için iyice zayıflatmaktı. Fakat gaflet ettiği nokta şu idi. Bir gün kendisinin ocağı batacak ve Osmanlı ocağının ateşi cihanı aydınlatacaktı.

Bir şem'a ki Mevlâ yaka bir vech ile sönmez.
(Yani Allah'ın yaktığı ışığı kimse söndüremez.)

Timur yazı Kütahya'da geçirdi. Kış gelince Aydın'a gitti. Kendisi Tire'de torunları olan Sultan Mehmed Mirza Ebû Bekir Manisa'da, Horasan emiri olan Şahruh Mirza Horasan kumandanları ile Ayaslog'da, öteki Mirza'lar da birer tarafta kışı geçirdiler.

Cenevizler'in İzmir limanında yapmış olduğu kaleyi İslâm hükümdarlarının ele geçiremediklerini Timur'a söyledikleri vakit gayrete gelerek kış demeyip İzmir üzerine yürüdü. Kale deniz kenarındaydı. Yalnız üç tarafı denizdi. Timur sayısız askerine emir vererek deniz tarafını doldurttu. Ve onbeş gün çaba sarfıyla kaleyi ele geçirdi. Bunun üzerine Edremit kalesi de aman isteyerek Timur'a teslim edilmiştir.

ŞEHZADE ÇELEBİ SULTAN MEHMED'İN BAZI MUHAREBELERİ

Ankara muharebesi bozgununda Çelebi Sultan Mehmed idaresi altında bulunan Amasya'ya gitmişti. Sinop Bey'i İsfendiyar Bey ise Osmanoğulları'nın düşmanı olduğundan kardeşinin oğlu Kara Yahya bin kadar süvari ile birlikte Çelebi'yi karşıladı. Yapılan muharebede bozguna uğradı. Askerinin çoğu öldü, geri kalanı da dağıldı.

Bunun üzerine Şehzade Çelebi Bolu'da durarak etrafın ahvalini araştırmak için adamlar gönderdi. Casuslar dönüp Osmanlı ülkesinin karışıklığını ve Timur'un memleket içinde kışlayacağını ve Sultan Bayezid'in sağ olduğunu haber verdiler. Yanındakilerle danışma yaptıktan sonra, Amasya taraflarına oturmağa ve işin sonunu beklemeğe karar verilerek o tarafa gidildi.

Türkmen Beylerinden olup Timur tarafında bulunan ve bazı aşiretlere kumandan tayin edilmiş olan Kara Devlet Şah ise, başına birtakım haşaratı

toplayarak Osmanlı memleketlerini almağı kurmuştu. Amasya taraflarına tecavüz etti. Yanındaki haşaratın çoğu yağma için etrafa dağılmışlardı. Şehzade Çelebi onun üzerine yürüdü. Yapılan muharebede Kara Devlet Şah bir okla öldüğü için yanındaki asker dağıldı.

Daha sonra Canik'te bulunan Timur'a bağlı Kubadoğlu, Amasya'ya bağlı Niksar kalesini sardı. Şehzade Çelebi koşarak yetişti ve Kubadoğlu'nu kışkırdı. Ve Kubadoğlu'nun elinde bulunan Felebenk kalesini sararak aldı. Ve Tokat'ta yerleşti. Büyük dedesi Osman Gazi'nin yolunu tutmuş adaletle iş görüyordu. O sırada eşkiyadan İnalöğlu Tokad'ı almak için yirmibin kadar eşkiya ile vilâyetin hududunu geçerek Kazabad'a geldi. Her gün bir köyü yağma ediyordu. İnalöğlu'nun yanındaki başıbozukların çoğu yiyecek toplamak için etrafa dağılmışlardı. Şehzade Çelebi bir gün sabahleyin Kazabad'a gidip İnalöğlu topluluğunu bastı. Yanındaki askere göre eşkiya on kat fazlaydı. Bununla beraber onları bozdu, sağ salım birçok ganimetler alarak Tokad'a döndü.

Türkmen Beylerinden Gözleroğlu, İnalöğlu'nun bu çıkışını haber alınca başına topladığı birçok haşaratla Doğu Karahisar kalesini sardı. Bunu haber alan Şehzade Çelebi Sultan Mehmed yine askerini toplayarak sabahleyin Gözleroğlu'nu basıp topluluğunu dağıttı, mallarını, eşyasını ganimet alarak Tokad'a döndü.

Yine o sırada Mezid adındaki bir serkerde birçok haramileri toplayıp, Sivas harabesini kendisine merkez yaparak gelip geçeni soymakta idi. Bunu

haber alan Şehzade Çelebi kumandanlarının en büyüğü ve en eskisi olan Bayezid Paşa'yı ordusuyla gönderdi. Yapılan çarpışmada Mezid kendini korumaktan aciz kaldığı için aman istedi. Bayezid Paşa onu tutup Tokad'a gönderdi. Şehzade onu affetti. Ve bir daha böyle eşkiyalıkta bulunmayacağına dair yemin ettirdi. Ve kendisini Sivas'ın bakımına, yapılmasına memur etti. Mezid de kurtuluşun teşekkürü olarak verdiği sözü tuttu. Ve Sivas'ı imara çalıştı.

Hasılı Osmanlılar'ın düşmanı olan derebeyleri hususiyle İsfendiyaroğlu takımı Yıldırım Bayezid Han'ın Şehzadelerinin fırsat bulmamaları için beşer, onarbin ikişi ile şurada burada dolaşıyorlardı. Çelebi Sultan Mehmed onların zararlarını ortadan kaldırmağa mecbur olmuştu. Kendisinin kapı halkı ve Amasya askeri üçbin kadardı. Bununla beraber Allah'ın lütfuna mazhar olarak o büyük toplulukta bulunan hainleri birer birer kahrediyordu.

Ankara meydan muharebesinde Çelebi Sultan Mehmed Çarhacılar kumandanı idi. Nasıl kahramanoğlu kahraman olduğunu Timur gözüyle görmüştü. Bu sefer Amasya valiliğinde beliren tedbirli ve adil hareketlerini takdir ederek onu yanına almak istedi. Kendisine kuvvetli yeminlerle ve kızını kendisine vereceğini vaad ile çok okşayıcı bir davetname yazdı. Ve Padişahlara lâıyk hediyeler hazırlattı. Yıldırım Bayezid'e de ağır yeminlerle teminat verdi. Ona da bir mektup yazdırdı ve (Hoca Mehmed) adında bir memur ile gönderdi. Ve Yıldırım'ın en yakın adamlarından birini de onun yanında yol-

ladı. Mektuplar ile mebusların yani elçilerin geldiği Şehzadeye haber verilince kumandanlarını karşılamaya gönderdi. Ve görüştüklerinde Timur'un gönderdiği mektuplar hürmetle açılıp okundu. Şehzade Çelebi Sultan Mehmed, hemen baş üstüne diyerek ve gerekli hediyeler hazırlayarak Tokad'tan Amasya'ya, oradan da Osmancık'a geldi. Meğer İsfendiyar oğlu Kara Yahya intikam almak için Şehzadenin bu yolculuğunu fırsat bilerek yol kesmek istiyormuş. Adamlarıyla Mehmed Çelebi kafilesi üzerine hücum etti. Osmanlı dilâverleri çok kuvvetli karşı koydular. Kara Yahya yine bozulup yardımcılarıyla beraber perişan oldu.

Şehzade Çelebi o konaktan da kalkıp Murtazabad'a geldi. Tatar sardarlarından Savecioğlu Ali Bey, Şehzadeye suikast etmek için yolunu beklediği haber verilince Çelebi Sultan Mehmed Timur'un sefirine bir ziyafet verdi. Ve "Hükümdar Timur'un huzuruna gitmek benim için şerefli bir şeydir. Babama olan hasretim de çok büyüktür. Fakat görüyorsunuz daha kendi vilâyetimiz hududunda iken düşmanlardan ve eşkiyadan ne zahmetler çekiliyor. Bu memleketi bu halde bırakıp gitmek kabil olmayacak, sizden rica ederim Sahip Kıran'ın huzuruna gittiğiniz zaman benim bu özrümü güzel bir ifade ile kendisine arzed'niz. Gidemediğimiz için gücenmesinler." dedi. Sefir ile beraber kendisinin hocası olan (Bayezid Sofi)'yi gönderdi. Onun avdefine kadar Bolu taraflarında kalmağa karar verdi. Fakat Bayezid Sofi'nin Timur ile buluşması Yıldırım Bayezid'in vefatı sırasında mümkün olmuştur.

YILDIRIM BAYEZİD HAN'IN ÖLÜMÜ VE TİMUR'UN DÖNÜŞÜ

Hamideli vilâyetinde uzunluğu yirmi, genişliği dört fersah olan bir göl vardır ki etrafı bahçelerle ve bostanlarla kaplıdır. Bir tarafında çok sarp ve yüksek bir dağın eteğinde (Eğridir) şehri, vardır. Gölün içinde de çok kuvvetli bir ada kalesi bulunduğunu Timur işitmişti. Onu elde etmek merakına düştü. Kışı Aydın'da çıkardıktan sonra o tarafa gitti.

İşte o sırada Yani 805 senesi Receb'inin ortasında Yıldırım Bayezid hastalandı. Timur kendi ağırlığıyla beraber Yıldırım Han'ı da Akşehir'e gönderdi. Tedavisi için kendi hususi doktorlarından ihtisasiyle tanınan (Celaledin Arabi) ile (İzzeddin Mesud Şirazi)'yi memur etti. Kendisi de Eğridir'e gidip orasını da ele geçirdi.

O iki müteahhas doktor tıp ilmince gereken tedbirlerde kusur etmediler. Fakat çoluk çocuğundan ayrı bulunmanın verdiği acı bütün kudretiyle dünyayı titretmiş olan kendisi gibi bir Padişah'ın esir oluşu göz hapsinde bulunması ne kadar ciğer yakacak acı bir şeydir. Her ne kadar Timur tarafından kendisine teselli verilerek memleketlerinin kendisine verileceği vaad ediliyorsa da, bir başkasının ağır minneti altında yaşamak ona güç geliyordu. Ve daima ölümü istiyordu. Doktorların ilâçları tesir etmedi. Hastalığı günden güne ağırlaştı. Kırk yaşında iken o sene Şabanının ondördüncü Perşembe günü Akşehir'de vefat etti. Saltanat zamanı ondört senedir. Timurlenk Eğridir'den dönerken Akşehir'e bir konaklık yere gelince bu acı haberi aldı.

Çok üzüldü ve ağlayarak dedi ki: (Dinin temeli olan Osmanlı Sultanlarının Allah'ın adını yüceltmek için sarfettikleri gayreti gördükten sonra onların saltanatlarını yıktığıma pişman oldum. Hususiyle bu mübarek Padişah Sultan Bayezid'in düşmanı kahredererek dini kuvvetlendirme yolundaki çalışmalarını gördükten sonra ona yardım ile kuvvetlendirmek dinin icaplarından olduğu anlaşıldı. Ve bu hanedana yardımın dinin iktizası bulunduğunu da iyice anladım. Şunu istiyordum ki, Rum ülkesini tamamiyle kurtardıktan sonra o büyük sınırların korunması ve cihadın yapılması için bu yüce Sultan'a imdat ederek iyi nam kazanayım.)

Timurlenk böyle canlar yakan sözler söyledikten sonra Musa Çelebi'yi davet etti. Ona elmaslı kılıç kuşattı ve çok güzel elbiseler giydirdi. Yüz at verdi, Yıldırım Bayezid'in vasiyeti üzerine Bursa'da yaptırdığı caminin yanında defnedilmek üzere tabutunu ve Musa Çelebi'yi Germiyanoglu Yakub Bey'e teslim etti. Ve Çelebi Mehmed ne zaman isterse ona vermesini de tenbih etti. Çelebi Sultan Mehmed tarafından gönderilen mektup gelmiş ve Sofi Bayezid'i huzuruna kabul etmişti. Ona pek çok iltifat etti. Ve Çelebi Sultan Mehmed'e Padişahlara lâayık hediyeler hazırlattı, bir de taziyetname, baş sağlığı mektubu yazdırdı. Ve kumandanlardan biri ile gönderdi. Sofi Bayezid'i de ikram ve iltifatla geri gönderdi. Ayrıca Edirne'de bulunan Emîr Çelebi Süleyman'a da yine hükümdarlara lâayık hediyelerle bir taziyet mektubu gönderdi.

Yıldırım Bayezid'in vefat ettiği Şaban ayında Timur'un çok sevdiği torunu Mirza Mehmed Sultan

da vefat etmişti. Timur çok kederlendi. Gözlerinden damla damla yaşlar döküldü. Ve bu kederden beli büküldü, artık Anadolu'da kalamadı, Erzurum ve Erzincan yoluyla Gürcistan'a geçti. Orasının işlerini de düzelttikten sonra, 806 senesinde hükümet merkezi olan Semerkand'a gitti.

H Ü L Â S A

Sultan Yıldırım Bayezid, kahraman oğlu kahramandı. Ömrünün sonuna kadar kahramanca yaşadı. Muharebe meydanlarında gösterdiği kahramanlığın yarısı kadar memleket işlerinde hünerini, bilgisini göstermiş olsaydı kolaylıkla İstanbul'u alır ve payitaht yapardı. Fatih ve Yavuz Sultan Selim gibi kendisinden sonra gelen büyük hükümdarlar da Avrupa'yı alır ve Hindistan'ı ellerine geçirirlerdi.

Yıldırım Bayezid Han devlet işlerini Sadrazam Ali Paşa'ya bırakmıştı. O ise zevk ve eğlencesine düşkün bir adamdı. Bazı söylentilere göre de rüşvet alırdı. Dışarıdan Ali Paşa içerden Sırp kızı Melica kendisini içkiye alıştırmışlardı. Ve bu suretle zevk ve sefaya kapılmıştı. Halkın hususiyle müteassıp olanların nefretini kazanmıştı. Kadılardan bazılarının yaptıkları zulmü işitince hepsinin idamını emretmişken hokkabaz bir habешinin sayesinde kurtulmuşlardı. Bundan dolayı din adamları da kendisine kırgındı.

Kendinden evvel gelen Osmanlı Sultanları her işte devlet büyükleriyle ve kumandanlarıyla danışmalar yaparlardı. Yıldırım Bayezid ise bu meşveret usulüne hiç aldırılmaz, her işi kendi bildiği gibi yapar ve devleti öyle yürütürdü. Emektar ve halis

olan yakınlarının nasihatlerini dinlemezdi. Hatta Timur'a yazılan cevapta şiddetli bir dil kullanılmamasını hatırlatanları azarlamıştı. Bu çok hiddetli yaratılışlı olmasındandı. Timur gibi bir adamı kızdırıp memleketine davet etmeğe bir mecburiyet yoktu. Hele Timur'a bağlı olan Kemah, ve Erzincan'ı almak da uygun değildi. Timur gibi dehşetli bir düşmana karşı etraftan müttefik ve yardımcı bulmak lâzım gelirken hususiyle Mısır Sultanı ile birleşmek gerekirken bunların yapılmaması kendi aleyhine oldu. Mısır hükümetinin himayesi altında Malatya'yı alması da Mısır'ı gücendirmesine sebep oldu. Bunlar mülki tedbirlere uymayan usulsüz işlerdi.

Bu türlü bilerek yapılan kusurlara birtakım gök hadiseleri de eklenmişti. Bunlardan biri doğudan batıya doğru o sıralarda bir kuyruklu yıldız doğmuştu. Cahil ahali ona manalar vererek ürkmüşlerdi. Bu ürküntü askere de tesir etti. Bu kuyruklu yıldızdan Timur da korkmuştu." Fakat Timur'un yanındaki müneccimler "Bunun zararı Anadolu'ya aittir" diyerek kendisine teselli vermişlerdi.

Sivas valisi ve doğunun başkumandanı olan büyük Şehzade Ertuğrul Çelebi'nin o sıradaki ölümünün de manevi çok büyük tesiri olmuştur. Yıldırım Rumeli işleriyle meşgul iken Timur'un tecavüzü düşünüldüğünden doğu hududunun korunması Ertuğrul'a verilmişti. Ve kendi yokluğunu bildirmeyeceğine inandığı için doğu tarafından emindi. Ölümü Yıldırım Han'a çok büyük üzüntü ve ümitsizlik vermişti. Sonradan da Timur'un Sivas halkını kılıçtan geçirmesi askerin zihnine dehşet vermişti.

İşte böyle sebeplerden dolayı tam bir birlik

İçinde Ankara vakasında istendiği gibi muharebe yapılamadı. Uzun müddet bir hanedanın elinde bulunan halk, zorlu bir kuvvetle başka bir hükümetin eline geçerse bir zaman daha eski bağlı oldukları devlete dönüş için ellerine geçen fırsatı kaçırmazlar. Bu tarihin umumi bir kaidesidir. Yıldırım Bayezid Han henüz eline geçirdiği Anadolu müstakil Beyliklerini onlardan aldığı yardımcı askerlerle Osmanlı ordusunu kuvvetlendirmek istemiş ve onların eski Beylerini Timur ordusunda bulunduklarını adeta unutmuştu. Bir de Ertena Bey'in kardeşinin oğlu olan Tahirüddin Bahadır, Timur ordusunda bir fırka kumandanı iken Yıldırım Ertena artığı olan Kara Tatarlar'dan rastgele asker topladıktan başka Deşt-i Kıpçak'tan Rumeli'ye geçen Tatarların reislerini de idam ederek ve onları ayrı ayrı yerlerde yerleştirerek kendilerinden de asker toplamıştı. Tatarlar ise kendi Hanlarına ve Beylerine bağlı bir millettir. Reisleri olmadığı zamanlarda bile nerde Tatar kokusu duyarlarsa o tarafa dönerler ve zarar görmüş olan reislerinin öcünü almak için fırsat gözetirlerdi. Hasılı gerek yeni alınan Anadolu Beyliklerinden, gerek Tatarlar'dan toplanan yardımcı askerlerin dar zamanda öte tarafa geçivermeleri çok kuvvetle beklenirdi. Bunlar Düşmanın çokluğundan ürkmeyen ve bir yerde mağlup olmayan Osmanlı askerinin de bozulmasına sebep oldular.

YILDIRIM BAYEZİD HAN ZAMANINDAKİ ÂLİMLER VE ŞEYHLER

O asrın en âlimi Molla Fenâri idi. Önce Anadolu'da Alâaddin Esved'den ve Aksaray'lı Cemaled-

din'den ders almış sonra Mısır'a gitmiş, Hoca Ekme'l'den yüksek ilimleri tamamlayıp icazet almıştı. Anadolu'ya dönüşünde Bursa kadısı oldu. Çok şöhrat buldu. Cuma günü evinden camiye gidinceye kadar büyük, küçük herkes onun yüzünü görmek için yollarda saf saf dizilirlerdi. Osmanlı Sultanları tarafından kendisine çok hürmet gösterildi. Çok zengin oldu, güzel bir yerde cami ve medrese yaptırdı. Süsler içinde oniki hademesi ve kırk cariyesi vardı. Fakat kendi yiyeceği ve giyeceği için temiz mal edinmek üzere kazzazlık yapardı. Dervişler gibi aña giyerdi. Ve "Kazzazlıktan kazandığım para bundan daha iyi elbise giymeme yetişmez." derdi. Ona hased eden bazı âlimler, bu halinden dolayı ona mürai derlerdi. Molla Fenâri ise her işinde doğru hareket eder ve her zaman doğruyu söylerdi. Yıldırım Bayezid bir davada "Ben bu işi biliyorum, bu böyledir." dediği zaman, Molla Fenâri "Siz cemaate gelmiyorsunuz, ben sizin şahadetinizi kabul edemem." dedi. Bunun üzerine Yıldırım Bayezid kendi köşkünün önünde bir cami yaptırdı ve orada kendisi için bir köşe ayırdı. Ve ondan sonra o camide cemaatle namaz kılmış ve özü bulunmadıkça cemaati terk etmemişti. Molla Fenâri 822 senesinde hacca gitti. Mısır'a uğradı, oranın âlimleriyle mübahese etti. Hepsi onun ilmini, kemalini tasdik ettiler. Mısır Sultan'ı olan (Melik Müeyyed) ona çok hürmet gösterdi. Mısır'ın Şeyhü'l-İslâmı olan (İbnî Hacer) onun hakkında: "Mevcud bütün ilimleri bilir. Ayrıca arabi ilimlerde tam bir bilgisi vardır." diye medhetmişti. Hakikatte de Fenâri o zaman bilinen bütün ilimlerde tam bir bilgi sahibi idi. Hacı

Bayram Veli'nin şeyhi olan Kayseri'li Şeyh Hami-
düddin ile sohbet ederek ondan da Tasavvuf ilmini
öğrenmişti. Onun zamanında Sadeddin Teftazani'nin
eserleri Anadolu'ya geliyor, talebe onları yazıp oku-
yabilmek için tatil günleri olan Cuma ve Salı ye-
tişmediği için, talebenin kitapları yazmalarına va-
kit bulmaları için Pazartesi gününü de tatil günle-
rine ekledi.

Molla Fenâri'nin en meşhur ve mühim olan
eseri Usul'ü-Fıkıh'tan (Füsulü'l-bedayi') adındaki ki-
tabıdır. Mantık ilminden (Risale'i-Esiriyye) kitabı
üzerine güzel bir şerhi vardır. Bunlardan başka da-
ha birçok eserleri varsa da, işinin çokluğu onları
beyaz etmeğe vakit bırakmamıştır. Müsvedde ha-
linde kalmıştır. Vefatında yüzellibin altını ve birçok
eşyasından başka onbin cild kitabı kalmıştır. (Al-
lah rahmet eylesin).

Yine o asrın âlimlerinden biri de Alâaddin Es-
ved'in oğlu Hasan Paşa'dır ki, babasından ders al-
dıktan sonra Aksaray'lı Cemaleddin'in dersine de-
vam etmiş, Molla Fenâri ile ders arkadaşı olmuş-
tu. Sarf ilminde (Merah'ı) nahivden de (Misbah'ı)
şerh etmiştir.

Molla Fenâri ile aynı zamanda bulunan âlim-
lerden biri de Safersah adındaki âlimdi. Akli ve
nakli ilimleri etrafiyle bilirdi. Fenâri akli ilimler-
den çözemediği bazı meseleleri ondan sorarak öğ-
renirdi.

Yine o asrın büyük âlimlerinden biri de Molla
Fenâri'nin oğlu Muhammed Şah idi. Babasından da-
ha zeki bir genç idi. Bursa'daki Sultan medresesi
babasının sağlığında ona verilmişti. Şemseddin Fe-

nâri'nin öteki oğlu Yusuf Bâli'de o asırda yetişmiş büyük âlimlerdendir. Kardeşi Mehmedşah ölünce onun yerine müderris olmuş, sonra da Bursa kadısı olmuştu.

O asrın meşhur âlimlerinden biri de İbni Melek diye tanınan İzzeddin Abdullatif adındaki derya gibi âlim ve fazıl bir zattı. Bütün ilimlerde, bilhassa şer'i ilimlerde çok büyük üstad idi. Aydınoğlu Mehmed Bey'in hocasıydı. Tire'de yerleşmişti. (Mecmaü'l-Bahreyn, Meşarikü'l-Envar ve Usul'ü-Fıkıh'ta Menar'ı) şerh etmiştir. Onun (Ferişteoğlu) diye bilinen bir kardeşi daha vardı ki, dalalet fırkalarından Hurufilerin reisi olan (Fazlullah Hurufi)'nin mensuplarındandı. (Allah, Allah bir menba'dan bu nasıl acı ve öteki nasıl tatlı bir sudur.)

Oğlu Molla Mehmed de büyük âlimlerdendi. (Vikaye) üzerine güzel bir şerh yazmıştır.

O asrın tanınmış bilginlerinden ve meşhur âlimlerinden (Ali Antaki'nin oğlu Abdurrahman) da hadis, fıkıh ve tefsir ilimlerinde tam bir bilgi sahibi olduktan başka Cifir ve harf ilimlerini de bilirdi. Garip ilimler dedikleri bu ilimleri öğrenmek için Mısır'a, oradan da Afrika'ya gitmişti. Bursa'ya geldiği zaman Molla Fenâri onunla görüşüp çok istifade etmiştir. Birçok eserleri vardır. Meşhur (Fevayihî Miskiyye fi'l Fevatihi'l-Mekkiyye) adındaki kitap onun eseridir.

Alâaddini Rumi diye anılan çok zeki ve âlim bir adam daha vardı. Sadeddin ile Seyyid Şerif'in derslerinde bulunmuş ve onların aralarında yaptıkları mübaheseleri de dinlemişti. Onlardan öğrendiği sual ve cevapları ezberleyip başkalarına sorar ve

onları cevaptan aciz bırakırdı. Sonra Mısır'a gitti, Mısır âlimlerini de şaşırttı. Muhtelif fenlerden yapılmış sualleri havi bir kitabı vardır.

Ramazan Efendi de o asrın âlimlerinden olup Yıldırım Bayezid kendisini kazasker tayin etmişti. Şâir Ahmedi Germiyanlıydı, âlim bir zattı. Anadolu'da tahsil ettikten sonra Mısır'a gidip orada Molla Fenâri ile birlikte okumuştı. Dönüşünde Germiyanoglu'na muallim olmuştu. Germiyanoglu şiire hevesli olduğundan o da şiirle meşgul olmuştur. Bayezid Han'ın oğlu Süleyman Çelebi'ye intisab etti. Ve (İskendername) diye meşhur olan kitabı yazdı. Pek çok şiir söyledi. Timurlenk Anadolu'ya gelince, onu sohbet ettikleri arasına aldı. Aralarında birçok lâtifeler geçmiştir..

Aydın ulemasından Hacı Paşa Mısır'da Molla Fenâri ile beraber tahsil etmişti. Sonra tıp ilmine dönerek bütün zamanlarını ona verdi. Dönüşünde Aydınoglu Mehmed Bey adına tıp ilminden (Şifa'yı yazdı. Yine tıbtan (Teshil) adındaki küçük kitabı Türkçe yazdı.

O asrın meşhur şeyhlerinden biri de Kayseri'li Şeyh Hamid hazretleriydi. Zahir ve bâtın ilimleri bilirdi. İlk zamanlarında Bursa'da oturur ve sırtında ekmek satardı. Molla Fenâri onun kadir ve kıymetini anladığı için onunla görüşür ve ondan istifade ederdi. Bayezid Han camii kebirı yaptıktan sonra, onu camiye vaiz tayin etti. Fakat günden güne kalabalık arttı ve pek çok izdiham oldu. Şeyh halveti seven bir zat olduğundan Aksaray şehrine gidip orada halvete çekildi.

O zaman Ankara'da müderris olan Hacı Bayram da dersi bırakıp Şeyh Hamid'in yanına gitti ve tasavvuf yoluna geçti ve ondan izin alarak şöret buldu.

En meşhur şeyhlerden biri de Emîr Buharî idi. Yukarıda hal tercümesi geçmiştir.

O asrın meşhur şeyhlerinden biri de Şeyh Safiyüddin Erdebili'nin Halifelerinden Erzincan'lı Abdurrahman'dı. Anadolu'ya gelip Amasya tarafındaki dağlarda yaşıyordu. Bir sabah kendisini pek üzgün gördüler, sebebini sordukları zaman "Erdebilliler sağlam akide sahibi ve takva içindeydiler. Bugün şeytan onları azdırdı ve babalarının yolundan çıkardı." dedi. Çok geçmeden meşhur Haydar'ın dalalet yoluna saptığı ve kendinden evvel gelenlerin usul ve adabını değiştirdiği haberi alındı.

Sakarya nehri kenarında bir köşeye çekilip halkı irşad eden (Taptuk Emre) de o asrın evliyasından idi. Meşhur Yusuf Emre onun yakınlarından olup zaviyesine hizmet ederdi. O da vecd hal sahibi idi. Türkçe yazılmış şeyhçe ve mürşidçe pek çok şiirleri vardır.

SALTANAT FASILASI

Ankara bozgununda büyük Şehzade Emîr Süleyman Çelebi Rumeli yakasına geçerek, Edirne'de tahta çıkmış Sadrazam Ali Paşa ile Yeniçeri Ağası Hasan Ağa da diğer Rumeli kumandanlarıyla beraber ona biat etmişlerdi.

Çelebi Sultan Mehmed de Lalası Bayezid Bey ve bir kısım kumandanlarla kendisine verilmiş olan

Tokad ve Amasya tarafına gitmişti. Fakat Musa Çelebi babasıyla beraber esir olmuştu. İsa Çelebi de Bursa'ya kaçarak bir yerde gizlenmişti.

Timur'un dönüşünde sayısız askerlerinin önlerine gelen yerleri yağma edip sömürmeleri Moğol adeti olduğundan o tarafta bulunan ahali dağılıp birer tarafa sığındıkları gibi Çelebi Sultan Mehmed de yanındakilerle beraber Bolu dağlarına çıkıp işin sonunu beklemeğe başlamıştı. İsa Çelebi ise, gizlendiği yerden çıkıp eski payitaht olan Bursa'yı zabte-diverdi.

Ankara vakasından sonra Anadolu'da ortadan kalkmış olan Beylikler birer birer meydana çıkıp devletlerini kurmağa başladılar. Karaman, Germiyan, Mentеше, Saruhan ve Aydınelleri; Rumeli tarafında da Mora, Sırp, Eflak memleketleri Osmanlı devletinden ayrıldılar. Osmanlı ülkesinin üçte birinden fazlası elden çıkmıştı. Geri kalan memleketler de yukarıda geçtiği gibi üçe ayrılmıştı. Rumeli'de Emir Süleyman, Anadolu'nun doğusunda da Çelebi Sultan Mehmed, batısında ise İsa Çelebi adlarına hutbe okunuyordu.

Osmanlı böyle üç Beyliğe ayrılarak zayıflaması İstanbul Kayseri'yle Sırp ve Eflak Beylerini memnun ettiği için bu Beyliklerin üçünü de tasdik ettiler.

Emir Süleyman Çelebi Şehzadelerin en büyüğü olduğu için Edirne tahtına çıkmış Rumeli kumandanları da ona biat etmişlerdi. Kardeşleri de ona biat edip el birliğiyle işe yapışarak devletin böyle karışık bir zamanında büyüklerinin yardımına koşmaları lâzım gelirken Şehzadelerin birbir-

leriyle uğraşarak sanki Timur'un eksik bıraktığı yıkıp yakmayı tamamlamaya çalışır bir halleri vardı.

Fakat onlar da bu hususta mazur görülüyorlardı. Çünkü babalarının meydana koyduğu kardeş öldürmek kötü adetine çarpılmamak için böyle hareket etmişlerdi. O zamana göre hükümetten el çekmek candan geçmekle beraberdi. Yıldırım Bayezid kardeşi Yakub Çelebi'yi kendisine isyan eder diye düşünerek öldürmüş olduğuna göre, bu sefer de Emir Süleyman'ın da başa geçince kardeşlerini öldürmesi kuvvetle beklenirdi. İşte bundan dolayı bütün Şehzadeler müstakil olmak sevdasına düştüler. Birbirleriyle çatışa geldikleri için on bu kadar sene (Saltanat fasılası) meydana geldi. Ve bu fetret günleri denen zaman içinde, Osmanlı devleti o kadar karanlık ve karışık bir hale geldi ki, o zamanın tarihi vakalarını bile gerektiği gibi zabtetmek mümkün olmadı. Tarihler birbirine aykırı rivayetlerle doludur. Çelebi Sultan Mehmed'in yaşı ve doğum tarihi bile iyice belli değildir. Bu zamana ait vakaların en meşhur ve doğru olanı aşağıya yazılmıştır.

Emir Süleyman Edirne'de yerleştikten sonra eğlence ve işrete dalarak devleti unuttu. Devlet işleri Sadrazam Ali Paşa'nın elinde kaldı. O da zevkü sefa meclisleri top'ayarak kadehleri dolaştırmakla meşgul oldu. Bundan dolayı halk, devletten nefret etmişlerdi.

Çelebi Sultan Mehmed ise, büyük ceddi Osman Gazi'nin yolunu tutup işleri mutedil ve adil bir tarzda yürüttüğünden halkın kalbini kazanmıştı. Ti-

mur döndükten sonra onun talii parladı. Fakat kendisi ağır ağır hareket eder, vakarını ve ağır başlılığını korurdu. Hatta Emir Süleyman Edirne tahına çıktığı zaman, ona uygun hadiyeler göndererek tebrik etti. Emir Süleyman da, Rumeli hediyesi olarak ona cariyeler gönderdi.

Çelebi Sultan Mehmed bu suretle büyük biraderi Emir Süleyman tarafından emin olduktan sonra yanındaki birkaç bin askerle Bolu'dan Mudurnu'ya gitti. Firuz Beyzade Yakub Bey tarafından karşılandı. Ve onun aracılığı ile Bursa'ya doğru yürüdü. İsa Çelebi'nin askeri karşı geldiyse de muharebe sonunda bozuldular. Yine Yakub Bey'in tedbiriyle Çelebi Sultan Mehmed Balıkesir tarafına gitti. O tarafların idaresini elinde bulunduran Yakub Bey'in dayısı İnebey Subaşı kendisini karşıladı. Onun Sultan Mehmed'e itaat ettiğini Bursa tarafında bulunan İsa Bey işitince hemen askerini toplayarak ona karşı gitti. İnebey Subaşı Anadolu'yu iki kardeş arasında bölerek onları barıştırmak istedi. Sultan Mehmed onun nasihatini kabul ederek, Bursa şehrinden başlayarak doğu ve kuzey tarafında olan yerler, Sivas ve Tokat sınırına kadar kendisine ve batı ile güneyde olan yerler de İsa Çelebi'ye ait olmak suretiyle yapılacak taksime razı oldu ve bunu bildiren bir mektubu İsa Çelebi'ye gönderdi. İsa Çelebi hiddetlenerek: "Hâlâ saltanat merkezi olan Bursa şehri benim elimde iken bana karşı çıkmak Mehmed Çelebi'nin haddi mi? Onun mektubunun cevabı harb meydanında verilir. Saltanat kimin hakkı ise orada belli olur." diyerek mektubu getiren elçiyi huzurundan kovdu. Ve as-

kerini toplayarak ileri doğru yürüdü. Onun üzerine Çelebi Sultan Mehmed de Bursa'ya doğru ilerledi.

Ulubat ovasında iki ordu karşılaştı Oklar atıldı, mızraklar çatıldı, canlar yok bahasına satıldı, iki tarafın kahramanları yaka paça döğüştiler. İnebey Subaşı, İsa Çelebi'nin yoluna düştüğü için onun eliyle öldürüldü. Galebe İsa Çelebi tarafında görölüyordu. Fakat sonunda bozuldu, Yalakova tarafına kaçtı. Ona bağlı olan birkaç kişi de bir gemiye binerek İstanbul'a gidip Kayser'e sığındılar. Onun Lalası olan Timurtaş Paşa da kaçarken kendisinin atı yanında giden hizmetçisi hainlik ederek onu öldürdü. Ve cesedini Çelebi Sultan Mehmed'e sanki kıymetli bir hediye veriyormuş gibi takdim etti. O da onu İnebey Subaşı'ya bedel tutarak, boynunu vurdu ve kesik başını zafer alâmeti olarak Emîr Süleyman'a gönderdi. 806 senesinde Bursa'ya girdi ve ecdadının tahtına oturdu. Sonra Germiyan-öğlu'na memurlar gönderdi. Babasının tabutu ile Musa Çelebi'yi getirtti. Tabutu hususi türbesine defnetti. Musa Çelebi'ye de ikramda bulundu. Sonra vilâyetin etrafını dolaşmağa çıktı, baharı Tokat'da geçirdi.

Saltanat ortaklaşa yapılamayacağından Emîr Süleyman, Sultan Mehmed'i de ortadan kaldırarak bütün Osmanlı ülkesini kendi eline geçirmek için Anadolu yakasına geçmek istedi. Fakat gün görmüş yaşlı kumandanlardan bazıları, bunu uygun görmediler. "Mehmed Çelebi her ne kadar yaşça genç ise de, yaptığı işler büyüktür. Beşerin kudreti dışındadır. Ne tarafa gittiyse muzaffer oldu. Timur gibi zalim bir adamın zamanında gösterdiği kahraman-

lıkları ancak Zaloğlu Rüstem'ler yapabilmıştır." diyerek onunla muharebe etmesini uygun bulmadılar. Ve "En güzel tedbir ancak İsa Çelebi'yi kuvvetlendirerek onun üzerine musallat etmektir." dediler.

Emir Süleyman bu fikri doğru buldu. İstanbul'dan İsa Çelebi'yi getirtti. Lâzım gelen ihtiyaçlarını tedarik edip kendisini kuvvetlendirerek Anadolu yakasına geçirdi. O da gidip Karasi vilâyetini aldı. Öteki yerleri de kolayca alacağını zannederek Bursa'ya doğru yürüdü. "Kardeşinizle davanızı ayırd edin de hanginiz galip gelirse kaleyi ona teslim ederiz." denildi. Başka taraflardan da öyle cevap aldı.

Bu suretle İsa Çelebi dolaşarak Beypazarı'na geldi. Kış da çattı. Çelebi Sultan Mehmed'e gönderdiği bir mektubunda (Benim can kardeşim, sana karşı gelmekten vaz geçtim. Himayene sığındım, memleketinize gelip misafir oldum. İlkbahara kadar burada kalayım. Sonra emrettiğiniz yere gideyim." diye yalvardı ve kuvvetli yeminlerle Çelebi Sultan Mehmed'i kandırdı. O da insanlık ve kardeşlik gayreti güderek kardeşiyle beraberindekilerin ihtiyaçlarını gönderdi. Misafirperverlik göstermeleri için de memurlarına emir verdi. Ve münasip hediyeler de gönderdi.

İlkbahar gelince İsa Çelebi Sultan Mehmed'in izniyle Sivrihisar üzerinden Karaman'a gitti. Birçok başbozuk serseriye topladı ve onlarla Bursa'ya kadar geldi. Evvelce Sultan Mehmed'in kendisine göndermiş olduğu mektubu okuyarak (Ben kardeşim ile sulh oldum) dedi. Şehre girmek isteyince

memleketin ileri kelenleri kapıları kapayıp red cevabı verdiler. Buna kızan İsa Çelebi şehri yağma edip yaktı. İşi haber alan Sultan Mehmed onbin süvari ile Amasya'dan hareket edip üç dört gün içinde Bursa'ya ulaştı. İsa Çelebi'nin yanında yirmibin kadar haşarat vardı. Fakat bir saat kadar muharebe ettikten sonra bozulup dağıldılar. İsa Çelebi beş on atlı ile kaçıp İsfendiyar Bey'e sığındı. Çelebi Sultan Mehmed Bursa'ya girdi, yanmış olan yerleri yapmağa başladı ve ahaliyi teselli etti.

İsfendiyar Bey askerini toplayarak İsa Çelebi ile beraber gidip, Ankara kalesini sardılar. Bu haberi alan Sultan Mehmed o tarafa koştu. Onlar daha kaleyi ele geçirmeden yetiştı. Ayağının tozu ile cenge girişti. Ve galebe etti. İsfendiyar ile İsa Çelebi kaçıp Kastamonu'ya gittiler. Sultan Mehmed bu zaferden sonra Bursa'ya döndü, birkaç gün kaldıktan sonra yine Amasya tarafına gitti.

O zaman etraftaki Beylikler Çelebi Sultan Mehmed'in kuvvetini görüp Osmanlı hükümetini müstakıl olarak başına geçeceğini anladılar ve ona hulüs çakmağa başladılar. Karamanoğlu birçok hediyelerle kazaskerini gönderdi. Zülkadir oğlu Süleyman Bey de ağır peşkeşlerle seçkin kumandanlarından birini gönderip kızını Sultan Çelebi Mehmed'le nişanladı.

İsa Çelebi ise başına birçok serseri toplayarak Bursa taraflarına gidip etrafı yağmaya başlayınca, Çelebi Sultan Mehmed hemen Bursa'ya döndü. O zaman İsa Çelebi Mihaliç'de bulunuyordu. Kaçarak Aydınoğlu Cüneyd Bey'in yanına gitti. O da etrafa mektuplar gönderdi. Osmanlı devletinin bu kadar

dağınık ve sarsılmış bir halde iken tekrar toplanıp da kuvvetlenmesini Anadolu Beyleri istemediği için Saruhan ve Menteşeoğulları Cüneyd Bey ile birleşteler ve yirmibin kadar asker topladılar. Sultan Mehmed bunu haber alınca onbin kadar seçkin askerle üzerlerine yürüdü. Muharebe sonunda birleşik beylerin askerleri bozuldu ve dağıldılar. Cüneyd Bey günahından tövbe edip kefenini omuzuna alarak gidip af diledi. Sultan Mehmed de onu affedererek İzmir eyaletini kendisine verdi. Fakat Yıldırım Bayezid devrinde olduğu gibi Aydın vilâyetinin güzel yerlerini eskiden olduğu gibi kendi hükûmetine kattı. Sonra koşarak Saruhan üzerine yürüdü. Saruhan Bey'i Hızır Şah bir hamamda içerek eğleniyordu. Tutularak idam edildi. Memleketi Çelebi'nin adamlarından birine verildi. Sonra Germiyan üzerine gidildi. Germiyanoglu kendisini karşılayarak Kütahya kalesinin anahtarlarını teslim etti. Sultan Mehmed onu hükûmeti başında bırakarak ikram ve iltifatta bulundu. Sonra Bursa'ya döndü.

İsa Çelebi kaçarak Karamanoğlu'nun yanına gitmiş ise de Karamanoğlu Çelebi Sultan Mehmed'in hışmından korktuğu için ona yüz vermedi. O da dağlara, bayırlara düşüp adı ve sanı kayboldu. Bir zaman sonra Eskişehir taraflarında saklanmış iken tutulup öldürüldüğü söylenir.

Çelebi Sultan Mehmed'in bütün Anadolu'yu ele geçirerek bu kadar kuvvetlenmesine, Emîr Süleyman gönlü razı olmadı. Hele eski payitaht olan Bursa tahtına oturması merakına dokundu. Ve hemen bütün Kapıkulu ve Rumeli askerleriyle Bursa üzerine yürüdü.

Bunun üzerine Çelebi Sultan Mehmed, kumandanlarını çağırarak bir divan topladı. Danışma sırasında "Emir Süleyman Bursa'ya gelmeden biz Ankara'ya gidelim. Ankara'ya saldırırsa yolları kapayarak yiyecek sıkıntısıyla sıkıştıralım. Ara sıra da etrafından gece baskını yaparak topluluğunu ayıralım. Yoksa bu kadar sayısız büyük bir ordu ile karşı karşıya muharebe etmek tehlikeli ve zararlıdır." dediler. Sultan Mehmed de bu fikri kabul ederek Ankara'ya doğru yürüdü.

Emir Sultan Bursa'ya gelip oradan Ankara üzerine yürüyünce, Sultan Mehmed artık açıktan açığa kaçmaktan utanıp, dayanıp durmak istediye de Lalası Bayezid Bey ile Mukbil Subaşı söze başlayarak "Üzerimize gelen de tahtın varisidir. Onunla döğüşmek güçtür. Başlı başına Rumeli'ye maliktir. Saltanatında ferman sahibidir. Yaşı dolayısıyla senden daha ziyade saltanata lâayık olduğunu düşünmektedir. Onu başlı başına düşman zannetmek doğru olmaz. Olabilir ki, dar bir zamanda asker onun tarafına geçebilir. En doğru hareket Ankara'nın korunması için kumandanlardan biri oraya tayin edilmelidir." dedikleri zaman, Sultan Mehmed de bu fikri kabul ederek Ankara'nın korunmasını Firuz Bey'in oğlu Yakub Bey'e havale etti. Kendisi de şehirleri dolaşarak ileri yürüdü.

Emir Süleyman büyük bir ordu ile Ankara önüne geldi. Ahali hemen ona boyun kestiler. Oradan ileri doğru yürüdüye de rasgeldiği kaleler dayandığı için birini bile eline geçiremedi. O sıralarda Sultan Mehmed zaman zaman emir Süley-

man'ın askerine gece baskını yaparak sıkıştı-yordu.

Emir Süleyman bu halden usanıp Bursa'ya döndü. Vezir ve kumandanlariyle kaplıcalarda yine iş-ret ve eğlence alemine koyuldu. Ve asker toplulu-ğunu dağıtıp zevkü sefa ile meşgul oldu. Sultan Mehmed Amasya'da iken kardeşinin bu halini öğ-renince hemen yanındaki askerle koşarak Bursa tarafına gitti, Sakarya nehri kenarına vardı.

Emir Süleyman'ın adamlarından Süleyman Su-başı o nehrin kenarında bulunuyordu. Hemen kaça-rak Bursa'ya geldi. O sırada Emir Süleyman Nahil hamamında zevk ve sefa ile meşgul bulunuyordu. Bu haberi alınca Rumeli'ye kaçmayı düşündü. Fa-kat Vezir Ali Paşa mani oldu. Onun aldığı tedbir ile Yenişehir tarafında Çakırpınar denilen vadiye gidildi. Etrafa dağılmış olan askerin orada toplan-ması için emirler verildi. Sultan Mehmed de ora-ya gitti. İki taraf karakolları çarpıştılar. Sultan Mehmed'in karakol askeri galebe çaldı. Emir Sü-leyman yine kaçmak istedi. Fakat Ali Paşa engel oldu. Sultan Mehmed'e sadakat yüzü gösterip, "Se-nin adamların seni ele vermek isterler." diye giz-lice hilekârlık yaparak mektup gönderdi. Sultan Mehmed'i şüpheye düşürdü. Tesadüfen o sırada Sul-tan Mehmed'in şerbetçisi İlyas da Emir Süleyman'ın yanına kaçınca bu şüphesi kuvvetlendi. O sırada şiddetli yağmurlar yağdı, büyük seller aktı, yollar geçilmez oldu. Emir Süleyman'ın askeri ise yavaş yavaş gelmekte olduğundan kuvveti artıyordu. Bun-dan dolayı Sultan Mehmed Amasya tarafına döndü.

Emir Süleyman bu suretle Çakırpınar tehlikesinden kurtulup Bursa'ya dönünce her tarafa çeteler çıkardı ve şehirleri yağma etmelerine izin verdi. Aksaray tarafını talan etmek üzere de Evrenos Bey'i gönderdi. Karamanoğlu onun hücumundan kurtulamayacağını anlayınca Sultan Mehmed'le beraberleşerek Cemale kalesi önünde görüştü. Ona Karamaneli'nin yarısını vermeyi vaad etti. Ve birlikte hareket etmek üzere andlaşmaya vardılar,

Evrenos Bey bu andlaşmayı haber alınca hemen Emir Süleyman'ın yanına giderek işi anlattı. Ve "Bizim yapacağımız şey Ankara'ya gidip derneği orada kurmaktır. Eğer iki müttelik beyler üzerimize gelirlerse kaleyi arka verip savaşmak kolay olur." dedi ve bu fikir beğenilerek Ankara'ya gidildi ve orada ordu kuruldu.

Ona karşı Çelebi Sultan Mehmed de Karamanoğlu ile görüşüp şöyle bir karar verdiler.: Emir Süleyman evvelce nasıl İsa Çelebi'yi musallat edip kendisini işgal ettiyse, o da onun gibi yapmak için Musa Çelebi'yi Rumeli'ye geçirip Emir Süleyman'ı meşgul etmeyi düşündü. O zaman Musa Çelebi kendi yanında idi. Kendisine bir sancak verilir ümidiyle Çelebi Sultan Mehmed'in istiklâl kazanmasını bekliyordu. Sultan Mehmed onunla bu meseleyi görüştü. Musa Çelebi Rumeli'de kazandığı takdirde hutbe ve sikke Sultan Mehmed adına yapılacak ve yaşadıkça ona sadık kalacağına yemin ile taahhüt edecekti. Bu suretle aralarında bir andlaşma yapıldı. Musa Çelebi'nin ihtiyaçları tamamlanarak ve lâzım gelen yerlere tavsiyenameleler yazılarak onu Eflak yakasına gönderdi.

Eflak Bey'i Mirçe de Emîr Süleyman'a kırıgın olduğundan Musa Çelebi'yi iyi karşıladı ve hediyeler vererek önüne düştü. Osmanlı hududuna kadar kılavuzluk yaptı. Rumeli Beyleri Emîr Süleyman'ı içkiye düşkünlüğünden dolayı ondan nefret etmişlerdi. Musa Çelebi'nin Silistire'ye geldiğini haber alınca takım takım gidip itaatlerini bildirdiler.

Emîr Süleyman bunu haber alınca içki başına sıçradı. O sırada yani 811 senesinde Sadrazam Ali Paşa ölmüştü. Her ne kadar o da ayyaş idiyse de tecrübeli ve cin fikirli bir adam olduğu için devlet işlerini oldukça idare ediyordu. Onun ölümünden sonra Emîr Süleyman'ın idaresi bir kat daha karıştı ve çığırından çıktı. Ordusuyla hemen Rumeli'ye geçti.

Edirne civarında Musa Çelebi ile çok şiddetli bir muharebeye tutuşarak galip geldi. Musa Çelebi, mağlup olarak sarp dağlara çekildi. Emîr Süleyman muzaffer bir halde Edirne'ye girdi ve yine kendisini işrete verdi.

Musa Çelebi başına bir hayli adam topladı. Ve Mihaloğlu Mehmed Bey gibi şöhretli zatları kendisine çevirdi. Bir gün sabahleyin erkenden yürüyüp Edirne yakınlarına geldi. Kumandanlar saraya gittiler. Emîr Süleyman bir hamamda işrete dalmış ve cihanı unutmuştu. Beyler hemen o hamama girdiler. Beylerin en yaşlısı olan Evrenos Bey'i içeri gönderdiler. O da, Emîr'e çıkıp "Kardeşin şehrin yakınlarına gelmiş ne emredersin?" deyince, Emîr Süleyman "Lala sen bunamışsın, Musa gibi kötüğimiz altında büyümüş bir oğlan ne iş yapabilir." diye Evrenos Bey'i dışarı çıkardı. Evrenos Bey mah-

cup olarak çıkıp işi kumandanlara haber verdi. Onun üzerine Yeniçeri Ağası Hasan Ağa'yı içeri gönderdiler. O daha sert sözler söyleyince, Emir Süleyman hiddetlenerek onu tallaklara tutturup sakalını traş ettirdi. Hasan Ağa cas cavlak dışarı çıktı. Atına bindi ve beylere dönerek "Bu nefsinin havasına kapılmış, Çelebi'den ne beklersiniz? Ben Musa Çelebi'nin yanına gidiyorum. İsteyenler benimle gelsinler." diyerek atını sürdü. Yeniçeri de arkasına düşüp gittiler. Hepsi birden Musa Çelebi'ye biat ettiler. Beyler de ipliği kopmuş tesbih taneleri gibi dağılıp Musa Çelebin'in yanına gittiler. Emir Süleyman'ın yanında ancak Karaca Bey, Mukbil Bey ve Oruç Bey kaldı. Emir Süleyman da işi öğrenince zevk kadehini mermer taşına çaldı. Hemen saraya can attı. Musa Çelebi hiç bir engelle karşılaşmadan Edirne'ye girdi. Doğru hamama gitti. Emir Süleyman'ı orada bulamayınca sarayı kuşattı. Emir Süleyman da kapıları kapatıp müdafaaya kalkıştı. O hal üzere akşam oldu. Emir Süleyman geceleyin sarayın gizli kapısından şehrin dışına çıkıp beş altı adamıyla Karaca ve Kara Mukbil taraflarından bulunan atlara binerek İstanbul'a gitti. Fakat onun peşinden koşanlar yetişerek tutup idam ettiler. Naşı Bursa'ya getirildi. Emirlik müddeti sekiz senedir. Yaşı da otuzu bulmuştur.

Bu facia 814 senesi başlarında oldu. O zamana kadar Çelebi Musa kardeşi Sultan Mehmed namına hareket ediyordu. Fakat vakanın akabinde Edirne tahtına oturdu. Amasya'da iken Çelebi Sultan Mehmed'e vermiş olduğu sözden dönerek kendi adına hutbe okuttu ve sikke bastı. Emir Süley-

man'a bağı olan Rumeli Beyleri'nden intikam almak için çoğunu öldürdü. Memuriyetlerini de kendi adamlarına verdi.

Beylerin en yaşlısı olan Evrenos Bey'in beş altı bin kahraman adamları ve Mîr Liva oğulları vardı. Ona çok ağır muameleler etti. Zavallı ihtiyar canını güç kurtardı. Hasılı Rumeli Beylerini kendisinden soğuttu. Ve merhum vezir Ali Paşa'nın oğlu, bir rivayette de kardeşi olan İbrahim Paşa'yı kendisine vezir yaptı. Kayser'in Yıldırım Bayezid'le yaptığı andlaşma üzere üç senelik vergi istemek ve vermeyecek olursa İstanbul'u saracağını bildirmek üzere İbrahim Paşa'yı İstanbul'a gönderdi.

İbrahim Paşa ise Musa Çelebi'nin tavır ve hareketlerinden hoşlanmıyordu. Osmanlı ileri gelenlerinin çoğu da Çelebi Mehmed'in başına toplanmışlardı. Herkesin kalbi ona dönüktü. Musa Çelebi sert ve haşin tabiatli olduğundan kumandanların kalbini kırıyordu. İbrahim Paşa İstanbul'a gelince Çelebi Sultan Mehmed'le haberleşerek Bursa'ya gitti. Sultan Mehmed o zaman Bursa'da bulunuyordu. İbrahim Paşa'yı kendisine Başvezir yaptı. Bu İbrahim Paşa'nın, Ali Paşa'nın kardeşi olduğu hakkında bir rivayet söylenirse de, meşhur söylentiye göre Ali Paşa'nın oğludur.

Sultan Mehmed 816 senesinde onbeşbin askerle Kayser tarafından hazırlanan gemilere binerek Rumeli'ye geçti. Ve İstanbul yakınlarında İnceyiz adındaki yerin yanında Musa Çelebi ile harbe tutuştu. Musa Çelebi'nin askeri bozuldu. Musa Çelebi kaçmak istedi. Fakat yanındaki Yeniçeri ve öteki Kapıkulları "Sen gidersen bizim hepimizi öldürürler."

diyerek atının gemine sarıldılar. Bu suretle Musa Çelebi, yedibin kadar askerle harb yerinde kaldı. Çelebi Mehmed'in askeri ise bozguna uğrayanların peşinden gitmek ve ganimet malı elde etmek için yanından ayrıldılar. Çelebi'nin yanında ancak üç, beşyüz süvari olduğu halde Musa Çelebi'nin üzerine yürüdü. Yeniçeriler ise oklarını yağmur gibi yağdırdılar. Sultan Mehmed'in yanındaki askerin çoğu öldü. Kendisi ve atı da yaralandı. Çaresiz kalarak harb meydanından çekilip Kayser'in hazırladığı gemilere binerek Anadolu yakasına geçti, Bursa'ya ve oradan da Amasya taraflarına giderek asker toplamağa başladı. Kendisinin kayınpederi olan Zülkadiroğlu Süleyman Bey'i de çağırdı. Süleyman Bey birçok Türkmen askeriyle Ankara sahrasında Çelebi Sultan Mehmed'in ordusuna ulaştı. Başka taraflardan da pek çok asker orduya katılmıştı. Yeteri kadar kuvvet toplandıktan sonra Sultan Mehmed yine İstanbul yoluyla geçip Mihaloğlu Yahşi Bey'i Çarha'ya tayin etti. Vize'ye geldikleri zaman Evrenos Bey'den bir mektup alındı, yakında orduya katılacağını bildiriyordu. Ve Paşa Yiğit, Sinan Bey gibi şöhretli serhad beyleri Musa Çelebi'ye kırıgın oldukları için ordunun gelmesini beklediklerini de yazıyordu. Çelebi Sultan Mehmed'in ordusu ileri doğru giderken Musa Bey'in öncüleriyle karşılaşp çatıştılar ve onları bozdular. Musa Çelebi'nin kumandanlarına emniyeti yoktu. Onlar hakkında kötü düşünüyordu. Bu bozgunu da onların gevşek davranmalarına verdi. Edirne taraflarında muharebe yapılması kararlaştırılmış iken Musa Çelebi askerinin kendisine sadık olduğuna inanamadığından Filibe

ve Sofya taraflarına gitti. Sultan Mehmed de Zağra üzerinden F'ilibe ve Sofya yoluyla Şehirköyüne ve Niş taraflarına gitti. Tırhala valisi Sinan Bey, Üsküp valisi Paşa Yiğit ve Budak Bey gibi tanınmış Beyler geldiler. Çelebi Mehmed onlara iltifat etti. Evrenos Bey de büyük bir kalabalıkla gelince, Sultan Mehmed onu otağının kapısında karşıladı ve hürmet gösterdi. Sonra Sırbistan hududuna yaklaşıncı Sırp kralı da gelip itaatini bildirdi. Oradan Kosova sahrasına gittiler. O sırada İzmiroğlu Hamza Bey, Musa Çelebi'den yüz çevirip beşyüz süvari ile çıkageldi. İkrâm ve iltifat gördü.

Hasılı Musa Çelebi meydan muharebesinden kaçınıyordu. Ara sıra Sultan Mehmed'in askerlerine tecavüz ediyorsa da, bundan da bir netice alamıyordu. Askeri de günden güne azalmakta idi. Ve yaptığı tahkik sonunda, yanında Rumeli Beylerbeyi Mihaloğlu Mehmed Bey ile Timurtaş oğlu Umur Bey'den başka kimse kalmadığını askerinin de yedibin Kapıkulundan ibaret olduğunu anladı.

Sultan Mehmed ise serhad boyunda yürüyerek, serhad beylerini çağırıyor ve bu suretle ordusu günden güne kuvvetleniyordu. Bunun üzerine devlet büyükleri, beyler ve kumandanlarla görüştükten sonra, Karasu yolu ile tekrar Sofya tarafına gitti. Alâaddin ovasına geldi. Çamurlu denen yere kondu.

Musa Çelebi'ye bağlı olanların çoğu Çelebi Sultan Mehmed'e gelip itaatlerini bildirdiler. O sırada Musa Çelebi Ahtıman'a gelip, ne olursa olsun diyerek yedibin Kapıkulu ile harbe girmeğe karar verdi. Ve toplu bir halde Sultan Mehmed'in ordusu üzerine yürüdü. Ve ayağının tozu ile Çamurlu sah-

rasında muharebeye koyuldu. Fakat bir saat kadar muharebeden sonra, Musa Çelebi tarafında bozgun görününce Musa Çelebi çaresiz kalarak kaçmağa başladı. Atı bir batağa saplandı. Bayezid Bey, Yahşi Bey ve Budak Bey arkasından koşup etrafını sardılar. Tutarak Çelebi Mehmed'in huzuruna getirdiler. Çelebi'nin verdiği emir ve Osmanlı usul ve adeti üzere Musa Çelebi'yi kendi yayının kirişi ile boğdular. Sultan Mehmed ağlayarak cenazesini Bursa'ya gönderdi. Ve Murad Hüdavendigâr'ın türbesinde gömüldü.

Saltanat müddeti iki sene, yedi ay, yirmi gündür. Saltanat fasılası denilen fetret günleri onun ve fatiyle sona ermiştir.

Mihaloğlu Mehmed Bey, Musa Çelebi'nin Beylerbeyi idi. Muharebe sırasında tutulmuştu. Hapsedilmek üzere Tokat'a gönderildi.

Çelebi Sultan Mehmed pek çok zahmetler çekmiş, nice tehlikeler atlattı. Sonunda Musa Çelebi gailisini de ortadan kaldırdıktan sonra istiklâlini kazanıp Edirne'de resmen Osmanlı tahtına oturdu. Onun başlı başına saltanat tahtına oturmasıyla Osmanlı devletinin ikinci faslı olan ikinci asrı başlamış oldu. Bu suretle başlı başına idareye kavuşmak zor bir işti. Fakat devleti iyi idare ederek ayakta tutmak daha zordu. Babasının ve ecdadının almış olduğu yerler Timur'un darbesiyle mahvolup gitmişti. Asla yenilmez diye bilinen Osmanlı askerinin nizamı çok bozulmuş ve Osmanlı devleti batma tehlikesine yaklaşmıştı. Çelebi Sultan Mehmed kuvvetli kalbi, sağlam akli, dostlarına ve mütteliklerine karşı hakşinas olması, yani onların hakları-

nı tanınması, düşmanlarına karşı iyi tavırlı, tebaasına da adaletli ve şefkatli davranması dolayısıyla sekiz sene içinde Osmanlı devletini tehlikeden kurtarmış ve yeniden yaşatmıştı. Hakkıyla Osmanlı devletinin ikinci kurucusu olmak şerefini bu güzel huyları sayesinde kazanmıştır.

BÜYÜKLERİN ÖLÜMÜ

Meşhur Tefsir sahibi (Şeyh Şehabeddin) 780 senesinde vefat etti. Mısır'da tahsil ettikten sonra Anadolu'ya geldi. Aydınolu kendisine çok hürmet gösterdiği için Ayaslog'da yerleşti. İçi dışı mamur bir zattı.

791 senesinde (Hace Bahaüddin Nakşibendi) irtihal etti. Şöhreti kendisini tarife hacet bırakmaz.

Yine o sene meşhur şâir (Hoca Hafız Şirazi) vefat edip, Şiraz'da gömüldü. (Hâk-i musalla) terkihi vefat tarihidir.

792 senesinde son yetişen âlimlerin yüzüsu olan (Sadeddin Teftazani) fani âlemi terkettti. (Allah bol bol rahmet eylesin.) Şöhreti doğuya, batıya yayılmış olduğundan hakkında sözü uzatmağa hacet yoktur. Pek çok eseri vardır. Hele Belagat ilminden Telhis denen kitap üzerine (Mutavvel, Muhtasar) adıyla yazdığı şerhleri ve Usul'ü-Fıkıh'tan Sadrü'l-Şeria'nın (Tavzih) adındaki kitabına yazdığı (Telvih) adındaki şerhi; Kelâm ilminden (Makasid) adındaki kitabı ile onun şerhi o asrın en güzel eserlerindendir.

İbni Haldun der ki: Kuzey Afrika'da ve Endülü's'de ilim, sanat ve medeniyet sona ermiş; felsefi

ilimlerden de eserler kalmamıştı. Fakat şurada, burada bazı kalıntıları görünüyordu. Fakat işittiğimize göre doğu taraflarında bu ilimler çok yüksek bir derecede imiş. Irak-ı Acem ile Maverâünnehir'de büyük medeniyetler sayesinde akli ve nakli ilimler olgun bir halde bulunuyormuş. Hele Horasan'ın Herat adındaki şehrinin büyüklerinden Sadeddin Teftazani diye bilinen bir zatın Mısır'da birçok eserlerini gördüm. Bazısı ilmi kelâm'dan, bazısı da usul'ü-fıkıhtan, bir kısmı da ilmi beyândandı. Bu eserler onun bu ilimlerde çok olgun bir halde olduğuna şehadet ediyorlar. Birçok bahislerin ve meselelerin incelenmesini yaptığı zaman kendisinin felsefede ve başka fenlerde de çok derin bilgisi ve yüksek mertebesi anlaşılmaktadır.

Dünyayı altüst eden meşhur Timurlenk, Hata ülkesini almak için kış mevsiminde Semerkand'dan çıkıp (Otrar)a gelince 807 senesi Şaban'ının onyedinci Çarşamba gecesı ateşli hummadan öldü. Cihan onun şerrinden kurtuldu. Beyaz tenli, kırmızı yanaklı, uzun boylu, omuzlarının arası geniş, başı büyük, parmakları kalın, uzun sakallı, yüksek sesli, sözü geçen bir adamdı. İki kulağında kıymetli inciden birer küpe vardı. Oyuna, eğlenceye, maskaralığa hiç bakmazdı. Kendisine zararı olsa da doğruyu söylerdi. Neticede faydası görünse de yalan söylemezdi. Kaybolan şeye acımazdı. Âlimler, müneccimler ve doktorlarla sohbet ederdi. Ümmi idi, okuma yazma bilmezdi. Fakat Farsça, Türkçe ve Moğolca kelimeleri bilirdi. Hafıza kuvveti çok yüksekti, bir kere işittiği şeyi unutmazdı. Cengiz töresine çok bağlı idi. Her vilâyette casusları vardı. Derviş ve

seyyah şeklinde gezerler ve topladıkları haberleri kendisine ulaştırırlardı. Ordusu birçok milletlerle karışıktı. Çoğu Türk ve Tatardı. Hepsi merhametsiz, katı kalpli kimselerdi. Timur'a çok sevgi ve bağlılıkları vardı. Müşkül bir işleri olsa onun adına adak yaparlardı. Öldüğü zaman vasiyeti üzerine, cenazesi Semerkand'a götürülüp gömüldü. Hayatında torunu ve Hindistan valisi olan Pir Mehmed'i veliaht yapmışsa da, öldüğü zaman veliaht'ına biat edilmedi. Çocukları ve torunları olan Mirza'lar arasında çekişmeler, döğüşmeler ve muharebeler oldu. Hasılı kurduğu devlet ihtilâller ve düzensizlikler içinde kaldı.

Mısır'da Abbasi Halifesi olan (Mutazid'in torunu Mütevekkil alellah) 763 senesinde Halife olmuştu. Mısır'ın karışıklığı sırasında, yani 779 senesinde askerin Atabey'i olan (Aybek el-Bedri) onu hal'etti. Merhum Halife Hakim'in torunu (Zekerriyya'yı) getirip, ona kaftan giydirerek (Musta'sım Billah) diye lâkab vermişse de hiç kimse ona biat etmediğinden onbeş gün sonra Zekerriyya makamından indirilerek, yine Mütevekkil'e biat olunmuştu. Sonra Mısır Sultan'ı olan Berkuk'a Mütevekkil'i kovuladılar. Berkuk 785 senesi Receb'inin yirmisekizinci Salı gecesi Mütevekkil'i hal' ederek kalede hapsetti. Ve Halife Hakim'in torununa (Vasık Billah Ömer) diye lâkab verilerek biat olundu. 788 senesi Şevval'inde Vasık ölünce, kardeşi Musta'sım Billah Zekerriyya'ya biat olundu ise de Sultan Berkuk, Mütevekkil'i hal' etmiş olduğuna pişman olarak 791 senesinde Mustasım'ı indirip Mütvekkil'i tekrar hilâfet makamına getirtti. Ondan sonra Mütevekkil

hilâfet makamında 808 senesi Receb'inin yirmisekizinci Salı gecesine kadar kalıp vefat etti. Halifelîği arada geçen hal' ve hapis zamanlariyle beraber kırkbeş seneye yakındır. Etraftaki hükümdarlar kendisine hediyeler gönderip saltanat kılıcını ondan kuşanırlardı. Hatta Yıldırım Bayezid Han da, ona pek çok hediyeler göndererek Sultan ünvanını ondan almış, o da ona (Sultan-ı Rum) Yani Anadolu Sultan'ı ünvanını vermişti.

Bazı tarihçilerin yazdığına göre Murad Hüda-vendigâr (Muharnmediyye) sahibi, Yazıcıoğlu (Mehmed Efendi)yi elçilik sıfatı ile Halife Mütevekkil'e göndermişti. Sonradan Yıldırım Bayezid de (Sadeddin el-Beridi) adındaki kumandanı, sonradan da İnegöl kadısı (Molla Kıvamüddin)i göndererek Mütevekkil'i Bursa'ya davet etmişti. Bu davet halkın nazarında Halife'nin kadrini artırmış olduğundan, o günden sonra Berkuk tarafından kendisine kötü bir muamele yapılmamıştır. Mütevekkil'in vefatında pek çok evlâdı kaldı. İçlerinden beşi (Abbas, Davud, Süleyman, Hamza ve Yusuf) hilâfet tahtına oturmuşlardır. Kendisinden sonra Mısır'da Halife olanlar hep onun çocukları ve torunlarıdır. Vefat ettiği zaman veliaht'ı olan oğlu Abbas (Müstain Billah Ebû'l-Fazl) lâkabıyla Halifelik tahtına oturtulmuştur.

Yine 808 senesinde meşhur allâme, tarihçi (Muhammed'in oğlu Abdurrahman İbni Haldun) hayat kitabını dürdü. Her fende, her müşkülü çözen kıymetli bir zattı. Tunus'da doğmuştu. Tunus ulemasından ve zamanının başka âlimlerinden tahsil ederek akli ve nakli ilimlerde bütün akranının üstüne çıkmıştır. Sonra Fas'a gidip (Sultan Ebû Annân'ın) kâ-

tipliğinde bulunduğu zamanlar Afrika âlimlerinden ve Endülü's'ten Fas'a gelip giden büyük adamlardan ders alarak bilgisini artırmıştır. Sonra Fas Sultan'ı olan (Ebû Salim'e) 760 senesinde sır kâtibi olmuştur. Zamanın değışmesiyle dört sene sonra Endülü's yakasına geçip Gırnata'ya gitti. Gırnata hükümdarı (İbni Ahmer), veziri de meşhur (İbnü'l-Hatib) idi. İbni Ahmer tarafından sulh müzakeresinin tamamlanması için Kaştale kralı Alfonszade'nin yanına sefirlikle gönderildi. 766 senesinde Afrika yakasına dönerek Becaya'ya geldi. O zaman Becaya Beni Hafs'tan (Ebû Abdullah'ın) hükümet merkezi idi. Ebû Abdullah, onu kendisine Hacib, yani mutlak vekil tayin etti. Fakat Ebû Abdullah'ın amcazadesi Ebû'l-Abbas ki, Tunus da onun idaresi altında idi. Ebû Abdullah aleyhine isyan etti. Ve muharebe sonunda onu öldürerek Becaya'yı zaptetti. İbni Haldun da oradan çıkıp aşiretlerin yanına gitti. O sırada Telmesan hükümdarı (İbni Hamu) İbni Haldun'u kendisine Hacib yapmak için davet etti ise de, İbni Haldun okuyup okutmakla meşgul olacağı için devlet hizmetinden ayrılmış olduğunu bildirerek özür diledi.

Yine zamanın değışikliğine uyarak Gırnata'ya gidip geldikten sonra Bedevî aşiretlerinin içine giderek dört sene gürültü ve velveleden uzak bir zihinle kalıp meşhur tarihini orada yazmağa başladı. Ve mukaddimesini tamamladı. Erbabınca bilindiği gibi bu mukaddime tarih ilminin bir ölçüsü olup, İbni Haldun'un vücuda getirdiği hususi bir fendir. Ve okumaya lâayık bir eserdir. Sonra 780 senesinde Tunus'a gidip ders okutmağa başladı.

Tunus Sultanı'ndan çok ikram ve iltifat gördü. Fakat kendisine hased edenler aleyhinde kovuculuk etmekten geri kalmadılar. O da 784 senesinde hac etmek vesilesiyle Tunus'tan çıktı. Sultan Berkuk tahta çıktığı zaman İskenderiyye'ye geldi. Oradan da Mısır'a gitti. Camii Ezher'de ders okutmağa başladı. Sultan Berkuk ona bir medrese verdi. Ve 786 senesinde kendisini Malikiler'in başkadısı yaptı. 789 senesinde hac farzını yerine getirmek için Hicaz'a gitti. Sonra yine Mısır'a dönerek ders okutmağa başladı. Ve 797 senesinde tarihini bitirmeyi başardı.

815 senesinde Seyyid Şerif Cürçânî yetmişaltı yaşında vefat etti. (Allah rahmet eylesin) Birçok eserleri vardır. Fakat kitaplarında kendisinin adı ve sanı yoktur. Bununla beraber onun eserleri herkesçe malûmdur. Sadeddin ile Timur'un huzurundaki mübaheseleri meşhurdur.

Onlardan sonra doğuda eşleri gelmemiştir. Ondan dolayı âlimlerden birini medhederlerken "Tağlib" denen usule uyularak (Sadeyn) yani Sadeddin ile Seyyid Şerif gibi derler. Bazı tarihçilerin yazdığına göre Seyyid Şerif Kutbüddin Şirazi'den okumuştur. Sadeddin Teftazani'den de biraz ders görmüştür. Ve sonra ona muarız olmuştur. Sadeddin "Şemsiyye"yi şerh edince, talebe, Kutbüddin'in şerhini bırakarak onu okumağa başladılar. Seyyid Şerif de Kutbun şerhi üzerine haşiye yazdı. Bunun üzerine talebe Sadeddin'in şerhini bırakıp yine Kutbun şerhine döndüler. Seyyid'in bu haşiyesine (Haşiye-i-şugra) yani küçük haşiye denir. "Matali" üzerine yazdığı haşiyeye de (Haşiye-i-kübra) yani büyük haşiye denilmiştir.

Sadeddin, Adudüddin'in "Mevakif"ine nazire olarak "Makasid"ı yazdı. Ve onu kendisi şerhetti. Talebe arasında çok rağbet buldu. Seyyid Şerif de Mevakif'i şerhederek, ona kıymet verdi. Sadeddin "Telhis" üzerine "Mutavvel"i yazdı. Seyyid de "Miftah" üzerine haşiye yazdı. Mutavvel'i de tahşiye etti. Fakat Mutavvel itibardan düşmedi. Sadeddin'in Mutavvel'i ile Telvih'i o asrın en güzel eserleridir.

816 senesinde "Kamus" sahibi Muhammed Mecdüddin Firuzabadi vefat etti. Kamus herkesin elinde dönüp dolaştığı için bilgisinin derecesini anlatmağa kalkarak sözü uzatmağa hacet yoktur.

Yine 6 asrın meşhur âlimlerinden İznik'li Kutbüddin de o sırada vefat etmiştir. Timur onunla buluştuğu zaman Timur'a nasihat yollu, "Kan dök-mekten vazgeç." diye nasihat ettiği zaman, Timur ona, "Ey Şeyh ben bir yere inerim, çadırımın kapısı doğuya doğru açılır. Sabahleyin onu batıya doğru açılmış bulurum. Atıma bindiğim zaman önümde elli kişinin atına bindiğini görürüm. Onları benden başka kimse görmez. Ben onların izine uyup giderim. Onların emirleriyle hareket ederim." demesi üzerine "Ben seni akıllı bir adam diye işitmiş-tim. Şimdi anladım ki, sen cahil bir adam imişsin. Şeytanlara lâayık olan Allah'ın kahriyle övünüyorsun." diyerek birbirlerinden ayrılmışlardır.

(İbni Bezzaz) diye tanınan (Muhammed Ker-veri'nin oğlu Hafızüddin Mehmed) de 827 senesi Ramazanında vefat etti. Bezzaz diye bilinen fet-vaları âlimler arasında muteberdir. İmam-ı Azam Ebû Hanife'nin terceme-i hali hakkında da güzel bir kitabı vardır. Anadolu'ya gelince Molla Fenari

ile mübahese etti. Fenari, ona usulde ve birçok yüksek ilimlerde galebe ettiyse de, o da Fıkıh meselelerinde ona galebe çalmıştır.

AFRİKA VE MISIR'IN AHVALI

Endülüs'teki Emeviyye devletinin batmasından sonra valiler istiklâl davasına kaktılar. (Hud oğulları) da "Serkostan"ı ve "Sugur-u Ala"ı, yani üst hudutları tutup yerleştikten sonra, hükümetleri gitgide zayıfladı. 630 tarihinde çıkan (Beni Ahmer) onların ellerinden hükümeti aldı. İspanya Hıristiyanları ise günden güne kuvvetlerini artırarak etrafa saldırmaktan geri durmadıkları için Endülüs'de bulunan Müslümanlar'ın zayıflığı günden güne artmaktaydı.

Afrika tarafındaki İslâm hükümdarlarının Endülüs Müslümanlar'ına yardımları şöyle dursun, birbirleriyle uğraşarak Müslüman topluluğunun perişanlığına sebep olmaktaydılar. Tunus'da hüküm süren (Beni Hafs) devleti oldukça kuvvetli idi. 802 senesinde Trablusgarb'ı almış ve (Beni Ammar) devletini ortadan kaldırmıştı.

804 senesinde Kölemen Beyleri arasına fitne girip büyük karışıklıklar çıktığı için Mısır'ın iç durumu bozulmuştu.

Eyyûbiler devletinin inkırazından sonra Mısır saltanatı Türk Kölemenlerine geçti. İçlerinde bulunan Çerkezler de, onlara bağlanmışlardı. Berkuk Mısır'a Sultan olunca, Kölemenler ikiye ayrılmışlar-

sa da Berkuk galip gelerek Mısır saltanatı Çerkez Beylerinin eline geçmişti.

Berkuk'un ölümünde oğlu (Nâsır Ferec) Mısır'a Sultan oldu. Timur'un Şam'a hücumunda ordu-suyla Şam'a gelerek, Timur ile cenge tutuşmuştu. Kumandanları arasına ayrılık girdiğinden bir arada muharebe edemedikleri için bozulup dağılarak Mısır'a dönmüştü. Sonra da Mısır kumandanları arasında büyük fesad ve fitneler çıktı ve aralarında birçok cenkler oldu, pek çok memleketler harap oldu. Zorbalar birkaç defa Melik Nâsır'ı öldürmek için üzerine hücum ettiler. O da, 806 senesinde aralarından kaçarak saklandı. Sekiz yaşında bulunan kardeşi (Melik Mansûr) saltanat tahtına çıkartıldı. Kumandanlar arasındaki fesad daha fazla çoğaldı. Nâsır'a yaptıklarına pişman oldular. Bunun üzerine Nâsır da kaçışından iki ay birkaç gün sonra meydana çıktı. Tekrar tahta geçti ve düşmanlarını kahrederek hükümette istiklâlini kazandı.

Sonra Halep ve Şam tarafında bulunan Hakem ve Nevruz Beyler isyan ederek Melik Nâsır'a çıktıkları için, o da ordusuyla o tarafa gidip zorbaları kaçırdı ve memleketi nizama verdi. Fakat Mısır'a döndükten sonra zorbalar tekrar gelip o memleketleri aldılar. Hakem Bey Halep'de saltanat kurarak kendi adına hutbet okuttu. Şam eyaletini de Nevruz Bey'e verdi. Sonra Türkmenler ile yaptığı muharebede attan düşerek öldü.

810 senesinde Melik Nâsır, Nevruz Bey ve arkadaşlarının üzerine yürüdü. Yolda tanınmış beylerden bir ikisini tutup kaleye hapsetti. Onlara bağlı olanlar dağılıp, kimi Şam'da olan zorbalara

katıldılar. Kimisi de dönüp Kahire'ye gittiler. Şehir de karışıklık çıkınca Nâsır da dönüp Kahire'ye giderken vaktiyle hapsedmiş olduğu emirlerden (Şeyh Mahmudi) adındaki büyük Emir kurtulup Şam'a gitti ve zorbalarla birleşti. Sonra Nevruz ile kavga ettiği için birkaç sene aralarında muharebe devam etti. Nâsır da zaman zaman onları ortadan kaldırmak için harekete geçti. Bazan da sulh yoluyla vakit geçirdi. Fakat o sırada gece gündüz kendisini içkiye ve eğlenceye verdi. Ve günahsız pek çok adam öldürdü.

Melik Nâsır Şeyh Mahmud'u ve Nevruz Bey gailisini ortadan kaldırmak için Suriye tarafına yürüdü. Ve muharebe sonunda mağlup olarak Kölemenler tarafından öldürüldü.

Bunun üzerine kumandanlar arasındaki anlaşmazlığın kaldırılması için Halife Müstain'in saltanat tahtına oturtulması istendi. Hilâfet ve saltanatın bir zatta toplanması İslâm ittiheadına yarar diye düşünüldü. Evvelce Hindistan Padişah'ı (Gıyaseddin Azam Şah) tarafından kendisine saltanat beratı verilmiş olması da halk nazarında Müstain'in şeref ve itibarını artırmıştı. Bunun üzerine kumandanlar ve kadılar toplayarak saltanatı Müstain'e teklif ettiler. Fakat kendisi kabul etmek istemedi. Yapılan ısrar üzerine kabule mecbur olarak 815 senesi Muharrem'inde Halifelige ilâveten Mısır Sultanlığı tahtına çıktı. Ve adına para basıldı.

Hilâfet ve saltanatın baba tarafından Arap olan bir zatta toplandığı için Araplar öğündüler. Müstain'in annesi (Bay Hatun) da bir Türk cariyesi olduğu için Türkler de sevindiler. Ve bütün ahali bu

suretle Kölemenler'in çatışmalarından kurtulup rahata kavuştular. Şeyhü'l-İslâm (İbni Hacer) de bu halden memnun olarak tebrik yollu güzel bir kaside söylemişti.

Halife Müstain Kahire'de tahta çıkıp işleri idareye başladı. Fakat devletin idaresini "Nizamü'l-mülk" diye lâkablandırarak adı geçen Şeyh Mahmudi'nin eline teslim etti. Asker kuvveti de Şeyh'in elinde olduğundan Müstain'i avucunun içine aldı. Bütün işleri kendi başına görmeğe başladı. Sonunda Müstain yine kalede oturarak kendinden evvelkiler gibi saltanatı kendisine vermesini teklif etti. Müstain ise, ona red cevabı verdi. Berkuk zamanından beri Çerkez Beyleri saltanatın lezzetini tatmış oldukları için, onu ellerinden çıkarmak istemiyorlardı. O zaman ise kuvvet ve çokluk Çerkezlerde idi.

Bunun üzerine Halife Müstain Billah, yedi ay saltanat sürdükten sonra Şeyh Mahmudi, onu hal' etti ve kale içinde bir evde hapsederek halk ile görüşmesini menetti. (Melik Müeyyed Ebû'n-Nasr) lâkabını alarak saltanat tahtına müstakil olarak oturdu. İşte bu suretle Mısır saltanatı yine Çerkez mütegalibenin eline geçti. Halife Müstain 816 senesi Zilhicce'sine kadar Kahire kalesinde mahpus kaldıktan sonra Melik Müeyyed onu İskenderiyye'ye gönderip oradaki kaleye hapsetti. Zilhicce'nin altıncı Perşembe günü Müstain'in kardeşi (Mütevekkil'in oğlu Davud'u) Halifelîğe getirdi. Ve (Mutazid Billah) diye lâkab verdi. Bu suretle Halifelik yine masasız bir sözden ibaret kaldı. Bu Mutazid'in annesi de güzel bir Türk cariyesidir. Melik Müeyyed'in emriyle, hatipler minberlerde hükümdarların ismi oku-

nacağı zaman, bir basamak aşağı inerlerdi. Müstain hakkında yapılan muameleden dolayı Şam valisi Nevruz Bey Melik Müeyyed'in aleyhinde bulunuyordu. O da askerini toplayarak Şam'a gitti. Ve şiddetli bir muharebe yaparak kendisine karşı olan kumandanları öldürdü ve yerlerine emniyet ettiği kumandanları tayin etti.

Bir sene sonra, yine Şam tarafında karışıklıklar çıkınca Melik Müeyyed tekrar Şam'a gelip muhalifleri öldürüp yok ettikten sonra fırka fırka asker göndererek Tarsus ve Adana şehirlerini, Sis kalesini sonra Kahta, Kerkese, Darende, Besni, Hısn-ı Mansûr'u ve Rum kalesini, Harput şehrini ele geçirdi. Larende, Kayseri, ve Konya'ya kadar ilerledi.

821 senesinde Zülkadiroğlu Nasırüddin Mehmed Bey hediyelerle Melik Müeyyed'e itaatini bildirmiştir.

O tarihlerde Kıbrıs adası Venedik'lilerin elinde idi. Denizde Şam ve Antalya sahillerinde aldıkları Müslüman esirlerini Kıbrıs'da hapsederlerdi. Bu Melik Müeyyed Şeyh Mahmudi, beşyüz kadar İslâm esirlerini onüçbin altına satın alarak azad etmiştir.

DOĞUNUN DURUMU

Yıldırım Bayezid'den sonra Şehzadeleri birbirleriyle döğüşürken Timur'un ölümünden sonra da, onun çocukları ve torunları olan Mirza'lar saltanat için birbirleriyle cenk ederek doğu diyarını da harap etmekte idiler.

Timurlenk büyük oğlu (Mirza Cihangir)i veliaht yapmıştı. Fakat Cihangir kendi hayatında öldüğü için, onun oğlu ve Hindistan val'si olan Mirza (Pir Mehmed)i veliaht yapmıştı. Timur'un ölümünde Pir Mehmed Hindistan'da bulunduğu için öteki Mirza'lar ona biat etmeyip saltanat davasına düştüler, vuruştular, döğüştüler.

Karakoyunlu aşireti Bey'i Kara Yusuf Timur'un Anadolu'ya hareketi sırasında gidip Irak-ı Arabı ele geçirmişti. Timur'un torunu olan (Mirza Ebû Bekir) ki, Miranşah'ın oğlu idi. Askerle gidip onun elinden Bağdat'ı aldı. O da bin atlı ile Mısır'a kaçmış ise de Timur'un Mısır Sultanı'na yazdığı bir mektup üzerine, Sultan onu hapsetmişti. Timur'un vefatında Kara Yusuf hapisten çıkarıldı, dağılmış olan adamlar da başına toplandı.

Sonra Mısır'dan başarılar önüne gelen yerleri yağma edip Diyarbakır'a geldi ve arkadaşlarına kavuştu.

O zaman Akkoyunlu aşireti Bey'i Kara Osman Bayındırî Diyarbakır'da yerleşip Bayındırîye devletini kurmuştur. Kara Yusuf Mardin hükümdarı ile birleşerek Kara Osman üzerine gitti. Yirmi gün kadar muharebe ettikten sonra onunla anlaşarak Azerbaycan üzerine yürüdü. 809 senesinde (Mirza Ebû Bekir) ile Nahcivan taraflarında muharebe ederek onu bozdu. Tebriz şehrini aldı. Ertesi sene Mirza Ebû Bekir büyük bir toplulukla Kara Yusuf'un üzerine geldi. Daha fena bir halde bozuldu. Kara Yusuf bütün Azerbaycan taraflarını ele geçirdi.

Timur'un oğulları o zaman birbirleriyle uğraşıyorlardı. Onlardan Horasan emîri olan (Mirza Şah-

ruh)un çok kuvveti vardı. Meveraünnehir'i ele geçirdi. 812 senesinde oğlu meşhur (Uluğ Mirza)ya aldığı yeri vererek kendisi hükümet merkezi olan Herat'a döndü.

İşte o sırada Kara Yusuf da Sultan Ahmed Celairi ile Tebriz civarında muharebe etti. Ve onu tutup idam etti. 813 senesinde Irak-ı Arab'ı ele geçirdi. 815 de Şirvan hükümdarı (Şeyh İbrahim) ile Gürcistan kralı Köstendil kendisinin üzerine hücum edince Kara Yusuf onlar üzerine yürüyerek acı bir bozguna uğrattı. Sonra da Sultaniyye, Kazvin ve Save şehirlerini ele geçirdi.

823 senesinde Şahruh Mirza büyük bir ordu ile Horasan'dan Kara Yusuf üzerine yürüdü. O da çok mükemmel bir ordu hazırlayıp karşı giderken hastalandı, o sene Zilhicce'sinde vefat etti. Altı oğlundan hiçbirisi yanında olmadığı için ordusu karıştı, hazinesi yağma edildi. Yerine (İskender) adındaki oğlu çıkarıldı.

Hasılı Mirza Şahruh öteki Mirza'lara da galebe çaldığı gibi Karakoyunlu aşiretini de yenmişti. Hindistan hududuna kadar fermanı yürüyordu. Moğolistan Hanı'nın kızı (Mihrinkar Ağa) adındaki kadını oğlu (Mehmed Çevki'ye) aldı. Ve o taraflarda olan ve kendisine karşı koyanları çıkardı.

ÇELEBİ SULTAN MEHMED'İN SALTANAT GÜNLERİ

Osmanlı devletini ikinci defa yeniden kuran Çelebi Sultan Mehmed, Musa Çelebi galesini ortadan kaldırdıktan sonra müstakil olarak Osmanlı

tahtına oturdu. Bütün şehir ve kasabalarda şenlikler yapıldı.

Kayser'den adalar Prensine varıncaya kadar bütün etraftaki hükümdarlar kendisini tebrik için elçiler gönderdi. Ragoza ve Venedik cumhuriyetleriyle de o sırada andlaşmalar yenilendi. Sultan Çelebi Mehmed onlara (Benim sulh içinde yaşamak istediğini herkesten de o yolda karşılık görmek arzu ettiğimi, hükümdarlarınıza bildiriniz.) dedi. Fakat birkaç gün sonra Karaman'a sefer etmeğe mecbur oldu.

Karamanoğlu Mehmed Bey, Musa Çelebi gailesini fırsat bilerek gelip Bursa kalesini sarmıştı. Çelebi Sultan Mehmed, henüz Edirne tahtına oturmuş ve Rumeli işlerine nizam vermekle meşguldü. Bursa'dan bir haberci geldi. Emîr Süleyman Çelebi'nin küçük bir oğlu İstanbul'da oturuyordu. Sultan Mehmed'in istiklâl kazanması üzerine Kayser onu İstanbul'da tutmayıp, yolunu bularak başından savdı. O da, kendi adamlarıyla Eflak'a gitmek için Karinabad'a geldi. Oranın akıncıları onu tahta çıkarmak üzere Yanbolu'ya götürdüler.

İş Padişah'a bildirilince hemen Yanbolu tarafına döndü. Şehzadenin başındaki serseriler dağıldı. (Lalası Dürzübaşı Zağnos) kendisini tutarak, Padişah'ın huzuruna getirdi. Derhal gözlerine mil çekilip, bir daha saltanat davasına kalkamayacak hale geldi. Ve Bursa'ya gönderildi. Sonradan Sultan Mehmed gerek bu Şehzadeye, gerek hemşiresine pek çok ikram ve iltifatta bulunmuştu.

İşte bu vaka Bursa seferinin biraz gecikmesine sebep oldu. Bursa kalesinin muhasarası da uzamış

oldu. Fakat Bursa kalesinin muhafızı olan İvaz Paşa'nın mertçe ve ustaca gayreti sayesinde kale korunabildi.

O sırada Musa Çelebi'nin cenazesi büyük dedesinin yanında gömülmek üzere kaplıcaya getirilmişti. Sultan'ın istiklâli anlaşılmıca Karamanoğlu orarlarda duramayıp Bursa'yı yakarak kaçtı. Karamanoğlu'nun Nedimi, yani devamlı yanında ve sohbetinde bulunan ve (Harman Danesi) diye tanınan birinin "Osmanoğlu'nun ölüsünden bu kadar korkup telaş ediyoruz. Dirisi gelse halimiz neye varır." dediği rivayet edilir.

Sonra Çelebi Sultan Mehmed Bursa'ya gitti. İvaz Paşa'ya vezirlik rütbesi verdi. 817 senesi içinde yol hazırlığına başladı ve Kastamonu hükümdarı İsfendiyar Bey'i askeriyle beraber orduya katılmasını, yahud oğlunu göndermesini kendisine bildirdi. O da seçkin askerle oğlu Kasım Bey'i gönderdi.

Harb için gerekli hazırlıklar tamamlandıktan sonra ordu Konya üzerine yürüdü. Germiyanoglu Yakub Bey tarafından ordunun geçeceği yerlere pek çok yiyecek gönderildiği için Padişah memnun olarak kendisine ikram ve iltifatta bulundu. Seyyid Gazi üzerinden gidilerek Akşehir alındı. Sonra da Beyşehir'i, Seydişehir, Saideli kazaları da zaptedilerek Konya ovasında Ortaçay'ı denenen yere gelindi. Yapılan meydan muharebesinde Karamanoğlu bozularak Taşeli tarafına kaçtı. Oğlu Mustafa Bey Konya kalesinde saklandığı için kale sarıldı.

O günlerde şiddetli yağmurlar yağdı, büyük seller aktı. Orduda pek çok hayvan ve eşya telef oldu. Taliin bu ters gidişi ve Karamanoğlu'nun bu

halinden çok üzülen Padişah hastalandı. Yanındaki doktorlar çare bulamadılar. Meşhur doktorlardan olup Germiyanoglu'nun yanında bulunan (Mevlâna Sinan) getirildi.

Bu hekim Sinan ilim adamları arasında (Şeyhi) diye bilinen meşhur şâirdir. Ferhad ve Şirin kıssasını Türkçe manzum olarak yazan odur. O zamanın en usta ve keskin doktorlarından. Çelebi Sultan Mehmed'in hastalığını teşhis etti. Tedavisine başladığı sırada "Padişah'ın hastalığı kalb hastalıklarından hafakan illetidir. İyileşmesi sevinçli haberler almasına bağlıdır. Bu hastalığa sebep olan Karamanoglu'nun edepsizce hareketidir. Ondan bir intikam alınırca çabuk tesirli bir ilâç elde edilmiş olur." dedi.

Karamanoglu sarp dağlara sığınmıştı. Onu ovalara indirmek, Anadolu Beylerbeyi Bayezid Paşa'ya havale edildi. Onun Karamanoglu ile eski tanışıklığı vardı. Bayezid Paşa kendisine gizlice ve sözde hakkında iyi düşündüğünü göstermek için, gönderdiği haberde: "Padişah'ın hastalığı ilâçla geçecek gibi değildir. Bir emri hak olursa, bu taraflara yakın bir yerde bulunmanız uygundur." dedi. Karamanoglu da casuslar göndererek Padişah'ın hakikaten ağır hasta olduğunu öğrendi. O durumda Çelebi Sultan Mehmed'in ordusu başında bulunamayacağını düşünerek orduyu basmak için ihtiyatsız bir halde hareket ettiğini Bayezid Paşa işitince, daha evvel davranıp yeteri kadar askerle geceleyin Karamanoglu Mehmed Bey'i bastı, askerini dağıttı, kendisini tuttu. Elleri bağlı olduğu halde Padişah'ın huzuruna getirdi. Çelebi Sultan Mehmed, onun için, hususi

büyük bir çadır kurdurdu. Hükümdarlara lâıyk teşrifatı yerine getirdi. Ve Bayezid Paşa'ya bu hizmetinden dolayı vezirlik rütbesi verdi. Bütün bunlar 818 senesi içinde olmuştur.

Ne gariptir ki (Mevlâna Şeyhi)nin dediğı aynıyle çıktı. Karamanoğlu elleri bağılı Padişah'ın önüne getirildiğı zaman Sultan Mehmed iyileşti. Şeyhi'ye çok ihsanlarda bulundu ve hekimbaşılığına tayin etti. Osmanlı devletinden ilk (Reisü'l-etibba), yani Hekimbaşı olan odur.

Karamanoğlu Mehmed Bey'in tutulmasından sonra oğlu Mustafa Bey Konya'nın ileri gelenleriyle Padişah'a gelip Mehmed Bey'in affını istirham etti. Sultan Mehmed, Bey'i huzuruna getirterek "Bu ne haldir ki, bizim taraftan size iyi yüz gösterildikçe, sizin tarafınızdan da hainlikler meydana çıkıyor." diye azarlayınca Mehmed Bey yalvararak başını kaldırıp "Ey lütüfkâr hükümdar, bu sefer de bendenizin suçumu affederseniz, bu can bu bedende durdukça sadakatten ayrılmayacağıma yemin ederim." dedi. Ve ağır yeminler etti. Yüksek ahlâklı Çelebi Sultan Mehmed, onu affetti, Konya eyaletini yine kendisine verdi. Ve gitmesine izin verdi. Mehmed Bey huzurdan çıkıp, adamlariyle giderken koyundan bir güvercin çıkarak boğup öldürdü. Ve yemininde hile kullandığını onlara anlattı. Ve Padişah'a mahsus Otlığa uğrayıp beğendiğı atları zorla alarak "Bizim Osmanoğlu ile düşmanlığımız beşiktan mezara kadardır." diyerek Konya'ya gitti. İş Padişah'a arzedilince "İnşallah yakında cezasını bulur. Yaptığı elbet ayağına dolaşır." demiştir. Haki-katen kendi zamanında olmadıysa da, oğlunun za-

manında Mehmed Bey yaptığı bu hainliğin cezasını görmüştür.

Nakşa, Andra ve öteki Akdeniz adaları Venedik'e bağlı olarak bir prensin müstakil idaresi altında bulunuyordu. Bunlar andlaşmayı tanımayıp korsanları vasıtasıyla çok defa Osmanlı kayıklarını vuruyorlardı. Harb gemileri hazırlanarak 819 senesi içinde o tarafa doğru gidilirken, Venedik gemileriyle karşılaşıldı. Gelibolu açıklarında şiddetli bir muharebe yapıldı. İki taraf da zedelenip limanlarına çekildiler. Bunun üzerine Akdeniz boğazı yabancı harb gemilerine kapandığından bir müddet sonra Venedik'liler Akdeniz boğazındaki kaleleri dövmüşlerdir Fakat birkaç defa elçileri gelip sulh etmek için ricada bulunduklarından dolayı, Venedik'le andlaşma yenilenmiştir. Bu andlaşmanın tasdikli bir örneğini götürmek üzere saray çavuşlarından biri Venedik'e gönderildi. İşte önce Avrupa'ya giden Osmanlı sefiri budur.

Eflak'da karışıklık çıkararak ahali ayaklanmış ve etrafa zarar vermekte oldukları Padişah'a haber verince, ordusuyla Tuna yalısına gidip tekrar orasını aldı. 820 senesinde Yerkök'ü ve İsakçı kalelerinin yapılması tamamlandı. Eflak Voyvodası üç yıllık vergisinin affını isteyince, kabul edildi ve Eflaklı'ya yardım etmiş olan Macarlar aleyhine bir ordu gönderildi. Macar kralının dileği üzerine sulh yapıldı. Ve Edirne'ye dönüldü.

Kastamonu hükümdarı İsfendiyyar Bey oğulları arasına nefsanîyet girip, babalarının sağlığında hükümeti paylaşmıyorlardı. Kasım Bey adındaki oğlu ise Çelebi Sultan Mehmed ile beraber muhare-

belerde bulunarak Padişah'ın teveccühünü kazanmıştı. Ondan dolayı hükümeti ele geçirmek istediğinden, babası 821 senesinde Tosya, Çankırı ve Bakırdağları arazisini Sultan Mehmed'e bırakıp Sinop ve Kastamonu'yu kendisinde alıkoyabildi.

Çelebi Sultan Mehmed oğlu Murad Çelebi'yi Amasya ve Tokat valisi tayin etti. Hamza Bey'i de yanına verdi. 821 senesinde Karakoyunlu ve Akkoyunlu aşiretleri Erzincan ve Bayburt için birbirleriyle harbediyorlardı. Sonunda Karakoyunlu Kara Yusuf Bey ikisini de zaptederek hususi adamı olan (Pir Ömer)e vermişti. O da Doğu Karahisar'ı da almak istiyordu. Karahisar'ın hükümdarı Padişah'a sığındı. 821 senesinde oraları karıştı. Çelebi Sultan Mehmed, Amasya ve Tokat taraflarına yürüdü 822 senesinde Samsun'u alıp dönerken İskilip kazasına yakın, yol üzerinde Timur kalıntılarından bir Tatar aşireti ile karşılaştı. Ve onları beraberine alarak Rumeli'ye geçirdi. Filibe taraflarında (Tatar Pazarı) denilen yerde yerleştirdi. İskilip'i de idaresi altına aldıktan sonra, Bursa'ya döndü. Bir cami, imaret, medrese ve bir türbe yaptıрмаğa başladı. Sultan Orhan zamanında alındığı halde Ankara vakasından sonra Kayser'in eline geçmiş olan yerlerin alınması ve Padişah'ın vakıflarına verilmesi devlet büyükleri tarafından Padişah'a arzedildi. Bu işe memur edilen Timurtaş Paşa'nın oğlu Umur Bey 822 senesinde Hereke, Gebze, Darıca, Kartal ve Pendik şehirlerini harben ele geçirdi.

İşte o sıralarda Şeyh Bedreddin'in Halifelerinden (Dede Sultan) adiyle şöhret bulan (Börklüce Mustafa) meydana çıkarak devletin başına büyük

bir gaile açmıştır. Bunun vakalarından evvel Şeyh Bedreddin'i tanıtalım.

(Bedreddin Mehmed) Anadolu şehirlerinden (Simav) şehri Kadısının oğludur. Selçuklulardan Sultan Alâaddin'in amcazadelerinden biri olduğu söylenir. Babasından ve meşhur (Şahidi)den ilk dersleri okuduktan sonra, Mısır'a gidip Seyyid Şerif ile ders arkadaşı olmuş, Kahire'de müderris bulunan (Mübarek Şah Mantıki)den ve hacca giderek Mekke de (Zeylai)den ders okuyarak Mısır'a döndü. Yine Seyyid Şerif ile beraber Hoca Ekmelüddin'den ilimlerini tamamladı. Ve Sultan Berkuk'un oğlu Sultan Nâsır Ferec'i okuttu. Sonra Ahlat'lı Şeyh Hüseyin'den izin alarak tasavvufta da yüksek bir mertebeye ulaştı. Ahlatlı Şeyh Hüseyin, onu, irşad etsin diye Tebriz'e gönderdi. Emir Timur Tebriz'e geldiği zaman âlimlerin bir münakaşası olmuştu. Fakat ulemanın anlaşması mümkün olmadığından Cezeri'nin gösterdiği lüzum üzerine iş Bedreddin'e havale edildi. O münakaşayı Bedreddin halletti. Hepsi onun sözünü kabul ettiler ve onun ilmini tasdik ettiler. Timur da ona çok iltifat etti ve birçok mal verdi. Sonra Bedreddin Mısır'a gidip Ahlat'lı Şeyh'e ulaştı. Şeyh Hüseyin vefat edince Bedreddin onun postuna oturdu. Fakat altı ay sonra Konya'ya, oradan da Tebriz'e gitti. Oradan Sakız'a giderek, Sakız hükümdarı, onun yaptığı telkinlerle Müslüman olarak ona mürid oldu. Bedreddin sonra Edirne'ye gitti. Musa Çelebi orada tahta çıkınca, onu kazasker yaptı. Çelebi Sultan Mehmed'in Musa Çelebi ile yaptığı muharebede Bedreddin tutuldu. Çelebi'nin düşmanları arasında bulunuyorsa da ilmine

hürmet edilerek ailesiyle beraber İznik'e nefyedildi. Ve kendisine ayda bin dirhem maaş bağlandı. Kazasker olduğu zaman kâhyası ve Halifesi olan Börklüce Mustafa, şeyhinden öğrendiği sofiyye ıstılahlarını sermaye yaparak (Dede Sultan) adıyla ortaya çıktı. Başına İslâm ve Hristiyanlar'dan birçok kalabalık toplandı. İnsanlar arasında tam bir eşitlik ve tam bir hürriyet ve mal ortaklığı gibi bozuk fikirler çabuk tutulduğu ve bu fikrin herkesçe, hele yoksul kimseler arasında hoş görüldüğü için Dede Sultan'a hürmetle sarıldılar. Bu bozuk fikirlerin sanki Osmanlı memleketlerindeki ahaliyi din ve mezhep gözetmeksizin bir millet olarak yaşatmak için en güzel bir çare olduğu Şeyh Bedreddin tarafından telkin edilerek yayıldığı söylenir. Böylece Dede Sultan'ın emri altında bulunan Müslüman, Hristiyan ve Yahudiler bir kardeşlik havası içinde iş görüyorlardı. Hatta fırka kumandanlarından (Torlak Kemal) diye tanınan biri (Hud) adındaki Yahudi idi. Dede Sultan'ın oturduğu yer Çeşme yakası, yani Karaburun yarımadası idi. Torlak Kemal de Manisa tarafında dolaşıyordu.

Şeyh Bedreddin Börklüce'nin yaptıklarını işitince, sorumluluktan korkarak İznik'ten İsfendiyar Bey'in yanına kaçtı. Oradan da Eflak yakasına geçip Silistire'ye gitti. Deliorman'da bulunan serserileri mürid adıyla başına topladı, ve Rumeli'nin her tarafına mektuplar göndermeğe başladı.

Börklüce Mustafa üzerine birkaç defa asker gönderildiyse de, giden asker bozuldu. Günden güne Börklüce'nin kalabalığı çoğalıyordu. 823 senesinde Amasya valisi olan büyük Şehzade Murad Çe-

lebi Anadolu Beylerbeyi Bayezid Paşa ile beraber bu işe memur edildiler. Önce Karaburun'da Börklüce'nin topluluğu dağıtılarak, kendisi de öldürüldü. Bayezid Paşa da Manisa tarafına gitti. Torlak Kemal'i tutarak astı.

Şeyh Bedreddin'e gelince, Çelebi Sultan Mehmed ordusu ile Selânik'in fethine giderken Bedreddin'in Deliorman'da başındaki adamları çoğalttığını işitti. Serez'de kaldı. Ve Bedreddin'in üzerine asker gönderdi. Börklüce ile Torlak Kemal'in öldükleri haberi etrafa yayılınca Bedreddin'in başına toplanan serseriler dağıldı, kendisi de tutularak Serez'e getirildi. Muhakemesi ve sorgusu Padişah'ın huzurunda toplanan âlimler meclisinde yapıldı. Orada bulunan âlimler sordukları sorularla onu cevapsız bıraktılar. Sadeddin Teftazani'nin talebelerinden (Mevlâna Haydar Hirevi) onun öldürülmesine fetva verdi. 818 senesi içinde Serez pazarında aleme ibret olsun diye asılarak idam edildi.

Bedreddin'in birçok eserleri vardır. Fıkıh ilminden Fusûl'ü hâlâ âlimler arasında muteber eser olarak okunur. Tasavvuf ilminden de (Varidat'ı) meşhurdur. Fakat İstanbul'da nüshası bulunamamaktadır. Çünkü zamanımızda Şeyhül-İslâm olan Arif Hikmet Beyefendi bu kitabı nerde bulsa ucuz, pahalı demeyip alır ve yakıp yok ederdi. Ondandır dolayısı nüshası bulunmamaktadır. Ben Bedreddin'e inanan bir zatın elinde bulup okumuştum. Muhiddin Arabî'nin Fusus'u taklid edilerek yazılmış bir risaledir.

Hasılı, Bedreddin hakkında halk iki fırkaya ayrılmıştı. Biri "Fetvaya göre öldürülmesi lâzım ge-

len bir adamdı.” derler. Bir kısmı da “Zahir ve bâtın ilimlerini kendinde toplamış bir zattı. Ancak hükümet kurup saltanat sürmek istiyordu. Diye Çelebi Sultan Mehmed’e kovuladıkları için asıldı.” derler. Asıldıktan sonra da, ona inanıp mürid olanlar bulunuyordu. Sebep olduğu hadise Osmanlı devleti için tehlikeli bir vaka idi. Allah’ın lûtfuyla kolaylıkla ortadan kalktı. Fakat ondan sonra Düzme Mustafa gailisi, devletin başında belirdi ki, daha dehşetli bir vaka idi.

Ankara bozgununda Sultan Bayezid’in (Çelebi Mustafa) adındaki oğlu kaybolmuştu. O zamandan beri adı sanı işitilmemişti. Bu sefer Selânik tarafında bir adam meydana çıkarak Ankara vakasında kaçarken Rumlar’ın kendisini esir edip bir adada hapsedtiklerini söyleyerek Çelebi Mustafa olduğunu ve Saltanat kendisinin hakkı bulunduğunu ilân etti. Eflak Bey’i Mirçe ve İzmiroğlu Cüneyd Bey de onu doğruladılar. Bu suretle başına birçok adam toplandı. Cüneyd Bey kendisine vezir oldu. Fakat Selânik taraflarında yapılan muharebede bozularak Rumlar’a sığındı. Kayser de, onu Limni adasında hapsedti.

ÇELEBİ SULTAN MEHMED’İN VEFATI

824 senesi Cemaziyelevvel’inin başında Çelebi Sultan Mehmed otuzüç yaşında iken vefat etti. Sadrazam İbrahim Paşa ile Bayezid Paşa asker arasında bir karışıklık çıkmasından korkarak, vefatını gizlediler. Amasya’da veliaht olan Sultan Murad Çelebi’yi davet ettiler. Askeri dağıtmak için bira-

zını Biga'ya gönderdiler. Bunlar "Sevgili Padişahımızı görüp de gidelim." diye ayak dirediler. He- kimbaşının aldığı tedbirle merhumun naşına Pa- dişah kaftanı giydirildi. Köşkün önünden asker al- kışla geçerken, içerde bulunan sadık adamlarından biri naşın arkasına saklanıp askere selâm veriyor gibi kollarını oynattı.

Sultan Murad Amasya'dan Bursa'ya gelince, kendisine biat edildiği haberi geldi. Çelebi'nin ce- nazesı Bursa'ya götürülürken Sultan Murad bir ko- naklık yerden karşılayıp hürmet ve tazim ile ölü- münden kırkiki gün sonra türbesine defnetti. (Al- lah bol bol rahmet eylesin).

Cesur, gayretli, sabırlı, yumuşak huylu, hey- betli ve vekarlı büyük bir Padişah'tı. Yirmidört mu- harebeye girmiş, kırka kadar yara almıştı. Bu ka- dar karışıklıklar arasında Edirne ve Bursa'da pek çok hayrat yaptıрмаğa muvaffak olmuştur. Hara- meyn'e, yani Mekke ile Medine'ye "Surre" gönder- mek usulünü koyan odur. Hastalıklı bir vücuda sahip olduğundan çok zamanları hastalıkla geç- erdi. Gençliğine doyamadan dünyadan göçüp git- miştir.

Murad, Mahmud, Yusuf, Mustafa ve Ahmed adında beş oğlu vardı. Sultan Ahmed bir rivayette de Sultan Yusuf kendisinin hayatında vefat etmiş- lerdı. Büyük oğlu İkinci Sultan Murad, babasının tahtına çıktığı zaman onsekiz yaşında bir gençti. Fakat Amasya taraflarında bulunan aşiretlerin yer- leştirilmesinde ve Börklüce Mustafa'nın çıkardığı hadisede dirayetini ve yeterli bir hükümdar olaca- ğını ispat etmişti.

Çelebi Sultan Mehmed, Şehzadelerin hayatını korumak için İstanbul'da terbiye edilmelerini vasiyet ettiği için, doğu İmparatoru Kayser Manuel Şehzadeleri istemek için Bursa'ya memur gönderdi. İkinci Sultan Murad ise "Şehzadelerin Hristiyan memleketinde terbiye edilmeleri doğru değildir." diye red cevabı verdi. Ve memuru geri çevirdi. Kardeşlerini birer sancak beyliğinde kullanmağa karar verdi. Küçük kardeşi Mustafa Çelebi'yi Lalası şerbetçi İlyas Bey ile beraber Hamideline gönderdi. Mustafa Çelebi, o zaman ergin bir çocuk olmadığından işlerini İlyas Bey görüyordu. Aşağıda geleceği gibi o tarafta çıkan isyanda Mustafa Çelebi idam edilmiş, Mahmud Çelebi'nin gözlerine de mil çekildikten sonra vefat etmişti.

Şehzadelerin İstanbul'da bulunması imparator'un menfaati icabı idi. Sultan Murad'ın buna karşı çıkmasından dolayı imparator Manuel'in canı sıkıldı. Onun başına bir gaile çıkarmak için Limni'den Düzme Mustafa'yı ve ona taraftar olan Cüneyd Bey'i İstanbul'a getirtti. Eğer kazanırlarsa evvelce Kayser'lik memleketlerinden olup, da, sonradan Osmanlı ülkesine geçmiş olan Gelibolu ve Tırhala taraflarıyla Karadeniz sahilleri kendisine verilmek üzere bir andlaşma yapıldı. Bir miktar askerle onları Gelibolu tarafına gönderdi.

Gelibolu asla karşı durmadan kapılarını açtı. Düzme Mustafa da, Cüneyd Bey'i kendisine vezir yapıp Edirne üzerine yürüdü. Edirne olsun, o civarda bulunan şehirler olsun onu kolayca kabul ettiler. Evrenos Bey'in oğulları gibi Rumeli'nin tanınmış Beyleri de ona uydular.

Yapılan andlaşmada Kayser'e geri verilmesi lâzım gelen yerler, Düzmece'nin birden bire kuvvet kazanması üzerine, kendisine gurur gelerek sözünü yerine getirmemişti. Kayser ise onlara yardım ettiğine pişman oldu.

İKİNCİ SULTAN MURAD'IN ZAMANI

İkinci Sultan Murad 824 senesi Cemaziyelevvel'inde Osmanlı tahtına oturmuştu.

Anadolu Beyleri ise o sırada yersiz ve uygun-suz harekete başladılar. Sultan Murad onlara okşayıcı mektuplarla münasip hediyeler göndererek Anadolu işlerini düzeltmek üzere iken Düzme Mustafa'nın Rumeli'de meydana çıkarak git gide kuvvetini artırdığı haberi gelince hayrete düştü.

Bunun üzerine Sultan Murad devlet büyüklerini toplayıp, kendileriyle bir danışma yaptı. Sadrazam İbrahim Paşa ile İvaz Paşa, Bayezid Paşa'yı kıskandıkları için, onun başına bir felâket gelmesini istediklerinden kendisinin bir fırka askerle Rumeli'ye geçmesini Padişah'a teklif ettiler. Timurtaş Paşa'nın oğulları olan Umur, Oruç ve Ali Bey'ler ise bu fikrin aksini öne sürdüler. Fakat İbrahim ve İvaz Paşa'ların fikirleri kabul edilince Bayezid Paşa Rumeli'ye geçmeğe memur edildi.

Halbuki Düzme Mustafa'nın Rumeli'de meydana getirdiği kalabalık Bayezid Paşa fırkasının gösterişiyle dağılacak gibi değildi.

Bunun üzerine Bayezid Paşa bu gidişin başarı gibi sonuçlanmayacağını bildiğinden Padişah'ın hu-

zurunda "Düzme Mustafa saltanata varis olmak davası ile ortaya çıktığı için pek çok saf adamlar onu bu davada haklı bularak başına toplanmışlardır. Şayet benim yanımdaki asker de onun tarafına dönerse ve ben de bu suretle ona yapmacık yaparak askere uyup gidersem hiyanetime hükmedilmesin." diye umulması kuvvetle beklenen mecburi bir hareketten daha evvel beratını almak istedi. Ve Padişah'ın iradesine uyarak yola çıktı. Rumeli'ye geçtiğinde Düzme Mustafa ordusunun ne kadar kuvvetli olduğunu gözüyle gördü.

Bu Düzme Mustafa Çelebi çok cesaretli ve iyi konuşan bir adamdı. Muharebeden evvel askerin önüne geçer ve çok tesirli sözlerle askerin kalbini kazanırdı. Sazlıdere denilen yerde iki ordu karşılaşıncı Düzme Mustafa, Bayezid Paşa fırkasındaki askerleri de tesirli sözleriyle kendi tarafına çekmek istiyordu. Bayezid Paşa'nın yanında kardeşi Hamza Bey, ve kendisine bağlı olanlardan başka kimse kalmadı. Askerin hepsi o tarafa geçince, Bayezid Paşa da sanki kendi kanaati imiş gibi, onlara katıldı. Ve Düzme Mustafa'nın davasının doğru olduğunu söyledi. O da, Bayezid Paşa'nın gelişinden çok memnun oldu. Fakat hareketlerinden bu sığınmasının sahte olduğunu anlayarak 825 senesi içinde Sazlıdere'de o büyük Gazi veziri idam etti. Kabri orada halkın ziyaret yeridir. Birçok fetihleri ve pek çok hayatı vardır.

Bayezid Paşa fırkasının Düzmece tarafına geçmesi üzerine, artık işe bitmiş gözüyle bakılıyordu. Cüneyd Bey Rumeli'nin, Hristiyanlar'ını Başpapaza bağlayarak, biri ötekine harçlık olarak ellişer akçe

vermek suretiyle bir vergi tahsil usulü koydu. Azap adıyla de pek çok piyade askeri topladı. Büyük bir ordu teşkil edildi. Bazı tarihçilere göre orduda elibin süvari, yirmibin de piyade vardı.

İşte bu büyük kalabalıkla Düzme Mustafa Gelibolu'dan geçip Mihaliç ovasında Ulubat nehri boyunca ordusunu kurdu. Hemen Bursa üzerine yürümüş olsa karşı koyacak kuvvetle karşılaşmıyaktı. Fakat bir devamlı burun kanamasına tutuldu. Üç gün burnundan kan geldi. Vücutça zayıfladı. Bundan dolayı beş on gün kadar muharebeyi geri bıraktı.

Düzme Mustafa'nın Bayezid'in oğlu olduğuna dair pek çok vesikalar olması lâzımdı ki, başına bu kadar çok halk toplanabilsin. Fakat bu Mustafa Çelebi Bayezid'in oğlu olsa bile, o meydanda olmadığı için Sultan Murad'a biat edilmişti. Bu biattan sonra meydana çıksa bile yapılmış olan biat bozulamayacağı için ulema tarafından bu Mustafa Çelebi'ye asi gözüyle bakılmak lâzım geliyordu.

Bundan dolayı Emir Sultan diye tanınan, Emir Buhari hazretleri ikinci Sultan Murad'a kılıç kuşatmış ve muzaffer olması için dua etmişti. Sultan Murad Allah'ın lütfuna sığınarak ve bahtına güvenerek elinde bulunan kuvvetle gidip Ulubat nehrinin beri tarafında, Düzme Mustafa'nın karşısında ordusunu kurdu. O sırada geri kalan asker de toplanıp orduya katıldılar. Bir de evvelce Musa Çelebi kolunda bulunduğu için sekiz seneden beri Tokat'ta hapiste bulunan Mihaloğlu Mehmed Bey, Timurtaş Paşa oğullarının hatırlatması üzerine hapisten çıkarılarak davet edildi. Mehmed Bey gelin-

ce Padişah'ın huzurunda bir danışma meclisi toplandı. Mehmed Bey'in Rumeli Beylerini elde etmesi için çalışması uygun görüldü. Düzme Mustafa'nın yanında bulunan süvarinin çoğu akıncıydı. Mihaloğulları ise, öteden beri akıncı askerin kumandanı olarak Rumeli Beylerine sözleri geçiyordu.

Mehmed Bey, Ulubat ne'ri kenarına gidip (Bre Türk Turhan, Bre Gömlüoğlu, Bre Evranosoğulları, kim olduğu bilinmeyen bir adamın sözüne kapılıp da hakkiyle saltanatın varisi olan Padişah'ın itaatinden çıkmak size yakışır mı? Bu yaptığınızın sonu pişmanlıktır.) yollu tesirli sözler söyleyerek Beylerin zihinlerini çeldi ve onlardan o tarafa geçeceklerine dair söz aldı.

Düzme Mustafa Mehmed Bey'i kendi tarafındaki Beylerle konuşmasını işitip şüphelenmiş. Bazı tesadüfler de onun şüphesine kuvvet vermişti.

Geceleyin Padişah ordusuna baskın yapmak üzere gönderdiği beşbin kadar Azap asker: geçit yerine gelince, Timurtaş Bey'in oğlu Umur Bey geçit yerinde bekleyen beşyüz kadar Yeniçeri askeri tarafından bozguna uğrattıldı. Düzme Mustafa Çelebi bunu yapmacık bir bozgun zannederek yanındaki Beylerden ümidini ve itimadını kaybetti. İvaz Paşa sanki kendisine iyilik yapmak ister gibi, Rumeli Beylerinin kendisine sadık olmadıklarını söyledi. Sultan Murad ordusu tarafından hücum edilmesi kararlaştırılan gecede kendisini tutup Padişah'a teslim etmek üzere aralarında anlaştıklarını bildiren düzme bir mektup gönderdi. Timurtaş oğulları tarafından da İzmir oğlu Cüneyd Bey'e "Siz hükümdarlardan sayılan bir soydan iken, öyle kim olduğu bilin-

meyen bir yalancıya uyarak ona vezir olmayı kabul etmeniz, şan ve şerefimize lâıyk mıdır? Bütün Beyler onun Düzme Mustafa olduğunu anladıkları için bu taraftan gece baskını yapanlar onu tutup, Padişah'ın önüne getirmeğe karar vermişlerdir. O zaman sizin de felâkete uğrayacağınıza şüphe yoktur. Hemen karariaştırılan geceden evvel Padişah'a sığınınız. Pişmanlığınızı söyleyiniz. Ve af isteyiniz. Sizin için kurtuluş yolu ancak budur." yollu başka başka mektuplar gönderdiler. İkisi de aldıkları mektupları birbirlerine gösterdiler. Mihaloğlu Mehmed Bey'in yukarıda geçen konuşması üzerine bu mektupların ve bu sözlerin meydana çıkmasından dolayı, ikisi de şaşırıp kaldılar.

İvaz Paşa, mektubunda söylediği gece Sultan Murad ordusunu idaresi altına alıp, davul zurna çaldırarak Ulubat nehrinin karşı tarafına geçirmeğe başlayınca, Cüneyd Bey Aydın tarafına doğru kaçtı. Düzme Mustafa yalnız kalarak Biga tarafına gitti. Biga kadısının hazırladığı kayıkla Rumeli yakasına geçti. Rumeli Beyleri bunu hayretle görünce, ne karşıladılar ne de kaçmayı düşündüler. Sabahleyin Sultan Murad nehrin karşı tarafına geçince, Beyler'in hepsi zilletle Padişah'ın ayağına kapandılar ve kusurlarının affını istediler.

Sultan Murad Biga'ya gitti. Bütün gemiler Rumeli kıyısına çektirilmiş olduğundan karşıya geçmek için gemi bulamadı. Evvelce Düzme Mustafa'ya gemi bularak kaçmasını kolaylaştırmış olan Biga kadısını astı. Oradan Lapseki'ye gitti. Orada da yine bulamadı. Fakat Foça şehrinde bulunan ve cumhuriyetinin doğuda bulunan iskelelerini ve bü-

tün şehirlerini, yani Midilli, Sakız adalarıyla Saruhan sahillerini, Galata, Amasra ve Kırım'daki Kefe limanlarını idare eden Ceneviz'li Sultan Murad'ın bu sıkıntısını görünce devlete verdiği vergiyi vermekle beraber, gemileriyle de yardım edeceğini arzetti. Sultan Murad bunun üzerine hemen Ceneviz gemilerine binerek Rumeli yakasına geçti. Ve Düzme Mustafa'nın arkasına düştü. Edirne'ye gitti. Ve her tarafa, onu aramaları için adamlar gönderdi.

Düzme Mustafa ise yanındakilerle Edirne'ye doğru giderken düşündü, orada barınamayacağını anladı. Selânik tarafına döndü. Fakat yanındaki adamları kurtulamayacaklarını anladılar. Kendi suçlarını affettirmek için Düzme Mustafa'yı tutup, onu takibe çıkmış olan Padişah'ın askerlerine teslim ettiler. 826 senesinde Sultan Murad Edirne'de iken huzuruna çıkardılar. Verilen emir üzerine Edirne kalesinin bir burcuna asıldı.

İSTANBUL'UN MUHASARASI VE KÜÇÜK MUSTAFA ÇELEBİ VAKASI

Sultan Murad'ın bu zaferi üzerine elçiler İstanbul'dan Edirne'ye koşuştular. Eski hukuku öne sürdüler. Fakat Düzme Mustafa gailisini devletin başına çıkaran Kayser Manuel olduğu için, Sultan Murad onun elçilerini huzuruna kabul etmedi. Ordu ile gidip İstanbul'u kuşattı. İstanbul'un alınması çok kolaylaştığı sırada küçük Mustafa Çelebi hadisesi çıktı.

Bir taraftan Kayser Manuel, öte taraftan Karamanoğlu gibi Osmanlı devletinin düşmanı olan

Anadolu Beyleri Sultan Murad'ın küçük kardeşi ve Hamideli valisi olan Mustafa Çelebi'ye "Sen daha ergin hale gelmedin, onun için kardeşin sana dokunmuyor. Fakat baliğ olunca seni mutlâka öldürür. O şimdi Rumeli'de harb yapmakla meşguldür. Bu sırada sen gidip kolaylıkla Bursa'yı alabilirsin." diyerek, onu isyana teşvik ettiler ve saltanat davasıyla ayaklandırıdılar. Lalası İlyas Bey de saltanat Atabey'i olmak hülyasına düştü. Turgutlu aşiretinden birçok serserilerle beraber Bursa üzerine yürüdükleri zaman Bursa'lılar kaleyi vermekten sakındılar. Kale çok sağlam, muhafızları da kalabalık olduğu için onunla uğraşmaktan vazgeçtiler. Kolayca alınacağını bildikleri İznik kalesini sardılar. Her nasılsa İznik kalesi kendilerine teslim edildi. Fakat İlyas Bey'e Beylerbeylik vaad edilerek getirtilmişti. İş bu hale gelince Sultan Murad İstanbul üzerinden muhasarayı kaldırdı.

Rumeli hudutlarının batı tarafını Evrenos oğlu Ali Bey'e, doğu tarafını da Firuz Bey'e bırakıp kendisi geri kalan askerle 826 senesi içinde İznik üzerine yürüdü. Önce Çarhacılar İznik'e gittiler. Şehzade küçük Mustafa tarafından Taceddinoğlu karşı çıktı. Çarha'ya memur olan Mihaloğlu Mehmed Bey'le karşılaşarak, onu vurup öldürdü. Sonra Sultan Murad'ın ordusu ulaştı. Şehzadenin takımı bozularak kaleye koştular. İlyas Bey ise masum Mustafa Çelebi'yi tutup Sultan Murad'a teslim etti. Sultan Murad da onu idam etti. İlyas Bey Saltanat Atabey'i olmak hülyasıyla zavallı masumu kışkırtmıştı. Sonra Beylerbeyi olmak sevdasına düşerek onu Sultan Murad'ın kılıcına verdi. Fakat o da

maksadına nail olamadı. Ve Padişah'ın kılıcına geldi, lâıykını buldu. Taceddinoğlu da bir kümeşte saklı bulunarak, Mihaloğulları tarafından öldürüldü. Sonra Sultan Murad Timurtaş oğlu Umur Paşa'yı elçi olarak Germiyanoglu'na gönderdi. Ve kardeşi Oruç Paşa'ya Beylerbeylik verdi. Öteki kardeşi Ali Paşa'yı da Saruhan sancağına, Lalası Yörgeç Paşa'yı Amasya sancağına tayin ederek Bursa'ya döndü.

KASTAMONU'NUN ALINMASI

İsfendiyar Bey'in Osmanlı hududunu geçerek 827 senesi içinde Taraklı Borlu kalesini sardığı haberi gelince, Padişah ordusuyla o tarafa gitti.

Şehsuvar Bey'in oğlu Kasım Bey, Çelebi Sultan Mehmed zamanında Osmanlı kumandanları arasına girmiş olduğundan, bu sefer o da orduda idi.

Borlu civarında şiddetli bir cenk başladı. Kasım Bey'in yaptığı manevra ile İsfendiyar Bey askerinin bir kısmı beri tarafa geçince İsfendiyar'lılar bozguna uğradı. İsfendiyar Bey de kaçıp kalesine kapandı. Ve Kastamonu tarafı hiçbir güçlükle karşılaşmadan ele geçti.

İsfendiyar Bey pişman olduğunu söyleyerek Padişah'ın merhametine sığındı. Oğlu Murad Bey'i elçi olarak Padişah'a gönderdi. Ve kızını nikâhlaması için ricada bulundu. Padişah bu ricayı kabul ederek Kastamonu havalisi dışında kalan yerleri kendisine bırakarak ve öylece bir andlaşma yaparak Bursa'ya döndü. Bazı kimseler İvaz Paşa'ya hased ederek kendisini Padişah'a kovuladılar. Padişah'ın

İvaz Paşa'dan emniyeti sıyrıldığı için gözlerine mil çektirdi. Bir müddet daha yaşadıktan sonra vefat etti.

İsfendiyar Bey ile harbedildiği sırada Eflâk Bey'i (Drakula) Silistre tarafına geçip Osmanlı şehirlerine zarar vermeğe başlamıştı. Padişah Bursa'da çok kalmayıp döndü. Ve Eflâk taraflarını yağma etmesi için Firuz Bey'e emir gönderdi. Firuz Bey, yanındaki akıncılarla Eflâk'ın altını üstüne getirdi. Padişah'ın Edirne'ye doğru geldiğini Drakula işitince yaptığına pişman oldu ve ordu Eflâk'a gelmeden Hünkâr'ın hiddetini dindirmek için Eflâk'ın iki senelik vergisiyle iki oğlunu Edirne'ye gönderdi. Onlar da gelip af dilediler. Padişah ricalarını kabul etti.

Yine o sene Arnavutlar isyan ettikleri için Evrenos oğlu İsa Bey Arnavutluk üzerine gönderildi.

PADİŞAH'IN DÜĞÜNÜ VE ŞEYHÜ'L-İSLAM TAYINI

828 senesinde Sultan Murad Bursa'ya gitti. Evvelce kararlaştırılan İsfendiyar Bey'in kızı ile evlenmek için düğün hazırlığına başlandı. Çasnigirbaşı Elvan Bey, Hadım ağalarından Şerafeddin Paşa ve Reyhan Paşa, Padişah'ın kendisine (Şah Ana) dediği Germiyanoglu Yakup Bey'in zevcesi ve başka harem kadınları ve birçok Kapıkulları tantanalı bir alayla gidip gelini aldılar. Ve Bursa'ya getirdiler. Düğünde görülmedik ve işitilmedik mücevherler vardı. Uğurlu bir saatte Sultan Murad gerdeğe girdi.

Padişah bu düğün sırasında bir kızkardeşini İsfendiyar Bey'in oğlu Kasım Bey'e, ikinci hemşiresini Anadolu Beylerbeyi Karaca Paşa'ya, üçüncüsünü de Sadrazam İbrahim Paşa'nın oğlu Mahmud Çelebi'ye verdi.

Allah'ın lütfuyla çok büyümüş ve genişlemiş olan Osmanlı devletinin işleri çoğaldığı için bütün ulemaya bir merci olmak üzere bir Şeyhü'l-İslâm tayinine lüzum görüldü. O asrın en büyük âlimi olan (Şemseddin Fenâri) o sene Şeyhü'l-İslâm tayin edildi. İşte Osmanlı devletinin birinci Şeyhü'l-İslâm'ı odur.

MENTEŞE ELİ'NİN TEKRAR ELE GEÇMESİ

829 senesinde Menteşe beyliği Osmanlı ülkesine katıldı. Evvelce Menteşe oğlu Yakub Bey öldükten sonra yerine oğlu İlyas Bey geçmişti. Üveys ve Ahmed adındaki oğullarını Osmanlı terbiyesi görmek için saraya göndermişti. Aradan çok geçmeden İlyas Bey öldü. Üveys ve Ahmed Beyler babalarından miras kalan memleketi zabtetmek için kaçıkları duyulunca Padişah izinsiz savuşan bu çocukları tutup Tokat'ta hapsedti. Menteşe sancağı da Balaban Paşa'ya verilerek Osmanlı ülkesine katıldı.

İZMİR'İN ALINMASI

O sene İzmir de alınarak Osmanlı ülkesine katılmıştır.

İzmir hükümdarı Cüneyd Bey'in Düzme Mustafa vakasında görülen isyanından başka üstüste

yaptığı hareketler dolayısıyla Bayezid Paşa'nın damadı ve Aydın Mutasarrıfı Yahşi Bey ile Çatışmaları eksik olmuyordu. Cüneyd Bey, bir ara Yahşi Bey'in kardeşini tutarak öldürdü. 829 senesinde Anadolu Beylerbeyi Timurtaş Paşa'nın oğlu Oruç Paşa Cüneyd'in hakkından gelmek için memur edildi.

Oruç Paşa Yahşi Bey'le beraber İzmir üzerine gidince, Cüneyd Bey bir kaleye sığındı. Oruç Paşa İzmir taraftarını harap etti. Fakat zevkine düşkün bir adam olduğundan işi bitirmeden döndü. Cüneyd Bey, yine meydana çıktı. Ve etrafa saldırmaya başladı. Hatta Yahşi Bey'in öteki kardeşi Sinan Bey'i de idam etti.

O sırada Oruç Paşa öldüğü için yerine tayin edilen Anadolu Beylerbeyi Hamza Bey ile Yahşi Bey ve İzmir Bey'i olan Yahya Bey, Cüneyd Bey'i ortadan kaldırmaya memur edildiler. Ve İzmir üzerine yürüdüler. Akhisar yakınlarında Gülnar denen yerde, Cüneyd'in oğlu Kurt Hasan'la karşılaştılar. Fakat o dayanamayıp babasının yanına kaçtı. Sonunda Cüneyd Bey ile Kurt Hasan'ı ele geçirerek ikisini de idam ettiler. Ve bu suretle İzmir'le etrafı Osmanlı ülkesine katıldı. Ve İzmir oğullarının ocağı söndü.

ALACAHİSAR'IN FETHİ

O sıralarda Sırp kralı andlaşmayı bozarak İshak Bev oğlu Pasa Bev'i tutup hapsedtiğinden. Padişah 830 senesinde Edirne'ye, oradan da Filibe'ye gitti. Karamanoğlu ise onun Rumeli tarafına geçmesini fırsat bilerek ayaklandı. Padişah bunu haber

alınca, iki tarafın işlerini görmek için tedbir aldı. Sırplar'ın üzerine yeteri kadar askerle Rumeli Beylerbeyi Sinan Paşa'yı gönderdi. Sinan Paşa Sırplar'ın merkezi olan Alacahisar'la etrafını ele geçirdi. Padişah bu alınan memleketleri Mirahur'u Mezid Bey'e verdi.

TEKE OĞLU İLE KARAMANOĞLU'NUN ÖLDÜRÜLMELERİ

Anadolu tarafına gelince daima fırsat gözetmekte olan Karamanoğlu Mehmed Bey, Padişah'ın Rumeli'ye geçmesini haber alınca, bir takke kapmak hülyasına düştü. Evvelce Osmanlı devletinin kılıcından korkup Karaman'a kaçan ve kendisine sığınan Tekeoğlu Osman Çelebi'yi tekrar memleketine kavuşması için kendisine asker ve gerekli malzemeler yererek Teke'ye doğru yola çıkardı. Kendisi de arkadan geleceğini söyledi. Ve gidip Antalya'yı sardı.

O sırada Antalya muhafızı Firuz Bey öldüğü için oğlu ve Afyon Karahisar muhafızı bulunan Hamza Bey babasının ölümünden ve Mehmed Bey'in Antalya'ya saldıracağı haberini alınca; Karahisar'ı güvendiği bir adama bırakarak Antalya'ya gitti. Ve kalenin eksiklerini tamamlamağa başladı. O sırada Osman Çelebi hastalanarak Antalya taraflarında bulunan (İstanos) yaylasına çekilip Karamanoğlu'nun gelmesini bekliyordu. Hamza Bey iki kuvvetin birleşmesinden evvel Osman Çelebi'nin topluluğunu dağıtmak üzere işe yarar bahadırlardan

bir bölük seçerek baskına gönderdi. Onlar da İstanos'a giderek geceleyin ansızın Osman Çelebi'yi bastırdılar. Kendisini de adamlarını da kılıçtan geçirdiler.

Karamanoğlu işi haber alınca canı çok sıkıldı ve çabuk hareket etmediğine pişman oldu. Fakat iş bu pereseye geldikten sonra durmadan gidip Antalya kalesini sardı. Hamza Bey her ne kadar kaleyi kuvvetle koruyorsa da, muhasaranın şiddetli oluşundan ve uzamasından kaledekilerin halleri perişandı.

O sırada Padişah'ın Rumeli'de galip gelerek büyük bir ordu ile Anadolu yakasına geçmekte olduğu haberi Karamanoğlu Mehmed Bey'e gelince Antalya kalesini alacağından ümidini kesip Konya'ya çekilmeğe karar vermişti. Fakat Osmanlı ordusunun gelişinden evvel bir iş görebilmek ümidi ile canını dişine takarak şiddetli bir hücum yapmak için hücum noktalarını araştırmağa başladı. Bir ata binip kalenin etrafında gezerken kaleden atılan bir topla başından vuruldu, ve vücudu darmadağın oldu. Ordusu da dağıldı. Hamza Bey kaleden çıkıp Karamanlıların bıraktıkları malları ve eşyayı ganimet olarak aldı. Ve o top güllesini kale kapısına astırdı. Halâ o taş yuvarlağı olan merminin zincir ile kale kapısında asılı durduğunu Solakzade kendi tarihinde ve "Sahaifü'l-ahbar" adındaki tarihte yazar.

Karamanoğlu Mehmed Bey'in İbrahim ve Ali Bey adında iki oğlu bu muhasarada beraber diler. Ali Bey büyük kardeşinden kendisine bir zarar ge-

lir korkusuyla kaleye sığındı. İbrahim Bey de Karaman'lılarla beraber Konya'ya gitti. Hamza Bey, Ali Bey'i bir fetih mektubu ve ganimet malları ve birçok nefis eşya ile beraber Padişah'a gönderdi. Kadir bilir Sultan, Teke sancağını Hamza Bey'e verdi. Bir de murassa kılıçla donanmış bir at gönderdi. Ali Bey'e de kızkardeşlerinden birini vererek akra-balığına aldı. Sonra da Sofya sancağını kendisine verdi. Ömrünün sonuna kadar Osmanlı saltanatı sayesinde rahatlıkla yaşamıştır. İbrahim Bey ordudan kaçıp babasının cenazesini bir beygire ters yükleyerek Konya'ya gitmiş ise de, Mehmed Bey'in top mermisiyle öldüğü Konya'da yayılınca, kardeşi Ali Bey varislik nakkını öne sürerek Karaman hükümetini ele geçirdi.

Antalya muhasarasından dönen İbrahim Bey ile kardeşi İsa Bey, amcaları Ali Bey'in emri altında barınamadıklarından felâkete uğrayanların sığınağı olan Osmanlı devletine iltica ettiler.

Çok merhametli Padişah onlara da ikramda ve iltifatta bulundu. Her ikisine birer hemşiresini verdi. Ayrıca İsa Bey'e Rumeli'de bir sancak ih-san etti. İbrahim Bey'in yanına yeteri kadar asker katarak Konya hükümetini ele geçirip, onu makamına oturttu.

İbrahim Bey, Padişah'ın bu büyük lütfunun kadrini bilip evvelce Hamideli'nden Osmanlı memleketlerine ilhak edilmiş olan yerleri kendi mülküne dahil olduğu halde geri verdi. Bir müddet sakadatte devlete bağlı kaldıktan sonra o da kendinden evvelkilerin yolunu tuttu.

KIZILKOCA OĞULLARI'NIN ORTADAN KALKMASI VE CANIK VİLÂYETİNİN ELE GEÇİRİLMESİ

Çorum ovasında çadırda oturan Türkmenler'den ve eşkiyadan Kızılkoça oğulları diye bilinen dört kardeş, zaman zaman yol keserek Amasya ve Tokat ahalisine zarar verdikten başka, Kara Osman Bayındırı oğlu ve Zülkadir oğlu gibi Osmanlı devletine rakip geçinen Türkmen Beyleri'ni Osmanlı memleketleri üzerine yürümeğe teşvik ederlerdi. Amasya vilâyeti valisi olan Lala Yörgeç Paşa bazı hilelerle, onları bir tuzağa düşürdü. Dörtüz kadar adamlarıyla hepsini öldürdü. Çorum yaylasındaki obalarını bastı. Türkmenler'i ve mallarını ganimet olarak aldı. Osmanlı taraflarında bulunan Zeytin adındaki kalevi sardı ve kale sahibi olan Haydar Bey elinden kaleyi kurtardı. Sonra 831 senesinde Canik vilâyetini Selçuklu kalıntılarından bulunan Alpaslan oğlu Hüseyin Bey'den alarak Osmanlı ülkesine kattı. Haydar Bey'le Hüseyin Bey Padişah'ın huzuruna geldikleri zaman, kendilerine bol bol arazi verilerek memnun edildiler.

ERGE NE KÖPRÜSÜNÜN YAPILMASI VE GERMİYANOĞLU MEMLEKETLERİNİN ALINMASI

831 senesi içinde Sultan Murad Edirne'ye gitti. Ergene köprüsünün bulunduğu yer ormanlık ve bataklık olduğu için haydutlara bir sığınak olmuştu. Orasını temizleyip düzelttikten sonra yüz yet-

mişdört gözlü bir köprü ile ve bir başında bir köy, öteki tarafında da bir şehir, cami, medrese ve imaret yaptıрмаğa başladı.

Germiyanoglu Yakub Bey, yaşı sekseni geçtiği için, hemşiresinin torunu olan ikinci Sultan Murad'ı ziyaret etti. Mülkünü de ona vasiyet ederek Kütahya'dan hareket ederek Bursa'ya geldi. Evlâdı yoktu. Bursa'ya geldikten sonra Osmanlı Padişahları'nın türbelerini ziyaret ederek pek çok sadakalar verdi. Kurbanlar kesti. Emir Sultan o zaman sağ olduğu için, gidip elini öptü ve duasını aldı. Sonra Gelibolu'dan geçip Edirne'ye doğru yürüdü. Edirne'ye bir konaklık yer kalınca kumandanlar ve asker kendisini karşılamağa geldiler ve büyük bir alayla getirip şahane bir köşke indirdiler. Sonra sarayda kendisi için ziyafetler verildi. Ve çok ikramlarda bulunuldu. Ve daha sonra memleketine döndü. Ertesi sene vefat edince vasiyetine uyularak Germiyan memleketleri Osmanlı ülkesine katıldı. Valiliği de Umur Paşa'nın oğlu Osman Çelebi'ye verildi.

Denizli diyarı ve Karahisar işte bu suretle Osmanlı ülkesine geçmiştir. Anadolu'da beyliklerden ancak Karamanoğulları kalmıştır. Onlar da Osmanlı devletini tanımışlar ve Padişah'ın fermanıyle beylik makamına oturmuş olduklarından eski ehemmiyetleri kalmamıştı.

GÜVERCİNLİK KALESİNİN ALINMASI

831 senesinde Padişah Edirne'ye gidince Uç beylerinden İshak Bey'i Sırbistan üzerine gönder-

di. O sene Haziran ayında Sırbistan kralı (İstafan Lazaroviç) ölmüştü. Yerine (Yorgi Brankoviç) geçmişti. O sırada Sırbîye'de bir karışıklık oldu. Sırbistan Osmanlı devletinin himayesinde iken Macarlar Sırp işlerine karışmak istediler. Arada bir çekişme çıktı, bundan dolayı İshak Bey de bir iş göremedi.

Bunun üzerine Rumeli beyleri İshak Bey'in maiyetine verilerek Can ovası ve Güvercinlik kalesini fethettiler. Güvercinlik Erşova ile Samandra arasında Klomboç adındaki yerdir ki, Avrupa'ya ve Macaristan tarafına geçmek için güzel bir köprübaşdır. Burasının Osmanlılar'ın eline geçmesi Macar kralının nazarı dikkatini çekmiştir.

Brankoviç ise memleketinin selâmeti için bularını bıraktı. Ve kızının Padişah'la evlenmesini istedi. Senelik vermekte olduğu vergiyle beraber idaresinde olan memleketler kendisine bırakılarak anlaşma yenilendi, Padişah da kızıyla evlendi. Akıncılar Sırp taraflarından alınarak Bosna'ya gönderildiler. Pek çok da esir ve ganimet malı aldılar.

SELÂNİK'İN ALINMASI

Yıldırım Bayezid, Selânîk'i fethetmişken Timur vakasından sonra yine Rumlar'ın eline geçmişti. İstanbul imparatorunun kardeşi Andrenikos'un elinde idi.

Osmanlılar ise her tarafı sararak kale duvarlarına kadar gelmişlerdi. Andrenikos tecavüzlerin önüne geçemiyordu. Bundan dolayı Selânîk ahalisi memleketlerini korumak şartıyla Venedikliler'e verdiler.

Osmanlı ülkesi içinde öyle bir mühim yerin Latinler elinde bulunması doğru olmayacağından Padişah büyük bir ordu ile o tarafa yürüdü. Gelibolu'da hazırlanan gemileri de o tarafa gönderdi. Fakat Venedik donanması Müslüman gemilerini uzaklaştırdığından denizden abluka mümkün olmadı. Ancak kale karadan sarıldı. Ondan dolayı muhasara kırk gün sürdü. Sonunda Padişah'ın doğrudan doğruya yaptığı gayretle 832 senesi Receb'inin beşinci günü Osmanlı ordusu Umumi bir hücum yaptı. Oklar çekirge alayı gibi burçlar üzerinde uçuşuyordu. Osmanlı kahramanları da merdivenlerle kalenin üzerine çıkarak Selânik kalesini aldılar. Hesapsız ganimet malı ele geçirdiler. Sonra etraftan birçok Müslüman aileler getirtilerek yerleştirildi. Ve memleketin korunması için gereken şeyler yapıp Edirne'ye dönüldü.

ÇEŞİTLİ OLAYLAR

832 senesinde Bursa'da kolera çıkarak pek çok adam öldü. Devlet büyüklerinden ve memleket eşrafından da çok büyük adamlar kayboldu. Hayır sahibi meşhur İvaz Paşa ve Padişah'ın amcasının oğlu Orhan Bey ve kardeşi Mahmud Çelebi, bir rivayette de öteki kardeşi Yusuf Çelebi vefat ettiler Devrinin en büyük âlimi olan ve Şeyhü'l-İslâm olan Şemseddin Molla Fenâri de vefat etti. Evlivadan Emir Süleyman da yerini boş bırakıp gitti. Molla Fenâri'nin yerini dolduracak adam bulmak da zordu. Ulema arasında takvasivle meshur ve birçok ilimlerde üstad olan (Fahreddin Acemi). bütün ak-

ranından üstündü. Fakat bir köşeye çekilmiş yaşıyordu. Şeyhü'l-İslâmlık için kendisi uygun bulunarak, Molla Fenâri'den sonra Şeyhü'l-İslâm tayin edilmiştir.

Sadrazar.: İbrahim Paşa da o sırada vefat edince yerine oğlu Halil Paşa geçti.

Çandarlı oğulları bir ilim hanedanından idiler. Çandarlı Kara Halil kazaskerken, Hayreddin Paşa adıyla Vezir-i Âzam olduğu gibi, oğlu Ali Paşa ve İbrahim Paşa ve bu seter Halil Paşa da hep kazaskerken sadrazam olmuşlardır.

Şehzadelerin ve birçok büyük adamların üstüste ölümleri; küçük ve büyüğe elem verdiği bir sırada 833 senesi Receb'inin yedinci Cumartesi gecesı Fatih Sultan Mehmed, dünya'ya gelince ortalığı büyük sevinç kapladı.

Karakoyunlu Kara Yusuf'un oğlu ve Azerbaycan Bey'i olan Kara İskender Bey, 834 senesinde Timurlenk'in oğullarından Horasan ve Maverâünnehir emiri bulunan Şahrüh Mirza ile, Salmas'ta yaptığı büyük muharebede bozularak mağlup olmuştu. Babası vaktiyle Yıldırım Bayezid'e sığındığı gibi, o da kışı Anadolu'da geçirmek için ricada bulundu. Padişah'ın fermanıyle, Amasya valisi Yörgeç Paşa, onu Tokat'ta misafir edip ikramda bulundu. Bahar gelince İskender Bey'in adamları çekirge gibi etrafa yayılarak ahaliye sarkıntılık etmeğe başladılar. Yörgeç Paşa şikâyet yollu bu işi Padişah'a bildirdi. Anadolu Beylerbeyi Timurtaş Paşa'nın oğlu Umur Paşa'ya, emir verilerek İskender Bey'in Anadolu'dan çıkıp gitmesi, nasihat yollu kendisine bildirilmiş ve güzellikle ayrılmadığı takdirde zorla çıkarıla-

cağını kendisine işaret yoluyla anlatıldığı için Anadolu'dan çıkıp gitmiştir. Fakat adamları geçtikleri şehirleri soyup soğana çevirmişlerdir.

O sene Yanya ahalisi birçok karışıklıklardan kurtulmak için kendi memleketlerini Osmanlılar'a teslim etmişlerdir.

Arnavutluk aşağı ve yukarı diye ikiye ayrılır. Selânik alındıktan sonra, Osmanlı askerleri o tarafa yürümüştü. Güney Arnavutluk (Kartoji) adında bir İtalyan'ın elinde idi. Çok dayanamayıp Osmanlı devletine katılmıştı. Kuzey Arnavutluk'da da meşhur Bilsa'nın oğlu (Yani Kastriyord) kendi istiklâlini korumuş ise de Osmanlı himayesini resmen kabul etmişti. Oğullarını da saraya göndermişti. Bunlardan biri meşhur (İskender Bey) idi. Padişah'ın hususi hizmet adamları sırasına girip iyi terbiye görmüş, tahsil ettirilmiş askerlik ilminin inceliklerini bilir bir adam olduğu için Padişah'ın sevgisini kazanmıştı.

Yani Kastriyord'un ölümü üzerine, 835 senesinde memleketi Osmanlı ülkesine katıldı. Fakat küçük oğlu, yukarıda adı geçen İskender Bey kendi isteği üzerine bir miktar askerle vatanına memur edildi. Fakat sonradan isyan ederek devletin başına büyük bir belâ olmuştur.

İskender Bey Akhisar Tiran'ı aldı. O tarafta bulunan Müslümanları hile ile öldürdü. İşkodra, Karadağ, Ohri, Berat ve Ergiri memleketlerini gönül rızası ile bir vergiye bağlayarak Arnavutluk'ta başı başına kuvvetli bir hükümet kurmuştur. Sultan Murad onunla çok uğraştı ise de, ele geçirmeğe muvaffak olamamıştır.

MACARİSTAN SEFERLERİ VE KARAMANOĞLU İLE YAPILAN MUHAREBELER

836 senesinde Evrenos oğlu Ali Bey Tunayı geçerek Macaristan'a akın etmek üzere etrafa dağıldı. Macar kralı, askerin bu dağılışını fırsat bilerek var kuvvetiyle Ali Bey'in üzerine hücum etti. Ali Bey'in yanındaki asker az olduğundan, tutunamayıp döğüşerek kurtulmak için can attı. Fakat dağılmış olan asker, ya şehid edildi ya esir oldu. Hünkâr'ın bundan canı sıkılarak, büyük bir ordu ile Macaristan'a gitmeğe karar verdi. Fakat o sırada garip bir vaka meydana çıktı.

Zülkadiroğlu Süleyman Bey'in eline emsalsiz güzel bir at geçmişti. Onu Padişah'a takdim etmek için besliyordu. Karamanoğlu İbrahim Bey, bunu isteyince, Süleyman Bey Padişah'a takdim edeceğim diyerek özür diledi. Bunun üzerine Karamanoğlu usta birkaç hırsız gönderip atı çaldırdı. Süleyman Bey işi Padişah'a arzetti. Sultan Murad adam gönderip atı isteyince Karamanoğlu o memuru hakaretle kovdu. Ve kendisini babasının yerine oturtan velinimetini Sultan Murad hakkında dil uzattı. Ondan dolayı terbiyesi verilmek lâzım geliyordu. Fakat sonradan işin içyüzü anlaşıldı.

Osmanlılar Macaristan yakasına geçmek için, Tuna kenarındaki çok güzel bir köprübaşı olan Güvercinlik kalesiyle etrafını ele geçirmişlerdi. Macar kralı iken daha yeni Alman imparatorluğuna seçilmiş olan Sicismond ise, buraları Osmanlıların tecavüzünden korumakla meşguldü. Sırbistan'dan Os-

manlılar'ı sürüp çıkarmak için, hem Sırp kralı, hem de etraftaki başka devletlerin hükümdarlarıyla anlaşmıştı. Karamanoğlu da "Ben Anadolu tarafında laştıktan başka Karamanoğluyla da gizlice haberleşmişti. Karamanoğlu da "Ben Anadolu tarafında Osmanlılar'ı meşgul ederim; siz de o taraftan hücum edersiniz." demiş olduğundan, gidip Hamideli'ni aldı. Macar kralı da Sırp kralı ile beraber gelip Güvercinlik kalesini sardılar.

Bunun üzerine Padişah Edirne'de durakladı. Rumeli Beylerbeyi Sinan Paşa'yı, Rumeli askerleriyle Güvercinliğin imdadına gönderdi. Güvercinliğ'e yaklaştığı zaman kumandanlarla görüştü. Vidin valisi bulunan "Vidin Sinani" diye şöhret bulmuş olan Sinan Bey, hemen düşman üzerine hücum edilmesi fikrini ortaya sürdü. Rumeli Beylerbeyi Sinan Paşa bu fikri kabul etmeyince aralarında uzun münakaşalar oldu. Sonunda Sinan Bey meclisten çıkıp atına bindi. Yanındakilerle beraber yürürken Osmanlı askerlerine dönüp, ne duruyorsunuz? diye bağırdı ve atını mahmuzlayarak düşman üzerine yürüdü. Asker de takım takım onun arkasından gitmeğe başlayınca Sinan Paşa da atına binip bütün ordu ile beraber çaresiz o tarafa yürüdü. Büyük bir muharebe oldu. Sonunda düşman bozuldu, çoğu Tuna nehrinde boğuldu. Macar kralı güç bir durumda Tuna'yı geçip canını kurtardı. Bu büyük zafer 837 senesinde oldu.

838 senesinde Sultan Murad Karamanoğlu İbrahim Bey'den intikam almak için Anadolu'ya geçti ve Karaman şehirlerini ele geçirdi. Bu yolculukta İbrahim Bey'in kardeşi İsa Bey ve Zülkadir

oğlu Süleyman Bey, Kadı Bürhaneddin oğlu Zeynelâbidin Padişah'ın yanında bulunuyorlardı.

İbrahim Bey Taşeline kaçtı. Sarp dağlara sığındı. Padişah Konya'da kaldı, Taşeli'nin yollarını açmak için pek çok kazma ve kürekli asker gönderdi. İbrahim Bey sonunun tehlikeli olduğunu düşünerek âlimlerden ve şeyhlerden elçiler göndererek aman istedi. Onların aracılığıyla suçu affedildi ve Hâmideli'nden aldığı yerlerin dışındaki kendi şehirleri geri verildi. Ve kendisi Osmanlı devletinin emri altında hizmet etmek şartıyla bir sulh andlaşması yapıldı. 839 senesi içinde Edirne'ye dönüldü. Karaman seferini fırsat bilerek Alacahisar'ı sarıp etrafını yağma eden Macar kralından intikam almak için o tarafa gidildi. 840 senesinde Evrenos oğlu Ali Bey Macaristan taraflarına gönderildi. Ali Bey kırk gün kadar Tamışvar taraflarını yağma ve harap ettikten sonra Altmışbin kadar esir alıp getirdi.

Bunun üzerine Padişah 841 senesinde ordu ile Zamuk tarafına geçti. Sırp Bey'i olan Vılahoğlu ve Eflâk Vovodası olan (Vıladrakul) askerleriyle gelip orduya katıldılar. Sırp kralının kılavuzluğuyla Tuna nehri geçildi. Ve Harmanşitat kalesine kadar varıldı. İki ay kadar oralarda dolaşıldı. Macar kralı sarp yerlerde saklanarak meydana çıkmadı. Kış yaklaştığından ordu birçok ganimetlerle Eflâk üzerinden Edirne'ye döndü.

Yukarıda geçtiği gibi Arnavutluk'ta isyan etmiş bulunan İskender Bey üzerine bu sırada bir fırka gönderilmişti. Askerler ganimet toplamağa koyulduklarından İskender Bey geçitleri tutarak onların arkasını kapatmış olduğundan, Osmanlı ordu-

su ellerindeki esirleri kılıçtan geçirdikten sonra geçitleri zorlayarak dönmeğe muvaffak olmuşlardır.

843 senesinde Padişah ordu ile Macar kralı üzerine yürüdü. Belgrad kalesi muhasara edildi. Sava nehrinin karşı tarafına akın etmek üzere askere izin verildi. Sayısız ganimet malı alındı. Belgrad kalesi de fethedildi, dönüşte Novobrodo kalesi de alındı.

İshak Bey ile hadım ağalarından Bursa'da birçok hayırları olan Şahabeddin Paşa'yı hudut boyunca bırakıp Padişah Edirne'ye döndü. Ve bu muharebeye gidişleri sırasında Edirne'de (Muradiyye) diye bilinen cami ile imaret ve mevlevihanenin yapılmasına başlanmıştı. Dönüşte Padişah'a ait olan ganimet malı hissesi bu hayırlara sarfed'lmıştır. O sene Edirne'de kışladı ve büyük bir düğün yapılarak şehzade Alâaddin ile şehzade Sultan Mehmed, sünnet ettirildi. Kızını da İsfendiyaroğlu ile evlendirdi.

S O N